

179/69

Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

**PREZENTAREA ARTISTICĂ:
GETA BRĂTESCU**

Coperta:
BRÂNCUȘI
Coloana Infinită

Fotografia: DAN GRIGORESCU

Revistă de literatură universală

editată de **Uniunea Scriitorilor**
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE
DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ
REDACTOR-ȘEF, GEORGETA HORODINĂ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT,
TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

11
1967

SUMAR

CENTENARUL BAUDELAIRE

- PAUL VERLAINE, *Implacabila chemare la ordine* • 5
PAUL CLAUDEL, *Un om al nopții* • 6
PAUL VALÉRY, *Situația lui Baudelaire* • 7
ANDRÉ GIDE, *Prefață la «Florile Răului»* • 15
JEAN-PAUL SARTRE: *Din eseul despre Baudelaire* • 17
SWINBURNE: *«Ave atque vale»* versuri • 18
ALDOUS HUXLEY: *Baudelaire ca forță persistentă* • 20
VALERI BRIUSOV: *Speranța de a descoperi ceva în plus* • 21

CHARLES BAUDELAIRE: *Despre esența râsului și în general despre
comicul în artele plastice, în românește de Liliana Topa* • 22

LILIANA ȚOPA: *Baudelaire gândind despre artă* • 33
GEORGE HANGANU: *Marele neliniștit* • 44

COLOCVIUL BRÂNCUȘI 1967

Reportaj fotografic realizat de MARIANA și FLORIN DRAGU • 48

HEIMITO VON DODERER

Cele nouăsprezece biografii ale mele, în românește de L. Voita • 55
Sondaje în anul nașterii mele, 1896 • 60; *Idei pentru un autopo-*
tret • 62; *Două minciuni sau O tragedie antică la sat*; • 64;
O tatuată • 71; *Un alt Kratki-Baschik*, nuvele, în românește de
Mihai Isbășescu • 75
Pagini de jurnal, în românește de L. Voita • 83

MICHAEL SPRINGER: *Cine este «om» în adevăratul înțeles al cuvîn-*
tului — Exclusivitate «Secolul 20» • 89
MIHAI ISBĂȘESCU: *Un «credincios al vieții»* • 91

ERNEST HEMINGWAY

Fiesta (Soarele răsare, soarele apune), roman (partea II), în românește
de D. Mazilu • 95

ARTE

OCTAV DOICESCU: *Brâncuși — Le bon Dieu* • 178
BARBU BREZIANU: *Reportaj în jurul unei camere* • 182
Țuculescu în Franța • 190

B A U D E L A I R E

Această carte, al cărei titlu *Florile răului*, spune totul, este acoperită, veți vedea, de o frumusețe sinistă și rece ; a fost făcută cu furie și perseverență. Dovada valorii sale pozitive este tot ceea ce se spune rău despre ea. Cartea înfurie oamenii. De altminteri, îngrozit eu însumi de oroarea pe care o voi inspira am modificat o treime în corecturi. Mi se refuză totul, spiritul de invenție și chiar cunoașterea limbii franceze. Nu-mi pasă de toți acești imbecili, și știu că acest volum, cu calitățile și defectele sale, își va face drum în memoria publicului literar, alături de cele mai bune poezii ale lui V. Hugo, Th. Gautier și chiar Byron.

(Din scrisoarea către mama sa, doamna Aupick, datată joi 9 iulie 1857)

PAUL VERLAINE • IMPLACABILA CHEMARE LA ORDINE

Originalitatea profundă a lui Charles Baudelaire constă, în ce mă privește, în a fi reprezentat puternic și esențial omul modern; și prin acest cuvînt, omul modern, nu vreau — dintr-un motiv ce se va explica numaidecît — să desemnez omul moral, politic, social. Înțeleg prin asta doar omul fizic modern, așa cum l-au făcut rafinamentele unei civilizații excesive, omul modern, cu simțurile sale ascuțite și vibrante, spiritul său dureros de subtil, creierul saturat de tutun, sîngele ars de alcool, într-un cuvînt *bilio-nervosul* prin excelență, cum ar zice H. Taine. Această individualitate de senzitiv, pentru a spune astfel, Charles Baudelaire — o repet — a reprezentat-o în stare de tip, de *erou*, dacă vreți. Nicăieri, nici chiar la H. Heine, n-o veți regăsi atît de puternic accentuată ca în anumite pasaje din *Florile răului*. Astfel, după mine, viitorul istoric al vremii noastre va trebui, spre a nu fi incomplet, să răsfoiască atent și cu religiozitate această carte care este chintesența, ca o concentrare extremă a fiecărui element specific acestui secol. Ca dovadă a ceea ce avansează, să luăm, în primul rînd, poemele de dragoste din volumul *Florile răului*. În ce chip a exprimat autorul acest sentiment al iubirii, cel mai mareș dintre locurile comune, și care, ca atare, a trecut prin toate formele poetice posibile? În chip păgîn ca Goethe, creștin ca Petrarca ori, precum Musset, copilăros? Sub nici unul din toate acestea, și este meritul lui imens. A trata subiecte eterne — idei sau sentimente —

fără a cădea în ceea ce s-a mai spus, asigură, probabil, întregul viitor poeziei și distinge în orice caz, cu siguranță, pe veritabili poeți de versificatorii subalterni. Dragostea în versurile lui Ch. Baudelaire, este tocmai dragostea unui parizian din secolul XIX, ceva de înfierbîntat și de analist lucid totodată; pura pasiune se amestecă aici cu reflecția, și dacă nervii copleșesc pentru un moment intelectul, decuplînd acțiunea de simțuri, acel *nescio quid amarum* al lui Lucrețiu, care nu este altceva decît nestăpînitul avînt al sufletului către un ideal mereu gata să se retragă, face să răsune fără încetare în urechea obsedată implacabila sa chemare la ordine.

1865

PAUL CLAUDEL • UN OM AL NOPTII

După toate numele pe care le-am citat, cum l-aș omite pe al celui care a rămas pentru noi cel mai viu și cel mai scump, numele sărmanului și mărețului Baudelaire? Revăd marii săi ochi deschiși de parizian, plin de vis, de disperare, de inteligență și ironie, acea frunte ca o vastă oglindă, aptă să reflecte mai curînd luminile decît formele și să se impregneze de substanța lucrurilor mai curînd decît să le reție și să le elaboreze, acel delicat nas, palpitant, al unui voluptuos și cunoscător, și în deosebi gura care este trăsătura esențială a acestei fizionomii patetice, această mare gură amară și închisă, mai puțin făcută spre a vorbi cît pentru a poseda și savura neagra comoară interioară:

*Tous les êtres aimés
Sont des vases de fiel qu'on boit les yeux fermés.*

Sufletul copleșit de dorinți, de amintiri și remușcări posedă o asemenea figură și inteligență, aici, nu este decît un martor dureros, atent și clarvăzător. Este sufletul ce respiră în frumoasele versuri cu care s-a încîntat tinerețea noastră, acela care din notă în notă se dilata într-un cîntec sublim pentru a se resorbi, iarăși, puțin cîte puțin, în conștiința nefericirii sale și a păcatului său. De acolo aceste strofe dragi lui, unde versul din urmă este reluarea celui dintîi. S-ar zice

un gît de femeie care se ridică și se coboară și din care țîșnește un lung strigăt la fel de ascuțit ca o frază de Chopin :

*Vous êtes un beau ciel d'automne claire et rose
Mais la tristesse en moi monte comme la mer !*

Refluxul nu aduce cu el decît murmurul nesigur al unor silabe surde și confuze :

*Et laisse en refluant sur ma lèvre morose
Le souvenir cuisant de son liman amer.*

. . . Simpatia pentru Noapte, complacerea în nefericire, amara comuniune între tenebre și acest nenoroc de a fi un om. În secolul XIX se află o linie perfect determinată de trei poeți (Poë, Baudelaire și Mallarmé) a căror mare noapte metafizică, ce nu este neantul ci liniștea luminii (Dante), era, pentru a spune așa, climatul spiritual, forma, însăși condiția cuvîntului, operei lor, fondul necesar ivirii lor. Și, fapt curios, acești trei bărbați ai nopții au fost, prin excelență, niște lucizi, inteligențe subtile, iar între meșterii cuvîntului și ai ficțiunii, cei ce au vorbit cel mai bine despre arta lor și i-au determinat cu cea mai mare profunditate resorturile și mijloacele.

PAUL VALÉRY • SITUAȚIA LUI BAUDELAIRE

Baudelaire este în culmea gloriei

Acest mic volum *Florile răului*, nici de trei sute de pagini, concurează în stîma cititorilor opere mai ilustre și mult mai vaste. A fost tradus în majoritatea limbilor europene: asupra acestui fapt mă voi opri un moment, căci mi se pare a fi fără exemple în istoria literelor franceze.

•

Poezii francezi sînt, în general, puțin cunoscuți și puțin gustați de străini. Ni se acordă mult mai lesne avantajul prozei; dar forța poetică ne este pieziș și anevoie concedată. Ordinea și tipul de rigoare care domnesc în limba noastră din secolul XVIII încoace, felul nostru particular de a accentua, prozodia noastră strictă, gustul pentru simplificare și claritate imediată, teama de exagerare și ridicol, un soi de pudoare în expresie și tendința spre abstracție a spiritului nostru au făcut o poezie

suficient de diferită de a altor națiuni, fiindu-le cel mai adesea imperceptibilă. La Fontaine pare insipid străinilor. Racine le este interzis. Armoniile lui sînt prea subtile, desenul prea pur, discursul prea elegant și prea nuanțat, pentru a nu fi inaccesibil acelor ce n-au o cunoaștere intimă și originală a limbii noastre.

Însuși Victor Hugo aproape că n-a fost răspîndit dincolo de hotarele Franței decît prin romanele sale.

Dar cu Baudelaire, poezia franceză iese, în fine, dintre frontierele națiunii. Ea este citită în lume; se impune ca însăși poezia modernității; încurajează imitația, fecundează nenumărate spirite. Oameni precum Swinburne, Gabriele d'Annunzio, Ștefan George mărturisesc în chip strălucit influența baudelaire-iană în afară.

Pot, așadar, să spun că dacă se află, printre poeții noștri, unul mai mari și mai puternic înzestrăți decît Baudelaire, nici unul nu este mai important.

De unde această importanță singulară? Cum o ființă atît de particulară, atît de îndepărtată de medie ca Baudelaire, a putut să germineze o mișcare atît de întinsă?

Această mare favoare postumă, această fecunditate spirituală, această glorie care este la punctul său cel mai de sus, trebuie să depindă nu numai de valoarea sa proprie ca poet, dar și de circumstanțe excepționale. O circumstanță excepțională este să se asocieze o inteligență critică unei virtuți poetice. Baudelaire datorează acestei rare alianțe o descoperire capitală. Era născut senzual și precis; era de o sensibilitate ale cărei exigențe l-au condus spre cele mai delicate căutări ale formei; dar asemenea înzestrări n-ar fi făcut din el decît un emul al lui Gautier, fără îndoială, sau un excelent artist de tip parnasian, dacă n-ar fi meritat — ca urmare a curiozității spiritului său — șansa de a descoperi în operele lui Edgar Poe un nou univers intelectual. Demonul lucidității, geniul analizei, inventatorul celor mai noi și mai seducătoare combinații ale logicii cu imaginația, ale misticității cu calculul, psihologul excepționalului, inginerul literar care aprofundează și utilizează toate mijloacele artei, i-au apărut în Edgar Poe și l-au încîntat. Atîtea viziuni originale și extraordinare promisiuni l-au vrăjit. Astfel talentul său a fost transformat, destinul său schimbat strălucit.

Voi reveni îndată asupra efectelor acestui magic contact dintre două spirite.

Acum trebuie să iau în considerație însă o a doua circumstanță remarcabilă din formația lui Baudelaire.

•

Pe cînd el ajungea la vîrsta maturității, romantismul este la apogeu; o generație strălucită este în stăpînire imperiului literelor; Lamartine, Hugo, Musset, Vigny sînt maeștrii momentului.

Să ne plasăm în situația unui tînar ajuns către 1840 la vîrsta scrisului. El este nutrit de cei pe care instinctul său îi ordonă imperios să-i abolească. Existența sa literară, provocată și alimentată de ei, pe care gloria lor a exercitat-o și operele lor au determinat-o, este totodată cu necesitate legată de negarea, răsturnarea și înlocuirea acestor oameni care-i par că umplu tot spațiul notorietății, interzicîndu-i, unul, lumea formelor, celălalt, aceea a sentimentelor, altul, pitorescul, un altul profunzimile.

Se pune chestiunea de a se distinge cu orice preț de un grup de mari poeți reuniți, în chip excepțional, printr-un oarecare hazard, în aceeași epocă, toți în plină vigoare.

Problema lui Baudelaire putea prin urmare — trebuia deci — să se pună astfel: «a fi un mare poet, fără a fi nici Lamartine, nici Hugo, nici Musset». Nu spun că raționamentul acesta fusese conștient, dar era cu necesitate în Baudelaire — și chiar

esențial Baudelaire. Era rațiunea sa de Stat. În domeniile creației, care sînt totodată domeniile orgoliului, necesitatea de a se distinge este inseparabilă de existența însăși. Baudelaire scrie în proiectul lui de prefață la *Florile răului*: «Poezi iluștrii și-au împărțit de mult timp provinciile cele mai înfloritoare ale domeniului poetic, etc. Voi face deci altceva...».

În concluzie, a fost adus, a fost constrîns, de starea sufletului său și de factorii dați, să se opună din ce în ce mai categoric sistemului, sau absenței de sistem, care se chema romantismul.

•

Nu voi defini acest termen. Ar fi trebuit, pentru a încerca așa ceva, să fi pierdut orice simț al rigoarei. Mă preocupă aici să restituie doar reacțiile și intențiile cele mai probabile ale poetului nostru «în stare născîndă», cînd se confruntă cu literatura epocii sale. Baudelaire a primit de la aceasta o anume impresie, pe care ne este permis și chiar destul de ușor a o reconstitui. Posedăm, în consecință, grație trecerii timpului și dezvoltării ulterioare a evenimentelor literare, — grație chiar lui Baudelaire, operei sale și destinului acestei opere, — un mijloc simplu și sigur de a preciza cît de cît ideea noastră inevitabil vagă, cînd uzată, cînd destul de arbitrară, cu privire la romantism. Acest mijloc constă în observarea a ceea ce a urmat romantismului, a venit să-l altereze, să-i aducă corecții și contraziceri, și în sfîrșit să-l ia locul. Ajunge să considerăm mișcările și operele produse după el, împotriva lui, și care sînt inevitabil, automat, *răspunsuri exacte* la ceea ce el era. Astfel privit, romantismul a fost, prin urmare, cel căruia îi riposta naturalismul și împotriva căruia s-a grupat Parnasul; și a fost, totodată, ceea ce determină atitudinea particulară a lui Baudelaire. El a fost cel ce suscită aproape simultan contra sa voința de perfecțiune — misticismul «artei pentru artă», — exigența observației și a fixării impersonale a obiectelor; într-un cuvînt, *dorința unei substanțe mai solide și a unei forme mai savante și mai pure*. Nimic nu ne lămurește mai clar asupra romanticilor decît ansamblul de programe și tendințe ale succesorilor lor.

Poate că viciile romantismului nu sînt decît excesele inseparabile de încrederea în sine însuși? ... Adolescența novicilor este avantajoasă, cumințenia, calculul și, în genere, perfecțiunea nu apar decît în momentul economisirii forțelor.

Oricum ar fi, era scrupulelor începe pe timpul tinereții lui Baudelaire. Gautier încă protestează și se agită împotriva delăsării condițiilor formei, împotriva neglijenței și improprietății de limbaj. Curînd, eforturile diverse ale lui Sainte-Beuve, Flaubert, Leconte de Lisle, se vor opune facilității pasionate, inconștienței stilului, revărsărilor de nalvitate sau de bizarerie... Parnasieni și realiști vor consimți să piardă în intensitate aparentă, în abundență, în mișcare oratorică, ceea ce vor cîștiga în profunzime, în adevăr, în calitate tehnică și intelectuală.

Voi spune, în rezumat, că substituirea acestor diverse «școli» romantismului poate fi concepută ca o substituție a unei acțiuni gîndite uneia spontane.

Opera romantică, în general, suportă destul de rău o lectură încoată și dominată de rezistențele unui cititor dificil și rafinat.

•

Baudelaire era acest cititor. Baudelaire avea cel mai mare interes — un interes vital — de a percepe, de a constata, de a exagera toate slăbiciunile și lacunele romantismului, observate de aproape în operele și în indivizii celor mai de seamă reprezentanți ai săi. *Romantismul este la apogeu*, și-a putut spune el, deci este pe moarte; și a putut să-l considere pe zeii și zeișorii momentului cu acest

ochi cu care Talleyrand și Metternich, către 1807, priveau straniu pe stăpînul lumii.

Baudelaire privea pe Victor Hugo; nu este imposibil a presupune ce gîdea despre el. Hugo domnea; el dobindea asupra lui Lamartine avantajul unui *material* infinit mai puternic și mai precis. Vastul registru al cuvintelor sale, diversitatea ritmurilor lui, extraordinara abundență a imaginilor sale strivea orice rivalitate poetică. Dar opera sa cîteodată sacrificată vulgarului, se rătăcea în elocință profetică și în nesfîrșite apostrofe. Ea cocheta cu mulțimea și dialoga cu Dumnezeu. Simplitatea filozofiei sale, disproporția și incoerența dezvoltărilor, contrastul frecvent dintre minunățiile detaliului și fragilitatea pretextului și Inconsistența ansamblului, în fine tot ceea ce putea șoca și, deci, instrui și orienta către viitoarea sa artă personală un observator tînăr și necrușător, Baudelaire trebuia să noteze în el însuși, să distingă, de admirația pe care i-o impuneau extraordinarele daruri ale lui Hugo, impuritățile, imprudențele, punctele vulnerabile ale operei sale — cu alte cuvinte posibilitățile de viață și șansele de glorie pe care un așa mare artist le mai îngăduia.

Dacă am folosit oarecare malle și pușintel mai mult ingeniozitate decît se cuvine, nu va fi mai puțin ispititor de a confrunța poezia lui Victor Hugo cu cea a lui Baudelaire, în scopul de a face ca aceasta să apară ca exact *complementară* celeilalte. Nu insist. Se vede suficient că Baudelaire a căutat ceea ce Victor Hugo n-a izbutit; că s-a abținut de la toate efectele în care Victor Hugo era imbatabil; că a revenit la o prozodie mai liberă și cu scrupulozitate îndepărtată de proză; că a țintit și a găsit aproape totdeauna producerea *vraiei continue*, calitate fără pereche, ca și transcendentală a anumitor poeme — care se întîlnește puțin, iar acest puțin, rareori, în stare pură, în opera imensă a lui Victor Hugo.

De altfel, Baudelaire n-a cunoscut, ori abia a cunoscut, ultimul Victor Hugo, cel al extremelor erori și al supremelor frumuseși. *Legenda Secolelor* apărea doi ani după *Florile răului*. Cît privește operele ulterioare ale lui Hugo, ele au fost publicate mult timp după moartea lui Baudelaire. Eu le atribui o importanță tehnică înfinit superioară tuturor celorlalte versuri ale lui Hugo. Nu-l locul și n-am timpul de a dezvolta această părere. Nu voi face decît să schițez o digresiune posibilă. Ceea ce mă izbește la Victor Hugo este o forță vitală incomparabilă. Forță vitală, adică longevitate și capacitate de lucru *combinată*; longevitate *multiplicată* prin capacitate de muncă. Timp de peste șazeci de ani, acest om extraordinar este la lucru zilnic de la ora cinci la douăsprezece! el nu încetează de a provoca combinațiile limbajului, de a le dori, de a le aștepta și a le asculta răspunzîndu-i. Scrie o sută sau două sute de mii de versuri și cucerește prin acest neîntrerupt exercițiu un fel singular de a gîndi, pe care critici superficiali l-au judecat cum au putut. Dar, de-a lungul acestei lungi cariere, Hugo n-a obosea să se perfecționeze și să se fortifice în arta sa; și fără îndolală, el păcătuiește din ce în ce împotriva discernămintului, pierde din ce în ce sentimentul proporțiilor, încarcă versurile cu cuvinte nedeterminate, vagi și amețitoare, și plasează aici abisul, înfinitul, absolutul, cu atîta abundență și ușurință încît acești termeni monstruoși se pierd pînă la aparența profunzimii pe care le-a acordat-o folosința. Cu toate acestea, ce versuri prodigioase, ce versuri cu care nici un alt vers nu se compară în întindere, în organizare interioară, în rezonanță, în plenitudinea, n-a scris în ultima perioadă a vieții sale!

În *La Corde d'airain*, în *Dieux*, în *La Fin de Satan*, în piesa despre moartea lui Gautier, artistul septuagenar, care a văzut murindu-l toți emulii, care a putut să vadă născînd din sine o întreagă generație de poeți și chiar să profite de învățămintele inapreciabile pe care discipolul le va oferi maestrului dacă maestrul va dura, bătrînul foarte ilustru atinge cel mai înalt grad al forței poetice și al nobilei științe de versificator.

Hugo n-a încetat să învețe din practică; Baudelaire, a cărui durată de viață abia depășește jumătatea celei a lui Hugo, se dezoltă cu totul altfel. S-ar spune că acestui timp limitat pe care-l are de trăit, el trebuie să-l compenseze scurtimea probabilă și insuficiența presimțită prin folosirea acelei inteligențe critice de care am vorbit adineori. Douăzeci de ani l-au fost acordați pentru a ajunge la perfecțiunea proprie, a-și recunoaște domeniul personal și a defini o formă și o atitudine specifice care vor purta și nemuri numele său. El n-are vreme, nu va avea timp pentru a urmări în tihnă aceste frumoase obiecte ale voinței literare prin mijlocirea unui mare număr de experiențe, prin multiplicarea operelor. El trebuia să apuce cel mai scurt drum, să-și economisească tatonările, să cruțe repetițiile și încercările divergente; trebuia să caute ceea ce este, ceea ce se poate, ceea ce vroia, pe căile analizei și să unească în el însuși, pe lângă virtuțile spontane ale unui poet, perspicacitatea, scepticismul, concentrarea și facultatea de judecată a unui critic.

Prin aceasta, Baudelaire, deși romantic la origine, romantic chiar prin gusturile sale, poate trece câteodată drept *clasic*. Există o infinitate de modalități de a defini sau de a crede că definești clasicul. Vom adopta astăzi pe următoarea: *clasic este scriitorul care poartă în el însuși un critic, pe care îl asociază intim lucrului său*. Se afla un Boileau în Racine sau o imagine a lui Boileau.

Ce însemna, la urma urmelor, a alege în interiorul romantismului, a distinge ce e bine de ce e rău, fals și adevăr, slăbiciuni și virtuți, dacă nu a proceda față de autorii primei jumătăți ai secolului XIX după cum cei din timpul lui Ludovic XIV s-au comportat cu autorii secolului XVI? Orice *clasicism presupune un romantism anterior*. Toate avantajele ce se atribuie, toate obiecțiile ce se formulează pe seama unei arte «clasice» sînt în raport cu această axiomă. *Esența clasicismului este de a fi venit după. Ordinea presupune o anume dezordine pe care o corectează. Compoziția, care este artificiu, succede unui oarecare haos primitiv al intuițiilor și dezvoltărilor naturale. Puritatea este rezultatul nesfîrșitelor operațiuni asupra limbajului, iar preocuparea de formă nu este altceva decît reorganizarea meditată a mijloacelor de expresie. Clasicul implică deci acte voluntare și gîndite spre a modifica o producție «naturală», potrivit unei concepții clare și raționale despre om și artă. Dar, după cum o arată științele, nu putem face operă rațională și să construim în ordine decît cu ajutorul unui ansamblu de convenții. Artă clasică se regăsea pe sine în existența, caracterul neîndoielnic, absolutismul acestor convenții; fie că era vorba de regula celor trei unități, de precepte prozodice, de restricții privind vocabularul, aceste reguli aparent arbitrar făceau forța și slăbiciunea sa. Puțin înțelese în zilele noastre, și devenite greu de apărut, aproape imposibil de respectat, ele nu-și cu mai puțin obîrșia într-o străveche, subtilă și profundă înțelegere a condițiilor plăcerii intelectuale fără amestec.*

În mijlocul romantismului, Baudelaire te face să visezi la vreun clasic, dar nu izbutește decît să te facă să visezi la acesta. A murit tînr și, de altminteri, a trăit sub impresia detestabilă provocată oamenilor din timpul său de supraviețuirea mizerabilă a bătrînului clasicism al Imperiului. Nu se punea nicicum chestiunea de a însufleși ceea ce era mort de-abinelea, poate însă, de a regăsi pe alte căl spiritul care nu mai era în acest cadavru.

Romanticii neglijaseră tot, ori aproape tot, ce pretindea gîndirii o atenție și o continuitate cît de cît obositoare. Ei căutau efectele-șoc, obținute prin obișnuință și contrast. Măsura, nici rigoarea, nici profunzimea nu-i chinuia excesiv. Le era silă de reflecția abstractă și de raționament, și nu numai în operele lor, dar chiar în pregătirea operelor — ceea ce este infinit mai grav. S-ar fi zis că francezii uitaseră darurile lor analitice. Se cuvine a remarca aici că romanticii se ridicau împotriva secolului XVIII mai mult decît împotriva celui de al XVII-lea și acuzau cu ușurătate de a fi fost superficiali niște oameni înfinit mai instruiți, mai avizi de fapte și idei,

mai neliniștiți în ce privește precizia și meditația de anvergură, decît fuseseră ei vreodată.

Într-o epocă în care știința luase un avînt extraordinar, romantismul manifesta o stare de spirit anti-științifică. Pasiunea și inspirația își închipuiau că n-au nevoie decît de ele înșile.

Dar, sub un cu totul alt cer, în sînul unui popor preocupat în întregime de dezvoltarea sa materială, încă indiferent la trecut, organizîndu-și viitorul și îngăduind experiențelor de tot felul cea mai integrală libertate, cam în aceeași vreme, un om s-a găsit să considere lucrările spiritului, și printre ele, producția literară, cu o precizie, o perspicacitate, o luciditate, cum nu s-au mai întîlnit nicînd în același grad, într-un cap dăruit cu invenție poetică. Pînă la Edgar Poe, problema literară n-a fost niciodată examinată în premisele sale, redusă la o problemă de psihologie, abordată prin mijlocirea unei analize în care logica și mecanica efectelor erau folosite în chip deliberat. Pentru prima oară erau elucidate raporturile operei cu cititorul și definite ca fundamente pozitive ale artei. Această analiză — și în asta aflăm o împrejurare care ne încredințează de valoarea sa — se aplică și se verifică la fel de lămurit în toate domeniile producției literare. Aceleași observații, aceleași distincții, aceleași remarci cantitative, aceleași idei directoare se adaptează deopotrivă lucrărilor destinate să înfrîurească violent și brutal sensibilitatea, să cucerească publicul amator de emoții tari sau de aventuri stranii, după cum călăuzesc genurile cele mai rafinate și organizația delicată a creațiilor poetului.

A spune că această analiză este valabilă în ordinea povestirii după cum este în ordinea poemului, că e aplicabilă la construcția imaginară și fantastică la fel de bine ca și în restituirea și reprezentarea literară a adevărului, înseamnă a spune că este remarcabilă prin generalitatea ei. Propriu pentru ceea ce e într-adevăr general e de a fi fecund. A parveni la punctul de unde se domină întregul cîmp al unei activități, este a zări neapărat o sumă de posibilități: ținuturi neexplorate, căi de trasat, pămînturi de exploatat, cetăți de clădit, relații de stabilit, procedee de extins. Nimic de mirare, așadar, că Poe, în posesia unei metode atît de puternice și atît de sigure-deveni inventatorul multor genuri, dînd întîiele și cele mai sesizante exemple de povestire științifică, de poem cosmogonic modern, de roman criminalistic, de introducere în literatură a stărilor psihologice morbide, și că toată opera sa manifestă în fiecare pagină actul unei inteligențe și al unei voințe de inteligență cum nu se observă, în același grad, în nici o altă carieră literară.

Acest mare om ar fi fost astăzi uitat cu totul dacă Baudelaire nu ar fi întervenit să-l introducă în literatura europeană. Vom observa aici că gloria universală a lui Edgar Poe este palidă sau contestată doar în țara sa de baștină și în Anglia. Acest poet anglo-saxon este rău cunoscut de către al săi.

Altă remarcă: Baudelaire, Edgar Poe schimbă valori. Fiecare dă celuiilalt ceea ce are și primește de la acesta ce nu are. Cel din urmă oferă celui dintîi un întreg sistem de gînduri noi și adînci. Îl luminează, îl fecundează, îi determină părerile asupra unei mulțimi de subiecte: filozofia compoziției, teoria despre artificial, înțelegerea și condamnarea modernului, importanța excepționalului și a unui oarecare straniu, atitudine aristocratică, misticitate, gust al eleganței și al preciziei, chiar politică... Baudelaire tot este impregnat de acesta, inspirat, adîncit.

Dar în schimbul acestor binefaceri, Baudelaire asigură gîndirilor lui Poe o dimensiune înfinită. El o propune viitorului (...).

Nu voi cerceta ceea ce datorează Literelor influenței acestui prodigios inventator... Mă voi întreba numai ceea ce poate să datoreze poezia lui Baudelaire și în genere poezia franceză, descoperirile operelor lui Edgar Poe.

Citeva poeme din *Florile răului* își trag din poemele lui Poe substanța și sentimentul. Cite unele conțin versuri care sînt transpuneri exacte; însă nu voi lua în seamă aceste împrumuturi izolate, a căror importanță nu este, oarecum, decît locală.

Nu voi reține decît esențialul, care este însăși ideea pe care Poe și-o făcuse despre poezie. Concepția sa, pe care a expus-o în diferite articole, a fost principalul agent al modificării ideilor și artei lui Baudelaire.

.....

Dacă privim acum în totalitate *Florile răului*, și dacă avem grijă să comparăm această culegere cu operele poetice din aceeași perioadă, nu vom fi surprinși să găsim opera lui Baudelaire conformă, în chip remarcabil, preceptelor lui Poe, și prin aceasta remarcabil diferită de producțiile romantice. *Florile răului* nu conțin nici poeme istorice nici legende; nimic care să se bizuie pe narațiune. Nici un fel de tirade filozofice nu se zăresc aici. Politica nu mai apare. Descripțiile sînt rare și totdeauna semnificative. Dar totul aici este farmec, muzică, sensualitate violentă și abstractă... Lux, formă și voluptate.

Este în cele mai bune versuri ale lui Baudelaire o combinație de carne și spirit, un amestec de solemnitate, căldură și amărăciune de eternitate și intimitate, o alianță rarisimă a capriciului cu armonia, care le disting hotărît de versurile romantice după cum le deosebesc neapărat de versurile parnaslene. Parnasul n-a fost grozav de tandru cu Baudelaire. Leconte de Lisle îi reproșa sterilitatea. Uita că adevărata fecunditate a unui poet nu constă în numărul versurilor sale, ci mult mai curînd în întinderea efectelor lor. Nu se poate judeca aceasta decît prin trecerea timpului. Vedem astăzi că, după mai bine de șaizeci de ani, rezonanța operei unice și foarte puțin voluminoasă a lui Baudelaire umple încă toată sfera poetică, că este prezentă în spirite, imposibil de neglijat, sporită printr-un remarcabil număr de opere care derivă din ea, care nu sînt de loc imitații, dar consecințe, și că ar trebui deci, pentru a fi drepti, să adăugăm la firava culegere a *Florilor răului* numeroase opere de prim ordin și o sumă de cercetări din cele mai profunde și din cele mai fine pe care niciodată poezia nu le-a întreprins. Influența *Poemelor antice* și a *Poemelor barbare* a fost mult mai puțin diversă și mai puțin întinsă.

Se cuvine să recunoaștem că aceeași influență, dacă s-ar fi exercitat asupra lui Baudelaire, l-ar fi împiedicat să scrie sau să păstreze anumite versuri prea libere care se întîlnesc în cartea sa. Dintre cele patrusprezece versuri ale sonetului *Meditație*, care este una dintre cele mai fermecătoare piese ale volumului, mă voi mira mereu să socotesc cinci sau șase care sînt de o neîndoielnică slăbiciune. Însă, primele și ultimele versuri ale acestei poezii sînt de o asemenea magie că mijlocul nu lasă să se simtă obscuritatea sa și trece lesne drept nul și inexistent. Esto nevoie de un foarte mare poet pentru acest gen de miracole.

Tocmai vorbeam de producerea *farmecului* și iată că am pronunțat cuvîntul *miracol*; fără îndoială, sînt termenii pe care trebuie să-i folosești cu discreție din cauza sensului lor acut și a facilității de a uza de ei; dar n-aș ști să-i înlocuiesc decît printr-o analiză atît de lungă și, poate, atît de contestabilă, încît mi se va ierta că o voi rezerva celui ce ar vroi s-o întreprindă, ca și celor ce vor trebui s-o suporte. Voi pluti în vag, mărgînindu-mă să sugerez ce ar putea să fie. Ar trebui să se dezvăluie că limba conține resurse emotive amestecate cu proprietățile sale practice și direct semnificative. Datoria, truda, funcția poetului sînt de a pune în evidență și în acțiune aceste puteri de a mișca și încînta, aceste excitante ale vieții afective și ale sensibilității intelectuale, care se confundă în limbajul uzual cu semnele și cu mijloacele de comunicare ale vieții obișnuite și superficiale. Poetul se consacră și se consumă, prin urmare, ca să definească și să construiască un limbaj; iar operația sa, care e lungă,

difficilă, delicată, care solicită calitățile cele mai diverse ale spiritului și care niciodată nu este încheiată după cum niciodată nu este posibilă cu precizie, tinde să constituie discursul unei ființe mai pure, mai viguroase și mai profunde în meditațiile sale, mai intensă în viața sa, mai elegantă și mai fericită în expresie, decît oricare altă persoană reală. Această expresie extraordinară se lasă cunoscută și recunoscută prin ritmul și armoniile care o susțin și care trebuie să fie atît de intim și chiar atît de misterios legate de nașterea sa, încît sunetul și sensul să nu se mai poată separa și să-și răspundă la nesfîrșit în memorie.

Poezia lui Baudelaire datorează durabilitatea ei și această autoritate pe care încă o exercită, plenitudinii și preciziei unice a timbrului său. Uneori, această voce cedează elocinței, cum se întîmpla adesea la poeții acestei epoci; dar ea păstrează și dezvoltă aproape totdeauna o linie melodică de o puritate admirabilă și o sonoritate perfectă care o disting de orice proză.

Prin aceasta, Baudelaire a reacționat foarte fericit împotriva tendinței spre prozism care se observă în poezia franceză de pe la mijlocul secolului XVII. Este remarcabil că același om, căruia îi datorăm această reîntoarcere a poeziei noastre către esența sa, e de asemenea unul dintre primii scriitori francezi care să se fi interesat cu ardore de muzica propriu-zisă. Menționez acest gust, manifestat prin articole celebre despre *Tannhäuser* și *Lohengrin*, din pricina dezvoltării ulterioare a influenței muzicii asupra literaturii...

Pentru a înfăptui mai puțin imprecis și mai puțin incomplet această tentativă de a explica importanța actuală a lui Baudelaire, ar trebui să amintesc acum ceea ce a însemnat el ca critic de artă. L-a cunoscut pe Delacroix și pe Manet. A încercat să cîntărească respectivele merite ale lui Ingres și ale rivalului său, după cum a putut să compare în « realismele » lor perfect diferite operele lui Courbet și Manet. Avea pentru marele Daumier o admirație pe care posteritatea o împărtășește. A exagerat poate valoarea lui Constantin Guys... Dar, în ansamblu, judecățile lui, totdeauna motivate și însoțite de considerații dintre cele mai fine și mai trainice asupra picturii, rămîn modele ale genului teribil de lesnicios, și deci teribil de anevoios, al criticii de artă.

Cea mai mare glorie însă a lui Baudelaire, așa cum v-am făcut s-o presimțim de la începutul acestei conferințe, este de a fi zămislit cîțiva foarte mari poeți. Nici Verlaine, nici Mallarmé, nici Rimbaud n-ar fi fost ceea ce au fost fără lectura *Florilor răului* la vîrsta hotărîtoare. Ar fi ușor de arătat în această culegere, poeme a căror formă și inspirație prefigurează cutare piese de Verlaine, Mallarmé sau Rimbaud. Dar aceste corespondențe sînt atît de clare, iar răgazul atenției dumneavoastră atît de aproape de epuizare, că nu voi mai intra în amănunt. Mă voi limita să vă indic că sensul intimului și amestecul puternic și tulburător al emoției mistice cu ardore senzuale, care se dezvoltă în Verlaine; frenezia plecării, mișcarea de nerăbdare provocată de univers, conștiința profundă a senzațiilor și răsunetelor lor armonice, care face atît de energică și de activă opera condensată și violentă a lui Rimbaud, sînt precis prezente și vizibile în Baudelaire.

Cît îl privește pe Stéphane Mallarmé, ale cărui prime versuri ar fi putut să se confunde cu cele mai frumoase și cele mai dense *Flori ale răului*, el a urmărit, în consecințele lor cele mai subtile, căutările formale și tehnice, în legătură cu care l-au transmis pasiunea și l-au subliniat importanța analizei lui Edgar Poe și eseurile și comentariile lui Baudelaire. Pe cînd Verlaine și Rimbaud l-au continuat pe Baudelaire în ordinea sentimentului și a senzației, Mallarmé l-a prelungit în domeniul perfecțiunii și al purității poetice.

(1924)

ANDRÉ GIDE • PREFAȚĂ LA «FLORILE RĂULUI»

Stai la îndoială dacă unul din cele mai ingenioase paradaxe ale lui Baudelaire nu au fost dedicarea Florilor Răului lui Théophile Gautier? Oferirea acestei cupe prea pline din care se revarsă în șuvoaie emoție, muzică și gândire, meșteșugarului celui mai sec, mai puțin muzician, mai puțin meditativ pe care l-a produs literatura noastră. Se amăgea oare? el, critic cu privirea prea lucidă pentru a se lăsa mișcat de sărăcia acestor Smalțuri și Camee care-și datorau fama nu a ceea ce sînt, ci a ceea ce pretindeau să fie. Florile Răului sînt dedicate a ceea ce Gautier pretindea a fi — vrăjitor în litere franceze, artist pur, scriitor fără cusur — și era, din partea lui Baudelaire, un fel de a spune: Nu vă înșelați: ceea ce venerez eu este arta nu gîndirea; poeziile mele nu vor prețui nici prin mișcare, nici prin patimă, nici prin spirit, ci prin formă.

Forma, rațiune a operei de artă, este întotdeauna descoperită de public mult mai tirziu. Forma este secretul operei. Armonia aceasta dintre contururi și sunete, piatră de încercare a artei poetului, Baudelaire nu o acceptă niciodată de-a gata: el ajunge la ea prin sinceritate, o cucerește și o impune. Ca orice acord neobișnuit, la început ea a respins. Ani de-a rîndul, aș fi ispitit chiar să spun: pînă în zilele noastre, anumite aspecte exterioare înșelătoare ale Florilor Răului au ascuns, păstrîndu-le la adăpost, comorile cele mai de preț ale operei. Unele atitudini, cruditățile anumitor tonuri, subiectul unora dintre poezii, cred și o oarecare afectare, o anumită înclinare ghidușă de a lăsa să se creeze o neînțelegere, au înșelat pe contemporani și pe destui de mulți dintre urmași. Baudelaire este, fără îndoială, artistul despre care s-au scris cele mai multe nerozii sau care a fost trecut sub tăcere în chipul cel mai neîndreptățit. Cunoșc unele prezentări ale literaturii franceze din veacul al XIX-lea, în care numele lui nu este nici măcar pomenit.

Că figura lui Gautier a părut multă vreme, și pare încă unora, mai însemnată decît aceea a lui Baudelaire, se explică prin atitudinea foarte simplă — simplistă sau simplificată — de care Gautier nu s-a dezbărat nici o clipă și datorită căreia s-a menținut în locul cel mai la vedere în care s-a așezat de la bun început. Se mai explică și prin cordiala banalitate a chipului său care, din prima clipă și dintr-o dată, ni se descoperă pe de-a întregul și nu spune niciodată mai mult decît a făgăduit din capul locului. Pe cîtă vreme la Baudelaire se întrevede o complexitate descumpănitoare, o colcăială ascunsă de contradicții stranie, de antagonisme aproape absurde și care puteau trece cu atît mai ușor drept prefăcute cu cît el cunoștea și prefăcătorio.

Nu aș jura că Baudelaire, atît de perspicace în alte privințe, nu se înșela întrucltva asupra propriei sale valori, asupra esențialului acestei valori. Chiar el contribuia, și nu întotdeauna în chip conștient, la neînțelegerea care îl izola de vremea lui; și cu atît mai mult contribuia la această neînțelegere cu cît ea pornea din însăși structura lui.

Notele intime, publicate postum, sînt dureros de revelatoare din acest punct de vedere: desigur, Baudelaire și dădea seama de nouitatea lui esențială dar nu izbutea să și-o definească limpede și îndată ce vorbește despre el însuși, acest artist de o îndemnare fără seamăn, o face cu o stingăcie surprinzătoare. Este fără leac lipsit de mîndrie. În așa măsură încît mereu procedează ca și cum ar trebui să aibă de a face numai cu nerozi și dă impresia că scrie așa cum scrie fie pentru a-i uimi, fie pentru a-i scandaliza, sau pentru a le spune, în cele din urmă, că puțin îi pasă de ei.

«Nu pentru femeile, fetele și nici pentru surorile mele, a fost scrisă această carte !» spune el vorbind despre Florile Răului. Ce nevoie avea oare să ne înștiințeze despre acest lucru? Pentru ce această precizare? Pur și simplu pentru plăcerea de a sfida morală burgheză cu acest: femeile mele strecurat parcă într-o doară dar la care ținea fiindcă îl

regăsim aidoma în jurnalul său intim: «Așa ceva nu va putea scandaliza femeile, fetele și nici surorile mele».

Aceste prefăcătorii de paradă îndărătul cărora Baudelaire știa să-și ascundă căldura suflătoare, au indispus pe mulți cititori cu atât mai violent cu cât unui admiratori din prima clipă se extaziau tocmai în fața lor. Dar el simțea nevoia să se ferească de acest soi de admiratori.

Îngropind această comportare laolaltă cu procedeele lui romantice, unii au crezut că s-au descotorosit cu totul de el. Dar Baudelaire reapare fără farduri, întinerit. În așa fel, încît — astăzi — este înțeles mult mai bine ca în vremea lui. În șoaptă, acum stă de vorbă cu fiecare dintre noi. Bineînțeles — și tocmai prin aceasta se dovedește puterea lui — el cere și obține de la cititor un soi de convență, aproape de colaborare.

«Este cel dintîi — spune Laforgue — care s-a povestit pe un ton moderat de spovedanie, fără să ia un aer inspirat». De aceea ne amintește de Racine, alegerea cuvintelor fiind însă la Baudelaire mai neliniștită și cu o exigență mai subtilă. Dar sunetul glasului este același. În loc de a da vibrării lui, așa cum face Corneille sau Hugo, cite mai multă sonoritate cu puțință, și unul și celălalt vorbesc aproape în șoaptă. Astfel că îi ascultăm îndelung. Cîștigată de acest cînt discret, ce neliniștitoare sincerități descoperă curînd în el o inimă prietenă! Născută din contradicții intime, la Baudelaire antiteza nu este numai exterioară și verbală, procedeu artistic de feluț celui folosit de Hugo, ci ideală. Ea înflorește spontan în acest suflet catolic care nu cunoaște nici o emoție, ale cărei contururi să nu evadeze de îndată, care să nu fie întovărășită numaidecît de contrariul ei ca de o umbră sau, mai bine zis, ca un reflex, în dualitatea acestui suflet. De aceea, pretutindeni în versurile lui, durerea rămîne împletită cu bucuria, încrederea cu îndoiala, veselia cu melancolia, și, frămîntat, poetul caută în hid o temperare a dragostei.

Dar neliniștea lui Baudelaire este de natură și mai secretă încă. S-ar putea ca, acum, să par a pierde din vedere poezia sa. Dar unde să afli, dacă nu în sufletul poetului, scuza și dictarea unei melodii atît de fidele?

Ni se spune mereu că nimic nou nu se află în om. Se poate. Dar este mai sigur că nu tot ce se află în om a fost descoperit. Cu înfiorare mă conving că nenumărate descoperiri rămîn de făcut. Și că, foarte curînd, postulatele vechii psihologii după care prețuim, judecăm, gîndim, procedăm chiar, se vor înfățișa mai artificiale și răsuflate ca postulatele vechii chimii după descoperirea radiumului. Dacă chimiștii au ajuns astăzi să ne vorbească despre descompunerea corpurilor simpli, de ce nu am fi ispițiți, «noi ăștia psihologii», să considerăm posibilă și descompunerea sentimentelor simple? Ceea ce te îndeamnă să crezi în existența sentimentelor simple este un chip simplu de a considera sentimentele.

Că alături de forța de coeziune care menține pe om consecvent cu el însuși și datorită căreia, cum afirmă Spinoza: «Individul tinde să persevereze în ființa sa», există altă forță, centrifugă și dezagregantă datorită căreia individul tinde să se împartă, să se disocieze, să se rîște, să-și joace ființa, să se piardă, aș merge pînă acolo încît să pretînd că Baudelaire a presimțit-o la fel de adînc ca un Dostoievski, de pildă. Dar nu pot citi fără un fior de recunoștință și de spaimă aceste cîteva rînduri din jurnalul său intim: «Înclinarea spre concentrarea productivă trebuie să înlocuiască, la un om matur, înclinarea spre pierzanie». Sau: «Vaporizarea și centralizarea eului. În aceasta stă totul». Sau: «În orice om, în orice clipă, există două postulații SIMULTANE (tot interesul notației este concentrat în acest singur cuvînt) una spre Dumnezeu, cealaltă spre Satan». Nu sînt acestea urme ale aceluia nesfîrșit de prețios radium la atingerea căruia vechile teorii, legi, convenții și pretenții sufletești, totul se volatilizează?

Nu voi preîndece că cele trei parcele pe care le-am izolat mai sus ar fi singurele din opera în proză a lui Baudelaire care să poarte astfel de semne; se poate însă spune, că întreaga lui operă poetică a rămas vădit marcată.

Nimic din toate acestea nu ar fi fost însă de ajuns pentru a face din Baudelaire artistul fără seamăn pe care îl lăudăm. Dimpotrivă, minunat este că, în ciuda lor, a rămas totuși un astfel de artist. Așa cum spune Barbey d'Aurevilly, în frumosul articol care ne mîngîie de tăcerea lui Sainte-Beuve: «Artistul n-a prea fost învins».

(1917)

În românește de IDA IGIROȘIANU

JEAN PAUL SARTRE • DIN ESEUL DESPRE BAUDELAIRE

Atitudinea originală a lui Baudelaire este aceea a unui om întors către sine. Întors asupra lui însuși precum Narcis. Nu există la el conștiință imediată care să nu fie pătrunsă de o scrutare tăioasă. Pentru noi ceilalți este de ajuns a privi arborele sau casa; absorbiți cu totul în contemplarea lor, uităm de noi înșine. Baudelaire este omul care nu se uită niciodată. El se scrutează privind; privește pentru a se vedea privind; conștiința sa despre arbore, despre casă, o contemplă el și lucrurile nu-i apăreau decît prin intermediul ei, mai pale, mai mici, mai puțin concrete, ca și cum le percepea printr-un binoclu. Ele nu se indică nicidecum unele pe altele, cum săgeata arată drumul, cum semnul de carte arată pagina, și spiritul lui Baudelaire nu se rătăcește niciodată în labirintul lor. Misiunea lor imediată este alta decît a reîntoarce conștiința la sine. «Ce interesează, scria el, ceea ce poate fi realitate din opera mea, dacă ea m-a ajutat să trăiesc, să simt că sînt și ceea ce sînt». În însăși arta sa, grija lui va fi de a le arăta numai printr-un filtru al conștiinței umane, întrucît avea să scrie în *Artă filozofică*: «Ce este arta pură în concepția modernă? Este a crea o magie sugestivă conținînd simultan obiectul și subiectul, lumea exterioară a artistului și artistul însuși». În așa fel încît ar fi putut foarte bine să țină un *Discurs asupra puținei realități* a acestei lumi exterioare. Pretexte, reflexe, ecrane, obiectele nu vibrează niciodată în ele înșile și n-au altă misiune decît de a-l da ocazia să se contemple pe cînd le vede.

Există o distanță originală între Baudelaire și lume, care nu este a noastră; între el și obiecte se interferează totdeauna o transluciditate puțin jilavă, puțin prea mirositoare, ca un tremur de aer cald, vara. Și această conștiință scrutată, spionată, care se simte observată în vreme ce realizează operațiile sale obișnuite, pierde dintr-odată naturalul ei, ca un copil ce se joacă sub ochii adulților. Acest «natural» pe care Baudelaire l-a urît atîta și l-a regretat atît, nu există de loc la el; totul este trucat fiindcă totul este inspectat, cele mai neînsemnate dispoziții, cea mai palidă dorință născută, privite, descifrate. Și dacă ne reamintim sensul dat de Hegel cuvîntului imediat, vom înțelege că unicitatea profundă a lui Baudelaire este de a fi omul fără imediatitate.

Dar dacă această unicitate are vreun preț pentru noi, care o vedem din afară, lui, care se privește dinlăuntru, îi scapă în întregime. Își căuta *natura*, adică felul său de a fi, filnța sa, dar nu asistă decît la nesfîrșita defilare monstruoasă a stărilor sale. Asta îl exasperează; vede atît de bine ce înseamnă unicitatea generalului Aupick și a mamel sale, cum de nu se bucură în intimitatea sa de propria lui originalitate? Pentru că este victima unei iluzii foarte naturale, după care lumea lăuntrică a unui om s-ar confunda cu cea exterioară. Dar nu-i așa: această calitate

distinctivă care-i marchează pe alții, n-are nume în limbajul său interior, n-o încearcă, n-o cunoaște. Se putea simți spiritual, vulgar sau distins? Putea chiar să constate violciunea și întinderea inteligenței sale? Acea calitate n-are alte jaloane decât ea însăși și, dacă măcar un drog nu precipită pentru un moment cursul gândurilor sale, el e atât de deprins cu ritmul lor, îi lipsește în asemenea grad termenul de comparație, încît n-ar ști să-i aprecieze cursul. Cît privește amănuntele ideilor și afectelor sale, presimțite, recunoscute chiar înainte de a fi apărut, transparente dintr-o parte și din cealaltă, ele au pentru el un aer de « déjà vu », de « prea cunoscut », o familiaritate inodoră, o savoare de reminiscență. Este plin de el însuși, într-atît încît dă pe dinafară, dar acest « el însuși » nu-i decît o umoare fadă, și transparentă, lipsită de consistență, de rezistență, pe care n-o poate nici judeca nici analiza, fără umbre nici lumini, o conștiință guralivă care se destăinuie în lungi şușoteli fără a i se putea vreodată sugruma debitul. El aderă prea mult la sine pentru a se conduce și a se vedea cu totul și se vede prea mult pentru a se înămolii total și a se pierde într-o adeziune mută la propria sa viață.

Aici începe drama baudelaire-iană: imaginați-vă mierla albă devenită oarbă — căci prea marea claritate reflexivă echivalează cu o cecitate. Este chinuită de o anumită albeață întinsă pe aripile sale, pe care toate mierlele o văd, despre care toate îi vorbesc și doar ea n-o cunoaște. Faimoasa luciditate a lui Baudelaire nu-i decît un efort de recuperare. Este vorba de a se redobîndi și — cum vederea este apropiere — de a se vedea. Dar pentru a se vedea, ar trebui doi. Baudelaire își vede mîinile, brațele, întrucît ochiul e distinct de mîină: însă ochiul nu se poate vedea pe sine, el se simte, se trăiește; n-ar ști să ia distanța necesară spre a se aprecia. Degeaba scrie el în *Florile răului*:

*Tête-à-tête sombre et limpide,
Qu'un coeur devenu son miroir !*

Acest « tête-à-tête », abia dacă este schițat că s-a și risipit: nu există decît un cap. Efortul lui Baudelaire va fi de a împinge la extrem această încercare avortată de dualitate care este conștiința reflexivă...

(1947)

SWINBURNE • AVE ATQUE VALE

*«Nous devrions pourtant lui porter quelques fleurs;
Les morts, les pauvres morts, ont de grandes douleurs.
Et quand octobre souffle, émondeur des vieux arbres,
Son vent mélancolique à l'entour des leurs marbres,
Certe, ils doivent trouver les vivants bien ingrats.»*

LES FLEURS DU MAL

*Ce flori să-ți pun pe masca-ți, moartă, frate?
De dafin, rutişor sau trandafir?
Sau alge de al mării val sculptate,
Sau flori de cîmp, cu lujere subțiri,*

Din care Țes Driadele-adormite
De arșiți, și de repezi ploai trezite ?
Sau vrei, cumva, la fel ca pe pământ,
Acele flori, pe jumătate moarte,
Și-amare, arse de al verii vînt,
Dar mult mai dulci ca florile deșarte
Culese pe-un țărm nordic, necălcat
De-al Tropicelui pas bogat ?

.....
Tu, frate, ai văzut la vremea ta
Dureri și taine-adînci, nebănuite,
Iubiri grozave, frunze otrăvite.
Pe care doar tu le puteai vedea
Foșnind în noaptea unor țări ciudate ;
Văzut-ai rodu-ascuns în voluptate,
Păcatul fără chip, plăcerea mută
Și visul care tulbură adînc
Al spiritelor somn, pînă cînd plîng ;
Iar fiecăruia privești văzută,
Cu umbra-ți apărea întrețesută.
O, suflet tenebros, neadormit,
Ce după somn tînjeai, și după moarte,
Precum și după-al dragostei sfîrșit, —
Acum ai morții zei te țin, departe :
Întreg, cu trup și suflet, ești al lor.
Ți-e bine lîngă ei, unde nu dor
Iubirile, iar voluptatea n-are
Nici buze spumegînde și nici gheare ?
Ți-e bine-acolo unde, de pe trup
Se dezlipește sufletul, și oase
De carnea lor, fără dureri, se rup,
Ca roua de pe firul ierbii grase ?
Destul ! Acum, sfîrșit și început
Totuna-s pentru tine-n lunga-ți noapte.
O, mînd de prieten nevăzut,
N-ai lauri de cules, nici roade coapte,
N-ai bădălii de dat, — nici un calvar :
Un pumn de frunze și țărină, doar !
O, pașnici ochi, în care-n veci se pierde
Lumina zilei, iar al nopții deget
Nu vine văzul blind să ți-l dezmierde,
Cum sufletu-ți nu-și află-n vorbă preget, —
Dormi, deci, și fie somnul tău lumină
În noaptea care va să vină.

În românește de PETRE SOLOMON

ALDOUS HUXLEY • BAUDELAIRE CA FORȚĂ PERSISTENTĂ

... Ceea ce mă interesează în primul rând, nu este Baudelaire ca om, ci Baudelaire ca influență, ca forță persistentă. Căci el este într-adevăr o forță.

«Cu Baudelaire, scrie Paul Valéry, poezia franceză iese în sfârșit din hotarele națiunii. Ea începe a fi citită în lume; ea se impune ca poezia însăși a timpurilor moderne; ea dă naștere la limității și fecundează numeroase spirite... Pot spune așadar, că, deși există la noi poeți mai mari și mai puternici înzestrați decât Baudelaire, nu există unul mai important decât el». Baudelaire este astăzi cel mai important dintre poeții francezi, și chiar europeni. Poezia lui, care este poezia satanismului auto-îndobitocitor și de lume distrugător, și a unui plictis inefabil, a ajuns să fie considerată «ca poezia însăși a timpurilor moderne». Faptul este, desigur, bizar. Să încercăm a-i înțelege semnificația.

Cel mai important dintre poeții moderni a fost un poet satanic. Înseamnă, oare, acest lucru că admiratorii săi de astăzi sînt, ca și el, niște disperați vînători de absolut, cu un

goût de l'infini

Qui partout dans le mal lui-même se proclame?

Nu ! Căci pentru a fi satanist, trebuie să fii și credincios ; or, epoca noastră e prin excelență lipsită de Dumnezeu. Dezmațul era, în epoca lui Baudelaire, o chestiune tragică ; acum, e o problemă pur medicală. Ne privim păcatele dintr-un punct de vedere științific, nu satanist. Atunci, pentru cel-l admirăm pe acest jansenist confuz, care nu găsea altă plăcere în dragoste decât conștiința că păcătuiește ? S-ar cuveni să-l disprețuim pentru că e atât de iremediabil demodat ; dar asta numai în interpretarea creștină și tragică a acțiunilor sale. Acțiunile în sine, sînt foarte la modă... Lipsa de bucurie a plăcerilor moderne și a iubirii moderne (care sînt, desigur, o replică a plăcerilor « moderne » și a iubirilor din Roma imperială în perioada cînd aceasta se apropia de prăbușire), este și mai deplină decât lipsa de bucurie caracteristică desfrului baudelairian. Căci Baudelaire, satanistul creștin, avea cel puțin conștiința stimulatorie că, nimicind diavolește universul în sinea lui, comite un păcat... Carnea e diabolică, spiritul e divin. Drept care, îndeamnă satanistul, carnea trebuie să se sature, s-ajungă chiar și dincolo de sațiu. Filozofia modernistă și etica modernistă afirmă cu totul altceva. Nici spiritul, nici trupul, și de fapt nimic, nu e divin. Singurul lucru important este ca omul să fie socialmente eficient. Pasiunea este inamicul eficienței ; de aceea, nu te lăsa dus de instincte ; pe de altă parte, nu le înăbuși prea mult, căci reprimarea lor poate dăuna eficienței... Cei care trăiesc potrivit acestei filozofii lipsite de har și se supun acestor comandamente pur medicale, ajung curînd să-și reducă propria viață și în consecință, întregul univers, la un neant cenușiu. Pentru a nu fi prea insuportabil conștiinței de acest lucru, ei se înconjoară cu un număr din ce în ce mai mare de surrogate ale unei simțiri autentice. Pentru a-și crea iluzia că sînt vii, fac zgomot, se îmbulzesc, aleargă din distracție

În distracție. Asta, spre folosul posesorilor de acțiuni în marile industrii de divertismente. Într-un cuvânt, «Își petrec bine vremea».

Cu cât și-o petrec mai bine, cu atât mai mare li-e plictiseala. Rivers a descoperit că nefericiții melanezieni au murit literalmente și fizicește de plictiseală, când au fost puși prea brusc în contact cu distracțiile moderne. Noi ne-am deprins treptat cu boala, și de aceea o socotim mai puțin mortală decât o consideră locuitorii insulelor din Mările Sudului. Noi nu murim numaidecît din pricina ei; ne apropiem treptat de deznodămîntul fatal al bolii. Acest deznodămînt fatal va veni când oamenii vor fi pierdut complet arta de a se amuza singuri; vor muri atunci de plictiseală. Mașinile moderne care-l scutesc pe om de efortul creator au și început să-l lipsească de această artă. Progresul tehnicii poate, desigur, accelera acest proces. Încă vreo câteva izbînzi, în stilul radioului și cinematografului, iar plictiseala care, astăzi, e un simplu dezagrement, va deveni o intolerabilă agonie.

Ne adresăm poeziei pentru a găsi în ea o expresie perfectă a propriilor noastre simțăminte. În *Fleurs du Mal* omul modern își vede zugrăvite propriile suferințe — cu cîtă incomparabilă energie — în forme memorabil de frumoase!

*Je suis comme le roi d'un pays pluvieux,
Riche mais impuissant, jeune et pourtant très vieux!*

E «poezia însăși a timpurilor moderne».

În românește de P. S.

(Din eseu *Do what you will*, 1929)

VALERI BRIJISOV • SPERANȚA DE A DESCOPERI CEVA ÎN PLUS

Baudelaire a îndrăznit să încarneze în versuri toată complexitatea, contradicțiile sufletului omenesc actual. El a privit partea obscură a sufletului și a găsit frumusețe și poezie acolo unde, înaintea lui, nu se vedea decît mizeria, adică răul, viciul, crima. În același timp, Baudelaire a fost unul dintre cei dintîi care a creat poezia orașului modern, poezia vieții actuale, a detaliilor ei, a ororii și misterelor sale. Baudelaire a asimilat acest adevăr, impus de scriitorii realiști, dar privirea lui pătrunzătoare a mers totdeauna mai departe decît realitatea, în speranța de a descoperi ceva în plus. Din această cauză imaginile lui Baudelaire devin adesea simboluri.

(1913)

CHARLES BAUDELAIRE

Despre esența rîsului și în general despre comicul în artele plastice

Nu vreau să scriu un tratat despre caricatură, vreau numai să împărtășesc cititorului câteva reflecții pe care le-am făcut adesea în legătură cu acest gen mai aparte. Aceste reflecții deveniseră pentru mine un fel de obsesie; am vrut să scap de ea. De altfel, mi-am dat toată silința să le ordonez întrucîtva și să ușurez astfel digerarea lor. Articolul de față este, așadar, pur și simplu articolul unui filozof și al unui artist. Fără îndoială, o istorie generală a caricaturii în raport cu toate faptele politice și religioase, grave sau frivole, relative la spiritul național sau la modă, care au frământat omenirea, e o operă glorioasă și importantă. Lucrul rămîne încă de făcut, căci încercările publicate pînă acum nu sînt decît niște materiale; m-am gîndit însă că munca trebuia împărțită. E limpede că o lucrare asupra caricaturii, înțeleasă astfel, e o istorie a faptelor, o imensă galerie anecdotică. În caricatură, mult mai mult decît în celelalte ramuri ale artei, există două soiuri de opere prețioase și recomandabile din puncte de vedere diferite și aproape contrare. Unele din ele nu prețuiesc decît prin faptul pe care-l înfățișează. Ele au negreșit dreptul la atenția istoricului, a arheologului, ba chiar și a filozofului; se cuvine să-și ia locul în arhivele naționale, în registrele biografice ale gloriei omenestii. Ca și foile volante ale jurnalismului, dispar luate de suflul neîncetat care aduce mereu altele noi; celelalte însă, și tocmai de ele vreau să mă ocup în mod special, conțin un element misterios, durabil, etern, care le recomandă atenției artiștilor. Ciudat lucru, și într-adevăr demn de atenție, pătrunderea acestui element greu de definit al frumosului pînă și în operele destinate să arate omului propria-i urîțenie morală și fizică! Și, lucru nu mai puțin misterios, această priveliște jalnică trezește în el o ilaritate nemuritoare și incorigibilă. Iată deci adevăratul subiect al acestui articol.

Un scrupul mă cuprinde. Trebuie oare să răspund printr-o adevărată demonstrație unui soi de întrebare prealabilă pe care desigur ar voi în chip malițios să mi-o pună anumiți dascăli experți în seriozitate, șarlatani ai gravității, cadavre pedante ieșite din recile beciuri subterane ale Institutului și revenite pe pămîntul celor vii, ca niște strigoi avari

pentru a smulge câțiva gologani unor ministere binevoitoare? Mai întâi, ar zice el, este caricatura un gen? Nu, ar răspunde confrății lor, caricatura nu este un gen. Mi-a fost dat să aud asemenea erezii la mese de academicieni. Acești bărbați cumsecade lăsau să treacă pe lângă ei o comedie ca Robert Macaire fără să vadă în ea mari simptome morale și literare. Contemporani cu Rabelais, l-ar fi socotit un bufon moic și grosolan. Într-adevăr, mai trebuie demonstrat că nimic din ceea ce ține de om nu e frivol în ochii filozofului? Cu siguranță că frivol va fi mai puțin decât oricare altul acest element adînc și misterios pe care pînă acum nici o filozofie nu l-a analizat temeinic.

Ne vom ocupa deci de esența rîsului și de elementele constitutive ale caricaturii. Mai târziu, vom examina poate cîteva din operele cele mai remarcabile produse în acest gen.

II

Înțeleptul nu rîde decât tremurînd. De pe ce buze pline de autoritate, din ce condei perfect ortodox a căzut această stranie și izbitoare maximă? Ne vine cumva de la regele filozof al Iudeii? Trebuie să i-o atribuim lui Joseph de Maistre, acest soldat însușit de Sfîntul Duh? Mi-aduc vag aminte că am întîlnit-o într-una din cărțile sale, dată însă ca citat, fără îndoială. Această severitate de gîndire și de stil se potrivește sfințeniei măiestruoase a lui Bossuet; dar forma eliptică a gîndirii și finețea chintesențiată m-ar face mai degrabă să-i atribui lui Bourdaloue, necrutătorul psiholog creștin, cîntea de a o fi spus. Această stranie maximă îmi vine mereu în minte de cînd am conceput proiectul prezentului articol și am vrut mai întâi să scap de ea.

Să analizăm, într-adevăr, curioasa propoziție:

Înțeleptul, adică acela care e însușit de spiritul Domnului, acela care practică obișnuit preceptele divine, nu rîde, nu dă frîu liber rîsului decât tremurînd. Înțeleptul tremură de a fi rîs; Înțeleptul se teme de rîs, așa cum se teme de spectacolele mondene, de concupiscență. El se oprește la marginea rîsului ca la marginea unei ispite. Există, așadar, după înțelept, o anumită contradicție secretă între caracterul de înțelept și caracterul primordial al rîsului. Într-adevăr, pentru a nu atinge decât în treacăt amintiri mai mult decât solemne, am să atrag atenția asupra faptului că — ceea ce întărește perfect caracterul oficial creștinesc al acestei maxime — înțeleptul prin excelență, Verbul Întrupat, n-a rîs niciodată. În ochii Aceluia care știe tot și poate tot, comicul nu există. Și totuși Verbul Întrupat a cunoscut mînia, a cunoscut chiar și plînsul.

Așadar, să reținem următoarele: în primul rînd, iată un autor — creștin, fără îndoială — care consideră drept sigur că înțeleptul cumpănește bine înainte de a-și îngădui să rîdă, că și cum ar trebui să-i rămîna pe urmă nu știu ce tristețe și neliniște, și în al doilea rînd că din punctul de vedere al cunoașterii și al puterii absolute, comicul dispare. Or, inversînd cele două propoziții ar rezulta că rîsul este în genere apanajul nebunilor și că implică întotdeauna mai mult sau mai puțin ignoranță și slăbiciune. Nu vreau să mă îmbarc la împlinire pe o mare teologică, pentru care n-aș fi desigur pregătit cu busolă și cu plînze destule; mă mulțumesc doar să indic cititorului și să-i arăt cu degetul aceste stranii orizonturi.

E nelindoielnic, dacă vrem să judecăm în spirit ortodox, că rîsul omenesc e întîm legat de accidentalul unui păcat străvechi, al unei degradări fizice și morale. Rîsul și durerea se exprimă prin organele în care își au lăcașul, porunca și știința binelui sau răului: ochii și gura. În paradisul terestru (fie că-l presupui trecut fie viitor, amintire sau profeție, ca teologii sau ca socialiștii), în paradisul terestru, adică în mediul în care omul i se părea că toate lucrurile create sînt bune, bucuria nu se manifesta prin rîs. Neatins de nici o mîhnire, obrazul lui era simplu și neted, iar rîsul care scutură astăzi națiunile nu-l deforma trăsăturile feței. Rîsul și lacrimile nu se pot arăta în raiul încîntărilor. Sînt deopotrivă copiii suferinței și s-au ivit pentru că trupul moleșit al omului nu a avut puterea

să le înfrîneze. Din punctul de vedere al filozofului meu creștin, risul de pe buzele sale e semnul unei tot atît de mari nefericiri ca și lacrimile din ochi. Ființa supremă care a vrut să-și multiplice chipul n-a pus în gura omului colții leului, dar omul mușcă rîzînd; nici în ochii lui toată viclenia fascinatoare a șarpelei, dar el seduce cu lacrimile. Și luați aminte că tot prin lacrimi spală omul durerile omului, că prin ris îi înblânzește uneori inima și îl atrage; căci fenomenele zădărnite de păcatul originar vor deveni mijloace de răscumpărare.

Să mi se îngăduie o supoziție poetică ce-mi va servi să verific justetea acestor aserțiuni, pe care multe persoane le vor găsi fără îndoială contaminate de oricărui misticismului. Să încercăm, de vreme ce comicul este un element damnable și de obîrșie diavolească, să-l punem în față un suflet absolut primitiv, abia ieșit, ca să zic așa, din mîinile naturii. Să luăm ca exemplu marea și tipica figură a Virginiei, care simbolizează perfect puritatea și naivitatea absolută. Virginia sosește la Paris încă îmbibată de ceturile mării și ouchă de soarele tropicelor, cu ochii plini de marile imagini primitive ale valurilor, munților și pădurilor. Aci nimereste în plină civilizație agitată, fără frîu și mescică, ea, cea impregnată de purele și bogatele miresme ale Indiei; e legată de umanitate prin familie și prin dragoste, prin mama și prin logodnicul ei, Paul, angelic ca și ea, și al căruia sex nu se deasebește, ca să zic așa, de al ei, în aprinderile neîmplinite ale unei iubiri care se ignoră. Pe Dumnezeu l-a cunoscut în biserica din Pamplemousses, o biată bisericuță umilă, ca și în imensitatea celui azur tropical de nedescris, și în muzica nemuritoare a pădurilor și torentelor. Desigur, Virginia e o mare inteligentă; cîteva imagini însă și cîteva amintiri îi sînt de ajuns, ca înțeleptului cîteva cărți. Dar într-o zi Virginia dă din înțîmplare, la Palais-Royal, într-o vitrină, pe o masă, într-un loc public, de o caricatură ! o caricatură grozav de opetisantă pentru noi, plensind de fiere și ură, cum știe s-o facă o civilizație perspicace și plictisită. Să presupunem că e vorba de vreo farsă zdravănă cu boxeri, de vreo enormitate britanică, plină de singe încheșat și pigmentată cu cîteva monștruoși goddam; sau, dacă aceasta surde mai mult imaginației dumneavoastră curioase, să presupunem sub ochii feciorelnice noastre Virginiei vreo năstidă și picantă impuritate, un Gavarni din acea vreme, și încă dintre cei mai buni, vreo satiră insultătoare la adresa nebuliilor regale, vreo diatribă plastică ocărînd Parc-aux-Cerfs, sau mocrila de plină mai ieri a unei mari favorite, sau escapadele nocturne ale proverbialei austriece. Caricatura e dublă: desenul și ideea, desenul violent, ideea mușcătoare și învăluită; complicație de elemente anevoaloase pentru un spirit naiv, obîșnuit să înțeleagă prin intuiție lucruri simple ca el. Virginia a văzut, acum privește. De ce ? Privește necunoscutul. De altfel, nu pricepe ce vrea să zică nici la ce folosește. Și totuși, vedeți această bruscă închidere de aripi, acest freacă al unui suflet care se învăluie și vrea să se ferească ? Îngerul a simțit prezența scandalului. Și cu adevărat, v-o spun, fie că o înțeles fie că n-a înțeles, îi va rămîne din această impresie nu știu ce senzație neplăcută, ceva ce seamănă cu frica. Fără îndoială, dacă Virginia rămîne la Paris și învață să priceapă, va învăța să și ridă; vom vedea de ce. Pentru moment însă, noi, analist și critic, care n-am îndrăzni, desigur, să afirmăm că inteligența noastră e superioară celei a Virginiei, constatăm teama și suferința Îngerului Imaculat în fața caricaturii.

III

Ceea ce ajunge pentru a defini comicul drept unul din cele mai limpezi semne satanice ale omului și unul din numeroșii simbuli cuprinși în mărul simbolic este acordul unanim al fiziologiștilor risului asupra cauzei prime a acestui fenomen monștruos. De altfel, descoperirea lor nu e foarte profundă și nu merge prea departe. Risul, zic ei, vine din superioritate. Nu m-aș mira ca în fața acestei descoperiri fiziologistul să se fi pus pe ris gîndindu-se la propria superioritate. Deci, trebuie spus: risul vine din ideea propriei tale superiorități. Ideea satanică între toate ! Orgoliu și aberație ! Or, e notoriu că toți nebunii din spitale

au ideea propriei lor superiorități dezvoltată peste măsură. N-am văzut nebuni din umilință. Observați că rîsul este una din expresiile cele mai frecvente și mai numeroase ale nebuliei. Și iată cum totul se potrivește: atunci cînd Virginia, decăzută, își va fi coborît cu a treaptă puritatea, în ea se va naște ideea propriei sale superiorități, va fi mai știutoare din punct de vedere lumesc, și va rîde.

Am spus că rîsul e un simptom de slăbiciune, și într-adevăr, ce semn mai evident de debilitate decît o convulsie nervoasă, un spasm involuntar comparabil cu strănutul, și pricinuit de vederea nenorocirii altuia? Această nenorocire e mai totdeauna o slăbiciune a spiritului. Există oare un fenomen mai de plîns decît slăbiciunea bucurîndu-se de slăbiciune? Dar poate fi și mai rău. Acea nenorocire e uneori de o specie foarte joasă, o infirmitate de ordin fizic. Ca să luăm unul din exemplele cele mai comune din viață, ce e oare altă de îmbucurător în spectacolul unui om care cade pe gheață sau pe caldarîm, care se împiedică de marginea trotuarului, pentru ca fața fratelui său întru Hristos să se contracte în chip dezordonat, pentru ca mușchii obrazului să înceapă a i se mișca asemenea unui orologiu la amiază sau unei jucării mecanice? Poate că bietul om s-a desfigurat, poate că și-a fracturat o mînă sau un picior. Totuși rîsul a țîșnit irezistibil și subit. E cert că dacă vrem să adîncim această situație vom găsi în străfundul gîndirii celui care rîde un anumit orgoliu înconștient. Acolo e punctul de plecare: eu unul nu cad; eu merg drept; piciorul meu e ferm și sigur. Nu eu aș face prostia să nu văd un trotuar întrerupt sau o piatră care-mi taie calea.

Școala romantică, sau, mai bine zis, una din subdiviziunile școlii romantice, școala satanică, a înțeles bine această lege primordială a rîsului; sau în orice caz dacă nu toți au înțeles-o, toți, chiar în cele mai grosolane extravagante și exagerări ale lor, au simțit-o și au aplicat-o just. Toți păcătoșii de melodramă, blestemați, damnați, purtînd pecetea fatală a unui rictus care le ajunge pînă la urechi, se înscriu în pura ortodoxie a rîsului. De altfel sînt aproape toți nepoții legitimi sau nelegitimi ai celebrului călător Melmoth, marea creație satanică a reverendului Maturin. Ce poate fi mai mare, ce poate fi mai puternic față de biata omenire decît acest palid și plictisit Melmoth? Și totuși, există la el o latură slabă, obiectă, antidivină și antiluminoasă. Așadar, cum rîde, cum rîde comparîndu-se neîncetat cu omizile omeniei, el atît de tare, atît de inteligent, el pentru care o parte din legile condiționale, fizice și intelectuale, ale umanității nu mai există! Iar acest rîs este explozia perpetuă a miniei și a suferinței sale. Este, să fiu bine înțeles, rezultanta necesară a dublei lui naturi contradictorii, care e înfinit de mare în raport cu omul, înfinit de joasă și mărunță în raport cu Adevărul și Justiția absolute. Melmoth e o contradicție vie. El a ieșit din condițiile fundamentale ale vieții; organele lui nu-i mai suportă gîndirea. Iată pentru ce acest rîs te îngheață și-ți răsuțește măruntaiele. E un rîs care nu doarme niciodată, ca o boală care înaintea mereu și execută un ordin providențial. Și astfel rîsul lui Melmoth, expresia cea mai înaltă a orgoliului, își împlinește neîncetat funcția, sfîșîind și arzînd buzele de neiertat ale aceluia care rîde.

IV

Acum, să rezumăm puțin și să stabilim mai clar propozițiile principale, care sînt ca un fel de teorie a rîsului. Rîsul e satanic, e deci profund omenesc. El e, la om, consecința ideii propriei sale superiorități; și, într-adevăr, o dată ce rîsul este esențial omenesc, este esențial contradictoriu, adică e totodată semnul unei măreții infinite și al unei nimicnii infinite, nimicnii înfinită față de Ființa absolută a cărei noțiune o posedă, măreție înfinită față de animale. Tocmai din ciocnirea perpetuă a acestor două infinituri se naște rîsul. Comicul, posibilitatea rîsului se găsește în cel ce rîde și nu în obiectul rîsului. Nu omul care cade rîde de propria-i căzătură, doar dacă nu-i cumva un filozof, un om care să fi dobîndit, prin obișnuință, puterea de a se dedubla rapid și de a asista ca spectator dezin-

terestat la fenomenele eului său. Dar cazul e rar. Animalele cele mai comice sînt cele mai serioase; ca de pildă maimuțele și papagalii. De altfel, scoateți omul din creațiune, și nu va mai exista comic, fiindcă animalele nu se cred superioare vegetalelor, nici vegetalele mineralelor. Semn de superioritate față de dobitoace — și cuprind în această denumire numeroșii paria ai inteligenței — risul este semn de inferioritate față de înțelepți, care prin inocența contemplativă a spiritului lor se apropie de copilărie. Comparînd, așa cum avem dreptul s-o facem, omenirea cu omul, vedem că națiunile primitive, asemenea Virginiiei, nu concep caricatura și nu au comedii (cărțile sfinte, oricărui națiuni le-ar aparține, nu rîd niciodată), și că, înaintînd puțin cîte puțin spre piscurile nebuloase ale inteligenței, sau aplecîndu-se asupra cuptoarelor tenebroase ale metafizicei, națiunile încep să rîdă diabolic cu risul lui Melmoth; și, în fine, că dacă în aceleași națiuni ultracivilizate, o inteligență, împinsă de o ambiție superioară, vrea să treacă de hotarele orgoliului monden și să se avînte cu îndrăzneală spre poezia pură, din această poezie, adîncă și limpede ca natura, risul va lipsi ca și din inima înțeleptului.

O dată ce comicul este semn de superioritate sau de încredere în propria superioritate, e firesc să crezi că înainte de a fi ajuns la purificarea absolută făgăduită de anumiți profeți mistici, națiunile vor vedea înmulțindu-se în sînul lor motivele de comic în aceeași măsură în care le va crește superioritatea. Dar și comicul își schimbă natura. Astfel elementul îngeresc și elementul diabolic funcționează paralel. Omenirea progresează și cîștigă pentru rîd și înțelegerea rîdului, o forță proporțională cu cea pe care a cîștigat-o pentru bine. De aceea nu mă mir că noi, copii ai unei legi mai bune decît legile religioase antice, noi, discipoli favorizați ai lui Iisus, posedăm mai multe elemente comice decît păgîna Antichitate. E chiar o condiție a forței noastre intelectuale generale. Sînt liberi circotașii îndrăști să citeze clasică povestioară a filozofului care a murit de ris văzînd un măgar care mîncă smachine, și chiar comediiile lui Aristofan și ale lui Plaut. Voi răspunde că pe lîngă faptul că aceste epoci sînt în mod esențial civilizate, iar credința scăzuse mult, comicul lor nu e întru totul al nostru. Are chiar ceva sălbatic, și noi nu ni-l putem însuși decît printr-un efort spiritual de întoarcere înapoi, al cărui rezultat se numește pasișdă. Cît despre figurile groțeske pe care le-a lăsat Antichitatea, măștile, figurile de bronz, Hercului numai mușchi, micii Priapi cu limba răsucită în aer, cu urechi ascuțite, numai cerebel și falus — cît despre aceste falusuri prodigioase pe care albele fiice ale lui Romulus le încălecau cu nevinovăție, acele monstruoase unelte ale zămislirii prevăzute cu clopoței și cu aripi, socot că toate aceste lucruri sînt pline de seriozitate. Venus, Pan, Hercule nu erau personaje riziabile. S-a ris de ele abia după venirea lui Iisus, cu ajutorul lui Platon și Seneca. Cred că Antichitatea era plină de respect pentru tambur-majorii și scamatorii de tot soiul și că toate fetișurile extravagante pe care le-am înșirat nu sînt decît semne de adorație, sau cel mult simboluri de putere, și nu emanații ale spiritului intenționat comice. Idolii indieni și chinezi nu știu că sînt ridicoli; în noi, creștinii, se află comicul.

V

Nu trebuie să credem că am scăpat de orice dificultate. Spiritul cel mai puțin obișnuit cu subtilitățile estetice iute s-ar pricepe să-mi opună această obiecție insidioasă: risul e divers. Nu te bucuri întotdeauna de o nenorocire, de o slăbiciune, de o inferioritate. Multe privilegii care ne stîrnesc risul sînt foarte nevinovate, și nu numai jocurile copilăriei, ci încă multe alte lucruri care slujesc la desfătarea artiștilor nu au nimic de-a face cu spiritul Satanei.

E aci o anumită aparență de adevăr. Trebuie însă mai întîi să deosebim bine bucuria de ris. Bucuria există prin ea însăși, dar are manifestări felurite. Cîteodată e aproape invizibilă, altădată se exprimă prin plîns. Risul nu e decît o expresie, un simptom, un diagnostic. Simptomul a ce? Iată întrebarea. Bucuria e una. Risul e expresia unui sentiment

dublu, sau contradictoriu; de unde convulsia. De aceea risul copiilor, pe care în zadar ar voi să mi-l aducă unii ca obiecție, e cu totul diferit, chiar ca expresie fizică, ca formă de risul omului care asistă la o comedie, privește o caricatură, sau de risul teribil al lui Melmoth; al lui Melmoth, ființa deklasată, individul situat între limitele extreme ale patriei omenești și hotarele vieții superioare; al lui Melmoth crezându-se mereu gata să scape de pactul infernal, sperând mereu să schimbe puterea supraomenească, în care-i stă nenorocirea, cu conștiința fără pată a unui ignorant pe care-l invidiază. Risul copiilor e ca deschiderea unei flori. E bucuria de a primi, bucuria de a respira, bucuria de a se deschide, bucuria de a contempla, de a trăi, de a crește. E bucuria unei plante. De aceea e, în general, mai degrabă un suris, ceva asemănător cu datul din coadă la cîini și cu torsul la pisici. Și totuși, observați că dacă risul copiilor diferă întrucîtva de expresiile mulțumirii animale, pricina e că acest ris nu-i cu totul lipsit de ambiție, așa cum se și cuvine unor omuleți, adică unor Satane în devenire.

Există un caz în care lucrurile sînt mai complicate. E risul omului, dar ris adevărat, ris puternic, la vederea unor obiecte care nu sînt un semn de slăbiciune sau de nenorocire la semenii lui. E ușor de ghicit că mă refer la risul stîrnit de grotesc. Creațiile fabuloase, ființele al căror rost, a căror legitimare nu poate fi găsită în codul bunului simț comun, trezesc adesea în noi o ilaritate nebunăscă, excesivă, și care se traduce prin izbucniri și hohote nesfîrșite. E evident că trebuie făcute distincții și că e aci un grad în plus. Comicul este, din punct de vedere artistic, o imitație; grotescul, o creație. Comicul este o imitație îmbinată cu o anumită facultate creatoare, deci cu o idealitate artistică. Or, orgoliul omenească, care biruie întotdeauna, și care e cauza firească a risului în cazul comicului, devine și cauză firească a risului în cazul grotescului, care e o creație îmbinată cu o anumită facultate de a imita elemente preexistente în natură. Vreau să spun că în acest caz risul e expresia ideii de superioritate nu a omului asupra omului, ci a omului asupra naturii. Această idee nu trebuie să vi se pară subtilă; n-ar fi o rațiune suficientă pentru a o respinge. Trebuie găsită o altă explicație plauzibilă. Dacă cea de aici pare prea îndepărtată și cam greu de admis, e din pricină că risul provocat de grotesc are în sine ceva profund, axiomatic și primitiv care se apropie mult mai mult de viața nevinovată și de bucuria absolută decît risul provocat de comicul de moravuri. Între aceste două risuri, abstracție făcînd de chestiunea utilității, e aceeași diferență ca între școala literară interesată și școala artei pentru artă. Astfel grotescul domină comicul de la o înălțime proporțională.

Voi numi de aci înainte grotescul comic absolut, în antiteză cu comicul obișnuit, pe care-l voi numi comic semnificativ. Comicul semnificativ este un limbaj mai clar, mai accesibil vulgului, și în special mai ușor de analizat, elementul lui fiind în chip vădit dublu: arta și ideea morală; pe cînd comicul absolut, apropiindu-se mult mai mult de natură, se înfățișează sub o specie unică și care se vrea înțeleasă prin intuiție. Nu există decît o singură verificare a grotescului, risul, și risul subit; în fața comicului semnificativ, ai voie să rzi și pe urmă, nu pledează contra valorii sale; e o chestiune de rapiditate a analizei.

Am zis: ris comic absolut; trebuie totuși să băgăm de seamă. Din punct de vedere al absolutului definitiv, nu mai există decît bucuria. Comicul nu poate fi absolut decît în raport cu omenirea decăzută, și astfel înțeleg eu lucrurile.

VI

Esența foarte înaltă a comicului absolut face din el apanajul artiștilor superiori care au în ei pentru toate ideile absolute o receptivitate suficientă. Astfel omul care pînă azi a intuit cel mai bine aceste idei și care a și aplicat parte din ele în lucrări de pură estetică, și de asemenea de creație, este Theodor Hoffmann. El a făcut totdeauna foarte bine deosebirea între comicul obișnuit și comicul pe care-l numește comic nevinovat. A căutat

adesea să rezolve în opere artistice teoriile savante pe care le emisese didactic sau le aruncase pe hirtie sub forma unor conversații inspirate și a unor dialoguri critice; și tocmai din aceste opere voi scoate îndată exemplele cele mai izbutoare, cînd voi ajunge să înfățișez o serie de aplicații ale principiilor enunțate mai sus și să lipesc o mostră sub titlul fiecărei categorii.

De altfel, găsim în comicul absolut și în comicul semnificativ genuri, sub-genuri și familii. Împărțirea se poate face pe diferite temeiuri. Putem s-o construim mai întâi după o lege filozofică pură, așa cum am început s-o fac, apoi după legea artistică a creației. Prima se obține prin separarea inițială a comicului absolut de comicul semnificativ, cea de-a doua se bazează pe genul de însușiri speciale ale fiecărui artist. Și, în sfîrșit, se mai poate stabili o clasificare a comicului după clime și după felurile aptitudini naționale. Trebuie să remarcăm că fiecare termen din fiecare clasificare se poate completa și nuanța prin adăugarea unui termen dintr-alta, așa cum legea gramaticală ne învață să modificăm substantivul prin adjectiv. Astfel, cutare artist german ori englez e mai mult sau mai puțin înzestrat pentru comicul absolut și în același timp e mai mult sau mai puțin idealizator. Voi încerca să dau cîteva exemple de comic absolut și semnificativ și să caracterizez pe scurt spiritul comic propriu cîtorva națiuni fundamentale artistice, înainte de a ajunge la partea în care vreau să discut și să analizez mai îndelung talentul celor ce și-au făcut din el obiectul de studiu și existența lor.

Exagerînd și împingînd pînă la ultimele limite consecințele comicului semnificativ se obține comicul feroce, după cum expresia sinonimică a comicului nevinovat, cu un grad în plus, este comicul absolut.

În Franța, țară a gîndirii și a demonstrației clare, unde arta țintește firesc și direct la utilitate, comicul e, în deobște, semnificativ. Molière a fost în acest gen cea mai izbucnită expresie franceză; dar cum fondul caracterului nostru e să fugim de orice lucru extrem, cum unul din diagnosticile specifice ale oricărei pasiuni franceze, ale oricărei științe sau arte franceze este de a se feri de tot ce-i excesiv, absolut și profund, găsim drept urmare aci prea puțin comic feroce; la fel, grotescul nostru rareori se ridică pînă la absolut.

Rabelais, marele maestru francez al grotescului, păstrează în toiul celor mai enorme fantezii ale sale un ce util și rezonabil. El e direct simbolic. Comicul lui are aproape întotdeauna transparența unei fabule. În caricatura franțuzească, în expresia plastică a comicului, vom regăsi acest spirit dominant. Trebuie s-o spunem deschis, prodigioasa bună dispoziție poetică necesară adevăratului grotesc se află rareori la noi în doză egală și continuă. Din cînd în cînd vedem reapărînd filonul; dar el nu e esențialmente național. Trebuie să menționăm în acest gen cîteva intermedii de Molière, din păcate prea puțin citite și jucate, între altele acelea din Bolnavul închipuit și din Burghezul gentilom, precum și figurile carnavalești ale lui Callot. Cît despre comicul din Povestirile lui Voltaire, prin excelență francez, își are întotdeauna rațiunea de a fi în ideea de superioritate; e pe de-antregul semnificativ.

Visătoarea Germanie ne va da excelente mostre de comic absolut. Acolo totul e grav, profund, excesiv. Ca să dai de comicul feroce și foarte feroce, trebuie să treci Mineca și să vizitezi regatele ceptoase ale spleen-ului. Vesela, zgomotoasă și ușurată Italia abundă în comic nevinovat. În plină Italie, în inima carnavalului meridional, în mijlocul gălăgiului Corso, și-a plasat atît de judicios Theodor Hoffmann drama excentrică Prințesa Brambilla. Spaniolii sînt foarte bine înzestrați în privința comicului. Ajung iute la cruzime și fanteziile lor cele mai groțesti au adesea ceva sumbru.

Voi păstra multă vreme amintirea primei pantomime engleze pe care am văzut-o. Era la teatrul de Varietăți acum cîteva ani. Puțini și-o vor mai aminti fără îndoială, căci foarte puțini au părut să guste acest gen de divertisment, și bieții mimi englezi au găsit la noi o tristă primire. Publicului francez nu-i place să fie scos din ale lui. Nu are un gust prea cosmopolit, iar deplasările de orizont îi tulbură vederea. În ce mă privește, am fost izbît

peste măsură de acest fel de a înțelege comicul. S-a spus, pentru a le explica insuccesul, și încă de către cei mai indulgenți, că erau niște artiști vulgari și mediocri, dubluri; dar nu asta era problema. Erau englezi, iată lucrul important.

Mi s-a părut că semnul distinctiv al acestui gen de comic era violența. O voi dovedi prin câteva exemple din amintirile mele.

Întîi și întîi, Pierrot nu era personajul palid ca luna, misterios ca tăcerea, suplu și mut ca un șarpe, drept și lung ca o spinzurătoare, omul artificial, mișcat de resorturi ciudate, cu care ne obișnuise regretatul Debureau. Pierrot-ul englez sosea ca o furtună, cădea ca o boccea iar cînd rîdea, rîsul lui zguduia sala; acest rîs semăna cu un tunet vesel. Era un bărbat scund și îndesat, sporindu-și prestația cu un costum plin de panglici, care făceau în jurul veselei lui persoane oficiul penelor și pufului la păsări, sau a blăniî la animalele angora. Peste făina de pe obraz își lipise de-a dreptul, fără gradație, fără tranziție, două enorme pete de roșu curat. Gura era mărită, printr-o prelungire simulată a buzelor cu ajutorul a două dungi de carmin, așa încît, atunci cînd rîdea, avea aerul că-i ajunge pînă la urechi.

Cît despre moral, fondul era aidoma cu al celui Pierrot pe care-l cunoaște toată lumea: nepăsare și neutralitate, deci împlinirea tuturor fanteziilor lacome și hrăpărețe în dauna cînd a lui Arlechin, cînd a Casandrei sau a lui Leandro. Numai că acolo unde Debureau și-ar fi muia vârful degetului pentru a-l linge, el își băga amîndoi pumnii și amîndouă picioarele.

Și așa era exprimat totul în această stranie piesă, cu furie; era un delir al hiperbolei.

Pierrot trece prin fața unei femei care-și spală geamul de la ușă: după ce i-a golit buzunarele, vrea să-și bage într-ale lui buretele, mătura, găleata, ba chiar și apa. Cît privește felul în care încerca să-și arate dragostea, oricine poate să și-l închipuie amintindu-și moravurile fanerogamice ale maimuțelor din celebra cușcă de la Jardin des Plantes. Trebuie să adaug că rolul femeii era interpretat de un bărbat foarte lung și foarte slab, a cărui pudoare violată țipa cît o ținea gura. Era o adevărată beție de rîs, ceva teribil și irezistibil.

Pentru nu știu ce nelegiuire, Pierrot trebuia să fie în cele din urmă ghilotinat. De ce ghilotina în locul spinzurătorii, pe pămînt englezesc? Nu știu; desigur pentru a pre-găti ceea ce veți vedea. Instrumentul funebru era deci acolo, ridicat pe o scenă franțuzească, foarte mirată de această romantică noutate. După ce se luptase și mugise ca un bou care simte abatorul, Pierrot își îndura în sfîrșit destinul. Capul se desprindea de gît, o căpățînă mare albă și roșie, și se rostogolea cu zgomot în fața cuștii suflerului, arătînd discul înșingurat al gîtului, vertebra retezată, și toate amănuntele unei bucăți de carne de la măcelărie proaspăt tăiată pentru vitrină. Dar iată că, deodată, trunchiul scurtat, împins de monomania irezistibilă a furtului, se ridică, își șterpelea victorios capul, ca pe o șuncă sau ca pe o sticlă cu vin și, mult mai înțelept decît marelui sfînt Denis, și-l vîra în buzunar!

Descrise cu pana, toate acestea pălesc și îngheață. Cum ar putea pana să rivalizeze cu pantomima? Pantomima este epurarea comediei; e chintesența ei; e elementul comic pur, degajat și concentrat. De aceea, cu talentul deosebit al actorilor englezi pentru hiperbolă, toate aceste farse monstruoase căpătau un caracter de realitate deosebit de izbitor.

Unul din lucrurile cele mai remarcabile de comic absolut și, ca să zic așa, de metafizică a comicului absolut era desigur începutul acestei frumoase piese, un prolog plin de o înaltă estetică. Principalele personaje ale piesei, Pierrot, Casandra, Arlechin, Colombina, Leandro stau în fața publicului, blînzi și liniștiți. Sînt aproape rezonabili și nu diferă mult de oamenii cumsecade care se află în sală. Suflul minunat care-i va face să se miște în chip extraordinar n-a suflat încă asupra creierului lor. Cîteva jovialități ale lui Pierrot nu dau decît o slabă idee de tot ce se va face îndată după aceea. Riva-

litatea dintre Arlechin și Leandro s-a dat pe față. O zîna îl ocrotește pe Arlechin: e eterna protecție a muritorilor îndrăgostiți și săraci. Ea îi promite ajutorul și, pentru a-i da o dovadă imediată, își plimbă cu un gest misterios și plin de autoritate bagheta prin aer.

Pe dată a și pătruns delirul; circula prin aer; e respirat o dată cu el; umple plămîinii și împropătează sîngele în ventricol.

Ce e acest delir? E comicul absolut; el a pus stăpînire pe fiecare ființă. Leandro, Pierrot, Casandra fac gesturi extraordinare, care arată limpede că se simt introduși cu de-a sila într-o existență nouă. Și nu par supărați. Se pregătesc pentru marile dezastre și pentru destinul tumultuos ce-i așteaptă, asemenea cuiva care-și scuipe în palme și îi le freacă una de alta înainte de a porni la o faptă importantă. Ei își rotesc brațele cu repeziune, ca niște mori de vînt chinuite de furtună. Desigur pentru a-și mlădia încheieturile, lucru de care vor avea nevoie. Toate acestea se fac cu mari hohote de ris, pline de o nemărginită mulțumire; apoi sar unii peste alții, și o dată sprinteneala și optitudinea lor bine constatate, urmează un uimitor buchet de lovituri de picior, de pumni și palme, care bubuie și fulgeră ca o întreagă artilerie; dar totul fără pică. Toate gesturile, toate strigătele, toate strîmbăturile lor spun: Zîna a vrut-o, destinul ne împinge, nu-mi pasă; haide! să alergăm! să ne avîntăm! și se avîntă în plin prin acea fantastică operă care, la drept vorbind, nu începe decît acolo, la hotarul miraculosului.

Arlechin și Colombina, profitînd de acest delir, au fugit dansînd și, cu pas ușor, au pornit în aventură.

Încă un exemplu: l-am luat dintr-un autor straniu, spirit foarte cuprinzător, orice s-ar spune, și care îmbină ironia semnificativă franceză cu veselia nebunească, spumoasă și ușoară a țărilor însoțite și totodată cu comicul adînc germanic. Mă refer din nou la Hoffmann.

În povestirea intitulată: *Daucus Carota*, regele Morcovilor iar de unii traducători Logodnica regelui, nu există privești mai frumoasă decît sosirea marii armate a Morcovilor în curtea fermei unde locuiește logodnica. Toate micile personaje de un rău stacajiu ca un regiment englez, cu un bogat penaj verde pe cap ca al valeșilor de la spațele caleștilor, execută sărituri și voltije pe cai mici. Totul se mișcă uimitor de sprinten. Sînt cu atît mai îndemînatoci și le e cu atît mai ușor să cadă iar în cap, cu cît el e mai mare și mai greu decît restul corpului, ca la soldații din mîdvă de soc care au un strop de plumb în chipiu.

Nefericita fetișcană, plină de visuri de mărire, e fascinată de această desfășurare de forțe militare. Dar cît de mult se deosebește o armată la paradă de o armată în cazarmă, frecîndu-și armele, lustruindu-și echipamentul, sau, mai rău încă, sfîrdînd grosolan pe pături de campanie împruțite și murdare! Iată reversul medaliei; căci totul nu era decît sortilegiu și momeală. Tatăl ei, om cuminte și priceput în ale vrăjitoriei, vrea să-i arate și cealaltă față a acestor splendori. Drept care, în ceasul cînd legumele cad într-un somn brutal, nebănuind că pot fi surprinse de ochiul vreunei iscoade, tatăl întredeschide unul din corturile magnificei armate; și atunci sărmana visătoare vede cea masă de soldați roșii și verzi în groaznica lor dezordine, înolînd și dormind în glodul pămîntiu din care au ieșit. Toată această splendoare militară în scufie de noapte nu mai e decît un smîrc puturos.

Aș putea să vă dau din admirabilul Hoffmann multe alte exemple de comic absolut. Dacă voîți să-mi înțelegeți bine ideea, trebuie să citiți cu grijă *Daucus Carota*, *Peregrinus Tyss*, *Oala de aur*, și mai ales, înainte de toate, *Prințesa Brambilla*, catehism de înaltă estetică.

Ceea ce îl caracterizează în mod cu totul deosebit pe Hoffmann este amestecul involuntar, iar uneori voluntar, al unei doze de comic semnificativ cu comicul cel mai absolut. Plăsmuirile lui comice cele mai supranaturale, cele mai fugare, și care seamănă

deseori cu viziunile beției, au un sens moral foarte vizibil: îți vine să crezi că ai de-a face cu un fiziologist sau cu un medic de nebuni dintre cei mai profunzi și care s-ar distra să îmbrace această profundă știință în forme poetice, ca un savant care au vorbi numai în fabule și în parabole.

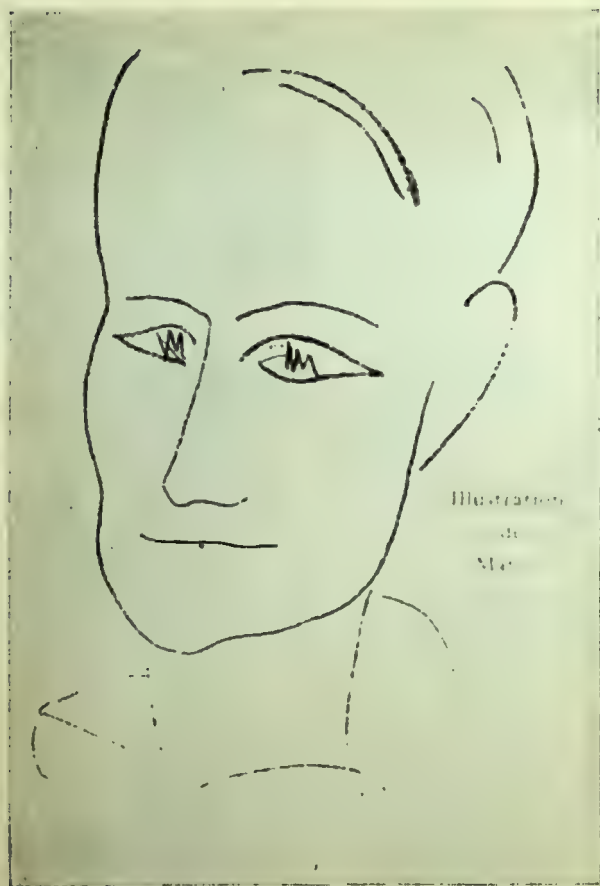
Luăți, dacă vreți, drept exemplu pe Giglio Fava, actorul atins de dualism cronic, din Prințesa Brambilla. Acest personaj unic își schimbă din când în când personalitatea și, sub numele de Giglio Fava, se declară dușmanul prințului asirian Cornelio Chiapperi; iar când e prinț asirian, revarsă cel mai adânc și cel mai regal dispreț asupra rivalului său pe lângă prințesă, asupra mizerabilului histrion pe care-l cheamă, zice-se, Giglio Fava.

Trebuie adăugat că unul din semnele foarte particulare ale comicului absolut este de a se ignora pe sine. Lucrul e vădit nu numai la unele animale, ca maimuțele, din al căror comic face parte în mod esențial gravitatea, și la unele caricaturi sculpturale antice, despre care am mai vorbit, ci și la monștrii chinezești de care facem atîta haz și care au mult mai puține intenții comice decît se crede în general. Un idol chinez, deși e un obiect de venerație, nu diferă de lac de figurina sau de bibeloul chinezesc pus pe cămin.

Astfel, pentru a sfîrși cu toate aceste subtilități și definiții, și pentru a trage concluziile, voi sublinia încă o dată că regăsim ideea dominantă de superioritate în comicul absolut ca și în comicul semnificativ, așa cum am explicat-o, poate prea îndelung: — că, pentru ca să existe comic, adică emanație, explozie, degajare a comicului, trebuie să fie prezente două ființe; — că mai ales în cel care rîde, în spectator, se află comicul; — că totuși, de la această lege a ignorării, trebuie excepțai oamenii care și-au făcut o meserie din a dezvolta în ei înșiși sentimentul comicului și a-l extrage din ei pentru a-și distra semenii, care fenomen intră în clasa tuturor fenomenelor artistice denotînd, în ființa omenească, existența unei dualități permanente, puțința de a fi totodată tu însuși și un altul.

Și pentru a reveni la definițiile mele inițiale și a mă exprima mai clar, spun că atunci cînd Hoffmann dă naștere comicului absolut, e adevărat că o știe; știe însă și că esența acestui comic este să pară că se ignorează pe sine și să trezească în spectator, sau mai degrabă în cititor, bucuria propriei lui superiorități și bucuria superiorității omului asupra naturii. Artiștil creează comicul; o dată ce au studiat și adunat elementele comicului, știu că un anumit personaj e comic și că e comic doar cu condiția de a-și ignora firea; tot așa cum, printr-o lege inversă, artistul nu e artist decît cu condiția de a fi dublu și a nu ignora nici un fenomen al dublei sale firi.

În românește de LILIANA ȚOPA

MATISSE: Baudelaire

Baudelaire gîndind despre artă

Vrînd să definească poezia lui Banville (*Reflecții asupra cîtorva dintre contemporanii mei*), Baudelaire pornea de la un citat din Sainte-Beuve: « Pentru a ghici sufletul unui poet, sau cel puțin preocuparea lui de căpetenie, să căutăm în operele lui cuvîntul sau cuvintele care apar cu cea mai mare frecvență. Cuvîntul va traduce obsesia. »¹ Asemenea cuvinte, statornice ca niște stele fixe, sînt, în paginile de critică literară și plastică ale lui Baudelaire, *supranaturalism* și *supranatural*. Lumina lor albă își trimite razele pînă departe, căzînd cu aceleași umbre peste tot ce e cuprins în orizontul poeticeii baudelairene. Semnificația lor în opera critică a poetului nu rezultă neapărat din frecvența lor strict materială (adesea nu sînt formulate ca atare, ci numai implicate, țesute însă în urzeala intimă a textului, într-un desen secret dar indestructibil), ci tocmai din această reverberație. Ele sînt cifrul unui univers estetic unitar, aerian dar riguros. Căutînd semnul care pecetluiește stilul lui Delacroix, Baudelaire îl afla în « concizie » și « într-un fel de intensitate fără ostentație, rezultat obișnuit al concentrării tuturor forțelor spirituale către un punct dat ».² Apoi, parafrazînd definiția eroului la Emerson (*The hero is he who is immovably centred*), aducea la o a doua propoziție și anume că « eroul literar, adică adevăratul scriitor, este acela care e în permanență concentrat ».³ Această tensiune îndreptată către miezul lucrurilor, către esența unică și fluidă circulînd în miile de forme ale lumii care-și răspund și se cheamă, îi este proprie lui Baudelaire. Nimic mai străin gîndirii lui poetice, încordată cu o vibrație atît de fină, decît artizul care « se plimbă prin natura materială » căutînd un suport pentru « lenea spiritului său » și care pretinde că găsește « în natură, și numai în natură, subiecte de-a gata . . . »⁴, proclamînd că arta nu poate fi decît reproducerea exactă a naturii și că nu există « triumf mai mare decît o copie excelentă a naturii » . . .⁵ Unui asemenea realism idolatru, Baudelaire îi pune întrebarea : e într-adevăr sigur de a cunoaște întreaga natură ? « Deoarece observă minuțios — e vorba de scriitorul Champfleury — își închipule că surprinde o realitate exterioară. De unde, *realism* . . . »⁶ « Cuvînt vag și elastic — reia Baudelaire în articolul despre Flaubert caracterizînd publicul burghez contemporan — care înseamnă pentru vulg nu o nouă metodă de creație ci descrierea minuțioasă a accesoriilor . . . »⁷ « Imensa clasă a artiștilor — scrie el altădată — poate fi împărțită în două tabere distincte: unli, intituliindu-se singuri

¹ *Portraits contemporains. Sénancour:*

² *Oeuvre et vie d'Eugene Delacroix* p. 435; Toate citatele din prezentul articol s-au făcut după volumul: Baudelaire, *Curiosités esthétiques, L'Art romantique et autres oeuvres critiques*, Garnier Frères, Paris, 1962.

³ *Ib.* p. 435;

⁴ *Ib.* *Quelques caricaturistes étrangers*, p. 301.

⁵ *Ib.* *Salonul din 1859*, p. 317, 321.

⁶ *Ib.* *Dacă e să vorbim de realism*, p. 82.

⁷ *Ib.* *Doamna Bovary*, p. 646.

realiști, cuvînt cu dublu înțeles și al cărui sens nu e bine determinat, și pe care-i vom numi, pentru a le caracteriza mai limpede eroarea, *pozitiviști*, spun: « Vreau să reprezint lucrurile așa cum sînt, sau mai bine zis cum ar fi, presupunînd că eu n-aș exista. »¹ Universul fără om. Iar ceilalți, imaginativii, spun: « Vreau să iluminez lucrurile cu spiritul meu și să le proiectez reflexiv asupra celorlalte spirite. »² *Imaginativii*, iată un nou cuvînt de reținut în contextul criticii baudelairene (« critică de artist », cum o denumea Thibaudet, critică intrînd din plin în procesul creației, preocupată de « natura artei, a geniului, pe care ne-o face sensibilă prin exemplul însuși... »³, străbătută toată de protestul împotriva « cultului prostesc al naturii neepurate, neexplicate de imaginație »⁴ și centrat pe o exigență maximă (Baudelaire o va numi la un moment dat, din pudoare, manie): aplicarea imaginației în toate funcțiile artei.⁴

Nu mai imaginația, lampă miraculoasă, poate « ilumina » cu un halo nebănuit și unic orice obiect din lume, călăuzindu-l pe artist, dincolo de opacitatea învelișului imediat al lucrurilor, în « regiunile supranaturale » ale poeziei. Pictorul, poetul, încetînd de a se mai prosterna în fața realității exterioare, încrezător în forța de reprezentare și elaborare a propriei lor simțiri și ascultîndu-și chemarea lăuntrică, să înfățișeze ce visează, nu numai ce vîd. « Infinitul în finit... visul ! și prin acest cuvînt nu înțeleg talmes-balmesul nopților, ci viziunea produsă de o intensă meditație... »⁵ Citîndu-l (mereu) pe Delacroix ca pe un artist exemplar, a cărui pictură, « asemenea vrăjitorilor și magnetizatorilor, își proiectează gîndirea de la distanță », și a cărui culoare pare că « gîndește prin ea însăși », independent de formele pe care le îmbracă, Baudelaire descoperă « armonia și melodia » acordurilor de culoare ale pictorului, iar tablourile sale îi lasă o impresie « quasi-muzicală ». Și relevînd « magia profundă » și acel simț al intimității și al unității faptelor din univers, care-l deosebesc pe Delacroix (ca și pe Rembrandt), Baudelaire îl așează într-o perspectivă imensă: « Edgar Poe spune, nu mai știu unde, că rezultatul opiumului pentru simțuri este de a înveșmînta natura întregă cu un interes supranatural care-i dă fiecărui obiect un sens mai adînc, mai voluntar, mai despotice. Fără a recurge la opiu, cine nu a cunoscut acele ceasuri admirabile, adevărate sărbători ale minții, cînd simțurile mai atente percep senzații cu o rezonanță mai puternică, cînd cerul de un azur mai transparent se adîncește ca un abis mai infinit, cînd sunetele au un clinchet muzical, cînd culorile vorbesc, cînd parfumurile povestesc despre lumi de idei? Ei bine, pictura lui Delacroix îmi pare tîlmăcirea acestor zile frumoase ale spiritului. Ea e înveșmîntată de intensitate, iar splendoarea ei e privilegiată. Ca și natura percepută de nervi ultra-sensibili — revelă supranaturalismul. »⁶

Într-o pagină din așa numitele sale *Jurnale intime*, Baudelaire își însemna: « Două calități literare fundamentale: supranaturalism și ironie ». Iar în alineatul imediat următor, explicînd cumva cei doi termeni, spunea despre primul: « Optică indivi-

¹ *Ib.* Salaul din 1859, p. 329. Frumosul nu poate exista în afara omului, spunea Karl Marx în *Manuscrisele economico-filozofice*. Contrar esteticii materialiste premarxiste care vedea numai obiectul, subiectul fiind considerat un element pasiv, un simplu contemplator și înregistrator al frumosului din realitate, Marx sublinia că natura în sine e în afara esteticii. Pentru a căpăta o valoare estetică ea trebuie întîi să fie umanizată, adică inclusă în lumea morală a omului. Artistul, adică acel om care creează conform legilor frumosului, transformă materia pentru a-i impune o formă anume și a-și manifesta astfel, într-un obiect concret, sensibil, esența lui umană. Acest obiect atinge așadar frumosul prin conținutul spiritual cu care e încărcat. Realitatea fizică în sine se cere depășită, pentru a primi investitura esteticii. (Vezi articolul mexicanului Adolfo Sánchez Vázquez: *Ideile estetice din Manuscrisele economico-filozofice ale lui Marx*, în *Revista de Filozofie*, XI (1964) nr 2, p. 211—217.

² A. Thibaudet, *Fiziologia criticii*, ELU, 1966, p. 80.

³ *Ib.* Salaul din 1859, p. 371.

⁴ *Ib.* Salaul din 1859, p. 367.

⁵ *Ib.* Salaul din 1859, p. 341.

⁶ *Ib.* Expoziția universală 1855, p. 237—240.

duală, lumină în care i se înfățișează scriitorului lucrurile . . . » Apoi adăuga, fixînd pe scurt, ca într-o definiție școlărească, ceea ce îi părea a fi definitoriu pentru noțiunea respectivă: « Supranaturalul cuprinde: culoarea generală și accentul, adică intensitate, sonoritate, limpiditate, vibrativitate, adîncime și răsunet în spațiu și timp ». (*Fusées*, XVII). În limbajul baudelairean, cuvîntul definește așadar însăși funcția poetică. El nu mai are aura lividă a miraculosului naiv și terific din sensul lui curent, păstrează însă capacitatea de a evoca o putere de pătrundere și de trăire neobișnuite prin amploarea lor. Supranaturalismul devine însăși receptivitatea și clarviziunea poetică, și totodată însușirea de a crea, după coordonatele interioare ale artistului, o lume nouă și independentă, alimentată la cele mai tainice și mai bogate izvoare ale vieții materiale dar cîrmuită de un principiu spiritual, pornită din natură, dar alta decît ea; într-un cuvînt o operă de artă, adică o supranatură.

Termenul de *supranaturalism* mai fusese folosit și înaintea lui Baudelaire în legătură cu creația artistică. Inițial de obîrșire religioasă (în Germania protestantă a veacului al XVIII-lea, supranaturalismul era o formă specială de raționalism care accepta revelația ca ajutor, suport și perfecționare a rațiunii), fusese preluat de poeți și transplantat, cu un sens înrudit, pe tîrîmurile lor. În prefața la *Les filles de Feu*, Gérard de Nerval, referindu-se la sonetele sale, spunea că au fost « compuse într-o stare de visare *supranaturalistă*, cum ar zice Germanii . . . » Iar în *Salonul din 1833* (apărut în traducere franceză în *De la France*, 1833) Heinrich Heine folosește aceeași expresie: « În materie de artă, sînt supranaturalist. Cred că artistul nu-și poate găsi în natură toate chipurile, și că cele mai remarcabile îi sînt revelate în suflet . . . » (cuvinte citate de Baudelaire în *Salonul din 1846*). De reținut încărcătura comună a noțiunii la cei doi poeți: visare și revelație, deci concentrarea în focarul vieții interioare. Cel mai apropiat însă de supranaturalismul lui Baudelaire este poetul englez Coleridge, pe care criticul francez Henri Lemaître îl socotește « primul mare teoretician al imaginației supranaturaliste »¹ și « prima sursă a teoriei baudelairene despre imaginație »², sursă dacă nu directă, în orice caz derivată prin Edgar Poe (micul său tratat de estetică: *Poetic Principle* fusese tradus de Baudelaire aproape integral în studiul *Note noi despre Edgar Poe*, în 1857) și prin Mrs Crowe (autoarea unui interesant volum intitulat *The Night side of Nature*, apărut la Londra în 1848 și citat de Baudelaire la începutul capitolului IV: *Gubernarea imaginației*, al *Salonului din 1859*). Încă din 1801, Coleridge își propunea să scrie un eseu cu privire la ceea ce numea pe atunci *Praeter-natural-ul* (termen la care apoi a renunțat). Mai tîrziu, în 1817, într-o lucrare rămasă nepublicată (*On the Arabian Nights Entertainment* . . .) se ocupa de « folosirea supranaturalului în poezie și în opere de ficțiune nepoetice » iar în *Biographia literaria* revenea la ideea de a scrie un eseu cu același subiect. Eneîndoios că nu terificul simplist al așa numitelor romane negre sau gotice din epocă putea să preocupe atît de mult o minte strălucită ca a poetului englez și că el dădea cuvîntului *supranatural* un alt conținut, mai bogat și mai înalt, legat nu de încălcarea legilor naturale, ci dimpotrivă, de întuirea esenței lor secrete, deci de contopirea cu natura interioară a lucrărilor și de regăsirea unității primordiale a universului. Swedenborg vorbise de « corespondențele dintre cele pămîntenești și cele cerești ». Coleridge, găsind că Frumosul e « multiplicitatea în unitate » și descoperind « obscure asemănări » între obiectele și sentimentele cele mai diferite, are viziunea continuității lumii prin jocul infinit combinatoriu al corespondențelor.

« . . . viață, una, în lăuntrul nostru, și în afara noastră,
Care întîmpină orice mișcare, și-i devine suflet,

¹ În comentariile la volumul Baudelaire, *Curiosités esthétiques, L'art romantique* . . . Garnier, 1962, p. 325.

² *Ib.*, în prefață, la p. XLVII.

Lumină în sunet, putere a sunetului în lumină,
Ritm în orice gândire, și fericire pretutindeni. »
(*Harfa eoliană*)

În eseu *On Poesy or Art*, Coleridge afirmă că menirea artistului e de a înfățișa nu *natura naturata*, adică natura dată, ci *natura naturans*, natura creatoare, în perpetuă germinație și înnoire, artistul participând astfel la dinamica vieții universale. De altfel, în *Aids to Reflection*, el definește natura drept « ceea ce e pe punctul de a se naște, ceea ce e mereu în devenire. Urmează așadar că orice lucru care-și generează propriile acte, sau, în orice sens, cuprinde în sine cauza propriei sale stări, trebuie să fie spiritual, și în consecință supra-natural: dar nu neapărat miraculos. Și așa trebuie să fie în noi voința conștientă. » Aflat în mijlocul universului, la confluența dintre forțele telurice și forțele spirituale ale ființei sale, poetul, printr-un act de voință, deci de concentrare a tuturor resurselor sale interioare, e cel chemat să înfăptuiască asemenea naturii, adică să creeze. Creația poetică însă, fiind de ordin spiritual, presupune relativa autonomie față de natura materială și libertatea de a-și selecta și organiza datele conform propriilor ei cerințe lăuntrice. Iată importanța covârșitoare a imaginației. Disecind (căci e o adevărată disecție) această facultate complexă, Coleridge elaborează o teorie a imaginației. El distinge trei funcții diferite: imaginația primă (*primary Imagination*), imaginația secundă (*secondary Imagination*) și fantezia (*the Fancy*). « Consider imaginația primă — scrie el în *Biographia Literaria* — drept puterea vie și agentul fundamental al oricărei percepții omenești, și . . . o repetare, în spirit finit, a eternului act al creației în infinitul *sint*. Imaginația secundă, o socotesc drept un ecou al precedentei, coexistind cu voința conștientă, identică totuși cu cea dintâi în felul de a acționa, și deosebindu-se de ea numai prin *gradul* și prin *modul* de a opera. Ea dizolvă, răspindește, împrășteie, pentru a recrea; sau când acest procedeu nu e posibil . . . luptă totuși să idealizeze și să unifice. E esența *vitală*, așa cum obiectele (ca obiecte) sînt esențial fixe și moarte ». Dimpotrivă Fantezia « nu are alte valori cu care să joace decît lucrurile fixe și definite. Fantezia nu e de fapt altceva decît un mod al memoriei emancipate de condițiile de timp și spațiu; amestecată cu ele, și modificată de acel fenomen empiric al voinței pe care-l exprimăm prin vorba: *alegere*. În aceeași măsură însă ca și memoria obișnuită, Fantezia trebuie să-și primească toate materialele gata pregătite de legea asociației ». Dar, după cum a precizat însuși Coleridge, *distinction is not division*, diferențierea nu înseamnă separare, și stabilind această ierarhie a funcțiilor intelectuale Coleridge nu le opunea una alteia, ele conlucrind și completindu-se reciproc pentru realizarea unei armonii superioare. O asemenea armonie presupune însă activitatea întregului spirit, deci neapărat și participarea rațiunii. Și vizionarul Coleridge supune inspirația controlului inteligenței, și încă în forma ei cea mai riguroasă, adică logicii.

Teoria lui Coleridge despre imaginație a avut o posteritate bogată și rodnică. În articolul *Poetic principle*, Edgar Poe reia aceeași distincție dintre imaginație și fantezie (amintind că primul care a făcut-o a fost Coleridge). « Pentru Poe — spune Baudelaire — imaginația este regina înșușirilor, dar prin acest cuvînt înțelege ceva mai înalt decît înțeleg cititorii de rînd. Imaginația nu e fantezia; nu e nici sensibilitatea, deși e greu de închipuit un om cu imaginație care să nu fie sensibil. Imaginația e o însușire aproape divină, care percepe de la început, în afara metodelor filozofice, raporturile intime și secrete ale lucrurilor, corespondențele și analogiile. Onorurile și funcțiile pe care le conferă el acestui înșușir îi dau o asemenea valoare (cel puțin cînd al înțeles bine gîndirea autorului) încît un savant fără imaginație nu apare decît ca un fals savant, sau cel mult ca un savant incomplet »¹. Iată deci imaginația acoperind întreaga supra-

¹ lb. Note noi despre Edgar Poe;

față a gândirii intelectuale, inclusiv în specializarea ei științifică, prin promptitudinea cu care sezează raporturile dintre fenomene și posibilitățile combinatorii ale materiei. Abandonînd gradația imaginație primă-secundă, Poe delimitează în schimb imaginația și față de sensibilitate. (« Sensibilitatea inimii — va scrie Baudelaire în studiul consacrat lui Théophile Gautier — nu e absolut favorabilă muncii poetice. O extremă sensibilitate a inimii poate chiar dăuna în acest caz », adăugînd însă că există și o « sensibilitate a imaginației » care e de altă natură: știe să aleagă, să judece, să compare. Ea se numește Gust și ne învață « să evităm răul și să căutăm binele în materie poetică »¹). Poe socotește așadar ca demnă de a îndeplini cu adevărat funcția creației artistice numai acea imaginație neîntinată de nici o atingere a lumii pasionale, lume opusă contemplației poetice. « Astfel principiul poeziei este, pur și simplu, aspirația omenească spre o Frumusețe superioară, și el se manifestă printr-un entuziasm, printr-o excitație a sufletului — entuziasm cu totul independent de pasiune, care e beția inimii, și de adevăr, care e hrana rațiunii. Căci pasiunea e ceva natural, prea natural chiar pentru a nu aduce un ton jignitor, discordant în domeniul Frumuseții pure, prea familiară și prea violentă pentru a nu scandaliza Dorințele pure, grațioasele Melancolii și nobilele Disperări care își au lăcașul în regiunile supranaturale ale poeziei ».² În schimb, controlul judecății lucide e strict necesar în actul de creație. Edgar Poe (« unul din oamenii cei mai inspirați din cîți cunosc ») a supus în mod constant inspirația metodei, analizei celei mai severe, găsind în rigoarea construcției « cea mai importantă garanție pentru viața misterioasă a operelor spiritului »³.

În descendența lui Coleridge trebuie înscrisă și cartea doamnei Crowe: *The Night side of Nature (Fața nocturnă a Naturii)*, din care Baudelaire, găsind o desăvîrșită coincidență cu propria sa gândire, alege și traduce următorul pasaj, punîndu-l în fruntea capitolului IV al *Salonului din 1859*: « Prin imaginație nu vreau doar să exprim ideea comună implicată în acest cuvînt de care se abuzează atîta, și care e pur și simplu fantazie, ci *imaginația creatoare*, care e o funcție mult mai înaltă și care, în măsura în care omul e făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, păstrează o legătură îndepărtată cu sublima putere prin care Creatorul își concepe, își crează și își întreține universul »⁴. E de reținut acest caracter demiurgic al imaginației, care, ca și la Coleridge, are capacitatea de a reconstrui lumea. E tocmai cel mai însemnat apanaj al imaginației la Baudelaire.

Urmărind dezvoltarea gândirii estetice și critice a lui Baudelaire, ceea ce izbește în primul rînd este desăvîrșita ei coerență, progresia armonioasă și infailibilă către scopul din prima clipă știut (sau întrezărit), creșterea fără cotituri, prin adăugarea unor ramificații din ce în ce mai ample și mai complexe, înscrise într-o formă dinainte previzibilă, pipăind tot mai sus cerul, cu rădăcina înfiptă tot mai adînc în misterele subpămîntene. Gîndirea lui nu e una la început și alta la sfîrșit, ci mereu aceeași, dar din ce în ce mai nuanțată și mai cuprinzătoare. S-ar putea spune că a ieșit din capul lui ca Minerva, gata înarmată și cu privirea fără greș. Pînă și marile lui admirații (pornite, de altminteri, dintr-o judecată fără cusur, ratificată din plin de posteritate) au rămas aceleași, din frageda tinerețe și pînă în pragul unei morți premature: Delacroix, Wagner, Poe. Căutarea, la el, nu înseamnă atît încercare, cît confirmarea intuiției primordiale.

« Deoarece artele sînt întotdeauna frumosul exprimat prin sentimentul, pasiunea ori visarea flecărula, adică varietatea în unitate, sau fețele diverse ale absolutului,

¹ Ib. art. cit., p. 674—675.

² Ib. Note noi despre Edgar Poe, p. 636.

³ Ib. p. 633.

⁴ Ib. art. cit., p. 325.

critica se învecinează în fiecare clipă cu metafizica », — scrie Baudelaire în *Salonul din 1846*¹, situînd dintr-o dată, cu un gest decisiv, activitatea critică în planul meditației filozofice, considerînd că ea trebuie să depășească accidentalul și să se preocupe de principii. Întrebîndu-se ce este romantismul, el dislocă formula stereotipă de curent, căutîndu-i modalitatea de creație, care este « pentru mine — precizează el — expresia cea mai recentă și mai actuală a frumosului », caracterizată prin : « intimitate, spiritualitate, culoare, aspirație spre infinit »². În același studiu, pentru a explica sensul culorilor și jocul lor conjugat, Baudelaire, cu deplină independență față de pitorescul tradițional, transcrie un peisaj străbătut indiscutabil de fiorul galvanic al supranaturalului (« intensitate, sonoritate, limpiditate, vibrativitate ») : « Să presupunem o frumoasă întindere de natură . . . unde toate lucrurile, felurit colorate după constituția lor moleculară, schimbîndu-se din secundă în secundă prin deplasarea umbrei și a luminii, și agitate de procesul interior al caloricului, se află în neîncetată vibrație, care face să tremure liniile și completează legea mișcării eterne și universale . . . Copacii sînt verzi, pașiștile verzi, mușchiul verde : verdele șerpuieste în trunchiuri, lujerele necoapte sînt verzi . . . Pretutindeni — maci sălbatici în pașiști, maci de grădină, papagali, etc — roșul cîntă gloria verdelui ; negrul — cînd este — zero singuratic și neînsemnat, cere ajutorul albastrului sau al roșului . . . Seva urcă și, amestec de principii, înfloarește în tonuri amestecate ; copacii, stîncile, graniturile se oglindesc în apă și își lasă acolo reflexele ; toate obiectele transparente agață în trecere luminile și culorile din preajmă și din depărtare. Pe măsură ce astrul zilei evoluează, tonurile își schimbă valoarea, dar respectîndu-și mereu simpatiile și urile naturale, continuă să trăiască în armonie prin concesiile reciproce. Umbrele se deplasează încet, și alungă sau sting tonurile pe măsură ce lumina, ea însăși deplasată, vrea să le facă din nou să răsune . . . Cînd marea vatră coboară în ape, fanfare roșii țîșnesc de pretutindeni ; o singeroasă armonie izbucnește la orizont, și verdele se împurpurează bogat. Dar cînd vase umbre albastre gonesc în cadență din fața lor mulțimea tonurilor portocalii și roz fraged, ecou îndepărtat și slab al luminii. Această mare simfonie a zilei, eternă variație a simfoniei de ieri, această succesiune de melodii, în care varietatea se naște mereu din infinit, acest imn complicat se numește culoarea. »³ Iată deci culoarea definită în termeni muzicali și miile de nuanțe ale spectrului solar combinîndu-se între ele după legea armoniei și a contrapunctului, în virtutea *analogiilor* prin care i se revelă poetului unitatea fundamentală a lumii. Pentru a exprima această idee, Baudelaire se servește aci de un citat din *Kreisleriana* lui Hoffmann (nu întîmplător : scriitorul german a fost unul din geniile sale tutelare) : « Cînd aud muzică, descopăr o analogie și o reuniune intimă între culori, sunete și parfumuri. Îmi pare că toate aceste lucruri au fost zămislite de o aceeași rază de lumină, și că trebuie să se unească într-un minunat concert . . . »⁴. Mult mai tîrziu, în 1861, comparînd trei admirabile « traduceri », din limbaj muzical în limbaj literar, ale preludiului la *Lohengrin* : analiza compozitorului însuși, a lui Liszt și a sa, găsindu-le esențial identice în interpretarea conținutului sensibil și ideologic, Baudelaire va scrie în articolul despre Wagner : « Ar fi într-adevăr de mirare ca sunetul să nu poată sugera culoarea, iar culorile să nu poată da ideea unei melodii, și ca sunetul și culoarea să nu fie în stare de a traduce idei, lucrurile exprimîndu-se dintotdeauna printr-o analogie reciprocă, din ziua cînd Dum-

¹ Ib. art. cit., p. 102;

² Ib. p. 102.

³ Ib. art. cit. p. 106. Despre acest pasaj, Henri Lemaître, în excelenta sa ediție comentată din opera critică a lui Baudelaire, spune că dă cheia « colorismului baudelairean ; nu e un colorism tehnic, ci spiritual ; intensitatea culorii e de ordin poetic, și fără îndoială de aceea dezvoltă Baudelaire această definiție preimpresionistă a culorii sub forma unui adevărat peisaj verbal. »

⁴ Novalis scrisese : « Culorile nu sînt ele cumva consoanele luminii ? »

nezeu a proferat lumea ca pe o complexă și indivizibilă totalitate »¹ Mai e nevoie să amintim de celebrul sonet al *Corespondențelor* ?

Ca niște lungi ecouri unite-n depărtare
Într-un acord în care mari taine se ascund,
Ca noaptea, sau lumina, adînc, fără hotare,
Parfum, culoare, sunet, se-ngîna și-și răspund²

În același *Salon din 1846* apare pentru întâia oară la Baudelaire termenul de *supra-naturalist*, deși indirect, formulat de Heine în citatul despre care am mai vorbit (« . . . în materie de artă, sînt supranaturalist . . . »). Și oarecum și o explicație a acestei năzuiri către o supranatură: « Deși principiul universal e unul, natura nu dă nimic absolut, și nici măcar complet . . . »³. Natura rămîne așadar numai « un vast dicționar » (după spusele lui Delacroix). Ii aparține artistului ca, printr-un act de sinteză, să refacă un tot. În această privință, Baudelaire îi acordă artistului puteri depline. « Adevăratului colorist . . . totul îi este îngăduit » pentru că posedă cunoașterea înăscută a gamei tonurilor și știința contrapunctului așa încît « dacă unui proprietar anti-colorist i-ar trece prin cap să-și repicteze livezile într-un fel absurd, » ochiul savant și imaginativ al artistului ar ști să dea un ansamblu convențional fără îndoială dar logic în structura lui internă. Un colorist poate deci fi « paradoxal » în exprimarea culorii, iar « studiul naturii duce deseori la un rezultat cu totul diferit de natură »⁴. Propoziție capitală în estetica lui Baudelaire, stabilind libertatea artistului de a aduce pe lume forme noi, altele decît cele naturale, supra-naturale.

Încă din 1846 așadar, estetica lui Baudelaire apare construită, cu o uimitoare maturitate (poetul avea 25 de ani), în toate liniile ei esențiale. Etapele ulterioare nu vor fi decît reluări, împliniri și desăvîrșiri ale acestor teme inițiale. *Salonul din 1859* aduce, în capitolele III și IV, cristalizarea concepției lui Baudelaire despre imaginație. Paginile închinăte « reginei însușirilor » sînt un adevărat imn de gloriificare. Reluînd, ca titlu de capitol, această expresie pe care o mai folosisese odată în articolul *Note noi despre Edgar Poe* (1857) Baudelaire dă metaforei: « regina însușirilor » valoarea unei stricte definiții a raportului dintre imaginație și celelalte facultăți ale spiritului. Ca și Coleridge, ca și Poe, ca și Mrs. Crowe pe care o citează aci tocmai în acest sens, Baudelaire face o distincție netă între imaginație și fantezie. Disarmonică, dispersată, capricioasă, accesibilă oricui, incapabilă să sezeze analogiile, fantezia are drept călăuză hazardul. « Vastă ca universul multiplicat prin toate ființele gînditoare care-l locuiesc », ea aparține primului venit, « iar dacă acela nu are un suflet care să arunce o lumină magică și supranaturală asupra obscurității firești a lucrurilor, fantezia e o inutilitate oribilă », din care nu poate rezulta decît « tulburare și contrast, un cîmp pestrîț din lipsa cultivării sistematice »⁵. Dacă fantezia, în viziunea baudelariană, participă așadar la instabilitatea și iraționalitatea forțelor inferioare din univers, dimpotrivă, imaginația e principiul unificator din zona armoniei și a luminii: « Misterioasă însușire, această regină a însușirilor ! Ea intră în atingere cu toate celelalte ; le stîrnește, le trimite la luptă . . . iar oamenii pe care nu-i însuflețește sint ușor de recunoscut prin nu știu ce blestem care le usucă orice produc asemenea smochinului din Evanghelie. Ea e analiza, ea e sinteza . . . E sensibilitatea, și totuși există persoane foarte sensibile, prea sensibile poate, lipsite de ea. Imaginația l-a învățat pe om simțul moral al culorii, al conturului, lui, al sunetului și al parfumului. Ea a creat, la începutul lumii, analogia și metafora,

¹ Ib. Richard Wagner, și *Tannhäuser la Paris*, p. 696.

² În românește de Al. Al. Philippide.

³ Ib. p. 148.

⁴ Ib. p. 107.

⁵ Ib. art. cit., p. 352.

Ea descompune întreaga creațiune și, cu materialele adunate și dispuse după reguli a căror obirșie nu poate fi găsită decât în străfundul sufletului, crează o lume nouă, produce senzația noului. Deoarece a creat lumea . . . e drept s-o guverneze. Ce se spune despre un războinic fără imaginație? Că poate fi un soldat destonic, dar că, pus în fruntea oștilor, nu va cuceri nimic . . . Despre un savant fără imaginație? Că a învățat tot ceea ce, transmițându-i-se, putea fi învățat, dar că nu el va găsi legile încă nedescoperite. Imaginația este regina adevărului, iar *posibilul* e una din provinciile adevărului. Ea e efectiv înrudită cu infinitul ». ¹ Și numind-o în cele din urmă « *facultate cardinală* (bogăția ei nu trezește oare idei de purpură?), Baudelaire încheie această apoteoză a imaginației cu o somptuoasă tușă de culoare.

Care va fi însă relația între această însușire dinamică și realitatea exterioară? Cu modestia unui discipol, Baudelaire invocă aceeași autoritate pe care o invocase și în 1846: pe Delacroix, citindu-i, după 13 ani, aceeași frază, care-i părea a implica cel mai bine această relație: « Natura e doar un dicționar . . . » (Imagine care, într-un context sau altul, revine de nenumărate ori în opera critică a lui Baudelaire, cu insistența semnificativă a unui motiv muzical de predilecție. « Lumea, dicționar hieroglific », notează Baudelaire într-un proiect de articol din 1853 ². Altcădată, în studiul consacrat lui Hugo, citindu-l pe Fourier și « misterele analogiei », pe Swedenborg și corespondența dintre *spiritual* și *natural*, pe Lavater și semnificațiile morale ale unei fețe omenești, Baudelaire conchide: totul e hieroglific, iar misiunea poetului e de a « traduce », de a « descifra » sensul intim și legat al fenomenelor). ³ Căutînd într-un dicționar elementele care compun o frază sau o povestire, « nimeni — spune Baudelaire — n-a considerat vreodată dicționarul ca o compoziție în sensul poetic al cuvîntului. Pictorii care se supun imaginației își caută în dicționar elementele care coincid cel mai bine cu concepția lor, ba încă, îmbinîndu-le cu o artă anumită, le dau o fizionomie cu totul nouă » ⁴. Imaginația are așadar, în raport cu datele realului, o funcție coordonatoare și prin excelență constructivă, absorbînd conturul formelor existente dar aflînd în sine tiparul infinitelor forme virtuale. « Intregul univers nu e decât o magazie de imagini, de semne cărora imaginația le va da un loc și o valoare relative; e un fel de hrană pe care imaginația trebuie s-o digere și s-o transforme. Toate facultățile sufletului omenesec trebuie să fie subordonate imaginației, care le rechițiționează pe toate deodată. » ⁵ Iată « formularul adevăratei estetici ».

« Adînc și sculptor ca visul, misterios și perfect ca un cristal » ⁶, definise Baudelaire universul poeziei lui Poe. « Toate ficțiunile lui sînt la fel de adînc colorate ca visele ». De astădată e vorba de Balzac. Mirîndu-se că geniul uriașului ziditor al *Comediei umane* se poate reduce, pentru unii, la capacitatea (într-adevăr excepțională) de a observa și de a înregistra, Baudelaire îl situează în altă perspectivă, aceea a creatorului vizionar, « și vizionar pasionat ». Personajele *Comediei*, contaminate de ardoarea lui vitală, sînt toate propria lui proiecție în felurite ipostaze, și toate, de la contese pînă la pușcăriași, din virful pînă la ultima treaptă a scării, sînt mai aprige, mai viclene, mai răbdătoare, mai lacome, mai angelice decât prototipurile lor reale. « Pe scurt, a Balzac, oricine, pînă și portăresele au geniu. Toate sufletele sînt arme încărcate de

¹ Ib. p. 321—322.

² Dacă e să vorbim de realism (neterminat).

³ Poeții germani de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea fuseseră și ei preocupați de acest « mister » al naturii. În *Discipoli la Saïs*, Novalis se referea la « marele scris cifrat pe care-l înțelînim pretutindeni: pe aripi, pe coaja ouilor, în nori, în zăpadă, în cristale, în formele stîncilor, pe apele înghețate, în interiorul și exteriorul munților, plantelor, animalelor, oamenilor . . . Presimți cheia acestui scris ciudat și gramatica lui . . . »

⁴ Ib. *Salonul din 1859*, p. 326.

⁵ Ib. p. 329.

⁶ Ib. *Note noi despre Edgar Poe*, p. 638.

voință pînă la gură. Sint într-adevăr Balzac el însuși »¹. Și fiindcă ochiul său spiritual le percepea cu un relief puternic și cu o expresie izbitoare, « le-a strîmbat chipurile pînă la convulsie », le-a accentuat umbra și culoarea, « înveșmîntînd pura trivialitate în lumină și în purpură » (din nou, pentru Baudelaire, semnul imaginației e roșul). Cîți pot oare s-o facă? « Dar cine nu o face, ca să spunem adevărul, nu face mare lucru ». Punîndu-și întrebarea: în ce constă acel nu știu ce misterios, pe care Delacroix l-a tradus atît de bine numai cu conturul și culoarea, Baudelaire răspunde: « E invizibilul, e impalpabilul, e visul, sînt nervii, e sufletul »². . . Despre Wagner spunea că excelează în « a zugrăvi spațiul și adîncimea materiale și spirituale . . . Ascultînd această muzică arzătoare și despotică și se pare uneori că regăsești pictate pe fondul tenebrelor, sfîșiat de visare, vertiginoasele închipuiri ale opiuului »³. Visul, această dilatare miraculoasă a realității, intră așadar pentru Baudelaire în substanța operei de artă. Reacție a vieții interioare față de tot exteriorul care o oprimă și o închide în limitele legilor naturale, sociale sau istorice, visul îl liberează pe artist de toate serviciile. « Din sinul unei lumi lacome, înfometate de materialitate, Poe și-a luat zborul către visuri »⁴, spune Baudelaire, și ar fi putut-o spune despre oricare din artiștii citați mai înainte. Și, după structura fiecăruia, visurile au luat chipuri maiestruoase, terifițe sau îngerești, ori masca fantastică a grotescului.

Căci și grotescul e o supranatură. În Spania, « un om ciudat »: Goya, a deschis comicului orizonturi noi, inoculîndu-i fantasticul. Toate subiectele sale sînt scîldate într-o atmosferă fantastică. « Nimeni n-a îndrăznit mai mult ca el în sensul absurdului posibil », exclamă Baudelaire privind monștrii « verosimili, viabili, armonici », ale căror fețe bestiale sînt totuși pătrunse de umanitate, din *Los Caprichos*. De altfel, « există în operele ieșite din individualități profunde ceva ce seamănă cu visele periodice sau cronice care ne asediază repetat somnul. Tocmai acest ceva îl vedește pe adevăratul artist, mereu prezent și viu, chiar în aceste opere trecătoare, ca să zic așa, suspendate de evenimente, și care se numesc *caricaturi*; acest ceva, spun, îi deosebește pe caricaturiștii istorici de caricaturiștii artiști, comicul trecător de comicul etern ».⁵ Daumier (pe care Baudelaire îl aprecia de altminteri), iubind cu patimă numai natura, « cu greu s-ar putea înălța pînă la comicul absolut »⁶. Comicul absolut implică așadar spargerea limitelor firescului și saltul dincolo de ele. În esul *Despre esența risului*, Baudelaire își precizează cele două categorii mari ale comicului: comicul obișnuit sau semnificativ, legat de eveniment și de sancțiunea morală, și comicul absolut (*comicul inocent*, în limbajul lui Hoffmann), grotescul, desprins de imediat, avînd dimensiunea poetică a visului, libertatea ilimitată a absurdului. Ca maestru al genului, Baudelaire îl socotește pe Hoffmann (despre ale cărui « plămuiuri comice » spune că sînt « supranaturale », semănînd deseori, cu « viziunile beției »). Din literatura franceză, literatură de moraliști deci îmbibată de comic semnificativ, Baudelaire nu alege, ca mostre de comic absolut, decît intermediile bufonerie ale lui Molière (din *Bolnavul închipuit*, de ex. sau *Burghezul gentil*). Bufoneria, farsa excesivă, fără frîu, îi apare

¹ Ib. Théophile Gautier, p. 679.

² Ib. *Opera și viața lui Eugene Delacroix*, p. 424.

³ Ib. Richard Wagner și Tannhäuser la Paris, p. 698.

⁴ Ib. Note noi despre Edgar Poe, p. 621.

⁵ Ib. Cîțiva caricaturiști străini, p. 296.

⁶ Ib. Cîțiva caricaturiști francezi, p. 281.

deci ca o întrupare a comicului absolut și el comentează pe larg, cu admirație, o pantomimă englezească « în care totul se exprima cu furie », într-un adevărat « delir al hiperbolei ». « Ce e acest delir? Este comicul absolut . . . »

Fața albă, dată cu făină a lui Pierrot, gura lărgită pînă la urechi, petele de carmin din obraji, masca abstractă, depersonalizată, pe care pasiunile omenești se manifestă cu o violență purificată, înseamnă tot efortul de a depăși, de a transfigura natura. În același sens, face Baudelaire elogiul machiajului în studiul despre Constantin Guys (*Pictorul vieții moderne*, 1863). Această artă, anatemită de moralști drept frivolă, Baudelaire o dă ca exemplu de idealizare a naturii. Natura nu-l învață pe om — argumentează el — decît să mănince, să doarmă, să bea, să-șiucidă și să-și tortureze semenul. « Tot ce e frumos și nobil e rezultatul judecății și al calculului . . . Virtutea . . . e artificială, supranaturală . . . Tot ce am spus despre natură — adaugă el — ca rea sfătuitoare în materie de morală, și despre judecată ca adevărată reformatoare, poate fi transpus în sfera frumosului »¹. E de remarcat aici echivalarea artificialului, adică a arbitrarului, a convenției, cu supranaturalul. Sălbatecul și copilul, prin gustul lor pentru podoabele bălțate, sclipind de culori cludat împerechiate, deci prin năzuința naivă către « majestatea superlativă a formelor artificiale », își manifestă instinctiv insatisfacția față de real și demonstrează « înalta spiritualitate a toaletei ». Moda trebuie așadar privită ca « un simptom al aspirației către ideal, ca o deformare sublimă a naturii, sau mai degrabă ca o încercare permanentă și succesivă de reformare a naturii. »² Machiajul e un efect al nevoii de a depăși natura, de a da feței, prin acuzarea coloritului, o viață mai intensă, « o viață supranaturală și excesivă ». Rostul lui nu e deci imitarea naturii. Căci « cine ar îndrăzni să atribuie artei funcția sterilă de a imita natura? »³

Cu acest capitol (*Elogiul machiajului*), la fel de important în ansamblul operei critice a lui Baudelaire, prin precizările de principii, ca și paginile despre imaginație scrise cu patru ani mai înainte (1859), lată-ne din nou în centrul radiant al esteticii baudelairene: postularea supranaturalismului. « Ah ! cail roz, ah ! țărani liliachii, ah ! fumurile roșii ! (ce îndrăzneală, un fum roșu !) » exclama Baudelaire în *Salonul din 1859*, bătîndu-și joc de obiecțiile stupide ale unui scriitor și cronicar monden (Alphonse Karr), reprezentant al « spiritului burghez mijlociu », la una din pînzele lui Delacroix (începînd cu Manet, toți impresioniștii aveau să fie primiți cu aceeași obtuzitate de către bunul simț comun). Ironiile prostești ale lui Karr pe spinarea calului roz al lui Delacroix (din tabloul *Drăpăteala lui Tralan*, 1840) îl iritaseră pe Baudelaire nu numai ca o eroare de gust: neînțelegerea unui efect de rafinament coloristic, ci mai ales prin implicațiile de principiu, și anume, încălcarea libertății de creație a artistului. « Ca și cum n-ar exista cai bătînd în roz, și ca și cum, în orice caz, pictorul n-ar avea dreptul să facă asemenea cai, » scria el încă din 1855 (*Expoziția universală*)⁴. « Descrîind ceea ce există — spune el și în articolul consacrat lui Victor Hugo — poetul se înfîșoșează și coboară în rîndul profesorilor, înfățișînd posibilul, rămîne credincios funcției sale »⁴. În *Amințirile unui critic*, Jules Levallois, care nu-l simpatiza

¹ Art. cit., p. 490—491.

² Ib., p. 493.

³ Ib., Art. cit. p. 233.

⁴ Reflecții asupra citatelor dintre contemporanii mei, p. 741.

pe Baudelaire, relatează scandalizat o frază de a lui, cu adevărat profetică dacă ne gândim la destinul ulterior al picturii: «Aș vrea pajiști vopsite în roșu și pomi pictați în albastru. Natura n-are imaginație». Tocmai de aceea artistul, care are imaginație, poate să nu țină seama de natură și să reprezinte o altă, analoagă cu spiritul și temperamentul său (*Salonul din 1846*, IV). Imaginația lui «descompune întreaga creațiune și, din materialele adunate . . . creează o lume nouă . . .» (*Salonul, din 1859*). În cartea sa *Die Struktur der Modernen Lyrik*, esteticianul german Hugo Friedrich atrage atenția asupra pasajului din urmă, considerându-l o propoziție fundamentală a esteticii moderne, prin această descompunere ca primă etapă a actului artistic. «A descompune realul . . . în părțile lui constitutive, înseamnă a-l deforma. La Baudelaire noțiunea de deformare apare în repetate rînduri și e folosită de fiecare dată în sens pozitiv. În procesul de deformare se manifestă puterea spiritului, al cărui produs are un rang mai înalt decît obiectul deformat. Acea «lume nouă» ce rezultă dintr-o asemenea distrugere nu mai poate fi o lume real ordonată. E o formație ireală care nu mai admite să fie controlată după ordinea normală a realului . . . Într-o conversație, Baudelaire declara: «Vreau pajiști colorate în roșu, copaci colorați în albastru». Rimbaud va cînta asemenea pajiști, artiști din secolul XX le vor picta. Denumirea lui Baudelaire pentru arta izvorită din imaginația creatoare e: *surnaturalisme*. Este o artă care deconcretizează lucrurile, transformîndu-le în linii, culori, mișcări, accidente ce se autonomizează, și care proiectează asupra lor «lumina magică» ce le anihilează realitatea în mister. Din *surnaturalisme*, Apollinaire va deriva în 1917 *surréalisme*, pe bună dreptate, întrucît, prin înțelesul dat acestui termen, se continuă intenția lui Baudelaire»¹.

Într-unul din *Tablourile pariziene* (*Paysage*), poetul se închipuie într-o mansardă sus, deasupra orașului, iarna, noaptea, cu ușile și ferestrele închise, clădindu-și «feerice palate», vizînd orizonturi albastre, grădini însorite, hăvuzuri, păsări, și recreînd primăvara din plenitudinea vieții interioare. Acest mic laborator secret, transparent și luminos, suspendat undeva în inima universului și proiectînd asupra lui puteri miraculoase, a fost ținta statornică a meditației poetice și critice a lui Baudelaire. Ca la orice artist cu adevărat mare, între procesul creației și actul critic de analiză a creației nu există vreo ruptură. În studiul despre Wagner, Baudelaire îi acuza pe aceia care-i tăgăduiau compozitorului spontaneitatea creatoare din pricina lucrărilor lui de teorie că «despoaie geniul de raționalitatea lui și îi atribuie o funcție pur instinctivă și ca să zic așa, vegetală». Încheind, putem spune despre Baudelaire ceea ce spunea el cu privire la Wagner: «Toți marii poeți devin în chip firesc, fatal, critici. Îi plîng pe poeții călăuziți doar de instinct, îi cred incompleți. În viața spirituală a celor dinții negreșit survine o criză, cînd vor să-și judece arta, să descopere legile obscure în virtutea cărora au creat și să extragă din acest studiu o serie de precepte al căror scop divin este infailibilitatea în producția poetică.»

¹ Hugo Friederich, *Structura liricii moderne*. În curs de apariție la ELU. Trad. de Dieter Fuhrmann.

Marele neliniștit

Asemenea unui vrăjitor al cuvîntului, Baudelaire a deschis poeziei moderne drumuri tainice și șerpuitoare. Opera sa orchestrează o gamă majoră de stări de suflet contradictorii și stranii în centrul cărora stă angoasa, patetică neliniște, neîncetată căutare a necunoscutului. Fiecare poem din *Les Fleurs du Mal* sau fiecare pagină din *Poezele în proză* rămîn confesiunea unui neliniștit în sufletul căruia se desfășoară conflictul dramatic între puritate și instinct, între spleen și ideal.

În centrul universului complex al poeziei baudelairene unde domnește analogia, sinestezia și fizionomia, sufletul poetului este elementul generator al transfigurărilor. Vom căuta să expunem câteva din elementele vieții sale sufletești. Acest poet magician care a creat un univers aparte are cea mai dureroasă viață spirituală posibilă: «ceea ce nu se poate desigur să l se refuze este de a fi fost un neliniștit. El a avut în cel mai înalt grad ceea ce a lipsit altora mai mari ca el: sentimentul, obsesia și uneori groaza misterului care ne înconjoară.» (Jules Lemaitre) Baudelaire are pasiunea de a săpa pînă în adîncul sufletului, torturîndu-se pe sine însuși cu dezug și totdeauna cu delicii. Posedînd voluptatea suferinței și obsesia căderii (la chute spirituelle) el analizează, pătrunde toate secretele, toate neliniștile de care suferă.

Ca un chirurg afectînd indiferență, observă manifestările spiritului și ale ființei; fără milă, pătrunde pînă în adîncul rănilor ce-l macină. Poezia sa evidențiază sentimente și stări de suflet extrem de complexe reducîndu-le la o gamă de senzații cînd stranii și organice, cînd angelice.

Am putea afirma că resortul psihologic al poeziei baudelairene este o disperare intelectualizată. Poezia sa nu este decît apologia disperării pe care o proiectează în toate elementele universului.

Încă din copilărie, el notează într-o pagină a jurnalului său intim: «Am simțit în inima mea două sentimente contradictorii: groaza de viață și extazul în fața ei». În altă parte a jurnalului său intim găsim și următoarea reflexie: «Există în om, la orice oră, două tendințe simultane; una către Dumnezeu, alta către Satan. Drumul către Dumnezeu sau spiritualitate este o dorință de a te urca spre înălțuri, spre puritate; aceea a lui Satan sau animalitate este bucuria de a coborî (la chute spirituelle)». O sensibilitate nervoasă oarecum maladivă se accentuează mai ales în urma recăsătoririi mamei sale cu generalul Aupick. Poetul și-a iubit cu pasiune mama: «Eram mereu viu în tine; tu erai numai a mea» (Journal III). După recăsătorirea mamei, Baudelaire va încerca un sentiment de înstrăinare și chiar de revoltă. O gamă complexă de stări de suflet refulate îl va conduce la un sentiment de singurătate morală. Într-o scrisoare adresată mamei, poetul dezvăluie starea sa sufletească: «Am nevoie să fiu salvat. Sînt singur; fără prieteni, fără iubită, fără cîine, fără pisică; nimănui nu mă pot plînge, numai portretul tatălui meu mă privește mut». Singurătatea morală îl duce la dorința de singularizare. Pe de altă parte, stările de suflet refulate în timpul adolescenței vor face ca Baudelaire

să privească femeia printr-un anumit unghi de vedere; el nu se va putea niciodată dăruî avînd întotdeauna impresia că dragostea pentru el nu se va realiza din cauza sentimentului de văduvire pe care îl încerca în urma recăsătoririi mamei. O senzație de desgust urma întotdeauna în urma legăturii cu o femeie.

Dandismul lui care reprezintă un alt aspect al sensibilității are și el un caracter particular. Este vorba de un dandism interior¹. Eterna superioritate a unui dandy nu constă numai în a domina platitudinea vestimentară sau cerebrală a burghezului, ci în a distruge orice trivialitate, în a purifica instinctul; dandismul pentru Baudelaire este o igienă spirituală, o voluptate de a se menține în afara comunului prin perfecțiunea vestimentară care corespunde unei tendințe de perfecțiune spirituală.

Trăsătura dominantă a sensibilității baudelairene este marasmul (l'ennui). O stare de suflet apăsătoare și grea, înăbușitoare și dureroasă care-l torturează ca un monstru.

*Uritul e! — Cu lacrimi în silă revărsate,
Visează eșafoduri, fumînd nepăsător.*

(Cîntecului. Traducere Al. Philippide, 1957)

Prin acest marasm care-l obsedează Baudelaire devine un precursor al existențialismului, o rudă a lui Antoinette Roquentin (*La Nausée* — Jean Paul Sartre) și a lui Meursault, personajul principal din *L'Etranger* a lui Camus. Baudelaire consideră viața ca o povară. Tinerețea sa asemănătoare unei întunecate furtuni poartă urmele acestei lupte dureroase dintre el și acel *ennui*. Tortura spirituală ajunge la paroxism, și atunci singura scăpare o găsește în voluptate, o voluptate care-l atrage și care în același timp îl desgustă, dîndu-i senzația căderii. Femeia îmbracă în opera lui Baudelaire imagini diverse și contradictorii. De cele mai multe ori ea este materie vie, plină de dorinți și atracții. Dar această materie este enigmatică, căci mai ales pentru Baudelaire ea îi rămîne străină și de trup și de suflet — un vas de tristețe, o mare taciturnă. Ea este « mașina oarbă și surdă, fecundă în cruzimi », care bea singele poetului ca un vampir, îl împinge spre prăpastie, suferință și blestem. Într-o pagină din jurnalul său intim găsim: « Femeia nu știe să despartă sufletul de trup. Ea este simplistă ca animalele. S-ar spune că nu are decît trup ».

Eterna Venus ia forma seducătoare a lui Satan. Femeia este otrava care duce la pierderea conștiinței, la somnul greu și apăsător, îmbrățișarea ei dă iluzia morții, împingînd sufletul în abisul adînc și sumbru al plăcerii. Lupta dintre dorința simțurilor și dezgust este tragică, poetul are senzația unui veșnic condamnat (damnée). Dintre toate elementele cosmosului erotic al lui Baudelaire, parfumul este cel mai puternic. El pătrunde adînc, devenind factorul fundamental al spiritualității demoniace, făurind acea sinestezie stranie pe care o încearcă în prezența Jeannei Duval și a Sarei Lalouchette. Sufletul său etern bolnav are nevoie de o biciuire a simțurilor. Aspirînd parfumul iubitei, sufletul pleacă spre un ținut straniu și îndepărtat.

*Asia moleșită și Africa-nfocată
O lume de departe, pierdută, moartă-aproape,
În fundul tău învie, pădure parfumată!
Cum duhul altor oameni în muzică înoată
Al meu plutește pe-ale miresmei tale ape.*

(Părul, traducere Al. Philippide, 1957)

¹ André Ferran: *L'esthétique de Baudelaire*, Hazette 1938, Paris. Teză de doctorat de stat susținută la Sorbona. 700 p.

Zeită sau demon, părul iubitei aprinde cortegiul dorișelor păgine care, ca o elastică fantomă cuprinde suflul însetat al poetului.

Dragostea nu-i poate oferi decît o trecătoare stare de exaltare. Întorcerea la realitate devine mai dureroasă, o senzație de profund dezgust îl copleșește. Nici beția de hașiș, nici Dumnezeu nu-i pot oferi o ușurare. Pentru Baudelaire, Dumnezeu nu are un contur precis, iar Isus este eternul crucificat în fața mulțimilor, sacrificiul lui nefiind fecund pentru omenire. Spirit demoniac, Baudelaire se încrezîncează mai mult lui Satan, care prezintă pentru el mai mult interes, ceva straniu și fulgerător. Într-o scrisoare către mama sa, el declară că «nu are nevoie de Dumnezeu pentru că nu-l poate înțelege, ci de Satan, pe care-l iubește, ca pe un nedreptățit al lui Dumnezeu». O singură ieșire se oferă pentru acest poet îndurerat: este moartea. În jurnalul său intim găsim: «atracția către moarte a dăinuit mereu lângă mine alături de setea de viață. M-am bucurat de viață cu amărăciune. Aș vrea să dorm, să dorm fără să simt nimic». Moartea pentru Baudelaire este un elixir, care îi dă curajul să suporte viața.

În afară de aspectul sumbru, demoniac al universului erotic al poetului, mai găsim un altul — paradisiac și puritan. Femeia poate fi instrument de cădere dar și de înălțare spirituală. Pentru a o concepe ca înălțare spirituală, suflul poetului se proiectează în trecut, spre o viață anterioară. Mai totdeauna Baudelaire regăsește puritatea și dragostea adevărată sub bolțile unei vieți anterioare. Acolo el întâlnește o lume caldă, primitoare, de sărutări blinde și evocări scumpe. Trăiește nostalgia căminului, cînd pe înserat la pîlpîirea jăratecului vorbea în șoaptă cu iubita. Cuvintele pierzîndu-și înțelesul lor comun, deveneau tainice cărări între două suflete. Uneori el își inchipuie a fi trăit pe marginea unei mări în care se reflecta imaginea cerurilor; alteori, muzica valurilor leneșe se acorda cu tonalitățile apusului de soare. Refrenul nostalgic este admirabil realizat în poemul *Invitation au voyage* a cărui temă este infinita dorință de evadare a poetului împreună cu iubita lui într-un peisaj care ia coloritul spiritual al celor doi îndrăgostiți:

Là, tout n'est qu'ordre et beauté,
Luxe, calme et volupté...

Însetat de alte zări el vrea să descifreze imensul dicționar al naturii, izvor de imagini și simboluri. Pentru sensibilitatea lui Baudelaire, natura întregă devine o imagine mobilă, un simbol ascuns al condițiilor și legilor care determină viața sa. Universul se confundă cu viața spirituală a poetului. În *Art romantique* găsim următoarele notări: «Totdeauna mi-a plăcut să caut în natura exterioară și vizibilă exemple și metafore care-mi servesc să caracterizez impresii de ordin spiritual». Pretutindeni, el nu regăsește decît eul său: «Ochiul dumneavoastră se fixează asupra unui arbore armonios răsucit de vînt; în cîteva secunde ceea ce în creierul unui poet n-ar fi decît o comparație foarte naturală, va deveni în al dumneavoastră o realitate. Împrumutai mai înții arborelui pasiunile voastre; dorișele și melancolia, gemetele și oscilațiile devin ale voastre și în curînd sînteți un arbore».

Pentru Baudelaire în fiecare element al cosmosului se reflectă o parcelă din eul său. Marea, simbolul infinitului, devine oglinda sufletului în care se contemplă; dar marea are ea însăși momentele ei de neliniște și atunci ea apare poetului «ca marea oglindă a disperării sale». Toate fazele ei sînt semnificative. Minile sînt agonii sufletului, după cum surîsul ei, extazele spirituale. În frămîntarea oceanului, Baudelaire întrezărește învingerea sa. Pădurile mari care mugesc ca orga, reflectă notele din *De profundis*. Universul transfigurat al lui Baudelaire este redat cu ajutorul unor înlănțuiri de metafore, analogii și comparații. Femeile care-l tentează el îi ră-

punde « cu o dragoste profundă și blindă ca marea ». Uneori, sufletul visător se aseamănă cu o barcă, în jurul catargelor inima zboară ca o pasăre; alteori gândurile își iau zborul ca ciocirliile sau amintirea luminează în el ca o cădelniță. În mai toate comparațiile unul din termeni este o idee, un sentiment al poetului sau chiar o parte a eului său. Metaforele, sînt una din caracteristicile poeziei baudelairene. Dorințele sînt o caravană; sufletul e, cînd un clopot spart, cînd un mormînt; inima devine un teatru sau un palat; tinerețea e o furtună sumbră.

Se întîmplă uneori ca ființa întreagă a poetului să se identifice cu un obiect. Se compară adesea cu un cimitir sau un vechi budoar. Prezența ființei iubite deschide universului baudelairian perspective largi, ea se înrudește uneori cu elementele naturii. Ochii iubitei sînt ca cerul înnourat, risul ei ca vîntul răcoritor ce coboară din cerul senin, alteori ea îi amintește de acele zile călduțe și ușor nouroase, sau ea este comparată cu un frumos cer de toamnă.

Pămîntul joacă un mare rol. Parcul sub ochiul arzător al soarelui leșină ca o fată tînără cuprinsă de vraja dragostei; aleile ce se deschid largi și umbrite devin vaste perspective ale trecutului sau prezentului, iar parfumul florilor îmbăiază sufletul poetului ca o melodie discretă și mîngietoare. Alteori orașul pierdut în ceață reprezintă omenirea cu necazurile și mormintele ei. În tablourile pariziene pe care le creionează, Baudelaire opune prefacerilor ce se efectuează marelui oraș stabilitatea melancoliei sale. Totul pentru el se transformă în alegorie prin acea transfigurare a elementelor materiale ale universului, transfigurare care se efectuează prin imaginația și sensibilitatea lui vibrantă. Sufletul lui Baudelaire devine un creuzot magic unde se efectuează operații stranii și complexe.

Îmbăiate în melancolie și joc de umbră și lumini, peisajele pariziene izvorăsc dintr-un anumit climat spiritual ale cărui coordonate sînt acea disperare adîncă și infinită dorință de evadare din noroiul vieții, Portretul cerșetoarei cu părul roșcat are prin naturalețe, grație și tinerețe o frumusețe bizară oarecum romantică:

*Porți cu grație deplină,
Mai nurlui ca o regină
De roman pantofoi ei,
saboții grei.*

(Unel cerșetoare cu păr roș, trad. de Al Philippide, 1957)

Creionînd portretul celor șapte bătrîni sau al celor șapte bătrîne, Baudelaire încearcă să tîlmăcească omenescul acestor spectre roase de sărăcie și mizerie, trecînd prin « furnicarul cetății » ca niște regi detronați, căutînd cu priviri pierdute calea spre lumină. Siluetele lor se profilează, fantomatice umbre alunecînd stinghere prin ceața ce cade greu peste oameni și ziduri, pe străzile umede unde lîncezesc spitale și bordeluri; luminile palide ale felinarelor ce pîlpîie în noapte vestesc suferință, crimă, viciu.

Chiar veșmintele prezintă pentru Baudelaire o semnificație spirituală. Poetul știe că strofele vorbesc un limbaj mut ca al florilor sau cel al apusurilor de soare. Culoarele vii ale rochiei iubitei sînt asemănătoare cu un buchet de flori; alteori rochia ei devine emblema spiritului multicolor.

Și locuințele pot avea un sens alegoric: zidurile palatului din Versailles pot fi asemănate cu sufletul regelui Ludovic al XIV-lea care nu avea ascunzișuri pentru intimități. Comuniunea între univers și sufletul poetului se accentuează. Transmutația este totală:

*Lune, eau sonore, nuit b  nie,
Arbres qui frissonnent autour,
Votre pure m  lancolie
Est le miroir de mon amour.*

BRÂNCUȘI
1876-1957

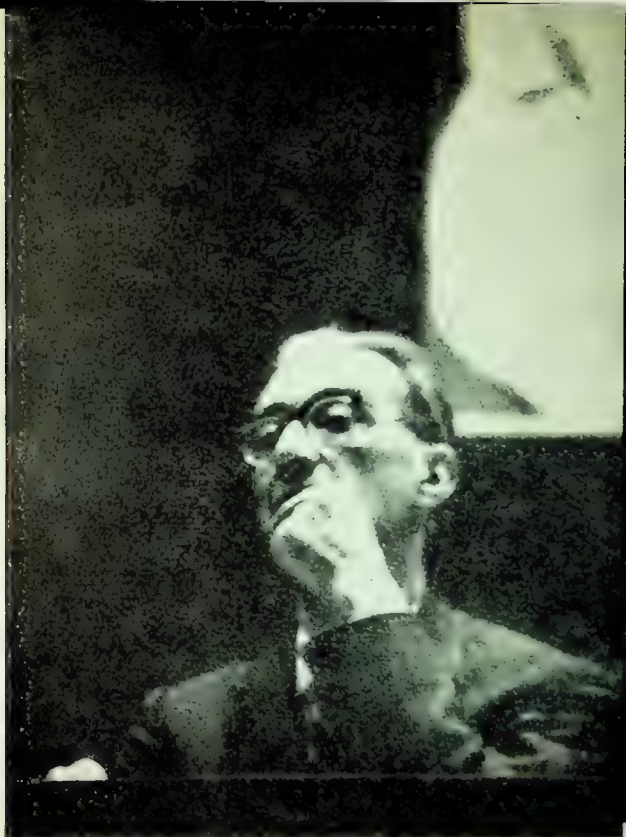

1

COLOCVIUL BRÂNCUȘI

1967

Brâncuși ne-a dat un exemplu care, cred că este într-adevăr cel mai înalt al timpului nostru. . . Cred că dacă Picasso ne-a dat posibilitatea să realizăm toată istoria în actualitatea existenței, dacă Mondrian ne-a dat posibilitatea de a fenomeniza o idee matematică, geometrică, a spațiului, Brâncuși ne-a arătat că datorăm conștiinței istorice și morale a omului, faptul că obiecte diferite, obiecte cu totul deosebite unul de altul,

ne învață despre lume — despre lumea sensibilă și despre lumea de dincolo de sensibil — adevăruri fundamentale. Sînt adevăruri pe care Brîncuși le-a revelat lumii pentru totdeauna; creația lui are o valoare în centrul istoriei și chiar dincolo de fruntariile istoriei, care se largesc din ce în ce mai mult.

GIULIO CARLO ARGAN

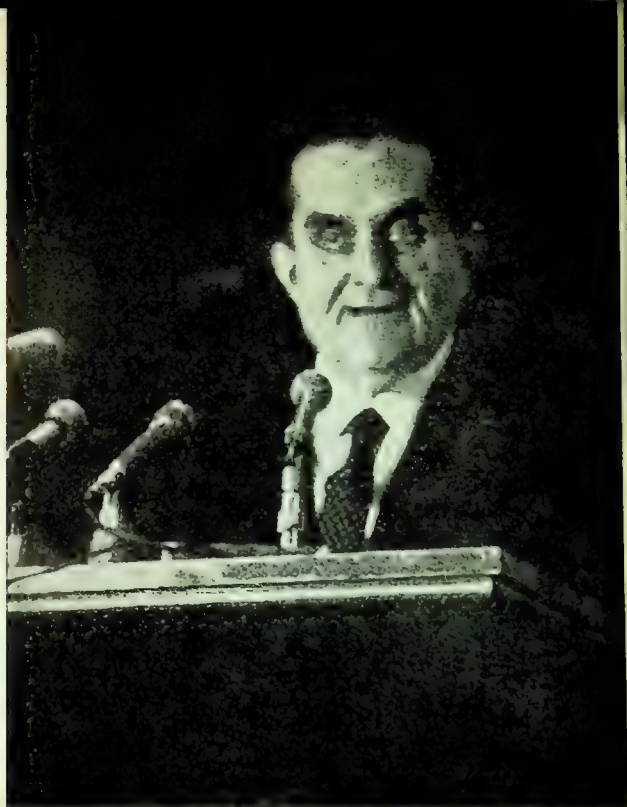
3

4

5

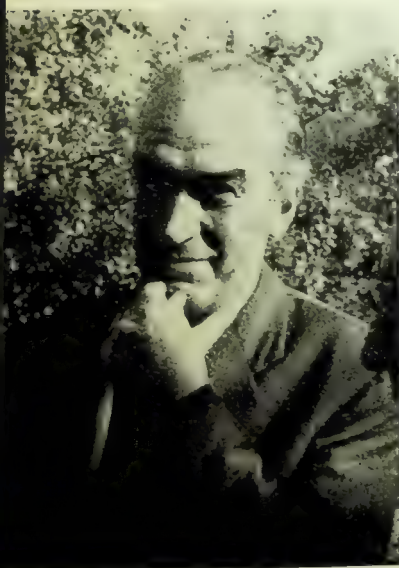
6

Reportaj fotografic realizat de
MARIANA și FLORIN DRAGU

7

8

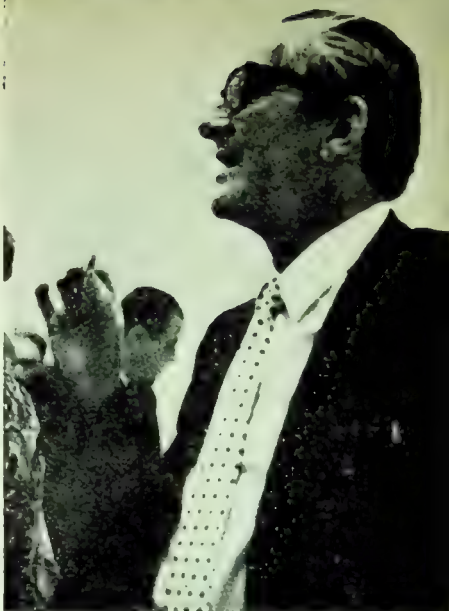
9

10

11

12

13

1. Jacques Lassaigue, prezidînd lucrările colocviului.
2. Giulio Carlo Argan
3. William Liebermann *la Sibiu.*
4. V.G. Paleolog *la Tg. Jiu.*
5. Tony Spiteris și Jeanne Spiteris *la Voroneț.*
6. Giuseppe Marchiori
7. Carola Giedion Welker și Alexandru Istrati *în fața Muzeului Bruckenthal.*
8. Alexandru Istrati *la Mănăstirea Hurezu*
9. Sidney Geist *la Muzeul Bruckenthal*
10. Natalia Dumitrescu *la Mănăstirea Hurezu*
11. Etienne Hajdu *la Muzeul de Artă al R. S. R.*
12. Eugen Drăguțescu *în timpul colocviului*
13. Jacques Lassaigue (*în centru*), Jiri Kotalik (*dreapta*) și Mircea Popescu (*stînga*) *în timpul lucrărilor colocviului.*
14. Palma Bucarelli și Jacques Lassaigue *în timpul Colocviului*

HEIMITO VON DODERER

Cele nouăsprezece biografii ale mele

Din categoria torturilor speciale la care este supus un scriitor mai vîrstnic — exceptînd munca de Sisif, în continuă creștere, a rezolvării corespondenței, a întocmirii de răspunsuri unor oameni cu pretenția că sînt singurii lui corespondenți și deci jigniți, cînd faptele nu decurg normal — fac parte și cererile referitoare la amănuntele autobiografice, menite să-i instruiască pe oameni. Din Statele Unite sosesc pînă și indicații, așa-numitul « Sample Autobiographical Sketches ». Cînd pînă și editorul, încercatul tovarăș de luptă al autorului, recurge la asemenea mijloace de tortură, chestiunea devine de-a dreptul supărătoare. Cel mai susceptibil la astfel de procedee se dovedește a fi romancierul însuși. Lucru ușor de înțeles; din moment ce întreaga lui viață e clădită pe efortul de a depăși autobiografia riguroasă, procedeul înseamnă un recul. Autobiografia riguroasă nu este altceva decît compunerea unui non-scriitor, a cititorului care scrie. Autobiograficul în roman e un nonsens, lipsă de reacție, antiepică. Nu e permis să transformăm în obiect ceea ce este lipsit cu desăvîrșire de atribuțiile obiectului.

Un scriitor nu are biografie, ci, într-o anumită măsură, doar o lume înconjurătoare care în mod eronat e raportată la cîteva titluri; în consecință, opera sa nu are caracter de biografie. Mai degrabă o pot alcătui alții.

Și totuși trebuie.

Să încercăm deci o schiță de biografie foarte cumpătată a unui scriitor german.

M-am născut la Unkel, pe Rin în anul 1896, ca fiu al unor oameni simpli dar antipatici. Deoarece părinții mei nu dispuneau de mijloacele necesare pentru a-mi facilita o cultură superioară, binevoitorul meu unchi, Wilhelm Albrecht Beschorner, a fost acela care mi-a oferit posibilitatea de a frecventa mult veneratul gimnaziu de la Hildburghausen, unde, stînd la picioarele lui Friedrich Albert Schrotter, am sorbit, pentru prima oară, miresmele culturii antice...

Cu prilejul aniversării a 70 de ani de la nașterea sa (septembrie 1966), puțin înainte de a muri (23 decembrie, 1966), Heimito von Doderer a încredințat tiparului volumul *Cele nouăsprezece biografii ale mele*. Redăm, în traducere, cîteva pagini din această încercare de autocaracterizare a scriitorului.

N-are nici un sens să mai continui în felul acesta. Vă rog să mă credeți (de altfel din toate cele înșirate mai sus, nimic nu este adevărat). Vă ofer în schimb câteva eșantioane sau modele de autobiografie succintă:

Să zicem: 1

Mai întâi spargem geamuri. După aceea, noi înșine devenim un geam.

Sau: 2

Ceea ce am pățit de pe urma propriei mele persoane, pălește în fața umilințelor și suferințelor provocate de alții, ele transformându-se în fenomene auxiliare, lipsite cu totul de interes.

Sau: 3

Prima jumătate a energiei mele mi-a fost zdrobită în casa părintească. Tovarășă tinereții mele, avînd păreri excelente despre propria-i persoană, a considerat că este de datoria ei să-mi zdrobească cea de a doua jumătate. Cu restul a trebuit să fac față muncii mele de o viață. Dacă aceasta a ajuns în impas, însuși raportul aritmetic demonstrează că lucrurile nu au putut avea alt desno-dămînt.

Sau: 4

Un scriitor nu are biografie (am mai spus-o), deoarece propriul său limbaj îi apare pseudologic. Într-adevăr, vrînd-nevrînd, el trebuie să consemneze datele sale riguros autobiografice cu ajutorul limbajului. Și atunci — asemenea unei cusături ce se rupe — apare un *désaveu* fără sfîrșit, în favoarea operei indirecte, care nu mai este riguros autobiografică.

Dar poate și în felul următor: 5

Încolțit de primejdii, în permanentă și imediată vecinătate a tunetelor și trăznetelor, am trăit mai mult întîmplător, printre rînduri, ca să zic așa. Dacă aș fi rămas în cadrul rîndurilor, unde totul decurge logic, n-aș mai fi existat de mult.

Poate că este admis și acest fel: 6

Tipul acesta ne e îndeajuns de familiar.

Sperăm să-l mai regăsim în viața prezentă, valorificat social, într-un noian de obiecte.

Pînă atunci să-l lăsăm în plata Domnului.

Ne e lehamite de tipizări!

În continuare: **7**

Dacă mi s-ar pune o întrebare referitoare la conținutul existenței mele, ar trebui să răspund în felul următor: au fost unele situații pe care nu le-am putut domina pe de-a întregul, întrucît mi-au fost refuzate; de asemenea, nenumărate întâmplări nu prea plăcute, izvorîte dintr-o rar întîlnită îndărătnicie. Nu aş putea afirma că această îndărătnicie şi-a extras uluitoarea ei forţă din gesturile personale ale disperatului care încearcă să se salveze — deşi nici prea disperat, şi nici prea lipsit de speranţe nu a fost vreodată (nici nu a îndrăznit să fie!) — ci, mai degrabă, din resturile unui drapel al speranţei ținut cu dinții, chiar cînd trăgea pe dracul de coadă.

Sau: **8**

A-ți da seama de propria-ți viață, înseamnă, înainte de toate, să recunoști ceea ce a fost amorf în viață.

Sau: **9**

Contopirea totală a unei autobiografii pseudologice cu haosul pe care ea însăși îl reprezintă, este cel mai autentic act autobiografic al nostru. Abia după un asemenea stadiu am putea începe o altă viață care, probabil, nu se va mai preta însă unei biografii.

Poate că: **10**

Cele mai multe autobiografii sînt strîns și naiv legate de o serie de prime urgențe personale, întrucît altele nu au existat: nu le-au fost hărăzite altele.

Să încercăm și așa: **11**

Nu pot nega evoluția. Ea m-a coborît pînă la punctul zero, iar de acolo, mai departe, nu am făcut decît doar cîțiva pași. De fapt, ar trebui să încep astfel: « evoluția » mea nu este altceva decît o foarte întîrziată repetare a avantajelor congenitale oferite genilor, pe care aceștia însă trebuiau să le cucerească prin luptă de zi cu zi, nu numai în timpul vieții, dar chiar și mai tîrziu, după sfîrșitul zilelor...

Să mai încercăm odată: **12**

Atitudinea și propriile-mi tribulații în jurul ei, constituie întreaga mea biografie. La început, atitudinea era nealterată și aparținea unui non-scriitor. Apoi scriitorul s-a ridicat împotriva ei. Înțeleaptă, atitudinea s-a retras căutîndu-și adăpost în însăși ființa scriitorului; s-a repezit apoi la gitlejul celui care voia s-o înghită, dar și-a dat seama că are de a face cu un scriitor deghizat. Fiind înghită însă, pînă la urmă, nu a putut trece totuși în stomac, din pricina imposi-

bilității ei de a putea fi schimbată și digerată pe de o parte, și a unui aparat spiritual-mecanic de mistuit, compus din filtre și dirmoane, pe de altă parte.

Ca urmare, a trebuit să fie expectorată. Cel care odinioară a devorat-o, îi este astăzi recunoscător pentru colaborarea adusă în vederea reușitei unei experiențe.

Încă o tentativă: 13

Omul acesta nu este chiar atât de greu de înțeles.

Slab, laș și păcătos, a încercat mereu să înghebeze ceva, pentru ca să poată urca pe podiumul propriilor pretenții; firește, fără să renunțe la ceva, ferească sfântul ! I-ar fi plăcut să se pomenească în virtutea marilor decizii, cu cățel și purcel, cu zorzoane și farafasticuri. Doar în felul acesta ar fi vrut să se impună atenției.

Sau: 14

Ridici, în cele din urmă, capacul, ca de pe o cratiță, vezi propria-ți viață și simți în nări izurile unei întregi liste de bucate cuprinzând tot ceea ce ai mâncat la micul dejun, la prânz și seara. Ciudat este doar că, în aceeași clipă, îți dai seama nu numai că ai mâncat, dar și faptul că ai devorat.

Sau: 15

Viața mea: o cutie în care am fost împachetat, dar din care m-am sustras singur.

Și din nou altfel: 16

În anumite momente scurte, de răgaz, nimic din viața mea nu mă mai minunează. Totul s-a născut dintr-o stare primordială: slăbiciunea constantă de a evada în surrogat, în viața de dincolo de viață; din pricina unui itinerar necunoscut, impus de visle, o astfel de ambarcație a pîrîit din toate încheieturile.

Sau: 17

Ce imensă cantitate de inteligență mi-ar sta azi la dispoziție dacă n-ar fi trebuit s-o cheltuiesc în decursul vieții pentru a reprima, cînd a fost cazul, propria mea prostie !

Sau: oare această inteligență am dobîndit-o în urma unor astfel de exerciții? În acest caz, cîteodată ar trebui să fiu recunoscător și prostiei mele.

Posibilitatea unei autobiografii: 18

Lucrurile pe care le-am posedat încep să se distanțeze și să devină vizibile, abia după ce scapă din cătușele în care noi înșine le-am zăvorît, cătușe făurite de noi înșine, aș putea spune.

La drept vorbind, opera mea nu constă din proză sau versuri, ci din reamintirea propriei mele prostii.

După cum se știe, în viața sexuală ca și în artă tragi fără să mai somezi. Ceea ce se și vede. O dată cu vîrsta însă, dobîndim un prieten drag și tovarăș de luptă: editorul. Dar acesta îți cere o autobiografie. Ce poate ieși din așa ceva, am văzut. Și cu toate astea, din autobiografia unui autor face parte și o mică istorioară inofensivă, aceea a editării.

Oportunul reprezintă cea mai crasă alternativă a providențialului. Pretindem că îl servim pe primul, dar acționăm în favoarea celui de al doilea. Oricît de impenetrabilă ar fi țesătura oportunului, providențialul izbutește să pătrundă prin interstiii, asemenea unui gaz foarte fin. În America, autorul tînr scrie un roman, îl predă unei agenții, iar aceasta îi caută un editor. Un astfel de sistem face într-adevăr impresia unei linii drepte, drumul cel mai scurt dintre două puncte. În viață însă nu există linii drepte, ci doar curbe. Proaspăt sosit de la Viena, locuiam în 1936, deznădăjduit, la periferia Mînchenului, într-o încăpere-atelier. Venisem în Germania să-mi caut un editor. Cei de pînă atunci, din Viena, își încetaseră activitatea. Unul dintre ei se numise Dr. Ungar. Am aflat cu multă bucurie că astăzi deține un mare rol în comerțul editorial din SUA. Vestea o dețin de puțină vreme. Locuiam așadar, în apropiere de Mînchen și după cîteva săptămîni am dobîndit o imagine a vieții literare din Germania anului 1936. Era dezolantă. Într-o societate, la Mînchen, am cunoscut un pictor originar din Caucaz, pe nume Halil Beg Mussayassul. În drum spre casă, pe platforma tramvaiului nr. 3, acesta mi-a atras atenția asupra librăriei și casei de editură C.H.Beck. Eram însă prea obosit și prea decepționat de ceea ce văzusem în Germania pentru a da curs sesizării. Dr. Rudolf Heybach, un prieten care venise din Viena ca să mă viziteze, a făcut-o în locul meu. Fusesse primul editor al cărților mele, dar în 1930 s-a dedicat unei alte activități. A trimis de la Viena editurii Beck cîteva din cărțile mele apărute, iar mai tîrziu, chiar un manuscris. I s-a răspuns că editura dorește foarte mult să ia legătura cu mine. Cu atît mai mare a fost surpriza cînd s-a aflat că mă aflu chiar la Mînchen. În 1937, în biroul lectorului, Horst Wiemer, am expus oral subiectul cărții *O crimă pe care o comite fiecare*. Nu îndrăzneam să încredințez editurii romanul *Demonii*, a cărui primă parte se afla gata în manuscris. În situația de atunci, o asemenea carte nu ar fi putut apărea. I-a revenit editorului, nu autorului, misiunea de a face cîteva pași energici pentru a părăsi terenul oportunului și a pași pe cel al providenței. Am obținut drepturile de autor pentru *Demonii* (fără îndoială că Pythia dispunea de o cămaruță de lucru în încăperile din spatele palatului editorial) și romanul pe care-l povestisem a apărut în anul imediat următor, iar după încă un an, a văzut lumina tiparului manuscrisul pe care prietenul Heybach îl trimisese de la Viena (*Un ocol*). După semnarea contractului, lectorul m-a condus la proprietarul editurii, Dr. Heinrich Beck, în clădirea bibliotecii care ulterior, în timpul războiului, a ars. «Mă bucur foarte mult că v-am putut cîștiga pentru editura mea», mi-a spus d. Beck. A urmat pînă în septembrie 1937 o epocă de strînsă colaborare cu Horst Wiemer și lectora Dr. Luise Laporte, o persoană de neuitat, de care m-am legat multă vreme și am admirat-o pînă la moartea ei. După ce catastrofa s-a consumat în forma prezisă de Pythia din micul birou al filialei din Wilhelmstrasse, calea *Demonilor* era deschisă. Tot de la Viena au fost restabilite legăturile mele cu Mînchenul, prin intermediul

editurii licențioare J. Luckmann (proprietară Ilse Ströbel Luckmann), cu care continui să colaborez și azi. Cu ajutorul editurii Luckmann am putut scrie, între timp, *Strudelhofstiege*. În casa de editură C.H.Beck, beletristica forma acum o secție separată, care ulterior se transformă în editură propriu-zisă, sub conducerea domnului Gustave Emd, pe care, alături de d. dr. Heinrich Beck, îl consider deopotrivă editorul meu. Problemele literare continuă să fie rezolvate și azi de Horst Wiemer. Ani de colaborare și prietenie mă leagă de domnii amintiți. Am descris destul de succint întregul drum și, totuși, el îmi apare destul de întortochiat. Cunoașterea vieții nu înseamnă folosirea rutinară a oportunității, ci experimentarea și străbaterea curbelor. Întrebării: «Cum ajungi la un editor?» nu i se poate da un răspuns propriu-zis: rezolvarea trebuie trăită.

Sondaje în anul nașterii mele, 1896

Începutul mișcării orașul-grădină.

Prima școală alpină de schi la Lillienfeld-Austria.

Prima ediție modernă a Jocurilor Olimpice la Atena.

Începutul oficial al asigurării împotriva șomajului: «Casa de ajutor urban din Köln în caz de șomaj în timpul iernii».

Ludwig Renn: prima sutură izbutită.

Descoperirea radiațiilor radioactive de către Bequerel (Uraniul a fost descoperit în 1786 de către Martin Heinrich Klaproth)

Giacomo Puccini: «Boema».

«Stilul tânăr» din München.

Reprezentările cinematografice de la Paris ale fraților Lumière.

R. Eucken: «Lupta pentru un conținut spiritual al vieții».

Împreună cu L.K. Jages și G. Meyer, H.H. Buse pune bazele «Societății grafo-logice germane».

Lew Tolstoi: «Puterea întunericului».

Henryk Sienkiewicz: «Quo vadis?»

Arthur Schnitzler: «Liebelei».

Rainer Maria Rilke: «Larenopfer».

Gerhardt Hauptmann: «Clopotul scufundat».

Albert Langen și Th. Th. Heine scot săptămânalul politico-satiric «Simpli-zissimus».

Regele Albert al Saxoniei instituie dreptul de vot al celor trei clase.

Friedrich Naumann pune bazele «Asociației național-sociale».

Theodor Herzl: «Statul evreesc» (revendicările evreo-sioniste pentru o patrie palestiniană).

Războiul italo-abisinian.

Bătălia de la Adua: Italia este înfrântă de Abisinia care cere independența.

Arată excelent. Un baby plin de promisiuni. Baby fără oeuvre. Oral, încă virgin și, în plus, astrologic.

Cred că o succintă apreciere asupra propriei opere nu este lipsită de interes. În consecință aş putea releva, în primul rînd *Romanul nr. 7*, partea I-a (*Casca-dele de la Slunj*) apoi *Merovingienii* și divertismentul *Trompetele Ierichonului*, acesta din păcate, mai puțin cunoscut cititorilor mei, deoarece nu a apărut la editorul meu, ci în străinătate. Din lucrările cu caracter secundar, romanul *Derranii* (1956) mi se pare relativ izbutit. Sint sincer convins că am să mai apuc o a cincea ediție a romanului *Merovingienii* sau *familia totală*; transcriu însă de pe acum, aci *Cuvîntul înainte*: «Fie ca această a cincea ediție să reprezinte un ajutor real tuturor spiritelor merovingiene care pînă în prezent nu au izbutit să depășească toate obstacolele.»

Idei pentru un autoportret

Realizarea unui autoportret presupune înainte de toate, logic vorbind, că persoana respectivă nu mai este întru totul ceea ce este. În cel mai bun caz, un asemenea tablou ar putea fi considerat ca un act de autodesființare. Chiar dacă ar fi vorba de valori aproximative, realizabile, problema nu se ridică în fața oricui, ci doar în fața scriitorului. Chiar dacă scriitorul merge pe un drum al propriei sale desființări prin scris — uneori chiar pînă la autodesființarea scrisului! — se va găsi totuși, cîndva, fie și la marginea unui astfel de drum, un autoportret asemănător întrucîtva cu acele așa-numite «icoane comemorative» niște chipuri cioplite ce se întîlnesc în Bavaria și Austria. Firește că dintr-un asemenea portret nu se poate deduce dacă cel în cauză a fost căsătorit, nici numărul copiilor pe care i-a avut, nici dacă a absolvit o școală de meserii sau a studiat dreptul, nici ce anume a citit, nici ce meserii a practicat, nici cît timp și de cîte ori a fost tirît în război. Toate acestea pot fi întrevăzute doar printr-o anumită optică, aceea în lumina căreia asemenea fapte ar putea apărea drept extraordinare; o atare optică însă s-ar îndepărta prea mult de aceea a unui autoportret.

Ea ar fi insuficientă chiar și pentru o autobiografie. Premiza oricărei autobiografii constă în eliminarea oricărei imagini legată de viața autorului. Fiindcă oricare imagine de acest fel este falsă. Oricîteori contemplăm viața, ar trebui mai întîi s-o scoatem din cadrul cerințelor arhitecturii de fațadă. Aceasta și-o realizează fiecare, singur. Doar după aceea începe totul să crească pînă la dimensiuni enorme, zdrobind limitele cadrului care se prăbușesc asemenea unor gratii fragile, și imaginea

devine de-a dreptul uluitoare. Doar începînd din clipa aceea, devine posibilă și o autobiografie.

Dar un autoportret nu este o autobiografie; aceasta trebuie să păstreze un caracter narativ, pe cînd autoportretul presupune o sugerare prin intermediul noțiunilor. Privește-ți propria imagine căreia, încă din anii tinereții, caracterul îi imprimă trăsături asemenea unor linii foarte fine; numai un pictor ar putea reda cu deplină înțelegere misterioasele lor semnificații, enigmaticele lor abrevieri, ciudatele lor arabescuri și desene runico. Dar trebuie oare să ne supunem constrîngerii de a ne autodescrie, întocmai personajelor din romanele mai vechi care erau descrise în capitolul introductiv? Dar să nu ne facem griji: dilema nu este valabilă în cazul scriitorului. Ori de cîte ori ia atitudine într-o problemă, scriitorul destăinuie în-deajuns de multe lucruri despre sine, prea multe chiar pentru desăvîșirea unui autoportret, și foarte multe, în clipa cînd — ispitit de ideea autoportretului — își justifică existența, considerînd-o ca o luptă de eliberare dusă în interesul supra-vieuirii limbajului său, a textualității. Textualitatea este însăși măduva realității. Oricum am privi lucrurile, pe oricare din fețele ei, constatăm că nu totdeauna am fost textuali, deci nu am existat real decît în foarte mică măsură. Ceea ce înseamnă că noi înșine am fost anti-scriitori.

Nu calea pe care am urmat-o pînă să ajung să scriu este semnificativă, ci ceea ce am dobîndit ulterior cu privire la sensul scrisului și măsura în care acest sens m-a dus destul de departe de înțelesul original al scrisului, prezintă importanță. Fiecare artist este constrîns să afirme că nu punctul de la care a pornit este esențial ci acela spre care tinde. Această aserțiune intră însă în conflict cu istoria artelor care are o altă părere. O atare aserțiune este considerată drept act de convertire, iar în cazul scriitorului, un act de convertire la limbaj; o convertire metaforică fără îndoială, în sensul că limbajul reprezintă exclusiv acel mod de exprimare care mai înainte era considerat pseudologic. Fenomenul acesta ar mai putea fi denumit: o evitare a propriului limbaj anterior (deci: autoportretul e posibil!). Vreau să spun că scriitorul nu face exerciții într-un domeniu care-i este cunoscut, fiindcă în acest caz orice acțiune exprimată prin limbaj ar deveni sinonimă cu un impuls spre actul convertirii. El trebuie să se ferească de orice fel de industrie literară, în cazul cînd e conștient că limbajul, considerat drept categorie maximă, nu poate avea și valori medii («stil curgător») care nu sînt doar simple rătăcirii, ci înseși puncte de plecare pentru toate relele din lume. Dacă există mese sau ghetă de calitate medie, în orice caz opere de artă de calitate mijlocie nu există. După cum nu există literatură distractivă inofensivă.

Doar supunîndu-se unei astfel de convertirii, scriitorul poate dovedi că nu este un dogmatic, că este cu totul de partea vieții. Viața însă nu se desfășoară în linii drepte, ci doar în linii curbe, pe care le poți străbate fie cu un ochi rîzînd și cu celălalt plîngînd, fie clipind șăgalnic cu amîndoi, de parcă ai vrea să spui: «Și totuși există o literatură distractivă inofensivă». Dar, întocmai cum șarpele se încolăcește pe toiagul lui Asklepios, maturitatea scriitorului se încolăcește pe tot ceea ce crește în sus, fie că e vorba de ortodoxia literară, fie cea reală. Dacă dogma nu ar fi dogmă, ar putea ea oare să reprezinte ceva, ar putea adulmeca, ar putea ridica în slăvi, ar putea să se încolăcească gingaș? Dar și în acest caz șarpele nu ar rămîne tot șarpe?

Această ultimă metaforă întregeste schița micului tablou încadrat în emoții. Lipsesc doar cuiele și cîrligul pentru a fi fixat. Ei bine, autorul acestor rînduri s-a născut la Viena, în 1896, a fost purtat încoace și încolo prin multe țări și locuiește acum tot în grațiosul, vechiul său oraș natal.

În românește de L. VOITA

HEIMITO VON DODERER

P A G I N I D E P R O Z Ă

Două minciuni

sau

O tragedie antică la sat

(1932)

1. STRĂINUL

Țăranul pălmaș Stacho ședea la masă cu femeia sa și cu mezinul Mirko. Tocmai terminaseră cina. Prin ferăstruica, îndărătul căreia se contura nasul turtit al lui Mirko, răzbăteau ultimele licăriri ale amurgului o dată cu cele ale primei stele. Cei doi bărbați și femeia zdravănă, ciolănoasă, tăceau și încă se mai scobeau în dinți, când se auziră afară pași, în timp ce o întunecare trecătoare se prelinse peste fereastră, și îndată după aceea, se auziră bătăi în ușă, domol și cu măsură. Cineva strigă «întră». Pragul ușii îl trecu, aplecându-se, un om bărbos la care deslușeai, de la prima privire, că e drumeț și că vine din străini. Nu numai faptul că avea atârnat pe spate un sac de călătorie și un fel de traistă de pîine pe umăr, că avea un toiag în mînă și că bocancii îi erau prăfuiți, dar chipul, binețea, vorba și mirosul aparțineau, după cîte se părea, unui alt neam de oameni decît cei care alcătuiau micul sat.

Străinul dorea mîncare și adăpost peste noapte în schimbul cuvenitei plăți. Se învoiră și el puse banii pe masă. Țărancă îi cără lucrurile — sacul și traista de pîine — în odaia cu paturi din fund, îi așternu de dormit și, ridicînd chepengul, coborî în beci pentru a aduce o oală de pămînt plină ochi de lapte. Apoi, în timp ce oaspetele își mîncă supa și vorbea cu ai casei, femeia se ivi după o vreme în pragul ușii din fund, care da spre curte și grajd, și-și chemă bărbatul afară.

Țăranul ieși în curte. Femeia îl trase după ea mai departe, pînă sub birna curmezișe a șopronului.

— Ce mai e și-asta, bătrînic? întrebă Stacho. Se făcuse aproape întuneric, dar în ultima licărire a serii de vară putu observa tulburarea ce-o cuprinsese pe femeie, cu atît mai mult cît își ținea fața foarte aproape de-a lui. Ochiul îi scăpărau în lumina abia mijită.

— Vrei, dară, să vinzi în seara asta petecul de pădure, iar negustorul de lemne te-o fi și așteptînd acu', de bună seamă, la crîsmă-n sat. Nu e nevoie. Știu ceva mai bun de făcut. Nu mai ai nevoie să vinzi petecul de pădure.

— Azi, că de nu abia peste-un an se mai poate, vorbi țăranul, știi doar că omul ăsta nu vine decît o dată pe an încoace, și atunci e timpul să închei vînzarea. Lucrul ăsta trebuie chibzuit bine. La ce-mi trebuie pădurea?

Tăcură. Țăranca răsufă adînc.

— Traista, spuse ea în cele din urmă, era atît de grea. M-am uitat în ea. La fund e aur. Aproape două ocale. Un fel de drugi, și altele.

Țăranul făcu un pas îndărăt.

— Ei, și la ce-mi folosește mie?

— Îți folosește, răspuse femeia după o vreme, numai dacă vlăjganul ăsta n-a mai umblat și pe altundeva prin sat, ci a venit de pe drum de-a dreptul la noi, dacă prima casă în care a intrat a fost a noastră.

— Lua-te-ar. . . mirii Stacho, dar ascultă, tu, ferește-te ! Se întoarse scurt, trecu prin curtea cuprinsă acum de întuneric și intră din nou în odaie. Femeia încercă să-l mai rețină, apoi, fiindcă nu izbuti, îl urmă de-aproape. Se așezară la masă.

— De unde vii? îl întrebă țăranca pe străin. — Acesta numi o localitate aflată cale de o zi de mers pe jos. — Și ai venit să dormi în coliba noastră ! Ai fi putut găsi vreun loc mai bun. Poate la crișmă. Te-ai abătut și prin sat să-l vezi?

— Nu, spuse oaspetele și rîse straniu, de unul singur. Eram ostenit ca un ciine și m-am oprit din drum la prima casă. Sînt foarte mulțumit la dumneavoastră.

Se rezemă comod de spetează, căscă și în curînd ochii i se făcură mici de somn.

— E cam vremea să mergi la crișmă, spuse femeia către Stacho. Țăranul ridică ochii și o privi cu fruntea ușor încruntată. Apoi privirea îi alunecă spre fiul său Mirko, care ședea la locul lui, moțîind, dar care ridică acum capul, întrucît străinul i se adresă :

— Și dumneata? Te duci la lucru cu ziua? Ei da, la vîrsta dumitale, firește. Cum îți seamănă băiatul, cumătră ! E leit dumneata, cum se spune. Rareori am mai văzut atîta asemănare. Singurul copil?

— Da, răspuse țăranul în locul nevestei sale. Al mare nu s-a-ntors din război, asta înseamnă că l-au luat prizonier, iar din Siberia n-am mai aflat, după aceea, nimic despre el. Se-mplinesc în curînd opșe'ani. Azi ar avea treize'șișase, ficiorul.

Tăcură.

— Bei un rachias? spuse femeia către oaspete.

— De bună seamă, cu plăcere, răspuse acesta și privi nu fără mulțumire spre paharul mare, plin de rachiu de cartofi, pe care i-l puse bătrîna dinainte. Îți mulțumesc, spuse el, trase un gît bun, se scutură și căscă din nou. Trebuie să cam merg la culcare, oameni buni, iertați-mă, azi am umblat ca la vreo opt ceasuri.

— Eu mă duc la crișmă, spuse țăranul într-un tîrziu, își luă pelerina din cui, șovăi o clipă în prag și plecă în cele din urmă.

2. TATĂL

La crișmă erau adunați în seara asta mulți țărani, care-l așteptaseră, în parte, pe negustorul de lemne; dar acesta nu venise. Cînd Stacho intră în sala cu tejghea, din murmurul confuz al glasurilor se desprinseseră îndată cuvintele strigate tare de cîrciumar: « Uite-l, a venit ! » Și din spatele tejghelei, cu o sticlă într-o mînă, crișmarul împune cu arătătorul întins al celeilalte spre Stacho. Către acesta se întoarseră acum aproape toate privirile, unii se sculară în picioare, paharele ridicate fură puse din nou pe tăblia mesei și un roi întreg de oameni se îndreptă spre țăranul uluit, care se văzu înconjurat îndată de un cerc, prin care crișmarul își croi drum anevoie, cu un pahar plin de rachiu în mînă.

— Să-ți fie de bine ! se adresă el lui Stacho, felicitările mele. Ia, în seara asta ești oaspetele meu, bătrîne.

Luât astfel prin surprindere, Stacho se holbă la cârciumarul care-i pusese cu de-a sila paharul în mână, privi apoi de jur împrejur, își trecu mîna liberă prin barbă, dar pînă la urmă nu scoase nici un alt cuvînt decît obișnuitul său «Ce mai e și-asta?». Dar, cum oamenii din jur priveau spre el cu și mai multă nedumerire, ba chiar cu o uimire vecină cu revolta, nu-i veni în minte, față de atîtea lucruri neînțelese, decît întrebarea: dacă a venit cumva negustorul de lemne sau dacă mai e speranță să vie.

Atunci se plesni cineva răsunător cu palma peste coapsă. Negustorul de lemne? Nu, ăla n-a venit în astă-seară, dar s-a întors fiul bun al lui Stacho și a fost aici la crîsmă și au vorbit cu el. . .

Mai întîi se prelinsă picuri de rachiu din paharul pe care Stacho îl ținea strîmb, apoi curse pe pămînt un firicel uniform, subțire. Cineva îi luă paharul iute din mînă. «Faceți loc», strigară oamenii și-l duseră pe bătrîn pînă la una din băncile așezate în jurul mesei din cârciumă.

Stacho se ghemui cu capul prăbușit în piept. Îl siliră să bea.

— Fraților, spuse după ce cloci un răstimp în el, în vreme ce o durere adîncă părea să-i schimonosească fața, dar de ce n-a venit feciorul la mine? Oare nu știe că părinții lui mai trăiesc? Nu se gîndește că bătrînul de tîtîne-său ar fi trebuit să-l vadă cel dintîi? Fraților, spuse el ridicîndu-și capul, asta-i amarnic de dureros. Căci la noi. . . n-a fost nimeni. Aceste ultime cuvinte le rosti apăsător și rar, tărăgănat, de parcă ar fi depus multă și grea trudă.

Se stirni o furtună de cuvinte împăciuitoare și de explicații. Nu trebuie să ia lucrurile chiar așa, spuneau toți, nicidecum așa. I-au spus lui Ianko, de bună seamă, că părinții sînt în viață și sănătoși.

— Totuși, iartă-mă, își dădu cârciumarul părerea, nu mai ești chiar tînăr și l-am îndemnat să nu vă sperie pe tine și pe maică-sa. Așa că a mai rămas puțin aici, ba chiar mai mult, și ne-am sfătuit în toate chipurile. Cineva a zis să mînam pe careva înainte — dar nici n-a vrut să audă, Ianko, pentru nimic în lume, voia neapărat să vadă dacă o să-l recunoașteți așa, voi singuri, cu toată barba lui mare, căci trebuie să știți că o are. . .

— Dar voi de-aici, voi l-ați recunoscut? Întrebă țăranul și-l privi cu încordare pe cârciumar de jos în sus.

— Nu, nici unul dintre noi, strigă acesta. Dar era în crîsmă alde baba Dablenka, care-l știe pe fiecare din noi încă de pe cînd se juca prin băltoace. Ei, și a strigat pe toți sfinții, păi asta e. . . firește că atunci ne-am dat și noi seama, iar el a mărturisit cine e.

— Și n-a venit la părinți, mormăi Stacho.

— Nu, da' înțelege o dată, bătrîne: noi l-am îndemnat să nu vină și i-am spus că ar fi bine să amîne pînă mîine la nămiezi, pe lumină, de vreme ce ținea morțiș să răsară la voi fără veste. Oricare din noi i-ar fi dat cu plăcere adăpost de mas peste noapte, dar n-a vrut, feciorul tău, și pînă la urmă a plecat, dar tot nehotărît. Pesemne că pe drum s-o fi răzgîndit și acum o fi dormind liniștit undeva în fin, cu straiță cu tot, iar mîine îl ai lîngă tine. Ne-am gîndit noi să vă dăm de veste pe-ascuns, și tocmai de asta era vorba cînd ai intrat. Oricum, sînt mai bine de două ceasuri de cînd a plecat Ianko de-aici, și tocmai ne dădeam cu părerea, că pînă la urmă o fi pornit întins spre casă și o fi de mult la voi. Mai ales că era tare ostenit și a dat să ațipească și-aici de cîteva ori.

— Da' cum arată, Ianko al meu? Întrebă țăranul, ai cărui ochi lăsați în jos primeau să se umezească. Îndată după întrebarea asta dădu de dușcă un pahar de rachiu.

Cîrciumarul răspunse pe larg și spuse mai întîi că arată foarte acătării și că nu e cituși de puțin zdrențăros, că poartă cisme cu carimbi tari și că, de altfel, l-a auzit chiar el spunînd, cu toată modestia, că le-aduce părinților în casă o sumă de bani frumușică, ce le va ajunge de bună seamă să mai facă rost de una-alta, ba chiar să cumpere ceva livezi și ogoare sau vite. Oricum, s-a făcut un om în toată firea băiatu', încheie el, și puteam să-ți urăm noroc, Stacho.

În timp ce țărani pălăvrăgeau în general pe seama acestui fapt, cu care prilej spuneau, firește, că în Siberia și Rusia asta, și în toate războaiele astea drăcești, unii au făcut bani și avere peste noapte și că de multe ori e mai bine să nu întrebi cum. . . în timpul acestor sporovăieli, Stacho începu să tremure din toate mădularele și, cînd își luă rămas-bun în grabă, dînd să înțeleagă cît e de grăbit să se-ntoarcă acasă, privirile tuturor se concentrară în spinarea celui ce pleca. Dar afară, pe ulița satului, cînd ultimele binețe se stinseră și ușa luminată a cîrciumei se închise la loc, toată prefăcătoria lui căzu ca o povară și porni în grabă, pe cît îi îngăduiau oasele lui bătrîne, să alerge gîfîind prin întuneric, înainte.

3. UN DRUM PRIN ÎNTUNERIC

După nici cîteva minute, o cunună de boabe reci de sudoare îi broboni fruntea. Încearcă să alerge, dar pămîntul parcă îl trăgea în jos, sub povara propriei greutate, cum se întîmplă de obicei în visele rele. Pe crestele măgurilor tivitura pădurilor se întindea neagră și ghemuită, și, tocmai prin raport cu aceste puncte fixe, lui Stacho îi apărea limpede, cît de încet înainta cu pașii săi mărunți. În sfîrșit, lăsase în urmă vatra satului, dincolo de care casele se înșirau acum izolate. Dar mica lui ocină era departe, parcă aruncată undeva înainte, prin împrejurimile satului, dincolo chiar de unduirea lină a unei coline, peste care se întindeau în zare făgașurile drumeagului de-a lungul căruia grăbea acum.

Sus pe creastă își opri pasul, răsufîind greu. Înaintea lui, în întuneric, se afla curtea și vatra. Gîndul că acolo s-ar putea întîmpla ceva îngrozitor, ba chiar că se și întîmplase, poate sau că se întîmpla tocmai în clipa asta, era pe atît de înnebunitor pe cît părea de probabil și abia dacă putea fi cuprins de mintea lui, deși rațiunea cea mai simplă pleda pentru el. Ridică ochii La marginea zării, trei plopi se înălțau spre cer. Deasupra lor, o stea scăpăra, aproape și luminoasă. Se înfioră, își făcu o cruce și se repezi din nou, grăbit, înainte. Închipuirea îi era stăpînită de o singură imagine: vedea înaintea ochilor chipul nevastei sale cum îl îndemna să plece o dată la crîsmă.

Casa era întunecată, acesta fu primul lucru pe care îl desluși de departe, ca un fel de speranță nedefinită. Casa cuprinsă de somn îi apărea mai puțin înspăimîntătoare, decît dacă ar fi privit spre împrejurimi cu un ochi încă luminat. Cu cîteva pași înainte de-a ajunge la ușă își dădu seama de lipsa cheii din buzunar. Bătu. Cineva strigă întrebînd dinăuntru, el răspunse ca să-l recunoască și ușa se deschise.

4. CEASUL MÎNIEI

Odaia din față era luminată, numai că închiseseră obloanele de la ferestre. La masa de sub lampă ședeau femeia și fiul mai mic, care se așezase din nou la locul lui, după ce deschisese ușa. Pe masă se afla ceva nou și îngrozitor: aurul. În coloane mici alcătuite din monezi așezate teanc, o parte însă și în șiruri frumos rînduite, de piese care trebuiau să ușureze numărătoarea; căci cu numărătoarea erau ocupați

mama și fiul. Aurul sfîșia încăperea, s-ar putea spune: ca un fel de grenadă ce explodează într-una, neîntrerupt — dacă ar exista asemenea lucru.

Țăranul închise ușa după el și rămase ținut locului. Mirko se ghemui ușor, cum se strînge pisica. Țăranca privea liniștită spre bărbatul ei.

— L-ați...? rosti acesta în cele din urmă, căci răsufierea întretăiată nu-i îngădui mai mult, și arăta cu mîna, ce se ridica încet, spre ușa odăii din fund.

— Da, răspunse femeia aspru și scurt. Stacho făcu un pas spre ea. Bărbia i se repezi înainte și ambii pumni i se strînsă ca într-un spasm scurt.

— Trage zăvorul la loc, vorbi femeia acum cu un calm împerturbabil. În mod ciudat, omul ascultă numaidecît de ea; dar, în timp ce era întors cu fața spre ușă, se petrecu în el, de bună seamă, acea schimbare care-i izbi numaidecît pe mamă și pe fiu ca un lucru primejdios și straniu, dominîndu-i și subjugîndu-i.

Stacho era acum pe deplin liniștit.

— Fă lumină dincolo, se adresă poruncitor fiului. Acesta se ridică greoi și dispăru în odaia de culcare a părinților. Cînd lumina fu aprinsă, bătrînul intră după el. Nu se auzi înăuntru nimic altceva decît doar cîteva cuvinte schimbate între tată și fiu :

— Cine a făcut-o? Tu singur?

— Nu. Mama și cu mine. El dormea.

Țăranul veni îndărăt.

— Golește masa și pune-o lîngă ea și pe cea din bucătărie, chiar sub lampă. Ai înțeles?

Femeia înțelesese bine și făcu ce-i poruncise. Aurul dispăru zornăind în traista de pline, care se afla alături, pe dulăpiorul scund. Dar, cînd țăranca trecu pe lîngă Stacho în drum spre bucătărie, se auzi limpede din gîtlejul ei un mirîit, care suna cu adevărat surprinzător pentru un glas omenesc. Stacho se duse din nou în odaia din fund la fiul său.

— Pune mîna, spuse scurt. Îl ducem în față.

Cărară mortul dincolo și-l puseră pe cele două mese, sub lumină. Capul cada-vrului căzu pe spate, barba sta ridicată în sus, țepoasă și încălțită. Chipul era vînat și schimonosit, greu de recunoscut chiar și pentru tatăl care știa acum totul. Țăranul scoase briceagul și tăie funia cu care îl sugrumaseră pe întîiul său născut. Urma de pe gît era săpată adînc, iar într-un loc era plină de sînge. Țăranca sta în fundul camerei, fără să scoată vreun cuvînt, și privea întunecat spre omul ei.

Acesta începu să dezbrace leșul și Mirko fu chemat, printr-un gest, să-i dea o mîna de ajutor. Ridicără, traseră, împinseră. Un braț ieși din mîneca surtucului și căzu cu zgomot pe tăblia mesei. Scosul cismelor nu fu o casnă ușoară. Stacho scotoci prin buzunarele surtucului, găsi cîteva acte și, cum învățase să citească la nevoie scrierea cirilică, legitimația rusească pe care o avea acum în mîna îi confirma postum — cum s-ar spune — oficial, cine se afla întins acolo, pe nășălie gol-goluț, așa cum îl născuse cîndva maică-sa. Țăranul virî actele în buzunar, îl chemă din nou într-ajutor pe mezin și-i porunci să întoarcă mortul și să-l așeze pe burtă, așa fel ca să fie cu spatele în sus. Apoi îl trimise pe Mirko să aducă apă, săpun, un șervet și o cămașă curată, de duminică.

Țăranca, adăstînd întretîmp neclintită, rămase în ungherul întunecos al camerei. Stacho era aplecat deasupra leșului. După ce Mirko părăsi odaia, bătrînul se îndreptă din șale și o chemă pe femeie, cu glas potolit să vină mai aproape.

La masă, însă, și lîngă mort n-o aștepta decît un deget întins, arătînd ceva, și o tăcere fără vreo vorbă. Degetul arăta trei pete cafenii pe spinarea leșului, deasupra șoldului drept, care erau astfel așezate, încît acest semn din naștere alcătuia un trunchi cu laturi egale, o figură ce părea întinsă, ca pe gherghef, între mîna indicatoare a tatălui, privirea încremenită a mamei și lumina vie a lămpii de sus. Tocmai cînd Mirko intra îndărăt în odaie, maică-sa căzu în genunchi, dar nu ca cineva care se pleacă, ci prăbușindu-se grămadă, cu zgomot, întocmai ca un sac de butuci pe care-l deșești pe podele. Țăranul îi aruncă actele la picioare, iar ea le căută îndelung, pipăind cu mîinile care nu mai ascultau de voința conducătoare și, pînă să ajungă să apropie o foaie de ochi, trecu un răstimp destul de lung.

Mirko apăruse din nou în prag cu obiectele cerute în brațe și stătu acolo nehotărît pînă cînd bătrînul îi făcu semn să se apropie. Și acest lucru se petrecu în liniște deplină, iar pîlmașul Stacho se comporta ca un om care îndeplinește doar o misiune și pentru care precizia îndeplinirii reprezintă totul, în timp ce eventuala lui stare sufletească nu are nici o însemnătate.

— Mirko, spuse el, tu știi cine este omul ăsta mort care zace aici gol pe masă?

Băiatul nu răspunse, pe fața lui se citea spaima, ce părea să fie foarte mare, deoa-rece, îi transformase ochii în niște globuri fără strălucire, în care viața se stînese, în care lumina de-afară aproape că nu mai voia să se reflecte.

— Omul ăsta e fratele tău. Mamă-ta de aici trebuie să știe mai bine decît oricine, așa s-ar zice. Iar către femeie : Spălați acum mortul, așezați-l înăuntru. Eu mă duc în curte, și te aștept acolo, femeie, spuse el și plecă.

Cînd țăranca ieși afară, o jumătate de oră mai tîrziu, își găsi bărbatul așteptînd la lumina unui fînar de la grajd, care era atîrnat de grinda curmezișă a șopronului, alături de un ștreang cu laț bine înnodat. Dedesubt era un scăunel cu trei picioare. Stacho căută la femeia lui, al cărei chip arăta de parcă înlăuntru ei s-ar fi rostogolit pietroaie grele. Cu un gest din cap îi arătă pregătirile făcute și plecă tăcut în casă.

În odaie, Mirko ședea încovoiat la masa acum din nou goală. În camera de-alături îl așezaseră pe Janko pe pat. Erau aprinse două lumînări. Mortul ținea crucea în mîinile împreunate pe piept.

5. ZIUA JUDECĂȚII

Un răstimp destul de lung totul fu parcă înghițit de liniștea ce se lăsase, ba chiar părea că orice curgere a faptelor se sfîrșise pentru totdeauna. Tatăl sta în genunchi, nemișcat, alături de patul pe care era așezat mortul.

Nu e sigur că Mirko se speriasă de vreun zgomot cu adevărat perceptibil, dar oricum năvăli deodată în cameră, cu ochii deopotrivă de stinși, îndreptați spre tatăl său și strigă :

— Unde e mama?

— În curte, răspuse Stacho, și Mirko plecă.

Stacho auzi pașii depărtându-se afară apoi, după o scurtă liniște, se întoarseră transformați în salturi sălbătice. Urlînd, cu pumnii ridicați, fiul se repezi la tată.

Dar încă nu se sleise în el acea forță proprie răzbunătorului, care se afla acolo îndeplinindu-și misiunea. Firește că bușitura în piept, cu care-l izbi îndărăt pe flăcăul dezlănțuit, fu brutală dar, nu numai lovitura aceasta, singură, fu pricina jalnicei lui prăbușiri. Mirko se așază din nou la masă. Scîncea. În mijlocul încăperii sta tatăl său, care răsufla acum mai greu.

— O să te duci acum în camera ta de sub coperiș, spuse Stacho după o vreme, încet și răspicat, și o să te culci. Oricărui om, care te-o întreba vreodată, să-i spui că te-ai urcat în pat încă înainte de-a fi venit cineva. Tu n-ai nimic aface cu toate cele petrecute. M-ai auzit?

— Da, auzit, răspuse Mirko, și însuflețit de o sprinteneală pe cît de ciudată, pe atît de neașteptată, o zbughi afară din odaie, cu spinarea gîrbovită, apoi fugi sus pe scara de lemn ce trosnea. Îndată după aceea se auzi trîntindu-se ușa camării lui.

Tatăl stinse luminile: în curte, unde nu-l mișcă nimic din ceea ce văzu, în odaia din fundul casei, unde-și mai sărută o dată feciorul mort, și, în camera din față, lampa de deasupra mesei din nou goale. Apoi încuie casa și plecă. Pe același drum spre cîrciumă, pe care-l parcursese nu demult în direcție opusă ca pe o scară a spai-meii și groazei pe care urcase, treaptă de treaptă, gîfîind; parcă tot pe ea mergea acum din nou, coborînd de la cea mai înaltă treaptă atînsă spre un calm, cînd omul știe bine ce are de făcut. Noaptea era caldă și întunecoasă.

La cîrciumă oamenii mai ședeau încă laolaltă; chiar dacă erau mai puțini acum, ajungeau totuși, ca reprezentanți ai tuturor, pentru ceea ce mai rămînea de făcut. În uimirea pe care o trezise reapariția lui aici și care se căsca asemenea unei guri de pilnie, Stacho vorbi și toți îl ascultară cu încordare și cu atenție:

— Fraților, Janko al meu s-a întors de-adevărat. Dar nu mai e în viață. Scoși din minți de diavol și de priveriștea aurului pe care l-a cărat cu el de prin străini și care e cu mult mai mult decît ați povestit voi — femeia mea și cu mine l-am ucis. Am mințit prima oară cînd am spus că nu venise nimeni la noi. A fost la noi, dar muma nu și-a recunoscut propriul fecior și abia de la voi am aflat ceea ce și *făptuisem*. Ea s-a spînzurat, cînd i-am spus adevărul acasă. Pe mine, însă, o să mă dați pe mîna jandarmilor.

Ca un grohotiș ce se prăvălește se stirni acum ropotul întrebărilor, după ce golul groazei începu să se umple din nou de viață. Stacho răspuse, nu fără amănunte, astfel că după scurtă vreme orice îndoială a celor ce-l ascultau era năruită. Și, ajuns la această situație, adăugă:

— Pe femeia mea o găsiți atîrnată de grinda șopruului. Aveți grijă de mezin, care acum încă doarme, de bună seamă, în camara lui de sub coperiș și care n-are habar cine a venit și ce s-a întîmplat acolo jos. Să-l cruțați cînd o să-i povestiți totul. Și mai spuneți-i să vîndă coliba și să plece în lume. Amin, adăugă el și întinse mîna după rachiul pe care voiau să i-l dea. Dar acesta rămase nebăut. Ca și cum cu aceasta a doua minciună, dusă cu bine pînă la capăt, se împlinise ispășirea celei dintîi și totodată misiunea acestei seri, precum și rostul ultimului său crîmpei de viață, bătrînul se prăbuși peste masă, izbi cu fruntea în tăblia ei și, cînd îl ridicară, inima lui își terminase și ea, în chip fericit, și pentru totdeauna, truda.

În românește de MIHAI ISBĂȘESCU

O tatuată

După reprezentație, proprietarul și directorul ciroului Lopopulo își îndreaptă pasul spre coridorul din spatele cabinelor: aici îl aștepta o parte din trupă; era vorba de rezilierea, prelungirea sau modificarea contractelor expirate. Călăreței Anita Melinatti îi fu dat să guste, în sfârșit, triumful și victoria finală: Katharina Hoschek fusese concediată, pur și simplu dată afară, aruncată în stradă: ce ridicol era «baletul ei pe gheață»; patinele cu roțile pe scîndurile acoperite cu cretă nu mai atrăgeau pe nimeni la spectacol, iar cei patru oameni cu proiectoare care trebuiau s-o lumineze pe Hoschek de sus de la galerie, în timpul numărului ei, desigur că nici nu puteau fi plătiți din încasările aduse de ea! Așadar, Lopopulo capitula în sfârșit, dar Anita se înroși pînă-n albul ochilor cînd el îi comunică lui Hoschek concedierea, cu capul plecat, ba chiar aproape sfios... aha! așadar, pînă la urmă, tot mai ținea la ea? ! Trebuie să spunem că aici nu se da o luptă pentru afirmarea înțietății în arena ciroului — această idee ar fi făcut-o pe Anita să zîmbească batjocoritor — ci era vorba de cucerirea unui alt loc, și anume cel alături de director. Soarta se înverșunase s-o lovească pe Hoschek, care nu-l iubise pe Lopopulo decît de la distanță și, în schimb, cu atît mai adînc: spre nenorocirea ei, însă, fusese remarcată de el, și un sfert de oră, de neuitat pentru ea, îi frînsese gîtul în clipa cînd Anita prinsese de veste. Aceasta nu se dăduse îndărăt de la nici un mijloc, nici chiar de la șantaj...

Cabinele se goliră. Doi acrobați englezi trecură pe lîngă Katharina, discutînd cu îngîmfare: «Oamenii învață prea puține lucruri, aia e. Două-trei numere, astea-s fumate numaidecît; totul e să-ți faci rezerve... Să vină cineva și să ne spună nouă: prea puțin, nu ține! — Ei! am avea numaidecît ce să-i prezentăm, și încă ceva cum n-a văzut zipul de cînd e el...» Hoschek n-a înțeles nimic din conversația lor. Era încă tare departe de acel «și acum?». Îl vedea încă mereu înaintea ochilor pe director, cum coborîse vocea și privirea cînd îi strigase numele: această reprezentație era ultima ei resursă. Acum însemna că trebuie să plece, vai, încotro? Respinse acest imperativ, se trase îndărăt din fața lui, se cufundă din nou în durere. În cele din urmă, adunîndu-și puterile, se pomeni la lavabou, incapabilă de-a gîndi; un instinct o mîna spre apa care era, poate, în stare s-o răcorească: își dezgoli bustul și se dăruî din plin șuvoiului rece care se răsfrîngea pe pielea ei albă; i se dăruî ca unei lame ce pătrundea adînc...

Din spate venea Melinatti, pe jumătate dezbrăcată: tatuajele sălbatece de pe brațe, umeri și piept îi sfîșiau orice rotunjime. Se opri locului, Hoschek părea să n-o fi auzit prin ropotul apei ce cădea, pe tablă. Anita își odihni o clipă privirea pe umerii strălucitori de albi din fața ei, care se detașau cu o puritate copilărească din impresia de uzat și de curățenie relativă a acestei încăperi. Acum o observă și Hoschek.

— Doamne, domnișoară Hoschek, trebuie să te compățimesc, spuse ea, ce ai să te faci acum...?

— Ah, răspunse Katharine, orice, asta e...

— Dar, o să fie greu, acum, își dădu cu părearea Melinatti, plină de duioșie, și-i cuprinse umerii cu brațul.

— Nu, nu, doamnă Anita . . . e ceva și mai rău în asta. Nu, cum poate să se intereseze o doamnă ca dumneata de o biată fată ca mine . . .

— Ba da, aș vrea și mi-ar plăcea să te ajut mai departe ! Numai de-aș ști cum . . . vezi, de pildă : dacă aș avea desenele astea (arăță spre tatuaje) pe întreg trupul și dese, unul lângă altul, aș putea să-mi cîștig piinea mai ușor decît cu călăritul ăsta veșnic : m-aș duce la un varieteu sau m-aș expune, pur și simplu, dar, de, acum am contractele mele și trebuie să continui așa . . .

Katharinei îi trecu prin minte următoarea nerozie : « Oricum, tot nu mai vreau să știu de nici un bărbat ! Am să-i rămîn credincioasă ! Să mă aibă pe conștiință ! Sînt nefericită pentru toată viața . . . » Nu, această Hoschek nu era o femeie de circ ; era o fată prostuță ; iar acum, după ce au trecut toate, avem și mai mult impresia că tot n-ar fi izbutit vreodată să facă ceva ca lumea.

Melinatti îi explică apoi că se pricepe, chiar ea, foarte bine să tatueze ; ba chiar părea că ține la tatuat, părea că-i face plăcere : cel puțin așa stăteau lucrurile în cazul de față. Pentru cîteva zile — cît dură opera ei distrugătoare — plăti chiar întreținerea Katharinei într-o pensiune de ultimul rang ; și-și petrecu timpul acolo, în mica odăișă mizeră, aplecată deasupra victimei ei, lucrînd neîntre-rupt cu acid, cu cauterul și cu tinctură în adîncul acestei pielîțe albe și netede, și prefăcu dulceața ei într-un fel de biftec tocat și pestriț. La urma urmei, se poate chiar spune că i-a făurit o existență acestei Katharina Hoschek.

În vremea aceea, viața Katharinei oscilă puțin ; dar fata căzu într-un fel de amorțeală și se cufundă tot mai adînc într-însa : și anume, pe măsură ce se adapta ea însăși noului mediu care-o hrănea. Cît de curînd i-au devenit obișnuite toate — bătrînul impresar scăpătat Nastupek, decorul sărăcăcios al bărăcii ! Seară de seară, cînd orașul își înălță spre cer vuietul renăscut și luminile, începe lucrul. Afară este atîrnat un afiș, pentru ca lumea să vină și să vadă minunea, deoarece :

« Artă și viața sînt reunite »

La aceasta se adaugă și un anume exotic. Așa merg lucrurile ani de-a rîndul, prin cele mai diferite parcuri de distracții din orașele mari și mici.

Vizitatorii vin cîte doi, cîte trei, cîte șase, iau loc pe scaunele așezate în fața unei mici estrade : pe aceasta se urcă apoi sinteza artei și vieții, se dezbracă aproape complet și spune : « Aici în stînga vedeți, doamnelor și domnilor, pe împăratul Wilhelm al doilea ; mai departe țarul rus ; aici, în dreapta, împăratul Franz Josef al Austriei ; dincoace (pe partea de sus a coapsei stîngi) portretul unui poet . . . » — și așa mai departe. Sentimentele publicului sînt cu acest prilej — firește — diferite, chiar dacă mobilul vizionării acestei producții cam coincide la toți vizitatorii masculini. Odată, cineva a întrebat-o pe neașteptate : « Cum v-a venit asemenea idee îngrozitoare de-a vă lăsa maltratată în halul ăsta . . . ? ! » Cel ce întrebuse privea totodată la chipul ei drăguț, foarte puțin îmbătrînit. Katharina Hoschek nici n-a vrut să înregistreze adevăratul sens al întrebării : « Mi le-a făcut cineva cîndva, a început de-aici de la brațul drept și l-am pus apoi să-mi facă peste tot, pe întreg corpul . . . domnul cumpără desigur o ilustrată ? » adăugă

și-i întinse fotografia ei de formatul unei cărți poștale; însă, cum interesul uman al celui ce întrebase începu să scadă vizibil la perspectiva unei noi cheltuieli, ea adăugă: « Dar e ieftină, doar șaizeci de pfenigi ». O făptură complet stupidă! gîndi uimit vizitatorul și cumpără ilustrata. Katharina Hoschek privea într-adevăr înaintea ei, cu o căutătură stupidă: apoi acoperi la loc reunirea de artă și viață, părăsi estrada și dispăru îndărătul unei cortine răpănoase, dar pompos drapate.

Ei da, în viața asta nouă a ei există și cunoșcui noi, și colegi, există iarăși cite o cafenea obscură și meschină și, săptămîni în șir, aceleași șase pînă la opt mutre în jurul plăcii de marmură ciobită a mesei. Dar nu mai există dorințe; nici măcar pe departe sentimentul de-a rata ceva în general, viața sau alt lucru asemănător ori vreo legătură deosebită cu ea, în particular. De fapt, toate acestea n-au fost decît doar relatarea faptelor, așa cum s-au înălțuit și cum s-au petrecut; Katharina Hoschek era, propriu-zis, cea care știa mai puțin despre ele și era foarte departe de-a medita asupra acestor lucruri.

Apoi, interveni cîndva, după multă vreme, o întrerupere.

Mergea cu tramvaiul, ședea pe bancă, cu bluza ei închisă pînă sus (doar gîtul îi lăsa liber reunirea de artă și viață, întrucît imediat sub el această reunire începea cu reprezentarea tatuată în roșu a unui colier); privirea ei se fixa, adormită, asupra vreunui punct, căci de obicei nu mai înregistra nimic cu ochii. Punctul de aterizare al privirii era de rîndul ăsta, din întîmplare, aproape de chipul unui tînar din fața ei. Cînd acesta coborî la aceeași stație cu Katharina, salutînd-o, mergînd alături de ea și intrînd în vorbă, ea acceptă acest lucru în același fel ca și cum Nastupek i-ar fi întins peste masă unul din cornurile obișnuite la cafenea. Devenind tot mai insistent, tînarul o însoți pînă la poarta casei în care locuia; și în cele din urmă izbuti să fixeze o întîlnire.

Se văzură din nou. Anul începea să fie mai cald, primăvara își făcea apariția pe străzi, fâșii, cu belșug de lumină. Katharina trebui să renunțe la gulerul de blană din jurul decolteului modest al rochiei. Se plimbară afară în mijlocul naturii, privără de pe coline orașul, băură vin pe măsură ce trecea timpul și rămaseră neatinși de acesta. Abaterea de la tonalitatea vieții de pînă acum începu s-o simtă puternic în cele din urmă, cercul închis în care dormise pînă acum se îndoi și se frînse în sfîrșit: înainte de cea de-a cincea sau a șasea întîlnire cu el, resimți, în răstimpul scurtei așteptări la locul convenit, o atît de intensă încordare și neliniște și atîta dulceață a vieții pulsîndu-i prin toate vinele, încît puterea ei de înțelegere părea depășită; se simțea ca un vas prea strîmt, plin de un conținut în fermentare, nu tocmai departe de clipa explozării. Dar sub toate acestea mocnea un chin anxios și nedeșlușit, care sporea cu fiecare apropiere de noul prieten. Apoi, o dată, în cele din urmă, sub înfrîurirea întunericului dintr-un parc public și al avalanșei delicatelor lui insistențe, acceptă să-i facă o vizită în după-amiaza următoare: acceptă acolo, pe întuneric, în timp ce el îi sufla una din mîncile rochiei și o săruta pe un loc al brațului unde s-ar fi putut vedea, la lumină, reprezentarea în roșu și albastru a unei perechi de îndrăgostiți într-o gingașă îmbrățișare.

După aceea petrecu o noapte apăsătoare și zbuciumată în cămăruța strîmtă care, toxică de mobilele unor oameni străini, nu prezenta un aspect unitar, ci părea mai curînd rînduită la întîmplare, ca un chip sălbătic, nedeșvoltat, dar intens argăsit de acel dute-vino al vieții monoton-schimbătoare... Spaimile îndurate, apăsarea sufletească suferită își găsiră expresia în imaginile visului: chinul de fiecă seară din ultimile zile, scrutarea rapidă a vizitatorilor adunați în baracă de fiecare dată — cu frica permanentă că o dată s-ar putea să fie și el printre ei — toate acestea luau acum un aspect, de parcă s-ar fi plimbat pe străzi

aglomerate complet dezbrăcată, dar cu trupul acoperit de o blană deasă, târcată alb-negru, și stăpinită de teamă și de o permanentă așteptare la fiecare colț de stradă... Între timp, în întunericul acestei nopți, crescuseră ceva îngrozitor: în zori, acest ceva se încheagă în gândire: iar creierul ei, prăbușit în sfera vegetativă a instinctului și amorțit, fu lovit destul de crunt de adevăr, în cursul acestei — poate celei dintîi — cugetări: își dădu acum seama deodată, ca printr-o revelație, ce semnificație avuseseră atunci acea apropiere a Anitei Melinatti de persoana ei; și fu cuprinsă de-o furie sălbatică la gândul că de legată la ochi fusese; aceasta, în timp ce din amintire se deslușeau, cu îmbelșugare, amănunte capabile să-i confirme totul... Dar, în ultima clipă încă, se feri de perniciozitatea acestei recunoașteri, stăpinită de teama insuportabilului.

Așa cum se-ntîmplă toate lucrurile în lume, se întîmplă și asta: la ora două după masă. Plecă; la două și jumătate trebuia să fie la el.

Plecă, deși știa nespuse de limpede că tot așa de bine ar fi putut rămîne aici, că zăvorul, odată tras fără milă, nu mai putea fi înlăturat și că mai parcurgea acum această bucată de drum pînă în imediata apropiere a prietenului, numai pentru a împinge lucrurile, doar exterior, pînă la ultima limită. Se îmbrăcase cît se putea mai avantajos. Purta o rochie de stofă deschisă, cu decolteu mic și minci largi prinse strîns la încheietura mîinii. Sub soarele puternic, străzile și piețele se descompuneau, în suprafețe albe și negre, o jumătate din ele dispărînd în revărsarea de lumină. Iar sus, deasupra, cerul părea să se destrame în depărtare, să dispară. Katharina se înpăimîntă de belșugul culorilor din coșurile florăreselor — albastru, roșu. Pretutindeni femeile și fetele tinere părăsiseră de mult culorile închise, își lăsau decolteurile să se resfețe-n lumină, iar brațele să strălucească. Mergea, încă mai avea înaintea o bucată de drum destul de lungă, astfel că deocamdată se mai putea dăruii acestui mers, găsind în el sens și țel; căci treptat îi apărea tot mai limpede, cum fiecare pas al ei era pierdut și inutil, pînă să rămînă nefăcut, deoarece nu ducea nicăieri sau (dacă ar fi vrut asta?!) ducea spre un eveniment, pe care imaginația ei nu putea decît să-l atingă în treacăt, pentru o clipă, fără să se poată opri asupra lui; și atunci părăsea iarăși numaidecît, acest gînd, așa cum dai iute de-o parte un vas fierbinte...

Pielea pîngărită o simțea acum ca o cămașă de urzici, contopită cu carnea și nemăi_lăsînd nici o puțință de scăpare. Încă o dată judecata vru să găsească o soluție: dar atunci își aduse aminte de spusele întîmplătoare ale unui doctor care-i vizitase baraca: nu e posibil să înlături tatuajele cînd acoperă tot trupul; chiar și numai extirparea figurilor pe suprafețe mici este extrem de dureroasă și lasă pielea într-un hal fără hal; dar a îndepărta imaginile tatuate de pe tot trupul este exclus; lucrul acesta o impresionase prea puțin atunci: dar acum se revoltă din nou, cumplit, la gîndul acestei orbiri și nerozii care o stăpînise și o făcuse să-și risipească prețul propriei sale vieți. Și iarăși îi apărură chipul Anitei Melinatti, se contură tot mai puternic și nu se lăsă de loc alungat. Acum a ajuns la poarta casei și în hol și pe scară: colo, de partea cealaltă a coridorului, la etajul doi, sclipa numărul de pe ușa căutată...

Aici se opri, rezemată de perete. Nu plînsese. Și iat-o tîrîndu-se din nou în josul scării, tînîndu-se de balustradă. Iată și strada, putea să meargă acum, oricît de mult ar fi vrut, oricît de departe ar fi vrut: printre oameni mulți cu pielea intactă și curată; doar ea era închisă pentru totdeauna între aceste orori. Colindă ca o halucinantă pe cîteva străzi animate și pe urmă în lungul unei alei cu pomi, pe unde treceau trăsuri multe, un șir vesel și fugar. Katharina sta pe margine. Trăsura în care se aflau directorul Lopopulo și Anita Melinatti se

apropia atât de încet, încît Katharina putu să vadă și să se avînte dintr-un salt pe scara trăsurii și s-o ia cu asalt. Apoi, în clipa cînd își înfipse toate cele zece ghiare în chipul celei care-i distrusese viața și cînd, apucînd ca o cange colțul gurii, vru să sfîrtece acest chip, în clipa aceea simți, în sfîrșit, liberarea, iar senzația dulce a soluției găsite o înfioră atât de adînc pînă în străfundurile trupului, încît își pierdu îndată cunoștința, mai înainte ca agitația și gesticulațiile și înghesuiala din jurul ei să-i tulbure bucuria, curmînd-o brutal.

Katharina Hoschek atacase, firește, o femeie complet străină, de bună seamă pentru că, încă din cursul ultimei sute de pași pe care-i făcuse, orice femeie întîlnită îi părea că e Anita Melinatti. Întîmplarea aceasta decurse și se sfîrși întrucîtva normal, anume printr-o expertiză judiciar-psihiatrică și printr-o condamnare ușoară, cu suspendarea pedepsei. După cîteva zile, Katharina Hoschek se afla din nou pe estrada ei. Și acum, ca și mai tîrziu, ea avu — față de toți cei ce voiau să manifeste interes pentru soarta altora — aceeași atitudine pe care am relatat-o mai înainte.

(1927)

Un alt Kratki-Baschik

Zeului verii, marelui Pan, i se aduc în oraș jertfe de camfor și de naftalină: este mireasma răcoroasă a singurătății din locuințele părăsite și cu ferestrele pe jumătate camuflăte, o mireasmă care adie ca un iz ușor, abia simțit, în jurul mobilelor acoperite cu huse, în timp ce locatarii unor asemenea încăperi se duc în adevăratele păduri ori stau în grădini sau pe înguste alei dintre rondurile cu globuri de sticlă colorate. Pădurile întunecoase se văd așternute ca un veșmînt lăsat să cadă la picioarele muntelui mai îndepărtat care, cu stîncă lui deja golașă, strălucește lăptos, blind, pe cerul estival, avînd încă pe creștetul lui ici-colo, accentul alb al unui petec de zăpadă.

Orașul a dispărut sub orizont. Se cufundă în sine, sub arșiță, și rămîne pustiu, pentru că l-au părăsit atîția, și devine mai pustiu pe asfaltul lui aburînd, chiar dacă sute de mii de oameni mai circulă cu vehiculele sau umblă pe jos. Orașul înclină spre meditație. El mai are în plus multe spații goale, caverne, cavități: sînt cele cu perdelele trase, stăpînite de răcoarea camforului. În sfîrșit, ajung și mobilele odată să-și trăiască propria lor viață. Dar meditațiile orașului nu se împlinesc doar în asemenea încăperi izolate. În fața micului birt «La orașul Paris», pe o ulicioară laterală, mesele se înșiră pe trotuar. Se văd pe ele halbe lucitoare. Din local se prefiră o mirosnă răcoroasă de pivniță, poate de butoaie, de vin, butoaie de bere. Abia acum bagi de seamă că, între timp, luna s-a ridicat deasupra ulicioarei. Seara se menține foarte caldă.

Pentru proprietarii birturilor de pe ulițele zăpușite, vara la Viena nu este anotimpul cel mai bun, chiar dacă berea curge mai înbelșugat pe căldură, cînd aceasta atinge — cum se spune pe aici uneori — șase halbe la umbră; pătura vieneză ispitește poporul din oraș și lumea preferă să stea în atmosfera aeri-

sită a cârciumilor de pe dealuri, unde vița de vie crește în jurul umbrarelor, iar luna luminează frunzele ei dințate, făcându-le să pară tăiate cu foarfeca din hîrtie, sau chiar metalice, ca de tablă.

Toți afluează într-acolo. Atunci tot orașul începe să mediteze chiar și în sălile părăsite ale birturilor, sau afară pe trotuar, unde sînt mese și, poate, cîțiva leandri în hîrdaie.

Tînărul patron al birtului « La orașul Paris » și soția sa se gîndeau să pună totuși afacerea din nou pe roate, după un șir atît de lung de zile toride care parcă voiau să atragă, seara, pînă și ultimul client jos, în Praterul plin de verdeață, sau la un pahar de vin nou la Sievering. Pentru a acționa împotriva acestui exod era nevoie firește, de mijloace deosebite ! Desigur, birtășii cunosc o bună parte din clienții lor și poate că nici o altă ocupație nu stabilește atîtea relații personale în toate direcțiile, în toate tagmele profesionale, domeniile de viață și meseriile, chiar și în cele mai ciudate: din toate părțile i se oferă unui birtăș astfel de relații, și cu atît mai mult atunci cînd e o personalitate atrăgătoare și amabilă, cum e cazul domnului Franz Blauensteiner, și mai ales al frumoasei sale soții, doamna Elly, care întrunește, alături de formele sale pline — atît de des întîlnite la vieneze — și o pereche de piciorușe gracile (asemenea îmbinare e aproape tipică pentru femeile orașului nostru), cu care parcă se rostogolește, grăbită și veselă, prin local.

Cunoșteau aproape toată lumea. Ba mai mult chiar: își dădeau seama, mai curînd sau mai tîrziu, de specificul fiecăruia, încă destul de profund; își dădeau seama oarecum exact de structura unei perechi de logodnici, a cărei jumătate feminină avea părul vopsit la modă în roșu « à la Tizian » și purta pantaloni lungi și cămașe sport, în timp ce partenerul celălalt, tăcut și potolit, totdeauna îmbrăcat în același costum de plimbare arătos, dar care nu-i venea chiar turnat, era un funcționar particular care-și dedica aproape tot timpul liber unei ocupații pașnice, anume creșterii albinelor, apiculurii; iar asta, de fapt, însemna că tînărul respectiv era o fire meditativă. În schimb ea ar fi preferat să meargă pe motocicletă și, chiar făcînd abstracție de asta, aparținea, intim, acelei categorii de oameni care merg în pas cu vremea, calitate ce constă, în esență, din faptul de a fi gata oricînd să facă zgomot, indiferent cu ce fel de recuzită.

— Cum o fi ajuns tocmai la băiatul ăsta ?

— Contrastele se atrag, fu de părere doamna Elly, apoi : Acum e al ei, oricum; și, în plus, se vede bine cum îl domină. De bună seamă că nu vrea să renunțe la asta.

— Poate că o fi avînd bani, și ea știe asta, spuse birtășul. De aici se și vede că părerile sale despre mobilurile umane erau necruțătoare. În schimb doamna Elly, care vorbea și ea destul de pe șleau apărea mai plină de menajamente, deși pătrundea mai adînc în miezul lucrurilor. Abia împreună, cei doi soți alcătuiau un cuplu de psihologi redutabili.

Astfel ajunseră să știe despre toți clienții sau clientele ce-i dureau sau cînd simțeau nevoia irezistibilă să-și etaleze frumozii pantofi albi și noi sau să arate fotografia vreunei mătuși, care fusese văduva unui căpitan chezaro-crăiesc; sau cînd bătrîna garderobieră, pensionară de la Opera imperială, voia să dea în vileag familiaritatea sau intimitatea cu actori celebri din vremea ei (« voci ca pe vremea aceea nu mai există azi »), fapt ce se petrecea cu ajutorul a numeroase fotografii, toate împodobite cu autografe: ei, da, în cursul explicațiilor ei pline de amănunte o întreagă epocă te privea printr-o pereche de ochelari mari cu rame de aur, de parcă ar mai fi dăinuit încă, deși pînă la urmă era mai curînd o reprezentare decît o realitate a avea. . . Micuța și dolofana doamnă consilier

cu mutră cicălitoare, ca o pupază; și fata ei, care era atât de mulțumită de lume, de șorecarul ei și de ea însăși, încât devenea aproape insuportabilă chiar pentru acea ambianță; și inginerul diplomat Anton Rieger, care era totdeauna singur și veșnic puțin trist, un bărbat frumos ca o cadră, cu o întreprindere foarte înfloritoare; el era cel pe care soții Blauensteiner îl cunoșteau poate cel mai adânc și la care deslușeau, după anumite semne imperceptibile ce inter veneau către miezul nopții — anumite mișcări ale minilor, anumite cuvinte ce se repetau — că astăzi nu va lua drumul către casă, ci va porni ca o stea rădăcitoare prin noapte și prin localurile cu șampanie din centrul orașului, lucru ce i se întâmpla din timp în timp bătrînului holtei.

Vom mai cunoaște și alți clienți, dar abia după spectacolul de scamatorie: căci printr-un asemenea spectacol gindeau soții Blauensteiner să readucă aici în local viața ce scăzuse prea mult din cauza caniculei de iulie. Firește că aveau relații și în acest sector lăturalnic, care era totuși foarte agreat la Viena și care avea chiar o îndelungată tradiție. Căci prin anii 1870 sau 80 trăia în orașul nostru Kratki-Baschik, căruia nu-i fusese greu să-și arabizeze sau să-și turcizeze numele boem Kratky, pe scurt să-l facă un pic mai oriental prin transformarea lui y într-un i scurt și prin adăugarea inelutibilei expresii « Baschik ». În limba turcă există doar un singur cuvînt oarecum asemănător cu acesta, dar cu un sens foarte depărtat de cel de-aici. . . Ei, dar ce conta asta! Pe Kratki Baschik îl cunoștea oricine odinioară. Își avea sediul în parcul de distracții din Prater, era scamator și mai poseda, în plus, un panoptic plin de curiozități, unde erau conservate în spirit tot felul de lucruri, pe care aproape că nu le puteai vedea altundeva. Și astăzi, încă, se mai spune la Viena despre cite un individ oarecum monstruos: « Parc-ar fi de la Kratki-Baschik ».

Elevii și adepții lui, din generația a doua și a treia, au devenit întretimp numeroși, ba chiar mai mult decît atât, s-au înmulțit imens, în congrese și se concurează; sînt foarte puțini cei care lucrează în acest domeniu ca profesioniști, ca artiști remarcabili; cei mai mulți sînt diletanți, unii dintre ei cu o îndeminare întru totul remarcabilă.

Un astfel de amator avea domnul Blauensteiner la îndemină — și, în seara respectivă, birtul « La orașul Paris » s-a umplut numaidecît pînă la ultimul loc, cu atât mai mult cu cît nu se plătea intrarea, deoarece magicianul își prezenta arta din pură amabilitate. S-ar putea spune că era un « scamator-domn », așa cum se vorbește, de pildă, de automobiliști-domni. Era de profesie prim-secretar al consiliului municipal. De altfel, scamatoria presupune cheltuieli apreciable — pentru toate e nevoie de bani și nici măcar un prestidigitator nu poate face scamatorii în această privință — cheltuieli pentru procurarea unor aparate destul de complicate și chiar impresionante ca mărime. Toți observau atent cum erau aduse în sală casete, cilindri în formă de tub; iar una dintre aceste piese semăna cu mașina electrostatică demodată, cu un disc rotund de sticlă și cu accesorii de alamă lucitoare.

Seara se transformă într-un mare succes, nu numai pentru birtaș, ci și pentru acel domn care-și prezenta arta cu atita amabilitate și care purta în timpul reprezentației un barbișon alb lipit pe bărbie. De altfel, acestui client permanent, al cărui nume era greu de reținut, domnul Blauensteiner, îi spunea din totdeauna « Kratki-Baschik », deoarece ajunsese foarte curînd să cunoască înclinațiile domnului prim-secretar pentru scamatorie.

Funcționarul relativ superior realizează în această materie, îndată după începere-reprezentăției, lucruri atât de uimitoare, încît publicul găsea o explicație, de nevoie, doar datorită certitudinii că totul trebuia să se bazeze pe

indeminare și pe trucuri bine utilizate. Totuși, chiar și această acoperire rațională a faptelor se dovedi, în câteva momente, insuficientă: și anume, când o frumoasă batistă de mătase colorată a unui tânăr din sală și o bancnotă de douăzeci de șilingi a altuia fură tăiate și rupte în bucățele mici de tot și puse într-unul din aparate (ambii spectatori considerau în sinea lor obiectele definitiv pierdute), pentru ca apoi — în mijlocul unor urale generale, unor aplauze interminabile și de față cu cîțiva clienți care veniseră aproape de tot — să fie scoase perfect intacte, bancnota din părul des și bogat al birtășului, iar batista din gulerul unui domn.

Îi mulțumiră din toată inima funcționarului municipal, pe care îl răsplăteau aplauzele pe deplin meritate. Pasionantul spectacol, în cursul căruia de altfel se băuse copios, durase destul de mult. Domnul prim-secretar își împachetă strania și complicata recuzită și comandă un taxi. Curînd după aceea se împărtășe ceata imensă de clienți.

La masa clienților permanenți mai rămaseră, împreună cu birtășul și birtășița, cîțiva pe care-i cunoaștem în parte, ca de pildă contrastanta pereche de logodnici și domnul inginer diplomat Rieger. Pupăza, fata cu șorecarul și membră Operei imperiale din străvechile vremuri bune lipseau (aș spune aproape: din fericire, ținînd seama de cele ce vor urma). «Ancien régime»-ul nu-și uitase astăzi nici ochelarii săi de aur, pentru care revenea uneori în aceeași seară ca să-i caute; de altfel, astăzi nu s-ar mai fi putut spune în aceeași seară. Era deja noapte târziu. Cu toate acestea mai ședea la masă, aici, doctorul Hugo Winkler, un profesor universitar pensionar, care avea pare-se peste șaptezeci de ani — fapt care, de altfel, trebuie presupus atunci cînd e vorba de un profesor ieșit la pensie; totuși, în prezența numitului domn — și mai ales cînd vorbea — faptul acesta era nu numai inimaginabil, ci chiar de necrezut: cu dialectica și încăpățînarea s-ar fi putut înlocui zece oratori pedanți, iar cu capacitatea sa de entuziasmare — o jumătate de duzină de elevi de liceu. La masă mai era și un scriitor, doctorul Döblinger. Ca tuturor literaților, acestuia nu-i plăcea să i te adresezi cu titlul universitar; asemenea oameni consideră că strălucirea numelui lor e suficientă și că, deci, nu mai au cîtuși de puțin nevoie de un titlu.

— Are dreptate, ea are întru totul dreptate! striga profesorul insistent și întors cu fața spre birtășiță, care-i arătă în această privință mai curînd răbdare, decît o acceptare propriu-zisă a părerilor lui, «are absolută dreptate!» (se referea la roșcata «à la Tizian» cu pantalonii). Abia extraordinarul face ca omul să fie bărbat. Femeia trebuie să-i pretindă asta. Nu contează de loc ce e: n-are decît să boxeze sau să scrie poezii, sau să facă scamatorii. Dar trebuie să fie extraordinar. Căci în orice realizare este vorba — doar de femeie, doar de femeie, de nimic altceva, de absolut nimic altceva. Alte idealuri nici nu există. Poate să-mi spună cineva orice-o vrea! Am dreptate, dom'le inginer? Îndărătul oricărui țel stă femeia, și nimic altceva!

— Îngăduiți-mi, domnule profesor, vorbi doctorul Döblinger cu circumspecție, în privința asta aș vrea totuși să ridic o obiecție și să aduc un contra-argument.

— Nu există, nu există! îl întrerupse profesorul cu vioiciune, săltîndu-și repede capul pleșuv, ca un delfin ce se ridică deasupra apei. La mine nu există nici un fel de argumente și de obiecții! Aici adevărul e la mîntea cocoșului. Trebuie doar să vrei să-l vezi. . .

În timp ce doctorul Döblinger amuțea îndată în fața unei asemenea dialectici, se putea desluși limpede cum logodnicul și apicultorul (cu costumul lui bun și nu tocmai turnat pe corp) se adîncea și mai mult în sine. De altfel, tre-

buie să subliniem câtă cinste îi făcea domnului prim-secretar Kratki-Baschik faptul că reprezentarea sa atrăsese după sine o discuție despre «extraordinar» și despre realizări extraordinare! Firește, profesorului îi plăcea să desprindă din orice fapt aspectul principal. Cu totul altfel, Anton Rieger. În timpul spectacolului, el observase totul cu agerime, într-un mod cum doar un tehnician poate s-o facă: și cu acest prilej descifrase și reconstruise exact și cu toate detaliile, pentru sine și în tăcere, trei dintre trucuri. Dar nu spuse nimic. Inginerul Rieger nu spunea aproape niciodată nimic.

Între timp, profesorul tocmai renunțase iarăși la tonul apodictic al celor abia afirmate și abordase de-a dreptul un ton ditirambic.

— N-ați văzut-o?! Era totuși la reprezentare! Domnule inginer: vă spun, o femeie superbă! Cea mai frumoasă femeie pe care am văzut-o vreodată. La masa a treia pe stînga...

Pînă aici merse discuția. Apoi se lăsă oarecare tăcere. Apicultorul se întristă acum vizibil și se retrase în sine. Cine știe prin ce fel de fantasmă ale închipuirii sfredelea acum bietul băiat! Roșcata lui tizianică făcea abstracție totală de el, nu-i arunca nici o privire. Fusesse excitată (poate și de vorbele profesorului), naviga acum din plin, cu prova ridicată drept în sus, dar în jurul acesteia nu unduiau valuri, ci, în mod paradoxal, însăși prova corăbiei viitorului ei unduia.

Prin cele două canaturi larg deschise ale ușii localului nu venea nici urmă de răcoare. Noaptea se menținea fierbinte.

Cînd își primi primul fulger, încă nu căzuse nici un strop de ploaie, abia dacă se iscase vreun pic de vînt care să se facă simțit aici înăuntru printr-o adiere de aer proaspăt. Totuși, după lumina albastră urmă aproape imediat un tunet puternic.

O dată cu el, un client întîrziat intră în sala birtului care era pustie, afară doar de cei ce ședeau la masă cu birtașul. Era un domn bine îmbrăcat, cu o față lată și netedă pe care — așa cum se putu vedea numaidecît, dar mai ales după ce-și scoase pălăria — ochii erau așezați cam oblic, sub o frunte, așa-zicînd, cuprinzătoare.

Noul client întrebă politicos și cu glas scăzut dacă, în ciuda orei tîrzii, ar mai putea căpăta ceva de mîncare, orice, fie chiar și puțină brînză cu unt. Amabila birtășiță se rostogoli sprintenă prin local pînă la bufet, iar clientul se instală la masa vecină. De băut nu ceru altceva decît sifon cu cidru.

Dar, așa se întîmplă atunci cînd cineva vine într-un birt unde nu mai sînt decît puțini clienți: se intră în vorbă ușor de la masă la masă. Printr-o întorsătură întîmplătoare, discuția trecu, de la punctul la care o lăsasem mai înainte, din nou la Kratki-Baschik; tema aceasta părea să-l intereseze pe străin, chiar dacă numai în treacăt; totuși, se putea observa că urmărirea replicile, la care participa acum și roșcata «à la Tizian», după ce o vreme îl privise pe străin cu interes, nici măcar discret, s-ar putea spune: îl examinase foarte fătîș. Fără să-și dea seama, străinul fu atras în discuție și, anume, de către însăși birtășița; aceasta adăugă, cu fața întoarsă spre noul client, cîteva explicații referitoare la manifestarea care avusese loc astă seară aici — «despre care tocmai se vorbește» — cum și la calitatea excepțională a programului, pe care-l văzuseră. Clientul străin, care tocmai se pregătea să răspundă, fu întebat acum de birtaș dacă nu vrea să ia loc dincoace, lîngă ceilalți.

Clientul urmă invitația și veni cu paharul său la masă; birtășița îi povesti, cu mare admirație, încă vreo cîteva din scamatoriile prim-secretarului. Cu acest prilej spuse numele și funcția lui.

— Da, vorbi nou-venitul, îl cunosc. Un diletant excelent.

— Ei — diletant — sări birtășița rîzînd, aș vrea să pot face a douăzecea parte din cîte știe el !

— Da, da, spuse străinul, este foarte bun, acest Blahoutek, unul dintre cei mai buni amatori.

— Face parte cumva și domnul din această branșă? întrebă acum birtășul cu însuflețire.

— Da, da, răspunse străinul.

— Și în ce constă, deci diferența, dacă mi-e îngăduit să întreb, vreau să spun diferența categorică față de un amator ca domnul prim-secretar Blahoutek?

— Ei, da, — diletanții prezintă adesea trucuri foarte remarcabile, unele create chiar de ei înșiși, dar le lipsește firește desăvîrșirea tehnică de prim rang, adevărata măiestrie.

— Hm, domnul este și el artist?

— Da, confirmă clientul străin.

— Păcat că domnul prim-secretar și-a luat toate aparatele cu el ! exclamă birtășul vesel, altfel am fi împrumutat cîte ceva din ele, iar domnu' ar fi fost, poate, atît de amabil, să ne arate o scamatorie frumoasă !

— Pentru asta nu e totdeauna nevoie de aparate, spuse străinul într-o doară și pe un ton indiferent.

— Veniți cumva acum de la vreun alt local din apropiere? iscodi doamna Elly amabilă.

— Nu, răspunse clientul. Pînă acum am stat acasă, singur.

— Nu, zău ! exclamă birtășița, și ați mai ieșit în oraș la ora unsprezece noaptea?

— Da, răspunse el.

Dar doctorul Döblinger se cam lămuri cum stau lucrurile — și anume cu ajutorul nasului (căci nasul face parte din meseria scriitorului și are o înaltă specializare tehnică). În clipa în care străinul se așezase la masă, autorului îi apăruse deodată în fața ochilor interiori — cu o plasticitate de-a dreptul insinuantă, ba chiar cu un fel de nostalgie delicată, pătrunzătoare — locuința tăcută și goală, de prin vecini, a acestuia: fotoliile îmbrăcate cu huse, din cauza pericolului moliilor, și un garderob mare lucios, care se închidea ermetic și în care se aflau covoare: totuși adia dinspre el, cînd și cînd, un iz ușor de camfor și naftalină prin răcoarea relativă a încăperii.

Ei da, erau doar în plină vară.

Mirosul acesta plutea pretutindeni prin locuințele care se retrăseseră în sine, izolîndu-se de strada zgomotoasă și fierbinte. Aveai impresia că un asemenea miros voia să-ți transmită delicat un fel de solie salvatoare a izolării, invitîndu-te să te adîncești și mai mult în ea.

Și străinul acesta venea dintr-o astfel de locuință. Simțeai mirosul acestei însingurări.

Între timp fulgerase și tunase de vreo două-trei ori, deși mai încet decît prima dată; și abia acum răpăi o ploaie scurtă, al cărei clipocit amuți în scurtă vreme din nou. Dar dinspre uliță pătrundea răcoarea înăuntru.

Franz Blauensteiner, birtășul, nu renunța cu una cu două la ideile sale; și astăzi voia să vadă, la urma urmei, dacă artistul străin era în stare să-l întreacă pe prim-secretar — și încă fără recuzită. Astfel, îl întrebă de ce ar avea nevoie pentru a prezenta o scamatorie.

— Probabil că aveți o pereche de cărți de joc vechi și o mînă de cuie, vreo șase-opt. Cărțile de joc, pot să fie vechi și murdare, ar fi chiar mai bine, căci vor cădea toate pe jos.

Birtaşul aduse amîndouă lucrurile cerute. Atenția era încordată la maximum. Străinul, care ședea aproape de capătul mesei și nu prea departe de perețele lambrizat cu lemn, întinse birtășiei și birtaşului pachetul de cărți, rugîndu-i să aleagă într-ascuns una, pe care s-o țină bine minte, dar s-o lase între celelalte, și să pună apoi pachetul pe masă în fața lui.

După ce făcură acest lucru, iar străinul achită între timp consumația, acesta apucă pachetul de cărți cu mîna dreaptă și cuiele cu stînga și le aruncă sau izbi pe toate concomitent în lambruriile de lemn. Mănunchiul de cărți căzu și se împrăstie în toate părțile, pe masă, pe genunchii celor ce ședeau în jurul ei pe podele, și, în același timp; se auziră zuruind cuiele ce cădeau pe jos. În clipa următoare birtășia scoase un strigăt: chiar în fața ei pe perete atîrna, străpunsă de un cui și cu fața spre sală, cartea pe care o alesese de comun acord cu soțul ei: un zece de pică. Nimeni nu scoase vreun cuvînt. Străinul zîmbi prietenos, se sculă, își luă pălăria și părăsi localul cu o ușoară plecaciune. Roșcata «a la Tizian» care șezuse pînă acum cu ochii holbați și cu șalele cambrate, tocmai se pregătea să pornească după el legănîndu-se, cînd acesta și dispăruse.

Dar, la o jumătate de minut după plecarea străinului, se petrecu ceva și mai surprinzător. Sărind în sus ca ars, după ce mocnise îndelung, apicultorul ieși în goană, și el, pe ușă. Pălăria o lăsă atîrnată în cuier!

Am aflat mai tîrziu, chiar de la el, cum izbutise să-l zărească pe străin în stradă, tocmai cînd se pierdea în noapte, și cum îl ajunsesse în fugă din urmă; am aflat și ce-i răspunsese acela răspicat la apostrofarea lui bilbiită, și anume:

— Tinere domn. Marea artă n-o înveți avînd în vedere vreun scop oarecare; cu atît mai puțin pentru a suci mințile unei fete; scopul omoară arta. Ține minte asta!

Noi mai ședeam încă, deocamdată, laolaltă, fără artist și fără apicultorul a cărui iminentă reîntoarcere o aștepta, desigur, fiecare dintre noi. Dar el întîrzia. Deja începeau să fie rostite primele presupunerii, ba chiar și cuvinte de consolare sau liniștire la adresa roșcatei «a la Tizian» care da semne vădite de furie — sentiment care ne poate ușor cuprinde, atunci cînd ne izbim de limitele fine, dar implacabile, ale puterii noastre.

— Firește c-o să vină, spuse profesorul, o să fie numaidecît aici îndărăt. Ei, dar lucrul nu s-a întîmplat chiar atît de firesc. Situația aceasta începu, treptat, să devină pentru toți o preocupare principală și să ia proporțiile unei dezono-rări a roșcatei (ochii inginerului Rieger se umbriră de tristețe, ca totdeauna cînd altcineva ajungea într-o situație penibilă). Deodată, nu mult după cuvintele profesorului, sună telefonul.

— El trebuie să fie, spuse doctorul Winkler.

Birtaşul se duse la aparat. El era. Roșcata dispăru în cabina telefonului. În timpul lungii convorbiri, nimeni nu scoase vreun cuvînt; părea că totul atîrnă de un fir de păr, inclusiv părerile didactice ale profesorului cu privire la desfășurarea firească a chestiunilor omenești. Convorbirea dură mult prea mult. În sfîrșit, roșcata ieși din cabină. Nimănui nu-i scăpă paloarea ei, nici faptul că acum nu mai era drăguță de loc și că arăta cu totul altfel decît cu puțin înainte. Nu se mai legăna din șolduri. În schimb, furia ei sfîrșimă corsetul prestigiului și se revărsă de față cu toți.

— Ce spuneți? I strigă ea — încă din ușa cabinei, înainte de-a se fi întors la masă — idiotul ăsta are obrăznicia să-mi spună că nu vrea să mă mai vadă niciodată, că nu vrea să mai aibă niciodată de-aface cu mine!!

Pînă și profesorului îi înghețară pe buze, nerostite, consolările (care ar fi mai fost totuși încă imaginabile) și el se cufundă tăcut, cu căpșorul lui pleșuv.

sub suprafața discuției. Roșcata « à la Tizian » lăasă pălăria logodnicului atârnată în cuier și, cînd plecă, făcu impresia că mai curînd se rupe de această societate (în care nici nu și-a mai făcut apariția vreodată), decît că-și ia rămas bun. După aceea birtașul mai încercă o dată, dar tot zadarnic, să scoată cu mîna, din lambriurile de lemn, cuiul cu care era țintuit zecele de pică: tuturor cartea aceasta le era insuportabilă. În cele din urmă, Blauensteiner aduse un clește de cuie mic. Cu acesta izbui.

— Așa-i trebuie, spuse doamna Elly după plecarea roșcatei.

— O să se-ntoarcă el îndărăt, repetă profesorul, dar rămase pe gînduri.

— Țsta nu se mai întoarce, ripostă Rieger. E drept că vorbea rar, dar spunea adevărul.

În zilele următoare, acel zece de pică de pe perete — care părea să aibă în el ceva de Mane, Tekel¹, și numai pentru asta reveneau discuțiile la el — acel zece de pică fu sfîrtecat și distrus cu vorba. Nici o mare artă nu are o altă soartă; trebuie să fie roasă din nou de jur împrejur, cu maxilare firave, pînă se destramă din nou și ajunge să fie declarată inexistentă; aici se întîmplă, deși la o scară miniaturală, ceea ce se întîmplă și cu minunile. Artele și minunile nu pot să dăinuiesc, pentru că ar deveni insuportabile și, pînă la urmă, s-ar preface într-o mîzgăleală, întărită și uscată, a transcendentului transpus în lumea terestră și ar strivi totul. Aici, noaptea tîrziu, și după ce blestemata de carte de joc dispăruse în sfîrșit din perete, birtașul Franz Blauensteiner rămase cu privirea ațintită asupra mesei, tăcînd îndelung, pentru a-și da într-un tîrziu părerea: « Țsta a fost, firește — un alt Kratki-Baschik ».

În românește de MIHAI ISBĂȘESCU

¹ Avertisment tainic, prevestire a unei nenorociri iminente. (N.tr.).

HEIMITO VON DODERER

P a g i n i d e j u r n a l

LITERATURA « CU FARD ». Doctii cred că spiritul poate avea netezimi strălucitoare ca parchetul. Ei nu-și dau seama că ceea ce sclipește este crusta de gheață pe care măgarii se duc să danseze, fără să cunoască nici adâncimea apei de dedesubt, nici fragilitatea crustei de gheață de deasupra. Măgarii de acest soi sînt în realitate niște semidocti, asemenea majorității doctilor. Iar semidoctismul, după cum am mai spus-o, este un defect congenital și ireparabil.

1945.

CUNOAȘTERE ȘI TRĂIRE. Fără îndoială că a cunoaște înseamnă cu totul altceva decît a trăi; noțiunile se exclud în cele din urmă. Trăirea intensă, însă, este o formă deosebit de pregnantă, aproape carnală, a cunoașterii. Ai impresia că celulele creierului s-au dislocat, s-au dispersat în tot corpul și că gîndești cu viscerele, cu gambel, cu mușchii dorsali.

1947.

METODĂ. Anatomia exactă a unui număr cît mai mare și variat de clipe deosebite din viața cît mai multor oameni care nu se aseamănă între ei, iată ceea ce constituie moleculele romanului.

Expresia « anatomia clipei » o datorez lui Ortega. Strădaniile mele de azi sînt îndreptate spre cercetarea științifică a clipei. În felul acesta, literatura îmi apare ca o îndeletnicire firească. E tot ceea ce pot spune despre metoda mea.

1946.

MONTERUL. Scriind, am impresia că mă asemăn cu un electrician: acesta este în permanent contact cu electricitatea, despre care nimeni nu poate spune ceva precis. La fel ne comportăm și noi față de limbă.

1947.

Cînd se zăresc insulițe pe mare, înseamnă că pe locurile acelea s-a produs o scufundare; ceea ce sesizează ochiul nu reprezintă decît culmile vieții de odinioară pe cuprinsul unor continente care au fost strîns unite între ele.

Mă impresionează și mă cutremură deopotrivă imaginea unor cărări singuratice, pe astfel de culmi și în astfel de păduri.

Curajul de a purcede la crearea unei opere noi nu poate ține decât din convingerea profundă că am descoperit un mod de a trăi, care pînă atunci ne fusese necunoscut.

1949.

În clipele cînd lucrează, scriitorul devine cel mai tăcut șoarece de biserică; el se fluidifică nu numai pentru urechile altora, ci mai ales pentru propriul său auz pentru a nu fi stingherit de vuietele vieții lui personale, pe care dorește să le elimine. Ca urmare, literele pe care le face sînt minuscule; scriînd, penița ar putea începe să pălăvrăgească.

1950.

CU PRIVIRE LA TEORIA: A CREIA DIN NIMIC. La început a fost cuvîntul; din el, purcedem, către el tîndem. Existența scriitorului nu poate fi concepută, așadar, decît pe plan universal.

1948.

Realizarea unei opere ne aruncă într-o atît de acută stare de epuizare, încît devenim capabili de orice prostie; în schimb, o noapte de dragoste deplină reînnoiește inteligența pe locul ce i se cuvine.

1949.

Scriitor e doar acela care refuză — mai mult, căruia îi este imposibil — să înțelegă altfel lucrurile decît printr-un element al gramaticii.

1950.

Limba nu se naște decît din percepții cu valoare universală; îngrădirea limbii ucide cu premeditare percepțiile. Limba și adevărul nu numai că se condiționează reciproc, dar pot fi considerate ca fiind identice.

1948.

Chiar dacă ai străbătut mii de kilometri, mergînd pe o cale greșită, este de ajuns să străbați, chiar de la începutul începutului, cîțiva centimetri ai unei căi judicioase, pentru a putea demonstra că ai înțeles ceva.

1948.

A TRĂI «INTENȚIONAL»?... Fiecare intenție, fiecare avînt care duce la risipă de energie, destramă marginile existenței pure din noi și tulbură adevărul. În urma norului de praf stîrnit de aceste avînturi, începe goana după justificări; acestea însă — poate fiindcă pămîntul e rotund — sîrșesc în liniștea inițială, dezbrăcată de orice tendință, despre care Alfred de Vigny spunea că ea singură este măreață, restul fiind slăbiciune.

1947.

Preocupările istoricului se rezumă exclusiv la faptele care s-au petrecut, adică la acele circumstanțe de timp și relații generale, în ciuda cărora, felul de viață și destinul individual au izbutit totuși să se impună. Ca urmare, romanul istoric apare lipsit de sens, deoarece el are drept obiect lucrurile lipsite de importanță, ceea ce duce în mod implicit la anularea muncii scriitorului.

Romancierul nu este o ființă care zugrăvește epoca sa, nici privită prin prisma detaliilor, nici prin obiectivul temporalității, ci mai degrabă o ființă care demonstrează că în ciuda condițiilor istorice din epoca sa, viața și expresivitatea au putut dăinui.

1944.

METAFORĂ PENTRU CREDINȚĂ. Doctul respectă gramatica, scriitorul o posedă. Ei se comportă față de limbă ca liber cugetătorul și piosul față de credință.

1947.

A GÎNDI ȘI A SCRIE. Deoarece unui scriitor îi este indiferent ceea ce gîndește și scrie, atunci cînd e vorba doar de felul cum gîndește și cum scrie — adică logic sau sucit, exact sau întortochiat — gîndească-se totdeauna, dacă gîndește (ceea ce ar trebui să facă mereu!) la opera pe care ar vrea s-o termine. « Pentru a putea scrie repede, trebuie în prealabil să cugeți mult, trebuie să porți cu tine problemele care te frămîntă, fie că te plimbi, ești în baie, la restaurant sau chiar la vreo iubită », spune Baudelaire (în « Sfaturi către un tînăr scriitor »).

Uneori însă ne vin idei, te miri de unde, întocmai cum un rîs sau o pisică sălbatică apar sărînd dintr-un pom sau ca un șarpe uriaș, care descolăcindu-se dintr-un tufiș, începe să se tîrască.

În asemenea ocazii nu trebuie să fim trîndavi, ci să sesizăm de îndată problemele, cită vreme mai păstrează căldura crisalidei în care au dormitat pînă atunci. Nu trebuie să înfrînăm, nici să încătușăm mobilitatea spiritului doar de dragul unui program.

« Mais pour ne pas perdre le fil? »¹. În acest caz, acel « fil » trebuie să existe adînc îngropat în noi, asemenea unui cablu transoceanic care înmănușează toate firele secundare. Trebuie să ne înprospătăm zilnic intențiile. Dacă intențiile noastre nu sînt capabile să cuprindă toate improvizațiile, înseamnă că nu au avut nici o valoare, adică nu au fost îndeajuns de adînc sădite în noi, nu ne-am jertfit suficient de sincer pentru ele, le-am purtat în noi doar în vederea realizării unor planuri și a unor scopuri, asemenea unor intenții burgheze, așa spune. N-am fost în stare să pierim o dată cu ele, ci le-am zăvorât în dosul unor gratii, îndată ce ne-am eliberat de chinul orelor de muncă; nu am izbutit să le îngropăm într-atît de adînc în noi, încît să facă impresia că s-au rătăcit în străfundul ființei noastre. Fiindcă de acolo, din acele străfunduri unde funcționează adevăratul mecanism al gîndirii, ele ar fi putut trimite oricînd la suprafață emisari și copoi care mișună în inconștient, pentru a ajuta conștiința — acest copil al amiezelor înalte — să descopere, ceea ce ea nu poate descoperi blînd în întuneric.

1946.

¹ În franțuzește, în original (n. tr.).

Minciuna este un gen de entuziasm a cărei primă și tacită premiză este negarea tendențioasă a percepțiilor cu valoare universală.

1948.

LIBERTATE. Ceea ce înțeleg azi prin libertate este, în esență, eliberarea de minciună.

1948.

Fiecare minciună, indiferent de lungimea picioarelor ei, e fulgerător urmată de o pedeapsă: imbecilizarea mincinosului.

1948.

Există două feluri de a fi tânăr: primul, când încă nu dispui de nimic; al doilea când ești dispus să dai cît mai mult.

1944.

La fel galopează un cal fie că-l poartă pe erou în luptă, fie că-l salvează pe cel laș din ea.

1947.

Între lumea unui sfînt și neant se ridică un zid impenetrabil. Între lumea omului care trăiește și neant există un perete subțire din cristal maleabil care poate fi împins dincolo de punctul zero.

1947.

FANTASMAGORIE. Există fantasmagorii care țin cu tot dinadinsul să devină realități; pînă în cele mai mici amănunte; accesul lor în realitate le este interzis, totuși, datorită originii lor.

Fantasmagorie. Există intenții reale care nu vor, cu nici un preț, să devină realități; cele mai mici amănunte stingheresc drumul lor; și totuși, pînă la urmă, li se deschide poarta spre realitate, tocmai datorită originii lor.

1948.

ÎNDOBITOCIRE SAU ILUMINARE PRIN DRAGOSTE. Stă în puterea dragostei să ne deschidă ochii sau să ne orbească. Totul e în funcție de multiplele planuri pe care se dezvoltă acest sentiment. Pe plan inferior, dragostea este aproape sinonimă cu ura, care, se știe, orbește.

1947.

Cel mai eficace organ apercceptiv al omului este erotica și cu toate acestea, ea e fereastra spre viață pe care o mîzgălim cel mai mult. Cel care ar dori să-i redea transparența, ar trebui să atingă stadiul virginal, chiar dacă ar avea șaptezeci și șapte de ani.

1950.

Spune-mi: vrei să sări peste acest om, ca peste o stavilă? Umbra îl însoțește, îl urmează; e continuitatea. Or de cîte ori scriu sau vorbesc, ea îmi apare în față ca

umbra unui dispărut proiectată pe un zid. O văd numai eu însă, nu și ceilalți. Cândva își avea și ea un loc bine stabilit (o umbră dragă, cu trăsături cunoscute). Eu nu-l mai am. Dacă e vorba, așa cum a spus-o cu brutalitate Strindberg, ca fiecare dintre noi să ducă un cadavru la bord, prefer ca acesta să fie al meu.

1949.

Trebuie să poți depăși lumea, pentru a putea trăi în ea. De cele mai multe ori însă, atingînd acest stadiu, nu mai sîntem decît niște cadavre.

1945.

E preferabil să comiți toate greșelile posibile chiar în clipa cînd iei startul, fiindcă în cel mai rău caz, te alege de la început cu vîntățile inerente sau cu un ochi în mod conștient învinețit, lucruri pe care de data aceasta ai izbutit să le eviți, decît să cazi în nas pe un drum neted și în plină cursă, împiedicîndu-te în propriile-ți picioare, după un start luat cum trebuie.

1950.

Pagubele pe care ți le pricinuieste un prieten sînt uneori tot atît de mari ca faloasele pe care ți le aduce un dușman.

1949.

PLICTISEALA. Plictiseala trebuie suportată cu răbdare și consumată cu chibzuială. Ea deschide două porți: una, spre neant, cealaltă, în gol, adică spre imposibilitatea absolută sau în tezaurul marilor noastre posibilități. Modul actual de a trăi este plictiseala greșit înțeleasă.

1948.

Dacă am putea privi propria noastră viață, oasele și mușchii ei, așa cum un neguțător de sclavi își privește marfa, ne-am putea da seama foarte repede că nu prea există nimic în ea.

1950.

SCRISORI. Astăzi am făcut ordine printre scrisorile iubitei. În timpul acestei îndelungate, am uitat cu totul ce m-a îndemnat s-o fac, iar din scrisori se ridică miresma respirației unei făpturi. Ea a făcut să se lărgească slabele fisuri ale dorințelor, care s-au prăbușit în cele din urmă. E o făptură din epoca lui Adalbert Stifter, atît în ceea ce privește miresmele, scrisul, florile dăruite, claritatea și puținătatea tonurilor care-i constituie acordurile. Ceva asemănător cu un țîrîit de greiere care stăruie în urechi: dragoste. O dragoste mare într-un cadru restrîns: cămin, grădina, muncă, imnuri venind dinspre biserică, fluturi zbenguindu-se la fereastră, o duminică solitară petrecută în casă, cînd gîndurile ei veneau spre mine. Și totuși, de pe la sfîrșitul anului trecut, n-am mai primit nici o veste de la ea.

1947.

EROTISM ȘI SEXUALITATE. Se poate întâmpla să înșelăm propria iubită absentă cu imaginile pe care dorințele noastre le-au făurit. Prinse de vîrtej, aceste dorințe, asemenea frunzelor smulse din coroanele copacilor se amestecă de îndată ce cad, cu frunzișul împrăștiat mai înainte pe tărîmul amintirilor. Nu mai poți recunoaște ceea ce a aparținut teiului sau arțarului, vreau să spun, unei blonde sau unei brune. Smulse de pe copacul pe care au crescut, frunzele acestea sînt purtate de vînt și decolorate de pașii foșnitori ai toamnei, care le amestecă de parcă ar avea de-a face cu pleava și paiele din hambarele unor simple desfătări.

ȘI UN COROLAR: De fapt, în cazul de mai sus, sîntem mai degrabă infideli față de fidelitate, decît față de femeia la care, în clipa aceea, ne gîndim cu ardore. . .

1947.

Dorim, vreme îndelungată, ca o rană să se vindece. Și ea se închide în cele din urmă. Cicatricile dispar. Totul se netezește. Nu se mai cunoaște nimic. Exact în aceeași clipă însă ne dăm seama că de pe paleta sufletului ne lipsește culoarea care ne ajută să recunoaștem că durerile nu au fost chiar atît de neplăcute și nici dez-
nădejtile lipsite de delicii.

1950.

Cînd jugul devine prea greu, omul încearcă să distrugă totul. Își face chiar o religie din această tendință de a distruge. Pînă la urmă însă, vrînd-nevrînd, își dă seama că nu a făcut altceva decît să renege viața pe care pornise s-o salveze sau cel puțin s-o facă mai ușoară.

1949.

Alergăm în căutarea unei decizii. Apoi o găsim. Și atunci începe goana în urma ei. O ajungem, dar constatăm că ea este aceea care ne-a modelat, ea e aceea care ne-a luat-o înainte iar noi sîntem cei care am rămas în urma ei.

1949.

« Numai liniștea e mărteașă, restul e slăbiciune », spune Alfred de Vigny. Fost-a el oare un poet atît de mare încît să-și dea seama de profunzimea cuvintelor sale? Trebuie să ne împrietenim într-atît de mult cu liniștea, încît s-o putem accep-
ta cu cea mai perfectă liniște sufletească.

1949.

Într-o lume a vidului, în interiorul unei sfere, totul se clatină, se răsfrînge strălucind, în pereții curbați. . . O nepătrunsul! Parcă ne năpădește o pădure fără li-
mite, iar tufele spinoase, înălțate, pătrund în noi.

1950.

În românește de L. VOITA

Cine este « om » în adevăratul înțeles al cuvîntului

« Melzer sau profunzimea anilor », astfel își subintitulează Doderer romanul *Strudelhofstiege* care l-a confirmat, pe bună dreptate, faima de romancier. Romanul este în același timp expresia sintetică, elocventă, a tuturor temelor autorului, începînd cu romanul *Crima pe care o comitem cu toții* și terminînd cu *Cascade de la Slunj*. Eroii lui Doderer sînt în genere oameni mediocri, fără preocupări înalte, cu profil moral incert, tipuri incolore, totdeauna în acord cu mediul ambiant, evitînd orice zguduire, într-un cuvînt, oameni cu orizont mărginit. Astfel de oameni, conștiințioși pînă la despersonalizare, goi suflatește, au asigurat funcționarea fără greș a complicatului aparat birocratic al vechii monarhii danubiene, dar tot ei pot constitui, în oricare alt stat, masa ideală a slugilor plecate. Din categoria acestora face parte și Melzer.

Creînd astfel de eroi, Doderer subliniază în mod indirect, dar pregnant, că indivizi de soiul acesta sînt foarte departe de noțiunea de « om », dar că totuși ei pot deveni oameni. Procesul de umanizare nu ține seama niciodată de vîrstă, ca în cazul consilierului Zihl.

Cum poate deveni, deci, cineva « om »? Prin « profunzimea anilor » sau, mai concret, prin valorificarea amintirilor. Aceasta nu înseamnă nicidecum o retranspare melancolică în trecut, ci o actualizare a trecutului, un proces prin care experiențele acumulate se transformă, printr-o mutație de valori, în îndreptar pentru prezent. Doderer, se știe, și-a început cariera ca istoric. De unde altundeva, dacă nu din istorie putea el să-și extragă convingerea că trecutul este un larg domeniu de învățături ce pot fi folosite în prezent? Această convingere, fie că e valabilă sau nu pentru istoria omenirii, în întregul ei, pentru istoria omului, luat în parte, este peremptorie. Și tocmai acest lucru încearcă Doderer să demonstreze prin personajele romanelor sale. Surprinși în plin proces de devenire — de altfel toate romanele lui Doderer sînt *Bildungsromane* — eroii aceștia nu sînt lipsiți întru totul de facultățile intelectuale superioare, dimpotrivă, au sumedenii de cunoștințe și prieteni, sînt bine văzuți în societate, parcurg încet dar sigur treptele ascensiunii sociale, uneori prin forța împrejurărilor, sînt funcționari sau ofițeri, cărora, spre propria uimire, le cade în brațe și cîte o femeie. În ciuda acestor succese se simt stingheri; în fața vieții se comportă ca niște studenți întîrziți. Se mișcă în zona de influență a unor prieteni ciudați, care, prin felul lor de a fi nu au nici un fel de chemare morală și, în situații normale, nici n-ar putea exercita o influență. Un asemenea tip este bunăoară prietenul lui Melzer, căpitanul de cavalerie, un fluterăvînt, lipsit de caracter, sau mai bine zis, cu un caracter drăcesc care, pe deasupra, folosește în discuții dialectul nordic german, ceea ce îl face și mai antipatic în rîndul multor austriaci. Lui Melzer însă i se oferă nenumărate prilejuri de a face carieră cu ajutorul ocult al femeilor, dar dintr-un sentiment de nehotărîre, de slăbiciune, de apatie, el nu exploatează atari situații. Se mulțumește doar cu evocarea unor amintiri: o vinătoare de urși în tovărășia unui prieten adevărat, un conce-

diu petrecut în munți, clipe care i-au adus într-adevăr fericirea, de care însă nu a fost conștient la momentul oportun. Și atunci, inițial fără să-și dea prea bine seama, printr-un transfer mental, începe să măsoare prezentul în funcție de amintiri: imaginea tovarășului de vinătoare e calchiată de aceea a ofițerului, prezența reală a unei femei se suprapune cu o imagine de neuitat păstrată în amintire. Aceste acroșări în trecut, sprijinite de leit-motivul peisagistic al scării Strudelhof din Viena, dobândesc o importanță atât de mare, încât, pînă la urmă, ele se transformă, prin opoziție cu realitatea, într-o dramă reală.

Trezirea la demnitatea umană se produce fie în urma unui șoc întîmplător din afară, fie în urma unui act voluntar ca acela în care Melzer trebuie să dea primele ajutoare unui prieten accidentat. De altfel, personajele principale ale romanelor lui Doderer sînt totdeauna « asistate » de « oameni adevărați », care știu să ajute la momentul oportun. Deci, om în adevăratul înțeles al cuvîntului, nu poți deveni decît alături de alți oameni.

Dar cum arată un « om »? S-ar putea spune că el trebuie să fie un fel de « gentleman ». Indicii de anglofilie există îndeajuns de multe la Doderer. În *Strudelhofstiege*, o lungă discuție este închinată problemei dacă Austro-Ungaria nu ar fi trebuit să se alieze mai strîns cu Anglia, nu numai din afinitate cu felul de viață imperial, ci și pentru a evita izbucnirea războiului mondial. Eroi lui Doderer se îmbracă mai totdeauna după moda engleză, fumează tutun englezesc. Oamenii în devenire sînt indivizi temperați, amabili, manierați, au simțul onoarei foarte dezvoltat, nu birfesc femeile. În vecinătatea lor simți miresmele apei de toaletă, al tutunului de pipă și al parfumului, întocmai ca în preajma gentlemanilor englezi. Iar ceea ce-i caracterizează din punct de vedere moral, ceea ce le conferă siguranță de sine constă în faptul că nu vor să fie un pilon înfipt în realitate ci trăind cu rădăcinile în trecut, consumînd capitalul propriei lor distincții, al șirului de strămoși, care reprezintă o pavază în fața disoluției prezentului.

Drept este un astfel de ideal s-ar putea spune, nu fără dreptate, că este un ideal îndeajuns de obtuz, dacă nu chiar reacționar. După transformarea sa, Melzer, se căsătorește cu o femeie ștearsă, pentru a duce o viață tihnită, retrasă, fericită ca în povestirile lui Adalbert Stifter. O atare părere ar fi întemeiată dacă nu i s-ar opune umorul specific al lui Doderer, ce caricaturizează o astfel de viață în însăși substanța ei, ducînd ironia pînă la absurd. Modul de viață în sine și pentru sine este biciuit prin hohote de rîs în fața comportamentului eroilor puși în situații hilare, și în romanul *Crima pe care o comitem cu toții*, în scena unde consilierul îmbrăcat în frac, cu pantalonii sumeși, cu picioarele goale și ținînd încălțămîntea în mîină aleargă spre apa rece a pîrului pentru a-și răcori picioarele încălțate în pantofi prea strîmți. Cu aceeași ironie este prezentat în *Merovingienii*, Childerich von Bartenbruch a cărui virilitate și goană după femei, a cărui ură față de oameni și tendință de a schimba radical lumea îl oferă lui Doderer pagini de suculentă satiră. Purcătorul de cuvînt al autorului este doctorul Döblinger; acesta trăiește ca un înțelept care, printr-o atașare cît mai puternică de prezent, folosind comora de înțelepciune pe care a acumulat-o de-a lungul vieții, a înțeles sensul istoric al existenței. Prin atitudinea și felul de a fi al acestui erou, Doderer demonstrează că omul în genere nu poate deveni « om », în adevăratul înțeles al cuvîntului și să privească împăcat viitorul decît în cazul cînd va ști să se desprindă rîzînd de basaltul trecutului, ironizînd tot ceea ce e vetust și fanat în propria sa existență. Trecutul este o comoră doar în cazul cînd sînt dezgropate aspectele lui pozitive, creatoare. Și acest lucru nu este posibil decît prin capacitatea de a mînuși o armă la dispoziția omului superior: umorul.

Exclusivitate Secolul 20

Un «credincios al vieții»

Conferențind cîndva, prin 1936, despre «poetii de azi», Robert Musil își începea causeria cu fraza: «Întrucît urmează să vorbesc despre «poet» și despre «azi», îmi va fi ușor să încep, de vreme ce pot afirma liniștit că nu știm ce sînt nici unul nici altul.». Astfel definea un aspect al specificului literaturii austriece, care, ca orice poezie autentică, nu este facilă și nu poate fi înțeleasă din zbor sau disecată pur și simplu în planuri unice, diacronice ori sincronice, deoarece toate structurile ei esențiale sînt fenomene complexe ale unei continuități dialectice. Este o trăsătură care explică de ce mulți scriitori austrieци, de reală valoare, au rămas închiși într-o limitare de crisalidă, pînă cînd vreun spirit mai perspicace — dotat cu răbdare și perseverență și încercat în ale suferinței și științei — l-a scos din coconi și i-a făcut să-și afle locul, ca fluturi multicolori și strălucitori, dar nu efemeri, pe azurii depărtărilor eterne ce constituie firmamentul patrimoniului permanent al literaturii universale. Așa s-a întîmplat cu un *Adalbert Stifter* care a fost dezvăluit lumii de Fr. Nietzsche, sau cu *Johann Nestroy* redescoperit de Thornton Wilder. Așa s-a întîmplat, într-un sens, și cu *Heimito von Doderer*, care a debutat îndată după primul război mondial — cu volumul de poezii *Uliße și peisaj* (*Gassen und Landschaft*, 1923) și cu romanul *Breșa* (*Die Bresche*, 1924) — dar care, din cauza caracterului sporadic și, pînă la un punct minor al manifestărilor sale literare, a rămas în umbra unei glorii, ce avea să-i revină din plin, abia după 1945, cînd, risipindu-se negurile, au început să se străvadă dimensiunile monumentale și structurile subtil complexe ale operei sale. Doderer reprezintă un punct final — pentru clipa de față — al evoluției romanului austriac contemporan ilustrat de Franz Werfel, Franz Kafka, Robert Musil, Hermann Broch, Hugo von Hofmannsthal, Elias Canetti și George Saiko.

Născut la 5 septembrie 1896 lîngă Viena, la castelul Weidlingen, ca fiu al unui celebru constructor de căi ferate alpine, Doderer are o genealogie complicată, în care alături de strămoșii austrieци, figurează și germani, francezi și unguri, ba chiar o înrudire de departe cu Nikolaus Lenau. Anii de copilărie și de școală petrecuți în mediu citadin, cariera de ofițer începută la nouăsprezece ani, dar curmată foarte curînd, în 1916, printr-un prizonierat de patru ani în Siberia, studiile ulterioare de istorie la universitatea din Viena, închelate cu o teză de doctorat asupra izvoarelor istoriei medievale — toate acestea au determinat coordonatele și substanța omului, scriitorului și operei. În firea și creația lui Doderer, talentul strategic al ofițerului se împletește cu erudiția de medievist și de membru pe viață al Institutului pentru cercetarea istoriei austriece. Iar limba lui — după cum s-a remarcat pe drept — are o gramatică anterioară lui Luther, căci după

Luther Germania vorbește altă limbă decît Austria, care nu cunoaște dualul bavariez, nu gîndește filozofia idealismului german și nu dă expresie scîndării realității în sfere total disparate. În răstimpul dintre cele două războaie, după romanul *Breșa* — cu subtitlul « O întîmplare în douăzeci și patru de ore » — Doderer mai scrie *Taina imperiului* (*Das Geheimnis des Reichs*, 1930), un roman alcătuit din trăirile prizonieratului său în anii războiului civil din URSS, și eseu *Cazul Gütersloh* (*Der Fall Gütersloh*, 1930), în care își exprimă adevărată educația estetică a pictorului și poetului Albert Gütersloh, prietenul și maestrul său întru literatură. Cum va rezulta și dintr-un alt eseu ulterior, *Bazele și funcțiunea romanului* (*Grundlagen und Funktion des Romans*, 1958), pentru Doderer elementul determinant al prozei de mare amploare nu este conținutul, ci forma, limba; romanul nou, cu însușirea lui universală de-a cuprinde toate științele, reprezintă pentru Doderer o « știință despre viață » (*eine Wissenschaft vom Leben*), o « soră epică a muzicii », o « simfonie orchestrală » care-l constrînge pe autor la inventarea unor noi mijloace de expresie. Totuși, Doderer, nu este mai puțin și un reprezentant strălucit al romanului psihologic-social, în care fresca de epocă se întregește caleidoscopic dintr-o stufoasă și nespus de variată tipologie umană. Așa ne apare în demascarea dostoevskiană a lumii burghize din romanul *O crimă, pe care o comite fiecare* (*Ein Mord, den jeder begeht*, 1938), unde, în ciuda compoziției întrucîtva încă forțate, izbutește să realizeze unele pagini magistrale, descriind dezvoltarea psihologică a unui tînăr de familie bună, care încearcă, după mulți ani, să clarifice misterul sinuciderii propriiei sale surori și descoperă, cu surprindere, propria sa parte de vină. Tot așa ne apare și în romanul baroc *Un ocol* (*Ein Umweg*, 1940), o poveste din anii de după sfîrșitul războiului de treizeci de ani: un soldat eliberat și condamnat pentru crimă, este scăpat de la spînzurătoare de o tînără țărăncă, hotărîtă să-l ia de bărbat, dar sfîrșește tot prin ștreang, după ce-l ucide pe contele spaniol care ajutase la grațierea lui și care se îndrăgostise de tînără țărăncă. Acest roman reprezintă, prin titlu și temă, o caracteristică a vieții și operei scriitorului: realizarea omului pe cale ocolită — temă ce revine neconținut și crește o dată cu el.

Adevăratele calități ale romancierului Doderer se evidențiază însă abia după al doilea război mondial, pe care-l trăiește din nou sub arme, din 1940 pînă în 1946. Istoricul medievist respinge acum viața, în care « niciodată nu înfăptuim ceea ce intenționăm propriu-zis » și caută un ajutor — pentru propria-i viață și pentru viața cititorului — în elementul artistic și în istorie, mai ales contemporană. Istoria este pentru el prezent și, totodată, prezentul este istorie, adică știința viitorului, cercetarea posibilităților unei vieți noi, pline de sens, sub semnul auto-răspunderii omului. Doderer apare iarăși ca strateg în slujba umanității și exploatează bătăliile trecutului apropiat, ca și cîmpurile de bătălie din profunzimile omului însuși; pentru asta recurge la ceea ce numește « a doua realitate » a lumii ideilor și sistemului de gîndire obligator pentru toți oamenii (care i se pare că duce însă, în mod practic, la « doctrinarism, reformism și, în cele din urmă, la totalitarism »); dar o face fără spirit critic și în sensul unei glorificări a « vremurilor bune de demult », cu respingerea revoluționarismului ca un act de « demonie », ce duce la « salturi în timp ». Cîmpul de operații al bătăliilor trecutu-

lui și viitorului este marea metropolă, Viena, pe care o descrie minuțios, într-o infinitate de aspecte și medii, de la palatul aristocratic pînă la hotelul camerelor cu ora, de la direcția marilor bănci pînă la cafeneaua de periferie, de la terenurile de tenis pînă la munca în complicatul sistem de canalizare, fără a omite vreo clasă, pătură sau categorie socială. Dacă în nuvela umoristică și melancolică *Ultima aventură* (Das letzte Abenteuer, 1953), incursiunea în istorie ne poartă cu nostalgie în vremea cavalerilor medievali, cele trei romane postbelice din ciclul « Demonii » — *Scara Strudlhof sau Melzer* și *adîncimea anilor* (Die Strudlhofstiege oder Melzer und die Tiefe der Jahre 1950), *Ferestrele luminate sau cum a devenit om consilierul Julius Zihal* (Die erleuchteten Fenster oder die Menschwerdung des Amtsrats Julius Zihal, 1951) și *Demonii* (Die Dämonen, 1956) — se concentrează asupra societății austriece din primele decenii ale veacului nostru. Preludii sau « rampa » ciclului îl constituie *Scara Strudlhof*, un roman social, sentimental, conjugal și de formație, ale cărui douăzeci de personaje — diplomați și ofițeri, burghezi înnoiți și noi parveniți, oameni de afaceri și funcționari, meseriași și camerişti, femei și copii — deapănă destinele și viața a două generații, din anii 1910—11 și 1923—25. Acțiunea și personajele din vechea monarhie imperială și din noua republică postbelică gravitează în jurul morbidului fost maior și actual consilier administrativ Melzer care nu are « nici măcar o rațiune civilă » și care, după o cale plină de ocolișuri, devine « un om simplu » — « cel mai greu lucru ce poate fi cineva » — atmosfera sumbră a romanului terminîndu-se ironic într-o amuzantă seninătate idilică. *Ferestrele luminate* este un fel de « adnotare spirituală și plină de umor al întregului ciclu » întreprinsă cu o tehnică narativă tributară lui Jean Paul, Stifter, Joyce, Musil și Broch, Raabe, Proust, ca și în precedentul roman, de altfel. Umanizarea fostului consilier administrativ Zihal se petrece în clipa cînd este pensionat, după patruzeci de ani de trudă, ca « o roțiță minusculă » în imensul angrenaj funcționăresc al chezaro-crăieștii monarhiei dunărene: ridicat de destin pe « culmi neîngăduite » — observarea cu luneta, din noua-i locuință de la etajul IV, a vieții intime a vecinilor — este « lăsat să cadă din nou » și să dobîndească de soție o ofițieră șefă de la poștă, dăruită de altfel cu toate farmecele feminine. Capodopera acestui ciclu și a întregii creații a lui Doderer este, indiscutabil, *Demonii*, cu subtitlul: *După cronica consilierului de secție Geyrsnhoff*, un roman a cărei gestație a început din anul 1931, primele trei părți fiind gata în 1937. Acțiunea acestei stufoase « Comedii umane » pline de umor și saturate de ironie — deși de-o uscăciune epigramică — se desfășoară, cu incursiuni retrospective, din anii 1926—27 pînă la începutul veacului, integrînd trecutul în prezent. Cele aproape cincizeci de personaje din aristocrație și lumea interlopă, din marea finanță și burghezie, din mediul artiștilor și al muncitorilor — în parte aceleași din *Scara Strudlhof* — își împletesc destinele într-o vastă frescă a decadenței, surprinsă și zugrăvită pe axele de referință ale timpului și spațiului și convergînd spre memorabilul incendiu al Palatului de Justiție din Viena (15 iulie 1927), care a fost provocat de reacțiunea austriacă și care a prilejuit o baie de sînge pentru muncitorii vienezi. Această operă a unui « credincios fanatic în viață », pentru care și « perspectiva transcendentă trebuie să fie realizată în viața pămîntească », este — în intența autorului — o victorie asupra acelei « refugierii în a doua realitate » de care vorbeam mai sus, asupra « refu-

glerii în totalitar și utopic », pentru că « sensul vieții — dacă trebuie să aibă unul — » este, pentru Doderer, faptul că « omul să se regăsească el însuși și să se împace cu destinul ». Numai că — în ciuda autenticității imaginilor zugrăvite și a incisivității critice cu care surprinde simptomele decadenței lumii burgheze capitaliste — perspectiva lui Doderer asupra vieții și lumii este întunecată de o viziune catastrofică a « erei maselor » ce începe și în care întrezărește un lanț de cataclisme viitoare, inaugurat de tendențios zugrăvita acțiune revoluționară a muncitorilor austrieci din iulie 1927.

După cele peste două mii cinci sute de pagini ale acestui ciclu, Doderer demonstrează în *Trimbițele Ierihonului* (*Die Posaunen von Jericho*, 1958) cum se poate realiza în doar șaiszeci de pagini o sinteză fericită de adăstare descriptivă asupra obiectului și de progresare rapidă și centrală a acțiunii.

În 1962, Doderer, își uluiește cititorii prin unic strania documentare a teoriei privilegiului formeii asupra conținutului, pe care o întreprinde în așa-intitulatul « roman » *Merovingienii sau familia totală* (*Die Merowinger oder Die Totale Familie*). Aici imaginează povestea « dubioasă și scabroasă » a unui descendent contemporan al Merovingienilor, un moșier care, bintuit de ideea « totalității familiei » în care dreptul de moștenire trebuie să revină primului născut, devine, printr-o serie de « căsătorii răătăcite », propriul său tată, bunic, socru și ginere, pînă cînd castrarea pune capăt la toate. Această afabulație pretinsă « strict științifică », dar în fond satiric-parodistică, este o demascatoare diagnosticare a epocii și societății capitaliste contemporane, o demascare în care clocotește « ura adîncă împotriva erei noastre », deși critica literară n-a putut cădea de acord în precizarea obiectivelor acestei « uimitoare și strălucitoare realizări artistice », în care se definește esența filozofiei lui Doderer : « a gândi în conformitate cu viața, dar a nu trăi conform gândirii ».

Încununarea operei lui Doderer trebuia s-o reprezinte un *Roman Nr. 7*, conceput ca o compoziție în patru părți simfonice, menită să înfățișeze « ceea ce s-a întîmplat în ciuda istoriei » cu intervalul dintre 1880 și 1960. Prima parte, fragmentul independent *Cascadele de la Sluny*. (*Die Wasserfälle von Sluny*) a apărut în 1963. Moartea l-a surprins la 23 decembrie 1966, puțin după ce împlinise șaptezeci de ani și în timp ce lucra la partea a doua. Înainte de moarte, a mai apucat să vadă apariția unei culegeri de șase « capodopere nuvelistice absolute », *Sub stelele negre* (*Unter Schwarzen Sternen*), în care, alături de nuvela care a dat titlul volumului, se cuprinde și savuroasa « humorescă » *Trimbițele Ierihonului*.

Dacă la aceste romane și nuvele mai adăugăm un al doilea volum de versuri mai mult epigramistice decît lirice, *Un drum în întuneric* (*Ein Weg im Dunkeln*, 1957), și *Jurnalul scriitorului* din anii 1940—1950, *Tangente* (*Tangenten*, 1964), avem conturată, în linii generale, opera unui mare — deși mult și contradictoriu discutat — prozator cu vădite înclinații nu atît spre adîncire psihologică, cît mai ales spre factologie și formă. Nimic nu poate caracteriza mai bine creația literară a lui Doderer — distinsă, între altele, cu Marele premiu de Stat al Austriei și cu candidatura la Premiul Nobel — decît propriile sale cuvinte : « Adevăratul povestitor nu este cel ce se dovedește mai inventiv decît viața, ci acela care se pricepe să citească mai bine din ea ».

FIESTA

SOARELE RĂSARE, SOARELE APUNE

r o m a n

partea II

CAPITOLUL 11

Cînd, după ce terminasem prînzul, am ieșit cu geamantanele și legătura de undițe ca să pornim spre Burguete, în piață era o fierbințeală ca de cuptor. Cîțiva călători se urcaseră pe imperială, iar alții se cățărau pe scară. Bill s-a suit numaidecît, și Robert s-a așezat lîngă el, ca să-mi țină locul, iar eu m-am întors la hotel să iau două sticle de vin să le avem pe drum. Cînd am ieșit din hotel, am văzut că autobuzul se umpluse de călători. Bărbați și femei se așezaseră pe toate geamantanele și lăzile aflate pe imperială, și sub dogoarea soarelui femeile își făceau vînt într-una cu evantaiele. Era cumplit de cald. Robert se dădu jos și m-am așezat în locul pe care mi-l păstrase, pe singura bancă de lemn ce se întindea de-a lungul imperialei.

Robert Cohn rămase în umbra arcadelor, așteptînd să ne vadă plecați. Un basc ședea pe jos chiar lîngă noi, sprijinit cu spatele de picioarele noastre și ținea în poală un burduf mare de piele, umplut cu vin. Ne oferî burduful și mie și lui Bill, dar cînd l-am dus la gură să beau, imită atît de bine și de brusc sunetul unui claxon de automobil, încît am vărsat puțin vin și toată lumea a început să ridă. Bascul își ceru iertare și mă rugă să beau încă o dată. Ceva mai tîrziu din nou imită claxonul și mă păcăli pentru a doua oară. Se pricepea de minune la isprava asta. Bascilor le plăcea grozav. Bărbatul așezat lîngă Bill îi tot spunea ceva pe spaniolește, și cum bietul băiat nu înțelegea nimic, îi oferî una dintre sticlele de vin. Dar spaniolul o dădu cu mîna la o parte. Zicea că e prea cald și băuse prea mult la prînz. Cînd însă Bill i-o oferî pentru a doua oară, trase o dușcă zdravănă și pe urmă sticla trecu de la unul la altul, pe la toți cei aflați în partea aceea a autobuzului. Toți gustară din sticlă cu multă bunăcuviință, după care ne ziseră s-o astupăm și s-o punem deoparte. Pe urmă cu toțîine poftiră să bem din burdufele lor. Erau țărani în drum către regiunea de dealuri.

În cele din urmă, după ce mai auzirăm vreo două imitații de claxon, autobuzul se urni din loc, Robert Cohn ne salută fluturînd din mînă și toți bascii îi înapoiară salutul. De îndată ce leșirăm pe drumul din afara orașului, se făcu răcoare. Era o plăcere să mergi la înălțimea aceea, chiar pe sub ramurile copacilor. Autobuzul înainta cu viteză mare stîrnind un curent de aer răcoritor, și în vreme ce goneam pe drum la vale, lăsînd praful să pudreze copacii, în urmă ni se arăta, printre copaci, încîntătoarea priveliște a orașului înălțat pe malul prăpăstios al rîului. Bascul sprijinit de genunchii mei arătă într-acolo cu gîtul burdufului și ne făcu semn cu ochiul. Clătină din cap.

— Frumos tare, nu?

— Bascii ăștia sînt adorabili, zise Bill.

Bascul sprijinit de picioarele mele era ars de soare și avea culoarea pielii ca de șa veche. Ca toți ceilalți, era îmbrăcat într-o bluză neagră. Gîtul bronzat îi era plin de zbîrcituri. Se răsuci și îi oferî lui Bill burduful cu vin. Bill îi întinse o sticlă. Bascul îl amenință cu degetul și îi dădu sticla îndărăt, după ce lovi cu palma peste dop. Apoi înălță burduful.

— *Arriba! Arriba!*¹ zise bascul. Saltă-l.

Bill ridică burduful, dădu capul pe spate și lăsă șuvoiul de vin să-i țîșnească în gură. Cînd termină de băut și coborî burduful, cîteva picături de vin i se prelinseră pe bărbie.

¹ Noroc! (sp)

— Nu ! Nu ! strigară cîțiva dintre basci. Nu așa.

Careva trase burduful din mîna proprietarului, care tocmai se pregătea și el să facă o demonstrație. Era un flăcău tînăr și ținu burduful la capătul brațelor întinse, îl ridică sus de tot, apoi îl strînse cu mîna pentru ca șuvoiul de vin să-i țîșnească în gură cu toată puterea. Îl ținu așa, și vinul descrie o traiectorie teșită și continuă pînă în gura flăcăului, care înghițea într-una lin și regulat.

— Hei ! strigă proprietarul burdufului. Al cui crezi că e vinul ?

Tînărul îi răspunde mișcîndu-și degetul mic, iar spre noi îndreptă ochii plini de zîmbet. Apoi opri brusc șuvoiul, parcă mușcîndu-l cu dinții, sălta burduful cu o smucitură și îl lăsă în jos oferindu-l proprietarului. Ne făcu cu ochiul. Proprietarul clătina, cu tristețe, burduful.

Trecurăm printr-un oraș, oprirăm chiar în fața la *posada*¹ și șoferul încărcă vreo cîteva baloturi. Pe urmă plecărăm mai departe, și dincolo de oraș drumul începu să urce. Străbăteam cîmpii cultivate, pe care ici-colo se înălțau coline stîlcoase, cu costișe line ce coborau spre cîmpie. Lanurile de grîne se ridicau pe coastele colinelor. Acum, cînd ne aflam la înălțime mai mare, un vînt por-nise să unduiască lanurile. Drumul era alb și colbuit, iar praful se înălța de sub roate și plutea prin aer, în urma noastră. Urcărăm din ce în ce mai sus pe dealuri, lăsînd în văi cîmpurile mînoase. Doar petece de grîne se mai zăreau pe coastele golașe și pe luncile din lungul apelor. Ne traserăm deodată pe marginea drumului, ca să facem loc unui șir de șase catiri înhămați unul în urma celuilalt la o căruță mare, cu coviltir înalt, încărcată din greu. Căruța și catirii erau plini de praf. Imediat în urma lor venea alt șir de catiri și altă căruță. A doua căruță era încărcată cu cherestea, iar el *arriero*² care mîna catirii se aplecă și trase frîna groasă de lemn cînd trecurăm pe lîngă el. Acolo, sus, ajunseserăm pe locuri cu totul golașe și dealurile erau stîlcoase, doar cu petece de lut pîrjolit de soare și brăzdat de apele ploilor.

Drumul făcu un cot larg și după aceea intrară în într-un oraș, iar pe amîndouă părțile se deschise deodată o vale înverzită. Un pîriu curgea prin mijlocul orașului și viile se întindeau pînă la zidurile caselor.

Autobuzul făcu popas în fața unei *posado*, mulți dintre călători coborîră și o mulțime de bagaje fură dezlegate de sub prelată de pe acoperiș și date jos. Bili și cu mine am coborît și am intrat în *posado*. Era o încăpere scundă și întunecoasă, iar înăuntru atîrnau de tavan șei și hamuri, și furci de fin făcute din lemn alb, și legături de sandale de pînză cu tălpi de sfoară, și șunci și jamboane, și funii albe de usturoi și salamuri lungi. Era răcoare și întuneric acolo și ne-am dus dinaintea unei teighele lungi de lemn la care ședeau două femei și serveau băutura. În spatele femeilor se aflau rafturi pline cu tot soiul de măruri.

Am luat amîndouă cîte un *aguardiente*³ care au costat cincizeci de centime. I-am dat femeii cincizeci de centime bacșiș, dar ea mi-a restituit moneda de aramă crezînd că nu înțelesesem bine cît aveam de plată.

Doi dintre bascii cu care călătorisem au venit și ei înăuntru și au stăruit să ne facă cînte. Așa că au dat ei un rînd, apoi am dat noi unul, iar după aceea ne-au bătut pe spate și au mai dat încă un rînd. Pe urmă am mai dat noi un rînd, apoi am ieșit cu toții în soare și zăpușeală și ne-am urcat îndărăt pe imperială. Acuma toată lumea avea loc pe bancă, iar bascul care stătuse pe acoperișul de țablă al autobuzului s-a așezat între noi. Femeia care ne servise băutura ieși

¹ Han (sp.)

² Cărușul (sp.)

³ Rachi (sp.)

afară ștergându-și mâinile de șorț și vorbi cu cineva din autobuz. Apoi se arătă și șoferul, ducând în mână doi saci de poștă făcuți din piele, se urcă la volan și pornirăm la drum în vreme ce toți călătorii salutau fluturând din mână.

Drumul părăsi curînd valea înverzită și din nou începurăm să urcăm pe dealuri. Bill și bascul cu sticla de vin stăteau de vorbă. De pe cealaltă bancă un bărbat se aplecă înainte și ne întrebă în englezește:

— Sinteți americani?

— Sigur.

— Am fost și eu acolo, zise bascul. Acum patruzeci de ani.

Era un om bătrîn, la fel de bronzat ca și ceilalți, cu obrazul acoperit de țepi albi.

— Și cum a fost?

— Ce zici?

— Cum a fost în America?

— Ehei, în California am fost. Am dus-o grozav.

— Și de ce ai plecat?

— Ce zici?

— De ce te-ai întors aici?

— Ei ! Ca să mă însor, de asta m-am întors. Aveam de gînd să mă duc îndărăt, dar nevestii-mi nu-i place la drum lung. De unde sinteți?

— Kansas City.

— Am fost acolo, spuse bătrînul. Am fost la Chicago, St. Louis, Kansas City, Denver, Los Angeles, Salt Lake City.

Rostea numele astea cu multă grijă.

— Cîtă vreme ai stat pe acolo?

— Cincisprezece ani. Pe urmă m-am întors și m-am însurat.

— Tragi o dușcă?

— Trag, răspunse bătrînul. Așa ceva nu găsiți în America, nu-i așa?

— Găsești cît vrei dacă ai cu ce plăti.

— Și la ce-ați venit pe-aici?

— Vrem să ne ducem la *fiesta* de la Pamplona.

— Vă plac luptele cu tauri?

— Sigur că da. Dumitale nu?

— Da, zise bătrînul. Cred că-mi plac și mie.

Apoi, după o pauză :

— Acuma unde vă duceți?

— Pînă la Burguete, să pescuim.

— Bine, încuviință bătrînul, vă urez să prindeți cîte ceva.

Ne dădu mîna și se întoarse la locul lui din fund. Ceilalți basci erau impresionați. Cînd m-am întors să privesc peisajul, l-am văzut pe bătrîn stînd liniștit și zîmbindu-mi de la locul lui. Se părea că efortul de a vorbi americanăște îl obosise. După aceea n-a mai scos nici o vorbă.

Autobuzul urca mereu. Locurile erau golașe și vîrfuri de stîncă răsăreau din lut. Pe marginea drumului nu se zărea iarbă. Cînd priveam în urmă, vedeam cîmpia întinsă în vale. Zarea era mărginită de crestele munților cenușii, cu forme ciudate. Pe măsură ce urcam, linia zării se schimba mereu. Și în vreme ce autobuzul suia lin în lungul drumului, zăream alți munți răsărind către sud. Pe urmă drumul ajunsese pe creastă, dădu de loc șes și pătrunse într-o pădure. Era o pădure de plute, și soarele răspîndea pete de lumină printre arbori, iar ceva mai departe vitele pășteau pe sub coroanele arborilor. Străbăturăm pădurea și drumul ieși la lumină și coti pe o ridicătură, iar departe în fața noastră văzurăm unduindu-se întinderi înverzite, și munții întunecați de dincolo de ele. Munții de acolo nu semănau cu înălțimile cafenii și prjolite de soare

lăsate în urmă. Erau împăduriți și norii alunecau în jos de pe crestele lor. Cîmpia verde se întindea în depărtare. Era brăzdată de garduri și albul drumului se ivea printre trunchiurile unui dublu șir de arbori ce străbătea cîmpul către nord. Cînd ajunserăm pe culmea ridicăturii ni se arătară în fața ochilor acoperișurile roșii și casele albe din Burguete înșirate pe întinsul cîmpiei, iar departe, pe coasta celui dintîi munte întunecat, se zărea acoperișul cenușiu, de tablă, al minăstirii din Roncevalles.

— Acolo e Roncevaux, i-am spus lui Bill.

— Unde?

— Tocmai colo, departe, unde începe coasta muntelui.

— E cam frig aici, sus, observă Bill.

— E altitudine mare. Trebuie să fie vreo mie două sute de metri.

— E frig grozav, insistă Bill.

Autobuzul porni pe loc șes, angajîndu-se pe porțiunea de drum drept care duce direct la Burguete. Trecurăm de o răspintie și pe un pod întins peste o apă. Casele din Burguete se înșirau pe ambele părți ale drumului. Străzi laterale nu existau. Lăsarăm în urmă biserica și școala, iar după aceea autobuzul opri. Coborîrăm, și șoferul ne dădu jos geamantanele și legătura cu undițe. Un carabinier cu pălărie dintr-acelea ciudate și cu diagonală de piele galbenă se apropie de noi, arătă către legătura de undițe și ne întrebă :

— Ce-aveți acolo?

Am desfăcut-o și i-am arătat. A cerut să vadă permisele de pescuit și i le-am întins. S-a uitat la data de pe ele și ne-a făcut semn cu mîna.

— Sîntem în regulă? am întrebat eu.

— Da. Bineînțeles.

Pornirăm mai departe pe strădă, pe lîngă casele de piatră văruițe, pe dinaintea familiilor ieșite în prag să ne privească, și ne îndreptarăm spre han.

Stăpîna hanului, o femeie mătăhăloasă, ieși din bucătărie și dădu mîna cu noi. Își luă ochelarii de pe nas, îi șterse și îi puse la loc. În han era frig și afară începuse să bată vîntul. Hangița porunci unei fete să ne însoțească sus și să ne arate camera. Avea două paturi, un lăvoar, un dulap pentru haine și o icoană mare, gravată pe metal și prinsă în ramă, reprezentînd-o pe Nuestra Seîñora de Roncevalles.¹ Vîntul se înverșuna împotriva obloanelor. Camera se afla în partea dinspre nord a hanului. Ne spălarăm, ne puserăm puloverele și coborîrăm în sufragerie. Avea podele de piatră, tavan scund, și era lambrisată cu lemn de stejar. Toate obloanele erau deschise și se făcuse așa de frig, că-ți puteai vedea răsufletarea.

— Doamne sfînte ! exclamă Bill. Doar n-o să fie și mîine tot atît de frig. N-oi fi nebun să mă bag în apă pe-o vreme ca asta.

În colțul cel mai depărtat al încăperii, dincolo de mesele de lemn, se afla o pianină și Bill se duse la ea și începu să cînte, spunînd :

— Într-un fel, tot trebuie să mă încălzesc.

Am ieșit din sufragerie și m-am dus s-o întreb pe femeie cît ne costă camera și întreținerea. Își vîrf mîinile sub șorț și-mi răspunse uitîndu-se în altă parte :

— Douăsprezece pesetas.

— Cum se poate? Atîta am plătit la Pamplona.

Nu-mi dădu nici un răspuns și se mulțumi să-și scoată ochelarii și să-i șteargă cu șorțul.

— E prea scump, am urmat. Nici la un hotel din cele mari n-am plătit mai mult.

— Am instalat și baie.

¹ Maica Domnului din Roncevalles.

- Alțceva mai ieftin n-aveți?
- Vara nu. Sintem în plin sezon.

Eram singurii mușterii ai hanului. «Nu-i nimic, mi-am zis, n-o să stăm decît vreo cîteva zile.»

- E și vinul pus în preț?

— Ei, sigur.

- Bine. Ne-am înțeles.

M-am întors la Bill. A suflat spre mine ca să-mi arate cît e de frig și a continuat să cînte. M-am așezat la o masă și am început să mă uit la tablourile de pe pereți. Unul înfățișa niște iepuri morți, altul fazani, morți și ei, iar celălalt niște rațe moarte. Toate erau negricioase și păreau afumate. Se mai afla acolo un bufet plin cu sticle de lichior. La toate m-am uitat. Bill cînta în continuare.

— Ce-ai zice de un punct cu rom fierbinte? mă întrebă. N-am să mă pot încălzi mereu în felul ăsta.

M-am dus și i-am explicat femeii ce înseamnă un punct cu rom și cum anume se pregătește. Peste cîteva minute o fată aduse în sufragerie o oală de piatră din care se încălzeau aburi. Bill părăsi pianina și amîndoi am băut punctul fierbinte ascultînd suierul vîntului.

- Nu prea s-a omorît turnînd rom aici.

M-am dus la bufet, am luat sticla de rom și am turnat în oală vreo jumătate din ea.

- Acțiune directă, observă Bill. E mai tare decît legea.

Fata veni din nou să pună masa pentru cină.

- Al dracului mai suflă vîntul, rosti Bill.

Fata aduse un castron mare cu supă de legume fierbinte și puse vinul alături. După aceea am mîncat păstrăv prăjit, o fiertură oarecare și un castron mare cu căpșuni de pădure. Vinul făcea toți banii, și fata se arătă sfioasă dar îndatoritoare ori de cîte ori îi cerurăm să mai aducă. Hangița veni o singură dată, se uită la noi și numără sticlele goale.

După masă ne-am urcat sus, am fumat și am citit virîți în pat, ca să ne apărăm de frig. În timpul nopții m-am trezit o dată și am auzit vuietul vîntului. Și era plăcut să stai în pat, la căldură.

CAPITOLUL 12

Cînd m-am sculat, dimineața, m-am dus la fereastră și am privit afară. Vremea se îndreptase și norii nu mai pluteau deasupra munților. Afară, sub fereastră, erau cîteva căruțe și o diligență veche cu acoperișul de lemn crăpat și măcinat de vreme. Probabil rămăsese acolo din timpurile cînd încă nu existau autobuze. O capră sări pe una dintre căruțe și de-acolo pe acoperișul diligenței. Clătină din cap către caprele rămase jos, iar cînd am făcut cu mîna spre ea a sărit repede în curte.

Bill dormea încă, așa că m-am îmbrăcat, mi-am tras pantofii pe coridor, și pe urmă am coborît. Cum jos nu se arăta nimenea, am deschis ușa și am ieșit afară din casă. Era răcoare, fiind dis-de-dimineață, și soarele încă nu zburise roua căzută după ce contenise vîntul. Am căutat prin șopronul din dosul casei, am găsit un fel de tîrnăcop și am pornit spre rîu, cu gînd să sap în pămînt și să fac rost de rîme pentru nadă. Rîul era limpede, cu apă puțină, dar nu părea chiar plin de păstrăvi. Am căutat un loc umed și acoperit cu iarbă, pe malul rîului, am înfipt tîrnăcopul în pămînt și am desprins o halcă. Erau rîme dedesubt. Cînd am săltat halca au și dispărut din vedere, dar am săpat cu grijă și am adunat o mulțime. Săpînd acolo, pe malul rîului, în pămîntul umed, am umplut cu rîme două cutii de tutun, și am presărat pămînt peste ele. În vreme ce săpam, caprele se uitau la mine.

Cînd am ajuns îndărăt la han, femeia coborîse în bucătărie și am rugat-o să ne pregătească repede cafeaua și ceva de mîncare, ca să luăm cu noi, la pescuit. Bill se sculase și ședea pe marginea patului.

— Te-am văzut pe fereastră, zise Bill. Dar n-am vrut să te întrerup. Ce făceai acolo? Ți-ai îngropat banii?

— Ești un bețivan puturos !

— Munceai pentru binele obștesc ? Superb. Te-aș sfătui să faci la fel în fiecare dimineață.

— Hai, îl zorii eu. Scoală-te.

— Cum ? Să mă scol ? Eu nu mă scol niciodată.

Se vîri în pat și-și trase pătura pînă sub bărbie.

— Încearcă și convinge-mă să mă scol.

Mi-am făcut de lucru căutînd uneltele de pescuit și adunîndu-le în sacul lor.

— Nu vrei să-ncerci ? întrebă Bill.

— Mă duc jos, să mănînc.

— Să mănînci ? De ce n-ai pomenit de mîncare ? Credeam că vrei să mă scoli numai ca să te distrezi. Să mănînc ? Grozav. Acuma ești om cu judecată. Du-te iar și mai sapă după niște rîme, pînă te întorci am și ajuns jos.

— Du-te dracului !

— Muncește pentru binele obștesc. Bill începu să se îmbrace. Demonstrează că știi ce este ironia și ce mila.

Am ieșit din cameră cu sacul de unelte, cu minciogurile și legătura de undițe.

— Hei ! Vino-ncoace !

Am vîrît capul pe ușă.

— Va să zică nu vrei să arăți că știi ce-i ironia și ce-i mila ?

I-am dat cu tifla.

— Asta nu-i ironie.

Pe cînd coboram scara, îl auzeam pe Bill cîntînd : « Ironie și milă. Cînd simți că . . . O, dă-le ironie și dă-le milă. O, dă-le ironie. Cînd și ei simt că . . . Doar un strop de ironie. Doar un strop de milă . . . » Continuă să cînte pînă cînd coborî. Cînta pe melodia : « Bat clopotele pentru mine și pentru draga mea ». M-a găsit citind un jurnal spaniol, vechi de o săptămînă.

— Ce-i cu povestea asta despre ironie și milă ?

— Cum ? Nu știi nimic despre « Ironie și milă » ?

— Nu. Cine a mai scornit-o ?

— Toată lumea. La New York pe toți i-a scos din minți. La fel cum s-a întîmplat odinioară cu Fratellini.

Fata ne aduse cafeaua și pesmeți unși cu unt. Sau, mai exact spus, pline prăjită unsă cu unt.

— Întreb-o dacă are niște marmeladă, mă îndemnă Bill. Fii ironic cu ea.

— Ai cumva și marmeladă ?

— Așa nu-i ironic. Tare aș vrea să știu spaniolește !

Cafeaua era bună și am băut-o din niște căni mari. Fata ne aduse și o farfurioară de sticlă cu marmeladă de căpșuni.

— Mulțumesc.

— Hei ! strigă Bill. Nu merge așa ! Spune-i ceva ironic. Fă un banc pe seama lui Primo de Rivera.¹

¹ Miguel Primo de Rivera (1870—1930), general și om politic, a fost dictator în Spania din 1923 pînă în 1930.

— Aș putea s-o întreb în ce fel de marmeladă s-au înămolit acolo, în Riff.¹
— Slab, zise Bill. Foarte slab. Nu ești în stare. Asta-i. Nu te pricepi la ironie. Nu știi ce-i mila. Spune ceva jalnic.

— Robert Cohn.

— Nu-i chiar așa de rău. Ceva mai bine. Ia spune, de ce e Cohn jalnic? Fii ironic. Trase o înghițitură zdravănă din cana de cafea.

— Ei, dă-o naibii! E prea dimineață.

— Uite, asta-i. Și mai spui că vrei să fii scriitor. Nu ești decât un gazetar. Ba încă un gazetar expatriat. Ar trebui să fii ironic chiar din clipa când te dai jos din pat. Când deschizi ochii, ar trebui să fii cu gura plină de milă.

— Zi-i înainte. Cine ți-a mai vîrît în cap toate prostiile astea?

— Lumea, toți oamenii. Nu citești? Nu te întâlnești niciodată cu nimeni? Știi ce ești? Un expatriat. De ce nu trăiești la New York? Dacă ai trăi acolo, ai ști lucrurile astea. Ce vrei să-ți fac? Să vii încoace în fiecare an și să-ți povestesc?

— Mai ia puțină cafea, l-am îndemnat.

— Bine. Cafeaua e bună pentru tine. Conține cofeină. Cofeină, asta-i. Pe bărbat, cofeina îl saltă pe calul femeii, iar pe femeie o vîră în mormîntul bărbatului. Știi care-i partea proastă cu tine? Că ești un expatriat. Unul dintre cele mai jalnice tipuri de expatriat. Despre așa ceva n-ai auzit niciodată? Nici un om care și-a părăsit vreodată țara n-a izbutit să scrie ceva demn de tipărit, de când e lumea. Nici măcar de tipărit în ziare.

Își bău cafeaua.

— Ești un expatriat. Ai pierdut contactul cu pămîntul natal. Începi să devii afectat. Falsele criterii europene te-au dat gata. Bei pînă cazi din picioare, te omori cu băutura. Ai început să fii obsedat de sexualitate. Îți risipești toată vremea vorbind, nu muncind. Ești un expatriat, înțelegi? Tai frunză la cîini prin cafenele.

— Pare să fie o viață grozavă, am observat eu. Și cînd mai lucrez?

— Nu lucrezi. Sint unii care spun că te întrețin femeile. Alții zic că ești impotent.

— Nu, am rostit eu. Doar că am avut un accident.

— Să nu mai pomeniți despre treaba asta, mă sfătuî Bill. E unul dintre lucrurile despre care nu se poate vorbi. Uite, din asta ar trebui să clădești un mister. Așa, ceva ca bicicleta lui Henry.

Pînă acum fusese superb, dar nu mai spuse nimic. Mă temeam să nu creadă că mă jignise cu palavrele acelea despre impotență. Aș fi vrut să-l stîrnesc din nou. l-am spus:

— Nu era vorba de-o bicicletă. Mergea călare.

— Eu de-o tricyclelă am auzit.

— Fie, am încuviințat. Și avionul e un soi de tricyclelă. La manșă lucrezi ca la tricyclelă.

— Dar nu pedalezi.

— Nu. Cred că nu pedalezi.

— Hai s-o lăsăm baltă, propuse Bill.

— S-a făcut. Am luat apărarea tricyclelei, atîta tot.

— Și cred că-i un scriitor înzestrat, zău că da, urmă Bill. Și tu ești un băiat teribil de bun. Ți-a spus vreodată cineva că ești băiat bun?

— Nu-s băiat bun.

— Ascultă. Ești un băiat teribil de bun și țin la tine mai mult decât oricare alt om de pe pămînt. La New York nu ți-aș putea spune lucrul ăsta. Ar însemna că-mi plac

¹ Laș muntos de pe coasta marocană, unde în 1925 și 1926 coloniștii francezi și spanioli au purtat lupte împotriva berberilor conduși de Abd-El-Krim.

bărbații. Dintr-o asemenea chestie s-a pornit Războiul Civil. Abraham Lincoln a fost unul dintr-ăștia. Era îndrăgostit de generalul Grant. La fel și Jefferson Davis. Lincoln i-a eliberat pe sclavi din pricina unui rămasăg. Cazul Dred Scott a fost înscenat de Liga Antialcoolică. Totul se explică prin problemele sexualității. Doamna colonelului și Judy O'Grady sînt lesbiene în adîncul sufletului lor.

Tăcu.

— Vrei să-ți mai spun și altele ?

— Dă-î drumul.

— Nu mai știu. O să-ți mai spun și altele la masa de prînz.

— Dragul meu Bill !

— Păcătosule !

Am împachetat în rucsac mîncarea și două sticle de vin, iar Bill l-a luat în spinare. Legătura cu undițe și minciogurile le-am luat eu pe umăr. Am pornit pe drum, apoi printr-o livadă și pe urmă am dat peste o cărare ce trecea peste cîmp și am luat-o către pădurea de pe coasta primului deal. Am străbătut cîmpul pășind pe poteca nisipoasă. Cîmpul era vălurit și acoperit de iarbă, o iarbă mărunță, roasă de oile scoase la păscut. Vitele fuseseră duse mai departe, pe dealuri. Auzeam tălăngile în pădure.

Poteca trecea dincolo de un pîriu peste care fusese întinsă o punte alcătuită dintr-un trunchi. Trunchiul era cioplit și o tulpină de copac tîna slujea de balustradă. Prin băltoacele din marginea pîrului broscuțele se zăreau ca niște pete pe nisip. Am urcat un mal pieptiș și am mers mai departe pe cîmpul vălurit. Cînd priveam îndărăt vedeam orașul, case albe și acoperișuri roșii și drumul alb de-a lungul căruia înainta un camion stîrnind praful.

După ce am străbătut cîmpul am dat peste un alt pîriu cu ape repezi. Un drumeag nisipos ducea pînă la vad și mai departe în pădure. Am mers pe drumeag și am dat de o altă punte așezată în josul vadului, apoi din nou am revenit la drumeag și am pătruns în pădure.

Era o pădure de fag, cu arbori foarte bătrîni. Rădăcinile făceau cocoșe deasupra pămîntului și crengile se răsuceau în toate chipurile. Am înaintat pe drumeag pe lîngă trunchiurile groase ale fagilor bătrîni, printre ale căror măruri soarele se strecura căzînd pe iarbă în mici pete de lumină. Copacii erau înalți, frunzișul foarte des, dar în pădure nu era întuneric. Pe sub coroanele arborilor nu creștea decît iarbă moale, foarte verde și fragedă, și copacii cenușii, înalți, rari ca într-un adevărat parc.

— Așa e la țară, spuse Bill.

Drumeagul porni să urce pe o colină și pătruserăm în pădurea deasă, suind din ce în ce mai pieptiș. Cîteodată mai și cobora, dar din nou urca abrupt. Și toată vremea auzeam vitele prin pădure. În cele din urmă drumul ieși la lărgime, pe virful dealurilor. Ne aflam sus, pe cea mai înaltă creastă a șirului de culmi împădurite pe care le văzusem de la Burguete. Căpșuni de pădure creșteau pe coasta luminată de soare, într-un mic luminii ivit printre copaci.

De acolo înainte drumeagul ieșea din pădure și se întindea mai departe pe lîngă creasta înălțimilor. Culmile din față nu erau împădurite și pe ele nu mai zăream decît întinse pete de mărăcinii gălbui. În depărtare vedeam maluri prăpăstioase înnegrite de copaci și presărate cu colțuri cenușii de stîncă, ce ne arătau cursul riului Irati.

— Trebuie să mergem pe drumul ăsta de-a lungul crestelor, să trecem peste înălțimile de colo, să străbătem pădurea de pe dealurile din partea cealaltă și să coborîm la albia riului, i-am explicat eu lui Bill.

— Al dracului drum !

— E prea departe ca să mergem pînă acolo, să pescuim și să ne și întoarcem în aceeași zi, fără să iasă sufletul din noi.

— Să iasă sufletul din noi. Frumos spus. O să ne iasă sufletul dacă vrem să ajungem pînă acolo, să ne întoarcem și să mai și pescuim.

Drumul era foarte lung, peisajul splendid, dar eram frînți de oboseală cînd coborîrăm poviernișul colinei împădurite ca să dăm în valea lui Rio de la Fabrica.

Din umbra pădurii, drumeagul ne scoase în arșița soarelui. În față aveam albia rîului. Dincolo de rîu, o costișă prăpăstioasă. Pe costișă, un lan de hrișcă. Ceva mai departe, zărirăm o casă albă într-un pîlc de pomi. Era foarte cald, și ne-am așezat la umbra unor copaci, lîngă un stăvilar întins de-a curmezișul apei.

Bill sprijini de trunchiul unui copac legătura cu trestii, apoi montarăm trestiiile, scoaserăm undițele, puserăm mulinetele, atașarăm amorsele și ne pregătirăm de pescuit.

— Ești sigur că sînt păstrăvi în pîrîiașul ăsta ? întrebă Bill.

— E plin de pește.

— Eu am să încerc cu muscă. Ai ceva muște artificiale ?

— Sînt cîteva acolo.

— Tu pescuiești cu rîmă ?

— Îhî. Am să încerc chiar aici, la stăvilar.

— Bine, atunci eu am să iau cutia cu muște. Și prinse o muscă în undiță. Încotro ar fi mai bine să mă duc ? La deal, ori la vale ?

— La vale e cel mai bine. Și la deal e pește cît vrei.

Bill porni pe mal la vale.

— la și o cutie cu rîme.

— Nu, N-am nevoie. Dacă n-or să se dea la muscă, am să arunc și eu la întîmplare.

Ajunsesse destul de departe, în josul rîului, și privea scurgerea apei.

— la ascultă, strigă Bill ca să răzbească zgomotul stăvilarului. Ce-ar fi să pui vinul în izvorul ăla de pe drum ?

— S-a făcut, am strigat și eu.

Bill flutură din mînă și porni mai departe în josul rîului. Am găsit în rucsac cele două sticle de vin și m-am dus cu ele pe drumeag îndărăt, pînă în locul unde apa unui izvor curgea pe-un șipot de fier. O scîndură era întinsă deasupra izvorului, am ridicat-o și, după ce am îndesat bine dopurile, am virît sticlele în apă. Era atît de rece apa, încît mi-a amorțit mina și încheietura. Am așezat scîndura la loc, cu speranța că nimeni n-o să găsească vinul acolo.

Mi-am luat undița sprijinită de copac, cutia cu momeală și minciogul și m-am îndreptat spre stăvilar. Fusese construit pentru alcătuirea unui punct de pornire al apelor, unde să poată fi mînuți buștenii. Zăgazul era deschis; m-am așezat pe unul dintre trunchiurile clopîte și am privit pinza lînă întinsă de apă înaintea de-a se rostogoli în cascadă. La picioarele stăvilarului, apa acoperită de spume albe era adîncă. Pe cînd puneam nada în undiță, un păstrăv zvîcni din albul apei, căzu în cascadă și pieri la vale. Nici nu terminasem de pus nada, cînd un alt păstrăv țîșni spre cascadă, descriind aceeași curbă grațioasă și dispărînd în apa ce se scurgea vijelios. Am pus un plumb destul de mare și am aruncat undița în apa albă, lîngă buștenii de la piciorul stăvilarului.

Nici n-am simțit cînd a mușcat primul păstrăv. Cînd am început să-l trag mi-am dat seama că se prinsese în undiță și l-am adus, deși se zbătea și-mi curba undița aproape în două, pînă în apa clocotitoare de lîngă cascadă, l-am smucit în sus și l-am aruncat pe stăvilar. Era un păstrăv mare, l-am izbit cu capul de bușteni, pe urmă a încetat să se mai zbată și l-am strecurat în tolbă.

În vremea asta, alți cîteva păstrăvi săriseră în cascadă. De îndată ce am pus nada și am aruncat undița, am prins încă unul, pe care l-am adus în același fel pînă la tolbă. În cîteva minute prinsesem șase. Toți cam de aceeași mărime. l-am întins pe stăvilar,

unul lângă altul, cu capetele în aceeași parte, și i-am privit. Erau foarte frumos colorați, tari și țepeni din pricina apei reci ca gheața. Fiindcă ziua era călduroasă, i-am spintecat pe toți, le-am scos mâțele, urechile și celelalte și le-am azvîrlit. M-am dus cu păstrăvii pe mal, i-am spălat în apa rece, lină și densă din susul stăvilarului, apoi am cules câteva frunze de ferigă și i-am împachetat pe toți în tolba, trei păstrăvi pe un pat de ferigă, deasupra un alt strat de ferigi, pe urmă alți trei păstrăvi acoperiți și ei cu un strat de ferigă. Arătau foarte frumos printre frunzele de ferigă, iar acum tolba se umflase și am așezat-o la umbra unui copac.

Pe stăvilă se făcuse grozav de cald, așa că mi-am așezat cutia cu rîme la umbră, lângă tolba, am scos o carte din rucsac și m-am întins sub copac, cu gînd să citesc pînă avea să vină Bill să mîncăm.

Trecuse puțin de amiază și nu mai era cine știe ce umbră, dar m-am așezat lângă trunchiurile a doi copaci care creșteau unul lângă altul și am început să citesc. Cartea era ceva de A.E.W. Mason și citeam în ea o poveste minunată despre un bărbat care degerase în Alpi și pe urmă căzuse într-un ghețar și i se pierduse urma, iar mireasa lui avea să-l aștepte douăzeci și patru de ani în cap pînă cînd trupul îi fusese scos la iveală de morenă, vreme în care cel ce căștigase adevărata iubire a fetei așteptase și el, și încă mai așteptau amîndoi cînd apărui Bill.

— Ai prins ceva? întrebă el. Ținea și undița, și tolba, și minciogul, toate într-o singură mină și era leoarcă de nadușeală. Nu-l auzisem venind din pricina zgomotului făcut de stăvilă.

— Șase. Tu ce-ai prins?

Bill se așeză jos, deschise tolba și puse pe iarbă un păstrăv mare. Mai scoase încă trei, fiecare puțin mai mare decît cel dinainte, și îi rîndui unul lângă altul, la umbra copacului. Chipul îi era nădușit și radia de fericire.

— Ai tăi cum sînt?

— Mai mici.

— Să-i văd.

— I-am împachetat.

— Cît de mari sînt, de-adevărat?

— Toți sînt cam cît cel mai mic dintre ai tăi.

— Nu cumva încerci să rîzi de mine?

— Aș fi bucuros s-o pot face.

— Și pe toți i-ai prins cu rîmă?

— Da.

— Ești un bețivan puturos!

Bill vîrî păstrăvii în tolba și porni spre rîu legănînd tolba deschisă. Era ud de la brîu în jos și mi-am dat seama că trecuse apa prin vad.

Am plecat și eu pe drum în sus și am scos cele două sticle de vin. Erau reci. Cît am făcut calea întoarsă, sticlele s-au aburit. Am întins merindele pe un ziar, am deschis o sticlă și pe cealaltă am rezemat-o de copac. Bill se întoarse ștergîndu-se pe miini și cu tolba plină de ferigi. Spuse:

— Hai să gustăm din sticlă. Scoase dopul, ridică sticla la gură și bău. Aoleo! Te dor și ochii din cap.

— Ia să vedem.

Vinul era rece ca ghița și avea un ușor iz de rugină.

— Nu-i chiar așa de rău vinișorul ăsta, zise Bill.

— Îl mai drege răceala.

Desfăcurăm pachețelele cu mîncare.

— Pui fript.

— Uite și ouă răscoapte.

- Sare ai găsit ?
- Întîi oul, spuse Bill. Pe urmă găina. Pînă și Bryan¹ ar înțelege treaba asta.
- A murit. Am citit ieri în jurnal.
- Nu mai spune. Serios ?
- Da. A murit Bryan.
- Bill lăsă jos oul pe care îl cojea.
- Domnilor ! exclamă apucîndu-se să desfacă din ziar un picior de pui. Inversez ordinea, în cinstea lui Bryan. Ca un prinos adus Marelui Commoner.² Întîi găina ; pe urmă oul.
- Oare în ce zi o fi creat Dumnezeu găina ?
- Ei, răspunse Bill sugînd piciorul de pui, de unde să știm noi ? Nici nu trebuie să ne punem întrebarea. Nu zăbovim prea multă vreme pe lumea asta. Mai bine să ne bucurăm, să credem și să mulțumim Domnului.
- Mănîncă un ou.
- Bill începu să dea din mîini, cu piciorul de pui într-una și sticla de vin în cealaltă.
- Să ne bucurăm de darurile hărăzite. Să ne folosim de păsările cerului. Să ne folosim de rodul viței de vie. Vrei să te folosești puțin, frate-meu ?
- După tine, frate-meu.
- Bill trase o dușcă zdravănă.
- Folosește-te, frate al meu, mă îndemnă Bill întinzîndu-mi sticla. Să nu se strecoare în sufletele noastre îndoiala, frate. Să nu scormonim cu degetele noastre de maimuță sfintele taine ale cotețului de găini. Să ne păstrăm credința nestrămutată și doar să mărturisim — vreau să mărturisești și tu laolaltă cu mine — oare ce să mărturisim, frate-meu ? Întinse spre mine piciorul de pui și continuă : Lasă-mă să-ți spun eu. Hai să mărturisim — și eu, unul, sînt mîndru să mărturisesc aici — dar vreau să mărturisești și tu împreună cu mine, în genunchi, frate. Și fie ca nici un om să nu se rușineze a îngenunchia în mijlocul naturii necuprinse. Adu-ți aminte că pădurile au fost cele dintîi temple ale Domnului. Să îngenunchem și să strigăm : « N-o mîncăți pe doamna aceea » — asta-i din Mencken.
- Uite, l-am îndemnat. Folosește-te puțin.
- Am deschis și a doua sticlă.
- Dar ce-ți veni ? l-am întrebat. Nu-ți plăcea Bryan ?
- Ba chiar l-am iubit, răspunse Bill. Ne aveam ca frații.
- Unde l-ai cunoscut ?
- Bryan, Mencken și cu mine am învățat împreună toți trei la colegiul Holy Cross.
- Și cu Frankie Frisch.
- Asta-i minciună. Frankie Frisch a învățat la Fordham.
- Așa-i. Eu am fost la Loyola cu episcopul Manning.
- Și asta-i minciună, se împotrivi Bill. Eu sînt cel care am învățat la Loyola cu episcopul Manning.
- Te-ai pilit, i-am spus eu.
- Cu vin ?
- De ce nu ?
- Cu umezeală, declară Bill. Ar trebui să alunge cineva afurisita asta de umezeală.
- Mai tragi un git ?

¹ William Jennings Bryan (1860--1925), avocat și om politic american. A candidat de mai multe ori, fără succes, la președinția SUA.

² Commoner este numele unui săptămînal foarte popular, înființat în 1901 și în a cărui conducere Bryan a avut un rol principal. « Marele Commoner » este un fel de poreclă dată lui W.J. Bryan

— Asta-i tot ce-avem?
 — Doar cele două sticle.
 — Știi cine-mi ești? mă întrebă Bill uitându-se afectuos la sticlă.
 — Nu.
 — Te-ai băgat slugă la Liga Antialcoolică.
 — Am învățat la Notre Dame cu Wayne B. Wheeler.
 — Iar spui minciuni. Eu am învățat la Austin Business College cu Wayne B. Wheeler.

A fost șeful promoției.
 — N-am ce-ți face, i-am spus. Cîrciumile trebuie să dispară.
 — Aici ai dreptate, bătrîne, încuviință Bill. Cîrciumile trebuie să dispară, fiindcă am să le iau cu mine.
 — Te-ai îmbătat.
 — Cu vin.
 — Cu vin?
 — Ei, se prea poate.
 — Vrei să tragem un pui de somn?
 — S-a făcut.

Ne-am întins cu capetele la umbră, privind în sus spre coroanele copacilor.
 — Ai adormit?
 — Nu, răspuse Bill. Mă gîndeam.
 Am închis ochii. Era tare bine să stai întins pe pămînt.
 — Ia spune, zise Bill, ce-i toată istoria asta cu Brett?
 — Cum adică?
 — Ai fost vreodată îndrăgostit de ea?
 — Sigur.
 — Cîtă vreme?
 — Din cînd în cînd și cumplit de multă vreme.
 — Ei, fir-ar al dracului! exclamă Bill. Iartă-mă, prietene.
 — Nu face nimic, i-am răspuns. Acum nu mă mai interesează, de loc.
 — Spui drept?
 — Drept. Numai că al dracului de mult aș prefera să nu vorbim despre treaba asta.

— Te superi că te-am întrebat?
 — De ce dracu să mă supăr?
 — Am să mă culc, anunță Bill. Și își trase un ziar peste față.
 — Ascultă, Jake, spuse după o vreme, ești într-adevăr catolic?
 — Tehnicește.
 — Ce înseamnă asta?
 — Nu știu.
 — E-n regulă, acuma o să dorm, zise Bill. Nu mă mai ține treaz cu vorbăria ta.

Am adormit și eu. Cînd m-am trezit, Bill aranja rucsacul. Era tîrziu după amiază, umbrele copacilor se lungiseră și se întinseseră pînă peste stăvilă. Întepenisem dormind pe pămîntul tare.
 — Ce-ai făcut, te-ai trezit? mă întrebă Bill. De ce nu stai aici să dormi la noapte?
 M-am întins și m-am frecat la ochi.
 — Am avut un vis minunat, își spuse Bill. Nu știu despre ce anume era vorba, dar a fost un vis minunat.
 — Eu nu cred să fi visat ceva.
 — Ar trebui să visezi, mă sfătui Bill. Toți marii noștri oameni de afaceri au fost visători. Uită-te la Ford. Uită-te la președintele Coolidge. Uită-te la Rockefeller. Uită-te la Jo Davidson.

Am demontat undița mea și undița lui Bill și le-am legat laolaltă. Mulinetele le-am așezat în sac. Bill împachetase rucsacul și am pus în el una dintre tolbele cu păstrăvi. Pe cealaltă am luat-o eu.

— Ei, zise Bill, am luat tot?

— Rîmele.

— Sînt ale tale. Pune-le tot aici.

Luase rucsacul pe umeri și am pus cutiile cu rîme într-un buzunar exterior.

— Acuma ai luat tot?

M-am uitat de jur împrejur, pe iarba de la rădăcinile ulmilor.

— Da.

Am pornit pe drumeag la deal și am pătruns în pădure. Aveam cale lungă pînă la Burguete, și se făcuse întuneric cînd am luat-o peste cîmp ca să ajungem la drum, apoi pe drum mai departe, printre casele cu ferestre luminate ale orașului, pînă la han.

Cinci zile am rămas la Burguete și am făcut niște partide de pescuit de toată frumusețea. Noapțile erau reci și zilele fierbinți, dar vîntul adia și în toiul arșitei. Era destul de cald ca să ne putem desfăta trecînd prin vad apele reci, iar soarele ne usca repede cînd ieșeam din rîu și ne așezam pe mal. Am găsit și un curs de apă cu o bulboană destul de adîncă unde să putem înota. Seara jucam bridge în trei, cu un englez pe care îl chema Harris și care venise pe jos tocmai de la Saint Jean Pied de Port și trăsesese la han, tot pentru pescuit. Era foarte simpatic și a mers de două ori cu noi la Irati. Din partea lui Robert Cohn n-am primit nici o veste, și nici de la Brett sau de la Mike.

CAPITOLUL 13

Într-o dimineață am coborît să iau micul dejun și l-am găsit pe englez, pe Harris, așezat la masă. Își pusese ochelarii și citea ziarul. Înălță privirea și îmi zîmbi, spunîndu-mi:

— Bună dimineața. Ai o scrisoare. Am trecut pe la poștă și mi-au dat-o mie s-o aduc.

Scrisoarea se afla pe masă, la locul meu, sprijinită de ceașca de cafea. Harris se apucase din nou să citească ziarul. Am deschis scrisoarea. Fusese pusă la poștă în Pamplona. Era datată din San Sebastian, pe ziua de duminică:

Dragă Jake,

Am sosit aici vineri, dar Brett a băut în tren pînă n-a mai știut ce-i cu ea și i-a venit rău, așa că o să rămînem aici trei zile, la odihnă, cu niște amici de-ai noștri. Marți ne ducem la Pamplona și o să tragem la «Hotel Montoya», dar nu pot ști la ce oră o să sosim. Fii, te rog bun și trimite-ne un bilet, cu autobuzul, ca să ne spui cum să facem să vă întîlnim pe toți miercuri. Primește toată dragostea noastră și iartă-ne de întîrziere, dar Brett a fost într-adevăr sfîrșită: cred că o să fie complet restabilită pînă marți, cum e de fapt încă de pe acum. O cunosc foarte bine și încerc să am cît mai multă grijă de ea, dar nu e chiar atît de ușor. Calde salutări tuturor băleșilor.

MICHAEL

— Ce zi e azi? l-am întrebat pe Harris.
— Cred că miercuri. Da, exact. Miercuri. E minunat cum pierzi șirul zilelor aici în munți.

— Așa-i, am stat aici aproape o săptămână.
— Sper că n-aveți de gând să plecați.
— Ba da. Mi-e teamă că va trebui să plecăm cu autobuzul de după-masă.
— Ce păcat. Tare aș fi vrut să mai mergem o dată cu toții să pescuim în Irati.

— Trebuie să plecăm la Pamplona. Ne așteaptă niște prieteni.
— Marc ghinion pe capul meu. Am petrecut foarte bine împreună aici, la Burguete.

— Hai și dumneata la Pamplona. Acolo putem juca bridge destul de des și are să fie o *fiesta* ol dracului de frumoasă.

— Aș merge cu plăcere. E tare drăguț din partea dumitale că mă inviți. Totuși, aș face mai bine să rămân aici. Nu mi-a mai rămas multă vreme pentru pescuit.

— Îți plac păstrăvii aceia mari din Irati.
— Da, îmi plac, așa e. Îs uriași păstrăvii de-acolo.
— Mi-ar place și mie să mai dau o dată la ei.
— Haide. Mai rămii o zi. Fii băiat bun.
— Trebuie neapărat să ne ducem la Pamplona, i-am spus eu.
— Mare păcat!

După ce mîncărăm, Bill și cu mine ne-am așezat la soare pe o bancă din fața hanului și ne-am apucat să discutăm. Am văzut o fată venind către noi dinspre centrul orașului. S-a oprit în dreptul nostru și a scos o telegramă dintr-o tașcă de piele care îi atîrna de-a lungul fustei.

— *Por ustedes?*¹

M-am uitat la telegramă. Era adresată: « Barnes, Burguete »

— Da. Pentru noi.

A scos o condică și mi-a întins-o să semnez de primire, iar eu i-am dat două monede de alamă. Telegrama era redactată în spaniolă: *Vengo jueves Cohn*.

l-am întins-o lui Bill.

— Ce înseamnă cuvîntul Cohn? mă întrebă el.

— Ce telegramă împruțită! am exclamat eu. Cu același preț ar fi putut trimite zece cuvînte. « Sosesc joi ». Ne spune o mulțime de lucruri, nu-i așa?

— Îți spune tot ce-l interesează pe Cohn.

— Oricum noi o să plecăm, am continuat. N-are nici un rost să-i cărăm pe Brett și pe Mike pînă aici și pe urmă să ne întoarcem înainte de *fiesta*. Crezi c-ar trebui să răspundem?

— Hai să-i răspundem, spuse Bill. Nu-i nevoie să facem pe nebulii.

Ne-am dus la oficiul poștal și am cerut un formular de telegramă.

— Ce scriem? întrebă Bill.

— « Sosim la noapte ». Ajunge.

Am plătit și ne-am întors la han. Acolo l-am găsit pe Harris și cîteșitrei am pornit pe jos pînă la Roncevalles. Am vizitat mînăstirea.

— Remarcabile locurile astea, spuse Harris la plecare. Numai că, știți, eu nu prea mă dau în vînt după asemenea lucruri.

— Nici eu, mărturisi Bill.

¹ Pentru dumneavoastră? (sp).

— Totuși, urmă Harris, e un loc într-adevăr deosebit. Mi-ar fi părut rău să nu-l văd. În fiecare zi am avut de gînd să vin încoace.

— Nu se poate compara cu pescuitul, orice ai spune, nu-i așa?... întrebă Bill. Îi era simpatic Harris.

— Cred și eu că nu.

Ședeam în fața vechii capele a minăstirii.

— Nu cumva e-o cîrciumă colo, vizavi? întrebă Harris. Sau mă înșeală pe mine ochii?

— Cam ca o cîrciumă arată, recunosc Bill.

— Și mie mi se pare că-i cîrciumă, am spus eu.

— Știți ce? urmă Harris. Haideți s-o folosim.

Chestia cu « folosirea » o preluase de la Bill.

Am luat cîte o sticlă de vin pentru fiecare. Harris n-a vrut cu nici un chip să ne lase să plătim și noi. Vorbea spaniolește destul de bine și hangiuul a refuzat să ne ia banii.

— Știți ce? Nici nu vă puteți închipui ce înseamnă pentru mine să am alături niște băieți ca voi.

— Ne-am distrat toți foarte bine, Harris.

Harris se cam făcuse.

— Știți ce? Nici nu vă închipuiți ce înseamnă treaba asta. De la război încoace nu prea am mai petrecut.

— Odată și-odată tot o să mai pescuim noi împreună. Ține minte, Harris.

— Neapărat. Ne-am simțit așa de minunat.

— Ce-ar fi să mai luăm o sticlă?

— Grozavă idee, spuse Harris.

— Dar pe asta o dau eu, anunță Bill. Dacă nu, nu mai bem.

— Te-ai ruga să mă lași pe mine s-o plătesc. Îmi face o mare plăcere, te rog să mă crezi.

— Acuma o să fie plăcerea mea, insistă Bill.

Hangiuul aduse și a patra sticlă. Paharele ni le păstrasera. Harris îl ridică pe al lui.

— Ascultați ce vă spun. Nici nu știți ce grozav se folosește vinul ăsta.

Bill îl bătu cu palma pe spate.

— Al dracului Harris!

— la ascultați. Știți că de fapt nu Harris mă cheamă. Mă cheamă Wilson-Harris. Un singur nume. Cu linioară, știți.

— Al dracului Wilson-Harris! exclamă Bill. Noi îți spunem Harris fiindcă ne ești drag.

— Ascultă, Barnes. Nici nu știi ce înseamnă toate astea pentru mine.

— Dă-i bătaie și mai folosește un pahar, i-am răspuns.

— Barnes. Zău, Barnes, n-ai cum să știi. Asta-i.

— Hai, Harris, bea.

Am făcut drumul îndărăt, de la Roncevalles, cu Harris între noi. Am luat masa de prînz la han, și Harris ne-a condus pînă la autobuz. Ne-a dat cartea lui de vizită cu adresa de la Londra, adresa clubului și adresa de la birou, iar cînd ne-am urcat în autobuz ne-a înmînat fiecăruia cîte un plic. L-am deschis pe al meu imediat și am găsit înăuntru o duzină de muște. Făcute de Harris, cu mîna lui. El își făcea toate muștele folosite la pescuit.

— la ascultă, Harris... am început eu.

— Nu, nu! mă intrerupse englezul în vreme ce cobora din autobuz. Nu sînt niște muște chiar clasa întâi. Dar mi-am zis că de-o să pescuiți vreodată cu ele, poate o să vă aduceți aminte cît de bine am petrecut împreună.

Autobuzul porni. Harris rămase în fața oficiului poștal. Ne făcu semn cu mîna. După ce ne-am depărtat puțin, s-a întors în loc și a pornit îndărăt, către han.

— Ce zici, n-a fost drăguț Harris ăsta? mă întrebă Bill.

— Cred că într-adevăr s-a simțit bine cu noi.

— Harris? Sigur că da.

— Îmi pare rău că nu vine la Pamplona.

— Vrea să pescuiască.

— Da. În orice caz, nu poți ști niciodată cum au să se înțeleagă între ei niște englezi.

— Și eu cred că nu.

Am ajuns la Pamplona către seară și autobuzul a tras în fața hotelului « Montoya ». În piață se întindeau cablurile electrice și se aranjau luminile pentru *fiesta*. Cîțiva copii se strînseseră în jurul autobuzului, și un vameș din oraș îi pune pe toți călătorii proaspăt sosiți să-și desfacă bagajele pe trotuar. Noi doi am intrat în hotel și pe scări ne-am întîlnit cu Montoya. Ne-a strîns mîinile, zîmbind în felul lui stînjenit.

— Prietenii dumneavoastră sînt aici, ne vesti Montoya.

— Domnul Campbell?

— Da. Domnul Cohn, și domnul Campbell, și Lady Ashley.

Zimbea ca și cum mi-ar fi spus ceva ce trebuia neapărat să mă intereseze.

— Cînd au sosit?

— Ieri. V-am păstrat camerele pe care le-ați avut înainte.

— Foarte bine. Și domnului Campbell i-ai dat o cameră cu vedere spre piață?

— Da. Camerele pe care le-am ales împreună.

— Și acum unde-s prietenii noștri?

— Cred că s-au dus unde se joacă pelotă.

— Ce se aude cu taurii?

Montoya zîmbi și răspunse:

— Diseară. Diseară la șapte aduc taurii de la Villar, iar miine vin cei de la Miura. Vă duceți cu toții să-i vedeți?

— Da, sigur. Ceilalți n-au văzut niciodată o *desencajonada*.¹

Montoya îmi puse mîna pe umăr.

— O să ne întîlnim acolo.

Și din nou zîmbi. Totdeauna îmi zimbea ca și cum luptele de tauri ar fi fost un secret cu totul special, numai de noi doi cunoscut; un secret destul de șocant dar mai ales foarte ascuns, despre care amîndoi știam. Totdeauna îmi zimbea de parcă pentru ceilalți secretul acesta ar fi avut ceva obscen, dar pentru noi rămînea ușor de înțeles. Și nu s-ar fi cuvenit să-l dezvăluim și celor care n-ar fi putut înțelege.

— Prietenul dumneavoastră e și dînsul un *aficionado*? întrebă Montoya zîmbindu-i lui Bill.

— Da. A venit tocmai de la New York special pentru San Fermines.

— Da? zise Montoya, arătînd o politicoasă neîncredere. Dar nu e un *aficionado* cum sînteți dumneavoastră.

Din nou își puse stînjenit mîna pe umărul meu.

— Ba da, i-am răspuns. E un *aficionado* adevărat.

— Dar nu-i un *aficionado* chiar așa ca dumneavoastră.

¹ Descărcarea taurilor din cuști.

Aficion înseamnă pasiune. *Aficionado* e cel pasionat după luptele de tauri. Toți toreadorii și matadorii vestiți stăteau la hotelul lui Montoya; adică cei stăpîniți de *aficion* stăteau acolo. Cei care se ocupau de luptele de tauri făcînd din asta un fel de comerț veneau poate o dată la Montoya, dar de întors nu se mai întorceau la el. Cei cu faimă veneau în fiecare an. În camera lui Montoya puteai găsi oricînd fotografiile lor. Iar fotografiile toreadorilor cu adevărat apreciați de Montoya erau înrămate. Fotografiile celor lipsiți de *aficion* zăceau într-un sertar al biroului. Adevsea aveau pe ele dedicații cum nu se poate mai măgulitoare. Dar pentru Montoya n-aveau nici o valoare. Într-o bună zi le-a scos pe toate din sertar și le-a aruncat la coș. Nu vroia să le mai vadă în ochi.

Deseori discutam despre tauri și luptători. Trăsesem la Montoya mai mulți ani la rînd. Niciodată nu stăteam de vorbă prea îndelung. Nu ne interesa decît plăcerea de a ne afla reciproc părerile. Existau oameni veniți din orașe depărtate și care înainte de a părăsi Pamplona zăboveau să discute cîteva minute cu Montoya despre tauri. Aceștia erau *aficionados*. Iar cei care se dovedeau adevărat *aficionados* găseau totdeauna camere, chiar dacă hotelul era plin. Montoya mi l-a prezentat pe cîțiva. Totdeauna se arătau foarte politicoși, la început, și îi amuza teribil faptul că sînt americani. Nu știu de ce, dar se socotea de la sine înțeles că un american nu poate avea *aficion*. Se putea preface sau putea să confunde *aficion* cu setea de senzații tari, însă era cu neputință s-o trăiască realmente. Cînd își dădeau seama că am *aficion*, și în privința aceasta nu existau semne exterioare de recunoștere, nici întrebări verificate în stare s-o dovedească, ci mai mult un fel de examinare orală a spiritului, prin întrebări totdeauna puțin ferite și niciodată limpezi, avea loc fără greș stînjeșita punere a mîinii pe umăr, sau un « *Buen hombre* ».¹ Însă aproape de fiecare dată se producea atingerea nemijlocită. S-ar fi zis că simțeau nevoia de a te atinge cu mîna pentru a se încredința.

Montoya ar fi fost în stare să ierte orice unui luptător stăpînit de *aficion*. Putea să ierte crize de nervi, panică, inexplicabile acte nesocotite, orice soi de cusururi. Unui om înzestrat cu *aficion* putea să-i ierte orice. De la bun început mi-a iertat toți prietenii. Fără să-mi spună vreodată un cuvînt, îi socotea ceva neînsemnat, dar rușinos, existent între noi doi, ca spintecarea cailor la luptele de tauri.

Bill urcase în cameră îndată după ce intraserăm în hotel și l-am găsit spălîndu-se și schimbîndu-și hainele.

- Ei, te-ai săturat de vorbit spaniolește?
- Mi-au spus c-au să aducă taurii diseară.
- Hai să ne căutăm trupa și să mergem acolo.
- Bine. Probabil c-o să-i găsim la cafenea.
- Ai luat bilete?
- Da. O să vedem cum descarcă toți taurii.
- Și cum?

Își întindea obrazul spre oglindă, să vadă de nu cumva rămăseseră locuri nebărbierite pe sub linia falcii.

— E foarte frumos, i-am răspuns. Dau drumul taurilor din cuști, unul cîte unul, iar în țarc sînt boi băgați acolo ca să nu se bată taurii între ei, și taurii se năpustesc peste boii care fug de jur împrejur ca niște fete bătrîne, încercînd să-i domolească.

- Și nu se întîmplă să spintece boii?
- Ba da. Cîteodată îi ajung din urmă și-i omoară.
- Și boii ce pot să facă?

¹ Om de treabă (sp.)

— Nimic. Încearcă să se împrietenească cu taurii.
— Dar de ce îi viră acolo?
— Ca să-i domolească pe tauri și să nu-i lase să-și rupă coarnele în zid, ori să se împungă între ei.

— Grozav e să fii bou !

Coborîrăm scările, ieșirăm pe ușa hotelului și traversăram piața către « Café Iruha ». În piață erau două gherete stinghere unde urma să se vîndă bilete. Obloanele lor, pe care stătea scris SOL, SOL Y SOMBRA și SOMBRA¹, erau lăsate. N-aveau să se deschidă decît cu o zi înainte de *fiesta*.

Dincolo de piață mesele și fotoliile de răchită albă de la « Iruha » se întindeau și pe spațiul neacoperit de arcadă, pînă la marginea străzii. M-am uitat spre mese, căutîndu-i pe Brett și pe Mike. Acolo erau. Și Brett, și Mike, și Robert Cohn. Brett avea pe cap o beretă de tipul celor purtate de basci. La fel și Mike. Robert Cohn era cu capul gol și cu ochelarii pe nas. Brett ne văzu venind și ne făcu semn cu mîna. Cînd ne apropiară de masă, colțurile ochilor i se încrețiră.

— Hello, băieți ! strigă Brett.

Era fericită. Mike avea un fel de a-ți strînge mîna care transmitea întreagă intensitatea sentimentelor. Robert Cohn ne-a strîns-o fiindcă ne întorseserăm.

— Unde dracu ați fost? i-am întrebat.

— Eu i-am adus pînă aici, răspunse Cohn.

— Ce prostie ! exclamă Brett. Dacă n-ai fi fost cu noi, am fi ajuns mult mai devreme.

— Ba n-ați mai fi ajuns niciodată.

— Ce prostie ! V-ați bronzat, băieți. Ia uitați-vă la Bill.

— V-a mers bine la pescuit? întrebă Mike. Aveam de gînd să venim și noi.

— Ni-a fost rău. V-am dus dorul.

— Eu am vrut să vin, adăugă Cohn, dar mi-am zis că trebuie să-i aduc și pe ei.

— Tu să ne-aduci pe noi ! Ce prostie !

— Și chiar v-a mers bine? stăruie Mike. Ați prins pește mult?

— În unele zile am prins cîte o duzină fiecare. A mai fost cu noi și un englez acolo sus.

— Harris îl chema, spuse Bill. Îl cunoști cumva, Mike? A făcut și el războiul.

— Băiat norocos, răspunse Mike. Ce zile am mai trăit atunci. Tare aș vrea să se întoarcă vremurile de-atunci.

— Nu fi cretin.

— Tu ai făcut războiul, Mike? întrebă Cohn.

— Ba bine că nu.

— A fost un ostaș cum nu se poate mai distins, zise Brett. Ia povestește-le cum s-a întîmplat cînd calul tău a luat-o razna prin Piccadilly.

— Nici nu mă gîndesc. Am spus povestea asta de patru ori.

— Mie nu mi-ai povestit niciodată, se plînsese Robert Cohn.

— N-o mai înșir din nou. Mă face de ris.

— Spune-le despre decorațiile pe care le-ai primit.

— Nu le spun. M-aș face și mai tare de ris.

— Despre ce-i vorba?

— O să vă spună Brett. Ea are grijă să povestească toate istoriile care mă fac de ris.

— Hai, ia povestește, Brett.

— Să spun?

¹ Soare, soare și umbră, umbră (sp.)

- Am să vă povestesc eu însumi.
- Ce decorații ai primit, Mike?
- N-am primit nici o decorație.
- Ba câteva trebuie să fi primit.
- Probabil că pe cele obișnuite. Dar nu m-am dus niciodată să le iau. Într-o bună zi a avut loc un banchet dintr-acelea gomoase, unde trebuia să vină și prințul de Wales, iar pe invitații scria că toată lumea e obligată să-și pună decorațiile. Bineînțeles că eu n-aveam nici o decorație, așa că am trecut pe la croitorul meu și l-am lăsat paf cu invitația, și m-am gândit să fac pe grozavul și i-am spus: «Trebuie să-mi aranjezi și câteva decorații». «Ce decorații anume, sir?» a zis croitorul. Și eu i-am răspuns: «Ei, care-or fi. Numai vezi să-mi aranjezi câteva». «Dar ce decorații aveți sir?» zice croitorul. «De unde vrei să știu?» zic eu. Nu știu ce-o fi fost în capul lui, și-o fi închipuit că-mi pierd toată vremea citind porcăria aia de buletin special. «Pune, acolo, cît mai multe. Alege-le pe care crezi dumneata». Așa că mi-a aranjat niște decorații, știți, de alea, miniaturi, mi le-a dat puse într-o cutie, iar eu am vîrît cutia în buzunar și am uitat de ea. Ei, și m-am dus eu la banchet, dar era în seara cînd l-au împușcat pe Henry Wilson, așa că n-a venit nici prințul de Wales, n-a venit nici regele, nimeni nu și-a pus decorațiile, și toți mahării ăia se trudeau să și le scoată din piept, iar eu le aveam pe-ale mele în buzunar.

Se opri, așteptîndu-se să izbucnim în ris.

— Asta-i tot?

— Asta-i tot. Poate că n-am spus-o cum trebuie.

— N-ai spus-o cum trebuie, zise Brett. Dar nu face nimic.

De data asta am ris cu toții.

— A, da! urmă Mike. Mi-am adus aminte. A fost un banchet înflorător de plic-ticos și n-am mai putut să îndur, așa că am plecat. Mult mai tîrziu, noaptea, am dat peste cutia din buzunar. Ce-s astea? mi-am zis. Decorații? Porcării de-acelea de decorații militare? Așa că le-am scos pe toate de pe căptușeala cutiei — știți, stau prinse pe o catifea frumoasă — și le-am împărțit la fete. Am dat cîte una fiecărei fete. Așa, ca amintire. Și toate au zis că sînt un soldat cum nu s-a mai pomenit. Să împarți decorații într-un bar de noapte. Amarnic băiat!

— Spune și restul, îl îndemnă Brett.

— Nu găsiți că a fost drăguț? întrebă Mike. Rideam cu toții. A fost. Vă jur c-a fost drăguț. În orice caz, croitorul mi-a scris și mi-a cerut să-i dau îndărăt decorațiile. A trimis un om la mine. Și mi-a tot scris luni de zile în șir. Se pare că i le lăsase cineva să le curețe. Un ștab din cei mari. A făcut pe chestia decorațiilor un scandal formidabil. Mike tăcu o vreme. Apoi adăugă: Teribil ghinion pe capul croitorului.

— Nu cred că ai dreptate, spuse Bill. Eu aș zice chiar c-a dat norocul peste croitorul tău.

— Grozav de priceput croitor. Nimeni n-ar crede dacă m-ar vedea cum umblu acum. Ii dădeam cîte o sută de lire pe an, numai ca să-i astup gura. Așa că nu-mi trimetea niciodată facturile. Mare nenorocire pe capul lui cînd am dat eu faliment. Iar asta s-a întîmplat îndată după povestea cu decorațiile. Pe urmă și scrisorile lui au devenit mai tăioase.

— Și cum ai dat faliment? întrebă Bill.

— În două feluri, răspune Mike. Mai întîi treptat, și pe urmă dintr-o dată.

— Din ce cauză?

— Prietenii, zise Mike. Aveam o droaie de prieteni. Prieteni fățarnici. Și pe urmă mai aveam și creditori. Probabil că în toată Anglia n-ai fi găsit unul să aibă mai mulți creditori decît mine.

— Povestește-le cum a fost la tribunal, îl rugă Brett.
— Nu mai țin minte, zise Mike. Eram cam pilit.
— Pilit? ! strigă Brett. Beat mort erai!
— Etraordinară întâmplare, continuă Mike. Acum câteva zile m-am întâlnit cu fostul meu asociat. S-a oferit să-mi dea ceva de băut.
— Povestește-le despre avocatul tău cel învățat, stăruie Brett.
— Nu povestesc, se împotrivi Mike. Învățul meu de avocat era și el tot chior de beat. Ei, hai s-o lăsăm, e prea trist subiectul ăsta. Mergem să vedem cum descarcă taurii, ori nu mai mergem?
— Haideți să mergem.

Am chemat chelnerul, am plătit, și am pornit pe jos pe străzile orașului. Eu am plecat împreună cu Brett, dar Robert Cohn s-a apropiat și a încadrat-o pe partea cealaltă. Citeștrei am mers mai departe, pe lângă *Ayuntamiento* unde atirneau steaguri la balcoane, prin piață, și pe urmă pe strada în pantă care ducea drept la podul de poste Arga. O mulțime de lume mergea într-acolo să vadă taurii, trăsurile se scurgeau pe panta colinei și peste pod, iar vizitii, caii și bicele răsăreau pe deasupra capetelor mulțimii care înainta pe stradă. După ce-am străbătut podul am luat-o pe un drum care ducea la țarcuri. Am trecut pe lângă o circiumă cu un afiș în fereastră: «Vin Bun 30 Centime Kilo».

— Aici venim, când o să cam terminăm fondurile, zise Brett.

Femeia care stătea în pragul circiumii ne urmări cu privirea pe când treceam. Strigă către cineva dinăuntru și trei fete apărură la fereastră și se uită lung după noi. La Brett se uitau.

La poarta țarcurilor doi bărbați controlau biletele celor care intrau. Am intrat și noi pe poartă. Înăuntru erau copaci și o casă scundă, de piatră. În fund de tot se afla zidul de piatră al țarcurilor, cu spărturi ce arătau ca niște creneluri presărate de-a lungul zidului din față al fiecărui țarc. O scară ducea până deasupra zidului și oamenii urcau pe ea și se împrăștiu pe zidurile despărțitoare dintre cele două țarcuri. În drum spre seară, călcînd pe iarba de sub copaci, am trecut pe lângă cuștile uriașe, vopsite în cenușiu, în care se aflau taurii. Cîte un taur în fiecare cușcă. Fuseseră aduși cu trenul de la o crescătorie de tauri din Castilia, descărcați la gară din vagoanele platformă și aduși aici ca să fie scoși din cuști și viriți în țarcuri. Pe fiecare cușcă se vedea numele și semnul distinctiv al crescătorului.

Ne-am urcat pe zid și ne-am găsit locuri de unde ne puteam uita drept în țarc. Zidurile de piatră erau văruițe, pe pămînt se vedeau împrăștiate paie, iar de-a lungul zidului se aflau iesle de lemn și ighiaburi pentru adăpat.

— la uitați-vă, am spus eu.

Dincolo de riu se înălța platoul și orașul. Pe toate zidurile vechi și pe toate meterezele se vedea mulțimi de oameni. Cele trei linii ale fortificațiilor alcătuiau trei negre șiruri de oameni. Deasupra zidurilor apăreau capete la ferestrele caselor. Pe latura cea mai depărtată a platoului, băietanii se urcaseră în copaci.

— Așteaptă, probabil, să se întîmple ceva, spuse Brett.

— Vor să vadă taurii.

Mike și cu Bill se duseseră pe colălalt zid, în partea mai joasă a țarcului. Ne făceau semne cu mina. Spectatorii veniți mai tîrziu stăteau în spatele nostru și ne împingeau cînd erau și ei împinși de alții.

— De ce nu încep o dată? întrebă Robert Cohn.

Un singur catîr, înhamat la una dintre cuști, o trase pînă în poarta țarcului. Cîțiva oameni lucrau cu rîngile și săltau cuștile s-o potrivească drept în poarta țarcului. Alții se urcaseră pe zid și stăteau gata să salte poarta țarcului și după aceea pe-a cuștii. De cealaltă parte a țarcului se deschidea o altă poartă și doi boi intrară înăuntru la

trap, clătinându-și capetele și legănându-și trupurile slabe. Se opriră, unul lângă altul, la marginea țărcului, cu capetele îndreptate spre poarta pe unde aveau să intre taurii.

— Nu par prea fericiți, zise Brett.

Oamenii de pe zid se aplecară și săltară poarta țărcului. Pe urmă o săltară și pe-a cuștii.

M-am aplecat mult și am încercat să văd ce e în cușcă. Era întuneric. Cineva a izbit cu o rangă de fier în pereții cuștii. Și înăuntru parcă s-a produs o explozie. Izbind cu coarnele când într-un perete, când într-altul, taurul dezlănțui un zgomot asurzitor. Pe urmă am zărit un bot negru și umbra coarnelor, iar după aceea, lovind tare cu copitele în lemnul cuștii ce răsună a gol, taurul dădu năvală în țarc și propinându-se pe picioarele de dinainte, care lunecară printre paie, se opri deodată, cu capul înălțat, cu uriașul ghem de mușchi umflat pe greabăn, și toți mușchii trupului păreau să-i zbirniie pe când se uita la mulțimea adunată pe ziduri. Boii se traseră îndărăt, pînă în zid, cu capetele aplecate și ochii ațintiți asupra taurului.

Taurul îi văzu și năvăli spre ei. Un bărbat strigă tare din dosul unei gherete și bătu cu pălăria în scîndurile peretelui, dar taurul nu mai ajunsese la boi, ci se întoarse în loc, se încordă și se năpusti spre locul unde fusese omul, încercînd să-l lovească, prin scînduri, cu cîteva izbituri iuți, scormonitoare, date cu cornul drept.

— Dumnezeu! mare, nu-i așa că-i frumos? întrebă Brett.

Ne uitam atunci chiar în spinarea lui.

— Uită-te cît de bine mînuiește coarnele, am spus eu. A dat întii cu stîngul și pe urmă cu dreptul, exact ca un boxer.

— Vorbești serios?

— Fii atentă.

— Se mișcă prea repede.

— Așteaptă. Imediat are să repete mișcarea.

În fața porții mai fusese trasă o cușcă. În colțul din partea cealaltă, un om ascuns în dosul unui adăpost de scînduri atrase atenția taurului și în vreme ce acesta stătea cu coada spre intrare, ușa cuștii fu săltată — și un alt taur pătrunse în țarc.

Al doilea taur năvăli de-a dreptul spre boi și doi oameni ieșiră de după adăpostul de scînduri și începură să răcnească la el, ca să-l întoarcă din drum. Dar taurul continuă să gonească în aceeași direcție, și oamenii răcneau într-una: *Ho ! Ho ! Toro !* și își vînturau brațele prin aer. Boii se întoarseră pieziș ca să primească asaltul, iar taurul se năpusti asupra unuia dintre ei.

— Nu te uita, am sfătuit-o pe Brett.

Dar ea se uita într-acolo, fascinată, așa că am adăugat:

— Foarte bine. Dacă nu te impresionează.

— Acuma am văzut, spuse Brett. Am văzut cum a dat întii cu cornul stîng și pe urmă cu dreptul.

— Excelent !

Boul zăcea la pămînt, cu gîtul lungit, capul întors într-o parte, și stătea întins așa cum se prăbușise. Deodată, taurul se întoarse și porni către boul celălalt, care se oprise în capătul cel mai depărtat al țărcului, clătinînd din cap și privind atent la ce se întîmplă. Boul porni în fugă stîngace, fără spor, și taurul îl ajunse din urmă, îl lovi nu prea tare în coaste, dar pe urmă îl lăsă în pace și începu să se uite la oamenii de pe ziduri, și atunci ghemul de mușchi de pe greabăn i se umflă și mai mult. Boul se apropie de el prefăcîndu-se că vrea să-l miroase, iar taurul se încordă nepăsător, fără tragere de inimă. Apoi și taurul îl miroși pe bou, iar după aceea porniră împreună, la trap spre taurul celălalt.

La apariția taurului următor, cîteșitrei, cei doi tauri și boul, stăteau unul lângă altul, cu capetele apropiate și coarnele îndreptate spre noul sosit. Peste cîteva

minute boul se apropie de taurul cel nou, îl liniște și îl aduce la turmă. După ce fură aduși și ultimii doi tauri, se strînseseră cu toții, liniștiți, laolaltă.

Boul care fusese împuns se ridicase în picioare și stătea rezemat de zidul de piatră. Nici unul dintre tauri nu se mai apropia de el, și nici el nu încercă să se alăture turmei.

Am coborît de pe zid împreună cu mulțimea și ne-am mai uitat pentru ultima oară la taurii prin spărturile din zidul țărului. Acum erau toți liniștiți, cu capetele plecate. Am luat o trăsură și ne-am întors la cafenea. Bill și Mike au sosit abia peste o jumătate de ceas. Poposiseră în drum prin mai multe locuri ca să bea cîte ceva.

Stăteam cu toții în jurul mesei, la cafenea.

— E formidabilă povestea asta, spuse Brett.

— Dar taurii din urmă au să lupte tot așa de bine ca și primul? Întrebă Robert Cohn. Mi s-a părut că s-au potolit cam repede.

— Se cunosc între ei, i-am explicat. Nu-s primejdioși decît dacă rămîn stingheri, sau numai cîte doi ori trei.

— Cum adică primejdioși? Întrebă Bill. Mie mi s-a părut că toți sînt primejdioși.

— Nu-s porniți să omoare decît dacă sînt stingheri. Bineînțeles, dacă ai fi intrat tu înăuntru, probabil ai fi izbutit să-l scoți pe unul din turmă și atunci ar fi devenit primejdios.

— E prea complicat, mărturisii Bill. Ai grijă să nu mă scoți niciodată din cireadă, Mike.

— Ascultați ce vă spun eu, zise Mike, erau într-adevăr frumoși taurii ăia, nu-i așa? Ați băgat de seamă ce coarne aveau?

— Cum să nu? ! răspunse Brett. Pînă acum habar nu aveam ce sînt acelea coarne de taur.

— L-ai văzut pe cel care a împuns boul? Întrebă Mike. A fost extraordinar.

— Cruntă mai e și viața de bou ! spuse Robert Cohn.

— Nu-i așa? îl întrebă Mike. Eu aș fi zis că ție ți-ar fi plăcut să fii bou, Robert.

— Ce vrei să spui, Mike?

— Au o viață atît de liniștită. Niciodată nu spun nimic și totdeauna te-mpiedici de ei în drum.

Ne-am simțit c-am stingheriți. Bill începu să rîdă. Robert Cohn era furios. Mike vorbi mai departe:

— Eu zic că ți-ar place. Niciodată n-ai fi silit să scoți vreo vorbă. Hai, Robert, spune și tu ceva. Nu sta doar așa, ca o momîie.

— Am spus, Mike. Nu-ți aduci aminte? Chestia cu boii.

— Ei, mai spune încă ceva. Spune ceva cu haz. Nu-ți dai seama că toți ne distrăm de minune.

— Las-o încurcată, Michael. Te-ai îmbătat, interveni Brett.

— Nu m-am îmbătat. Vorbesc foarte serios. Oare Robert Cohn are să se țină toată vremea după Brett așa, ca boul?

— Termină, Michael. Încearcă să dai dovadă de puțină bună creștere.

— Dă-o dracului de bună creștere. La urma urmei, cine mai știe astăzi de bună creștere, în afară de tauri? Nu-s drăguți taurii? Nu-ți plac, Bill? De ce nu spui ceva Robert? Nu mai sta așa, ca la înmormîntare. Și ce dacă Brett s-a culcat cu tine? S-a culcat ea cu mulți alții mai breji decît te-ai putea crede tu.

— Termină, zise Cohn. Și se ridică în picioare. Isprăvește o dată, Mike !

— Ia, ia, nu te ridica în picioare și nu te face că ai vrea să dai în mine. Cu chestii de astea nu mă impresionezi. Spune-mi, Robert, de ce te ții toată vremea după Brett ca un bou nenorocit? Nu știi că nimeni nu-ți dorește prezența? Eu

cum știu când nu sînt bine venit? De ce nu-ți dai seama când nu ești bine venit? Ai sosit la San Sebastian, unde nimeni nu te dorea, și te-ai ținut după Brett ca un bou nenorocit. Crezi că se face una ca asta?

— Taci din gură. Te-ai îmbătat.

— Poate că m-am îmbătat. Tu de ce nu te-ai îmbătat? Tu de ce nu te îmbeți niciodată, Robert? Ai văzut că la San Sebastian nu te-ai simțit bine fiindcă nici unul dintre prietenii noștri n-a catadixit să te invite la vreo petrecere. Și nu prea ai cum le găsi vină. Ai? I-am rugat să te cheme. N-au vrut s-o facă. Nu poți să le găsești vreo vină. Poți? Ei, răspunde. Le poți găsi vreo vină?

— Du-te dracului, Mike.

— Eu nu le găsesc nici o vină. Tu le găsești? Pentru ce te ții după Brett? Despre politețe n-ai auzit niciodată? Cam cum îți închipui că mă simt eu?

— Ești într-adevăr încântător când vorbești despre politețe, interveni Brett. Ești un om atît de politicos!

— Hai să mergem, Robert, spuse Bill.

— De ce te ții mereu după coada ei?

Bill se ridică și îl luă de braț pe Cohn.

— Nu plecați, continuă Mike. Robert Cohn vrea să dea și el un rînd.

Bill ieși din cafenea împreună cu Robert. Fața lui Cohn era galbenă ca ceara. Mike continua să vorbească. O vreme am stat și l-am ascultat. Brett părea scîrbită. Îl întrerupse:

— Știi ce, Michael, n-ar trebui să fii chiar atît de măgar. Nu zic că n-are dreptate, mă înțelegi, adăugă apoi întorcîndu-se spre mine.

Vocea lui Mike nu mai suna încordat. Din nou ne simțeam ca între prieteni.

— Nu-s chiar așa dea beat pe cît s-ar părea, spuse Mike.

— Știu că nu ești, mărturisi Brett.

— Nici unul dintre noi nu-i treaz, am zis eu.

— Dar n-am spus nici un cuvînt pe care să nu vreau să-l rostesc.

— Da, însă ai spus-o cu prea multă răutate, zise Brett rîzînd.

— A fost măgar, totuși. Hop deodată la San Sebastian, unde nimeni n-avea nici un chef de mutra lui. Se ține toată ziua după Brett, șade și doar se zgîiește la ea. Mi s-au întors mâțele pe dos.

— Da, s-a purtat foarte urît, întări Brett.

— Bagă de seamă, Brett a mai avut și înainte de-a face cu bărbații. Și de fiecare dată mi-a mărturisit totul. Mi-a dat să citeșc scrisorile blegului ăsta de Cohn. Dar n-am vrut.

— Foarte frumos din partea ta.

— Nu, ascultă, Jake. Brett s-a mai încurcat și cu alți bărbați. Însă niciodată n-au fost evrei, și niciodată după aceea nu s-au ținut mereu după coada ei.

— Băieți unul și unul, comentă Brett. N-are nici un rost să mai vorbim. Mike și cu mine ne înțelegem minunat.

— Mi-a dat scrisorile lui Robert Cohn. N-am vrut să le citeșc.

— Nu citești nici un fel de scrisori, iubitele. Nu le citești nici pe ale mele.

— Nu pot citi scrisori, mărturisi Mike. Curios, nu?

— Nu poți citi nimic.

— Ba nu. Aici n-ai dreptate. Mai citeșc și eu cîte ceva. Cînd sînt acasă, citeșc.

— Mai ai puțin și-o să începi să și scrii, zise Brett. Haide, Mike, vino-ți în fire. Acuma trebuie să te împaci cu situația. E aici și n-ai ce-i face. Am venit la *fiesta*, nu ne strica cheful.

— Bine, dar să învețe cum să se poarte.

— Are să învețe. Îi spun eu.

— Să-i spui tu, Jake. Spune-i că ori învață cum să se poarte, ori să-și vadă de drum.
 — Da, am încuviințat eu, are să-mi stea foarte bine când o să i-o spun.
 — Ascultă, Brett. Spune-i lui Jake cum îți zice Robert. E *extraordinar*, zău că da.
 — Vai, nu. Nu pot.
 — Dă-i drumul. Doar sîntem prieteni. Nu-i așa că sîntem prieteni, Jake?
 — Nu pot să-i spun. Prea e ridicol.
 — Atunci îi spun eu.
 — Astîmpără-te, Michael. Nu fi măgar.
 — Circe îi spune, continuă Mike. Afirmă sus și tare că pe toți bărbații îi prefacă
 în porci. Grozavă chestie. Îmi pare rău că nu sînt și eu un tip ca ăștia, literații.
 — Ar avea succes, să știi, spuse Brett. Face scrisori frumoase.
 — Știu, am încuviințat. Mi-a scris și mie de la San Sebastian.
 — Aia-i nimic, declară Brett. E în stare să facă niște scrisori teribil de amuzante.
 — Scrisoarea aceea ea m-a pus s-o scriu. Chipurile, trebuia să treacă drept bolnavă.
 — Am și fost al dracului de bolnavă.
 — Haideți, i-am îndemnat, trebuie să mergem la hotel și să mîncăm.
 — Dar cum mai dau eu ochii cu Cohn? întrebă Mike.
 — Așa ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic.
 — În ce mă privește, n-am nimic de zis, declară Mike. Nu mă simt de loc jenat.
 — Dacă spune ceva, zi-i c-ai fost beat, și gata.
 — S-a făcut. Dar hazul dracului e că chiar cred c-am fost beat.
 — Haideți, ne zori Brett. S-a plătit pentru otrăvurile astea? Trebuie să fac
 baie înainte de masă.

Am traversat piața. Se făcuse întuneric și de jur împrejurul pieței străluceau de
 sub arcade luminile cafenelelor. Am pășit pe pietrișul de sub copaci, îndreptîndu-ne
 spre hotel.

Ceialți au urcat sus, iar eu am rămas să stau de vorbă cu Montoya.

— Ei, cum v-au plăcut taurii? m-a întrebant.
 — Mi-au plăcut. Foarte frumoși tauri.
 — Destul de buni, spuse Montoya clătîinînd din cap, dar nu cine știe ce.
 — Ce nu ți-a plăcut la ei?
 — Nu știu. Doar așa, nu mi-au lăsat impresia c-ar fi prea grozavi.
 — Înțeleg cam ce vrei să spui.
 — Sînt destul de buni.
 — Da. Sînt destul de buni.
 — Prietenilor dumneavoastră cum le-au plăcut?
 — Foarte mult.
 — Bine, încuviință Montoya.

Am urcat și eu. Bill se afla în camera lui, ieșise pe balcon și privea în piață. M-am
 dus lîngă el.

— Unde-i Cohn?
 — Sus, în cameră la el.
 — Cum se simte?
 — Ca dracu, bineînțeles. Mike s-a purtat înflorător. E cumplit cînd se-mbată.
 — Nu era chiar așa de beat.
 — Pe dracu nu era. Eu știu cum ne-am luptat cu el pînă am ajuns la cafenea.
 — S-a mai trezit pe urmă.
 — Bine. Dar a fost înflorător. Nu-l simpatizez pe Cohn, martor mi-e Dumnezeu,
 și cred c-a fost o mare prostie din partea lui că s-a dus la San Sebastian, însă nimănui
 nu-i e îngăduit să vorbească așa cum a vorbit Mike.
 — Ce zici de tauri?

- Grozavi. E impresionant felul cum le dau drumul în țarc.
- Miine vin taurii de la Miura.
- Și *fiesta* când începe?
- Poimîine.
- Ar trebui să nu-l mai lăsăm pe Mike să se îmbete așa de rău. Chestiile astea sînt îngrozitoare.
- Am face bine să ne pregătim pentru cină.
- Da. Are să fie o masă încîntătoare.
- Oare?

De fapt cina a fost chiar foarte plăcută. Brett îmbrăcase o rochie de seară fără mîneci. Era într-adevăr frumoasă. Mike s-a purtat ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. A trebuit să mă duc sus ca să-l aduc pe Robert Cohn. A fost rezervat și politic, tot palid și posomorît la chip, însă pînă la urmă s-a dispus. Nu se putea opri să nu se uite toată vremea la Brett. Se părea că asta îl face fericit. Fără îndoială că îi făcea plăcere s-o vadă atît de frumoasă, să știe că petrecuse o vreme cu el și că toată lumea cunoștea povestea. Asta nu i-o mai putea răpi nimeni. Bill a fost plin de haz. La fel și Michael. Alcătuiau un cuplu fermecător.

Totul îmi reamintea de unele mese din vremea războiului. Vin din belșug, o încordare neluată în seamă și presentimentul unor întîmplări viitoare cărora nimeni nu le putea sta împotrivă. Sub influența vinului, am uitat simțămîntele neplăcute și m-am simțit fericit. Mi se părea că toți sînt încîntători.

CAPITOLUL 14

Nu mai știu cînd m-am culcat. Mi-aduc aminte că m-am dezbrăcat, mi-am pus un halat de baie și am ieșit pe balcon. Îmi dădeam seama că sînt beat turtă, iar după ce am intrat în cameră am aprins lumina de la capătul patului și am început să citesc. Citeam o carte de Turgheniev. Probabil că am recitat aceleași două pagini de mai multe ori la rînd. Era o bucată din « Povestirile unui vînător ». O mai citisem, dar mi se părea cu totul necunoscută. Peisajul îmi apărea foarte clar și aveam impresia că apăsarea din creier se mai potolește. Eram foarte beat și nu voiam să închid ochii, fiindcă de i-aș fi închis, camera ar fi început să se învîrtă cu mine. Dacă aveam să citesc, senzația asta trebuia să dispară.

I-am auzit pe Brett și pe Robert Cohn urcînd scările. La ușă Cohn i-a spus noaptea bună și a plecat mai departe sus, spre camera lui. Am auzit-o pe Brett intrînd în camera de alături. Mike se și culcase. Venise sus o dată cu mine, acum un ceas. Cînd a intrat Brett, s-a trezit și au stat de vorbă împreună. I-am auzit rîzînd. Am stîns lumina și am încercat să adorm. Nu mai era nevoie să citesc. Puteam închide ochii fără să mă mai încerc senzația aceea de vîrtej. Dar nu puteam să dorm. Nu există nici o pricină ca în întuneric să vezi lucrurile altfel decît pe lumină. Nu există, fir-ar al dracului!

Toate gîndurile astea mă mai stăpîniseră cîndva, și vreme de șase luni nu mai dormisem cu lumina stînsă. Încă o idee strălucită. Ducă-se dracului femeile, oricum. Și du-te dracului și tu, Brett Ashely.

Femeile sînt prieteni atît de minunați. Cu adevărat minunați. Înainte de toate, trebuie să fii îndrăgostit de o femeie ca să poată apărea baza unei prietenii. Cu Brett fusesem prieten multă vreme. Dar la felul cum vedea ea legătura asta, nu mă gîndisem. Primeam ceva, fără să dau nimic în schimb. Și astfel nu făceam decît să amîn clipa socotelilor. Iar clipa socotelilor vine fără greș. Este una dintre cele mai strașnice treburi de care poți fi sigur.

Consideram că plătisem totul. Nu în felul femeilor, care plătesc, plătesc și iar plătesc. Fără nici un gând de răsplată sau de pedeapsă. Schimb de valori, și atât. Oferi, și primești altceva în schimb. Ori muncești pentru acel ceva. Într-un fel sau altul, plătești pentru orice lucru, cât de cât prețios. Am plătit pentru destule lucruri care mi-au plăcut și de aceea m-am bucurat în viață. Plătești fie învățând despre acele lucruri, fie căpătînd experiență, sau înfruntînd riscuri, ori cu bani gheață. A te bucura de viață înseamnă a învăța să obții contravaloarea banilor și a-ți da seama cînd o capeți. Și poți obține contravaloarea banilor. Lumea e un loc foarte potrivit pentru asemenea schimburi. Mi se părea o filozofie cât se poate de încheată. Peste cinci ani, îmi spuneam, are să mi se pară exact la fel de trăsnită ca și toate celelalte splendide filozofii pe care le-am îmbrățișat pînă acum.

Totuși, poate că nu era adevărat. Poate că pe măsură ce trece vremea, tot înveți ceva. Nu mă interesa să știu despre ce anume e vorba. Tot ce doream era să aflu cum trebuie să trăiesc. Și poate dacă ai izbuti să afli cum trebuie să trăiești, ai învăța de aici și despre ce este vorba.

Cu toate astea, aș fi vrut ca Mike să nu se fi purtat atât de cumplit cu Robert Cohn. Mike era un băutor agresiv. Brett o băutoare liniștită. Bill un băutor liniștit. Cohn nu se îmbăta niciodată. Mike devenea nesuferit după ce trecea de o anumită limită. Îmi făcuse plăcere să-l aud cum îl batjocorește pe Cohn. Dar doream să n-o fi făcut, totuși, fiindcă după aceea am simțit că mi-e silă de mine însumi. Asta înseamnă imoralitate: lucruri de pe urma cărora ți se face silă. Dar nu, așa ceva trebuie să se cheme imoralitate. Uite o reflecție de importanță capitală. Ce torent de aiureli îmi pot trece noaptea prin minte! Parcă o auzeam pe Brett: Ce prostie! Cînd stai împreună cu englezii, te deprinzi să folosești în gîndire expresii englezești. Limba engleză vorbită — cea vorbită de clasele de sus, în orice caz — îmi închipui că are mai puține cuvinte decît limba eschimoșilor. Bineînțeles, habar nu am de limba eschimoșilor. Poate că e o limbă foarte frumoasă. Atunci să zicem limba triburilor Cherokee. Nici despre limba cherokeezilor nu știam nimic. Limba engleză, vorbită cu inflexiuni de frază. O frază care poate să exprime orice. Și, totuși, îmi plac englezii. Îmi plăcea și felul cum vorbesc. Harris, de pildă. Dar Harris nu făcea parte din clasele de sus.

Am aprins din nou lumina și am început să citesc. Tot din Turgheniev. Știam că de data asta, aflat în starea de hipersensibilizare mentală pricinuită de mult prea multă băutură, aveam să păstrez undeva în minte cele citite, iar mai tîrziu voi avea impresia că mi s-au întîmplat mie, în realitate. Și asta îmi va rămîne pentru vecie. Iată încă un lucru minunat pentru care plătești și care îți rămîne. Ceva mai tîrziu, către ziua, am adormit.

Următoarele două zile petrecute la Pamplona s-au scurs în liniște, fără alte certuri. Orașul se pregătea pentru *fiesta*. Cîțiva muncitori ridicau un fel de garduri menite să închidă străzile laterale atunci cînd taurii aveau să fie scoși din țarcuri și aveau să gonească dimineața pe străzi către arenă. Muncitorii săpau gropi și înfigeau stîlpii în ele, fiecare stîlp avînd indicat printr-un număr locul dinainte stabilit. Pe platou, în afara orașului, slujbași ai arenei antrenau cai picadorilor punîndu-i să galopeze cu picioarele lor pe maidanul tare, ars de razele soarelui, de dincolo de arenă. Porțile mari ale arenei erau deschise și măturătorii curățau amfiteatrul. Arena era netezită și udată, iar dulgherii înlocuiau scîndurile desprinsе, ori crăpate, din *barrera*¹. De la marginea nisipului netezit cu tăvălugul puteai să vezi băncile goale și femei bătrîne măturînd tribunele.

¹ Gard, îngrăditură (sp.)

Afară, gardul ce se întindea de la ultima stradă din oraș pînă la poarta arenei fusese ridicat și alcătuita o îngrăditură prelungă; pe-acolo avea să alege mulțimea, fugărită de tauri, în dimineața zilei cînd urma să aibă loc prima luptă. Mai departe, pe cîmp, pe locul unde avea să se țină târgul de cai și de vite, cîțiva țigani făcuseră sălaş pe sub copaci. Vinzătorii de vin și de *aguardiente* își înălțau barăcile. La una dintre barăci se făcea reclamă pentru ANIS DEL TORO¹. Pînza reclamei atîrna pe pereții de scîndură, sub aripa soarelui. În piața cea mare, din centrul orașului, încă nu se vedea nici o schimbare. Stăteam în fotoliile de răchită albă așezate pe terrasse, la cafenea, și priveam autobuzele care soseau aducînd țărani veniți la tîrg, ne uitam cum se umplu autobuzele și pornesc cu țărani așezați pe traistele pline cu lucruri cumpărate de la oraș. Autobuzele mari și cenușii erau singurele lucruri însuflețite de-acolo, din piață, în afară de porumbei și de omul care se slujea de furtun ca să stropească pietrișul pieței și să ude caldarîmul străzilor.

Seara a început *el paseo*². Vreme de un ceas, după cină, toată lumea, toate fetele frumoase, ofițerii din garnizoană, toate familiile de vază ale orașului au ieșit la plimbare pe o latură a pieței, în vreme ce mesele cafenelei erau ocupate de obișnuiții clienți de după cină.

De obicei dimineața stăteam la cafenea și citeam ziarele din Madrid, iar după aceea mă plimbam prin oraș, ori afară pe cîmp. Uneori mergea și Bill cu mine. În alte zile rămînea în cameră și scria. Robert Cohn își petrecea diminețile învățînd spaniolește, sau încerca să se bărbiezească la frizer. Brett și Mike nu se sculau niciodată înainte de prînz. Pe urmă luam cu toții un vermouth la cafenea. Duceam o viață liniștită și nimeni nu se îmbăta. La biserică am fost de două ori — o dată împreună cu Brett. Mi-a spus că de mult ar vrea să mă audă spovedindu-mă, însă i-am arătat că lucrul acesta e nu numai imposibil, dar nici n-ar fi atît de interesant pe cît se părea și, de altminteri, totul s-ar fi petrecut într-o limbă pe care n-ar fi înțeles-o. Cînd am ieșit din biserică ne-am întîlnit cu Robert Cohn, însă deși era limpede că ne urmărise, s-a purtat totuși foarte drăguț și îndatoritor, și cîteșitrei am făcut o plimbare pînă la sălașul țăganilor, unde Brett a pus o țigancă să-i ghi-cească.

Era o dimineață frumoasă și nori albi pluteau sus de tot, deasupra munților. În cursul nopții plouase puțin, pe platou aerul era proaspăt și răcoros, iar peisajul încîntător. Toți ne simțeam bine, plini de vigoare, iar eu încercam față de Cohn un simțămînt de adevărată prietenie. Într-o asemenea zi nimic nu te-ar fi putut indis-pune.

Și era ultima zi înainte de *fiesta*.

CAPITOLUL 15

Către amiaza zilei de duminică, 6 iulie, explodă *fiesta*. Un alt cuvînt nu poate fi folosit. Toată ziua sosiseră oameni de la țară, însă orașul și-i asimilase și nu le observai prezența. Sub soarele fierbinte, piața rămînea la fel de liniștită ca în orice altă zi. Țărani stăteau prin cîrciumile de la mahala. Acolo beau și se pregăteau pentru *fiesta*. Atît de curînd sosiseră de pe cîmpuri și de pe dealuri, încît era nevoie să se adapteze treptat noilor valori. Nu puteau să înceapă prin a plăti prețurile din cafenele. Primeau contravaloarea banilor în cîrciumi. Banii încă își aveau valoarea stabilită în ore de muncă și saci de grîne vîndute. Mai tîrziu, în vremea

¹ « Rachiul taurului » (sp.)

² Plimbarea (sp.)

cînd se va desfășura *fiesta*, n-avea să mai conteze cît plăteau și nici unde anume cumpărau.

În ziua cînd începea *fiesta* de San Fermin, umpluseră încă de dis-de-dimineață cîrciumile de pe străzile înguste ale orașului. Dimineata, în drum către slujba de la catedrală, le auzeam cîntecele năvălind pe ușile deschise ale cîrciumilor. Își făceau încălzirea. La slujba de la ceasurile unsprezece venise multă lume. San Fermin e și sărbătoare religioasă.

Am coborît colina pe care se afla catedrala și pe urmă am început să urc, în drum spre cafenea, strada ce ducea în piață. Era aproape de amiază. Robert Cohn și cu Bill stăteau la o masă. Mesele cu tăblii de marmură și scaunele de răchită albă dispăruseră. În locul lor aduseseră măsuțe de fier și scaune pliante tari. Cafeneaua părea un vas de război pregătit de luptă. Azi chelnerii nu te mai lăsau să stai liniștit la masă toată dimineața și să citești, fără să te întrebe dacă nu comanzi ceva. Nici nu mă așezasem bine, și chelnerul s-a și înfățișat.

— Voi ce beți? i-am întrebat pe Bill și pe Robert.

— Sherry, răspunse Cohn.

— Jerez, i-am spus eu chelnerului.

Înainte de a se întoarce chelnerul cu băuturile, în piață izbucni focul de artificii care anunță *fiesta*. Se auzi o detunătură și un caer de fum cenușiu se ridică deasupra Teatrului «Gayarre», pe cealaltă latură a pieței. Caerul de fum plutea în văzduh ca o explozie de șrapnel, și pe cînd îl priveam se auzi o altă detunătură și alte artificii se înălțară risipind fum în lumina strălucitoare a soarelui. Am văzut atunci lucirea flăcării și încă un norișor de fum se ivi în văzduh. În clipa cînd focul de artificii izbucnise pentru a doua oară, sub arcadă, unde pînă atunci nu se afla nimeni, se adunase atît de multă lume încît chelnerul, cu sticla ridicată deasupra capului, abia mai putea răzbi prin mulțime către masa noastră. Lumea năvălea în piață din toate părțile, iar dinspre stradă auzeam cum se apropie fluierale, flautele și tobele. Cîntau *riau-riau*, flautele țipau și tobele duduiau, iar în urma lor veneau țopăind băietani și bărbați în toată firea. Cînd flautele tăcură, toți dansatorii se ghemuiră pe vine, apoi fluieralele și flautele țipară din nou, tobele începură iarăși să dudueie înfundat, și cu toții săriră în sus reîncepînd dansul. Din pricina mulțimii nu puteam vedea decît capetele și umerii dansatorilor săltînd în sus și-n jos.

În mijlocul pieței un bărbat îndoit de mijloc cînta din fluier, și o liotă de copii se țineau după el strigînd și trăgîndu-l de haine. Cîntărețul porni către marginea pieței, cu copiii droaie în urma lui, și cîntînd mereu, defilără prin fața cafenelei, apoi se pierdură pe o stradă laterală. Pe cînd trecea pe dinaintea noastră cîntînd, urmat îndeaproape de copiii care strigau și-l trăgeau de haine, îi văzurăm chipul palid și ciupit de vărsat.

— Trebuie să fie prostul satului, spuse Bill. Dumnezeuule sfinte, ce arătare!

Din josul străzii se apropiară alți dansatori. Strada era înțesată de dansatori, numai bărbați. Și toți jucau în ritm, pe urmele fluierașilor și toboșarilor veniți împreună cu ei. Alcătuiau pare-se un fel de club și toți erau îmbrăcați în bluze albastre muncitorești, aveau basmale roșii legate în jurul gîtului și duceau o pancartă mare prinsă de două prăjini. Pancarta sălta în sus și în jos o dată cu ei, în vreme ce se apropiau înconjurăți de mulțime.

«Trăiască vinul! Trăiască străinii!» stătea scris pe pancartă.

— Dar străinii unde-s? întrebă Robert Cohn.

— Noi sîntem străinii, răspunse Bill.

Focurile de artificii detunau într-una. Mesele cafenelei erau ocupate pînă la ultimul loc. Piața începuse să se golească de lume și mulțimea se înghesuia în cafenele.

— Brett și cu Mike unde sînt? întrebă Bill.

— Mă duc să-i aduc, răspunse Cohn.

— Adă-i încoace.

Fiesta începuse cu adevărat. Avea să dureze zi și noapte, vreme de șapte zile. Dansul continua mereu, băutura continua mereu, zarva nu contenea o clipă. Ceea ce se petrecea nu se putea petrece decât la o fiesta. Totul devenea până la urmă cu desăvîrșire ireal, și încercai simțămîntul că nimic nu ar putea să aibă urmări. În vremea unei fieste părea cu totul nepotrivit să te gîndești la urmări. Toată vremea cît dura fiesta aveai impresia că, pînă și în răstimpurile de liniște, trebuie să răcnești orice vorbă dacă vrei să te faci auzit. Aceeași impresie o aveai despre orice faptă. Asta era fiesta, și așa se petreceau lucrurile vreme de șapte zile.

În după-amiaza acelei zile avu loc marea procesiune religioasă. San Fermin fu purtat de la o biserică la alta, iar la procesiune luau parte toate notabilitățile, mirenii și clerici. De văzut nu-i puteam vedea, din pricina mulțimii fără număr. În fruntea alaiului propriu-zis și în urma lui se aflau cetele dansatorilor de *riau-riau*. O masă de cămași galbene dansa pretutindeni în freamătul mulțimii. Tot ce puteam vedea din alaiul procesiunii prin înghesuiala mulțimii îngrămădite pe străzile laterale și pe trotuare, erau uriașele manechine, înalte de treizeci de picioare, înfățișînd indienii asemenea celor de la debitele de tutun, mauri, un rege și o regină, care piruetau și valsau solemn în ritm de *riau-riau*.

Întreaga mulțime rămăsese în picioare adunată dinaintea capelei, după ce San Fermin și notabilitățile pătrunseseră înăuntru lăsînd afară o gardă de ostași, manechinele uriașe, oamenii care le făcuseră să danseze și stăteau acum alături de costumațiile lepădate, precum și piticii care se foiau pretutindeni prin mulțime lovind în bășicile sunătoare. Încercam să intrăm și noi înăuntru, întîmpinați de mireasma tămii și însoțiți de mulțimea care se îngrămădise către biserică, însă pe Brett o oprire chiar la ușă fiindcă era cu capul gol, așa că am ieșit din nou afară și am pornit pe strada ce ducea de la capelă către oraș. Strînsă pe ambele laturi ale străzii, mulțimea rămînea aliniată pe trotuare, păstrîndu-și locurile pentru întoarcerea procesiunii. Cîțiva dansatori făcuseră horă în jurul prietenei noastre și începuseră să danseze. Aveau petrecute pe după gît ghirlande mari de usturoi alb. Pe Bill și pe mine ne apucară de mîini și ne traseră în horă. Bill începu și el să danseze. Și cu toții cîntau. Brett încercă să intre în horă, însă dansatorii n-au vrut s-o primească. Aveau nevoie de ea ca de-un idol în jurul căruia să danseze. Iar după ce cîntarea se încheie cu un *riau-riau* răsunător, ne împinseră pe toți într-o cîrciumă.

Ne strînserăm la tejghea. Pe Brett o urcări pe-o butie de vin. Cîrciuma era întunecoasă și plină de oameni care cîntau, cîntau cu glasuri aspre. În dosul tejghelei se scotea vinul din butoaie. Am pus pe tejghea banii pentru vin, dar unul dintre bărbați i-a luat și mi i-a vîrît îndărăt în buzunar.

— Vreau să beau vin din burduf, spuse Bill.

— Este o prăvălie cu burdufuri puțin mai departe, tot pe strada asta, i-am răspuns. Mă duc să iau vreo două.

Dar dansatorii nu mă lăsau să plec. Trei dintre ei se urcaseră pe butie alături de Brett și se trudeau s-o învețe cum să bea dintr-un burduf mare. Îi pusese după gît o ghirlandă de usturoi. Cineva insistă să-i dea un pahar. Altul voia să-l învețe pe Bill un anumit cîntec. I-l cînta la ureche. Și bătea tactul cu palma pe spatelui lui.

Le-am explicat răbdător că aveam să mă întorc. Ieșit afară, în stradă, am pornit în căutarea prăvăliei unde se vindeau burdufuri. Lumea stătea îngrămădită pe trotuare, multe prăvălii aveau obloanele trase și n-am izbutit să dau de prăvălia căutată. M-am tot dus pînă aproape de biserică și căutam cu ochii pe amîndouă părțile străzii. Pe urmă am întrebat pe cineva, iar omul acela m-a luat de mînă și m-a dus pînă acolo. Obloanele erau trase dar ușa deschisă.

Înăuntru mirosea a piele proaspăt tăbăcită și a catran fierbinte. Un bărbat stătea și încondea burdufurile gata făcute. Legături întregi de burdufuri atârnau de tavan. Bărbatul luă un burduf, îl umflă, îndesă bine cepul și sări cu picioarele pe el.

— Vezi? Nu răsuflă.

— Mai vreau încă unul. Unul mai mare.

Bărbatul luă din tavan un burduf mare, cam de un *gallon*¹ și mai bine. Îl umflă, dilatăndu-și obrajii parcă mai mult decât burduful, apoi se urcă pe botă, ținându-se cu minile de un scaun.

— Da' ce vrei să faci cu ele? Să le vinzi la Bayonne?

— Nu. Vreau să beau din ele.

Mă bātu cu palma pe umăr.

— Strașnic! Opt pesetas pentru amîndouă. Cel mai ieftin.

Omul care încondea burdufurile noi și le arunca într-o grămadă se opri din lucru și zise:

— Așa-i. Opt pestas e ieftin.

Am plătit, am ieșit din prăvălie și am pornit pe stradă spre circumă. Înăuntru era mai întuneric decât înainte și înghesuială mai mare. Nu i-am mai văzut pe Brett și pe Bill, dar cineva mi-a spus că sînt în odaia din fund. Fata de la tejghea mi-a umplut burdufurile. Într-unul încăpeau doi litri. În celălalt cinci. Vinul din amîndouă m-a costat trei pesetas și șazece de centime. Cineva, așezat la tejghea, un om pe care nu-l mai văzusem pînă atunci, a stăruit să-mi plătească vinul, însă pînă la urmă tot eu l-am plătit. Cel care încercase să plătească mi-a făcut cinste cu un pahar. N-a primit să-i ofer și eu unul, dar mi-a spus c-ar vrea să tragă o dușcă din burduful cel nou. A ridicat burduful mare, de cinci litri, și l-a strîns lăsînd vinul să-i țîșnească drept în fundul gîtului.

— Gata, a spus, înapoiindu-mi burduful.

În odaia din fund, Brett și cu Bill stăteau cocoțați pe butoaie, înconjurați de dansatori. Ședeau prinși cu minile pe după umeri și cîntau în cor. Mike era la o masă, împreună cu mai mulți bărbați în cămăși, și mîncau dintr-un castron pește cu ceapă și oțet. Beau vin și întingeau cu bucăți de pîine în untdelemnul și oțetul din castron.

— Hello, Jake, hello! strigă Mike. Vino încoace. Vino să-mi cunoști prietenii. Luăm cu toții niște *hors d'oeuvre*.

Mike mă prezintă celor de la masă. Fiecare îi spunea lui Mike cum îl cheamă și trimiseră pe cineva să-mi aducă și mie o furculiță.

— Nu te mai îmbuiba din mîncarea oamenilor, Michael, strigă Brett de pe butoi.

— Nu vreau să vă las fără mîncare, am încercat eu să refuz cînd cineva îmi întinse furculița.

— Mîncă. De ce îți închipui c-o avem aici?

Am tras cepul burdufului mare și l-am întins celorlalți. Baură cu toții, ridicînd burduful cu brațele cît mai sus.

În ciuda cîntecului celor din odaie, de afară răzbătea muzica ce însoțea trecerea procesiunii.

— Ce se-aude cu procesiunea? întrebă Mike.

— Nada, răspunse cineva. Nimic, la și bca. Saltă burduful.

— Unde te-au găsit? l-am întrebat pe Mike.

— M-a adus cineva încoace, zise Mike. Mi-au spus că sînteți aici.

— Unde-i Cohn?

¹ Circa 4,5 l.

— E beat mort, a căzut din picioare, strigă Brett. L-au dus undeva.
— Unde?
— Nu știu.
— De unde vrei să știm? întrebă Bill. Cred c-a murit.
— N-a murit, adăugă Mike. Știu eu că n-a murit. Doar s-a îmbătat turtă cu niște Anis del Mono.

Îndată după ce rosti Anis del Mono, unul dintre bărbații de la masă înălță privirea, scoase din sin o sticlă și mi-o întinse.

— Nu. Nu beau, mulțumesc.

— Ba da. Ba da. *Arriba!* Saltă sticla!

Am tras o dușcă. Avea gust de izmă și-ți aprindea gîtlejul. Simțeam cum îmi încălzește măruntaiele.

— Dar unde dracu e Cohn?

— Nu știu, îmi răspunse Mike. Să întreb. Unde-i tovarășul nostru care s-a îmbătat? întrebă el în spaniolește.

— Vreți să-l vedeți?

— Da, am răspuns.

— Eu nu, zise Mike. Țsta vrea.

Bărbatul cu sticla de Anis del Mono se șterse la gură și se ridică în picioare.

— Vino încoace.

Într-o cameră mai din fund, Robert Cohn dormea cuminte pe niște butoaie. Era atît de întuneric, încît nu prea puteam să-i văd fața. Îl înveliseră cu o haină, și o altă haină făcută sul îi sta la căpătii. Pe după gît și pe piept îi atirna o funie mare de usturoi.

— Lasă-l să doarmă, șopti spaniolul. Stă foarte bine aici.

După două ceasuri apărură și Cohn. Veni în camera din față, cu funia de usturoi încă atîrnată de gît. Cînd îl văzură, spaniolii începură să strige. Cohn se șterse la ochi și zîmbi strîmb, spunînd:

— Trebuie c-am dormit puțin.

— Vai, nici gînd, răspunse Brett.

— Ai fost doar mort, adăugă Bill.

— Nu mergem să mîncăm ceva? întrebă Cohn.

— Vrei să mîncîci?

— Da. De ce nu? Mi-e foame.

— Mîncă usturoiul ăla, Robert, îl îndemnă Mike. Ascultă-mă pe mine. Mă-nîncă usturoiul.

Cohn nu răspunse. Se trezise de-a binelea.

— Ba chiar duceți-vă la masă, spuse Brett. Eu trebuie să fac o baie.

— Bine, să mergem, încuviință Bill. Haideți s-o transportăm pe Brett la hotel.

Ne-am luat rămas bun de la o mulțime de lume, am strîns o mulțime de miini și am ieșit din circiumă. Afară era întuneric.

— Cam cît crezi să fie ceasul? întrebă Cohn.

— E mîine, răspunse Mike. Ai dormit două zile.

— Nu, zău, spuse Cohn, cît e ceasul?

— Zece.

— Mult am mai fost în stare să bem.

— Vrei să zici că noi am băut. Tu ai dormit.

Înaintînd pe strada întunecată, în drum spre hotel, văzurăm focurile de artificii izbucnind din piață. În capătul străzii care dădea în piață mulțimea se inghesuia, iar toți cei din mijloc erau prinși în dans.

La hotel ni s-a dat o masă grozavă. Era prima masă cu prețurile dublate pentru vremea cît avea să țină fiesta și cu cîteva feluri de mîncare noi. După masă am ieșit în oraș. Îmi aduc aminte că luasem hotărîrea să nu mă culc toată noaptea, ca să pot vedea taurii trecînd pe străzi la ceasurile șase dimineața, dar mi-a fost așa de somn că pe la patru m-am culcat. Ceilalți au rămas pe străzi.

Camera mea era încuiată și n-am izbutit să găsesc cheia, așa că am urcat mai sus și mi-am întins pe unul dintre paturile din camera lui Cohn. Afară, fiesta se desfășura mai departe în mijlocul nopții, dar eram mult prea somnoros ca să mă poată ține treaz. Cînd m-am trezit, tocmai izbucneau focurile de artificii menite să vestească scoaterea taurilor din țarcurile de la marginea orașului. Urmău să gonească pe străzi, pînă la arenă. Dormisem somn adînc și m-am trezit cu simțămîntul că întirziasem. Mi-am pus o haină de-a lui Robert și am ieșit pe balcon. Jos, strada era pustie. Toate balcoanele erau pline de lume. Și deodată o ceată de oameni a năvălit pe stradă. Goneau cu toții, în grup strîns. Trecură pe stradă înainte, către arenă, și în urma lor veneau alții alergînd și mai iute, iar după ei cîtiva răzleți fugind cît îi țineau picioarele. În urma lor rămînea un mic spațiu gol, apoi zvicniră taurii în galop, zbuciumîndu-și capetele. Și totul dispăru după colțul străzii. Un om căzuse, se rostogolise repede pînă la rigolă și stătuse nemișcat. Taurii o ținuseră drept înainte și nici nu-l băgaseră în seamă. Goneau, toți, laolaltă.

După ce dispăruseră, strigăte puternice izbucniră dinspre arenă. Și nu mai conțînă. În cele din urmă se auzi trosnetul unui foc de artificii, care vestea că taurii trecuseră prin mijlocul mulțimii, prin arenă, și intraseră în țarcuri. M-am întors în cameră și m-am vîrit în pat. Stătusem cu picioarele goale pe balconul de piatră. Eram sigur că prietenii mei se duseseră la arenă. Întors în pat, am adormit.

M-a trezit Cohn, cînd a intrat în cameră. A început să se dezbrace și s-a dus să închidă fereastra, fiindcă cei de pe balconul casei de peste drum se uitau la noi.

— Ai văzut spectacolul? l-am întrebat.

— Da. Am fost cu toții acolo.

— A fost rănit cineva?

— Unul dintre tauri a năvălit peste mulțimea din arenă și a trîntit la pămînt vreo șase ori opt oameni.

— Brett ce-a zis de întîmplarea asta?

— Totul s-a petrecut așa de repede, că nimeni n-a mai avut vreme să-i dea atenție.

— Îmi pare rău că n-am fost și eu de față.

— Nu știam unde ești. Te-am căutat în cameră la tine, dar era încuiat.

— Și unde ați fost?

— Am dansat într-un local.

— Mie mi se făcuse somn.

— Aoleu, ce somn m-a apucat acum, spuse Cohn. Și istoria asta nu se mai oprește niciodată?

— O săptămînă o ține într-una.

Bill deschise ușa și vîrî capul înăuntru.

— Unde-ai fost, Jake?

— Am văzut totul de-aici, din balcon. Cum ți-a plăcut?

— Grozav.

— Unde te duci?

— Să mă culc.

Nimeni nu s-a sculat înainte de amiază. Am mîncat la mesele scoase afară, sub arcadă. Orașul gemea de lume. A trebuit să așteptăm pînă s-a eliberat o masă. După ce am mîncat, ne-am dus la « Iruana ». Și acolo era plin, și pe măsură ce se apropia ora luptelor de tauri, venea tot mai multă lume, iar în jurul meselor se făcea

tot mai mare înghesuială. În fiecare zi, înainte de începerea luptelor, se aduna o mulțime zgomotoasă. În alte zile, oricât de multă lume ar fi fost în cafenea, nu se auzea aceeași larmă. Larma asta nu avea sfârșit, iar noi ne aflam în miezul ei, făceam parte din ea.

Luasem cîte șase bilete pentru toate luptele. Trei dintre ele pentru *barreras*, primul rînd de bănci în marginea arenei, și celelalte trei pantru *sobrepuestos*, bănci cu spătar de lemn la jumătatea înălțimii amfiteatrului. Mike era de părere că Brett ar face mai bine să stea prima dată ceva mai departe, iar Cohn vroia să stea împreună cu ei. Bill și cu mine aveam să stăm la *barreras*, iar biletul rămas liber l-am dat unui chelner, să-l vîndă. Bill i-a spus lui Cohn ce să facă și cum să se uite ca să nu se sperie din pricina cailor. El mai asistasese o dată la niște lupte de tauri.

— Nu mi-e teamă de loc c-au să mă impresioneze prea tare. Mi-e frică numai să nu mă plictisesc, răspunse Cohn.

— Așa crezi?

— Să nu te uiți la cai după ce îi împunge taurul, am sfătuit-o pe Brett. Fii atentă numai cum se năpustește taurul și cum încearcă picadorul să-l țină departe, dar dacă e împuns calul, nu te mai uita la el pînă nu moare.

— Sînt cam nervoasă, recunosc Brett. Tare mi-e teamă că n-am să pot rezista cum trebuie pînă la capăt.

— O să rezisti. Nu poate să-ți facă rău decît chestia asta cu caii, și pentru fiecare taur durează doar vreo cîteva minute. N-ai decît să nu te uiți cînd e prea de tot.

— O să reziste, spuse Mike. Am eu grijă de ea.

— Nu cred c-o să vă plictisiți, adăugă Bill.

— Mă duc la hotel să aduc binoclul și burduful cu vin, i-am anunțat pe ceilalți. Vă găsesc aici. Să nu vă îmbătați.

— Merg și eu, spuse Bill.

Brett ne zîmbi. Am dat ocol pieței pe sub arcade, ca să ne ferim de arșița soarelui.

— Cohn ăsta mă calcă pe nervi, îmi spuse Bill. E atît de plin de superioritatea lui evreiască, încît își închipuie că singura emoție pe care i-ar putea-o pricinui lupta de tauri e plictiseala.

— O să ne uităm la el cu binoclul.

— Ei, dă-l dracului.

— Cam des îl primește plocon.

— Păcat că nu-l păstrează.

La hotel, ne-am întîlnit pe scări cu Montoya, care ne-a invitat:

— Veniți încoace. Vreți să-l cunoașteți pe Pedro Romero?

— Bucuroși, răspunse Bill. Hai să-l vedem.

L-am urmat pe Montoya pînă la etaj și de-a lungul coridorului.

— E în camera opt, ne explică hotelierul. Se îmbracă pentru luptă.

Montoya bătu și deschise ușa. Era o cameră întunecoasă, fiindcă fereastra dădea într-o stradă îngustă și primea doar o lumină slabă. Înăuntru se aflau două paturi, despărțite printr-un fel de paravan cu aspect monastic. Lumina era aprinsă. Băiatul se ridică în picioare, foarte țeapăn și încruntat în costumul lui de toreador. Jacheta atîrna pe spătarul unui scaun. Tocmai îi terminau de înfășurat briul de stofă. Părul negru îi lucea în bătaia luminii electrice. Avea o cămașă de pinză albă de în și ajutorul care îi purta sabia și-i înfășura acum briul se îndreptă și se trase un pas îndărăt. Pedro Romero ne salută dînd din cap și se arătă deosebit de distant și solemn cînd ne strînse mîinile. Montoya spuse ceva cu privire la cît de înverșunați *oficianados* eram noi, și că voiam să-i urăm noroc. Romero asculta cu multă gravitate. Pe urmă se întoarse spre mine. Era cel mai chipeș băiat pe care îl văzusem vreodată.

- Mergeți la luptele de tauri, spuse el în englezește.
- Știi englezește, am rostit eu simțindu-mă completamente idiot.
- Nu, spuse toreadorul zîmbindu-mi.

Unul dintre cei trei bărbați care ședeau așezați pe paturi se apropie de noi și ne întrebă dacă vorbim franțuzește.

— N-ai vrea să vă fiu interpret? Doriți să-i puneți vreo întrebare lui Pedro Romero?

I-am mulțumit. Ce întrebare i s-ar fi putut pune? Băiatul avea nouăsprezece ani, era singur pe lume, dacă nu țineam seama de purtătorul sabiei și de cei trei paraziți, iar lupta urma să înceapă peste douăzeci de minute. I-am urât *mucho suerte*¹, i-am strîns mîna și am plecat. Cînd am închis ușa în urma noastră, l-am lăsat stînd în picioare, falnic și frumos, singur cu soarta lui și cu cei trei paraziți din cameră.

— E un băiat extraordinar, nu vi se pare? ne întrebă Montoya.

— Un puști foarte arătos, i-am răspuns.

— Arată într-adevăr ca un toreador, urmă Montoya. E chiar tipul toreadorului.

— Un băiat strașnic.

— Să-l vedem cum se poartă în arenă, încheie Montoya.

În camera mea am găsit burduful cel mare sprijinit de perete, am luat binoclul și burduful, am încuiat și am coborît scările.

Lupta a fost reușită. Bill și cu mine l-am admirat mult pe Pedro Romero. Montoya se afla cam cu zece locuri mai departe de noi. După ce Romero a răpus primul taur, Montoya mi-a prins privirea și a clătinat din cap admirativ. Un adevărat toreador. De multă vreme nu se mai văzuse un toreador adevărat. Dintre ceilalți doi, unul s-a dovedit foarte iscusit, iar altul acceptabil. Însă nici unul nu se putea compara cu Romero, deși taurii nu fuseseră excepționali.

În timpul luptei m-am uitat de mai multe ori cu binoclul la Mike, la Brett și la Cohn. Păreau să se comporte foarte bine. Brett nu arăta emoționată. Toți trei stăteau rezemați de balustrada de beton aflată în fața lor.

— Dă-mi și mie binoclul, îmi spuse Bill.

— Ai impresia că Robert se plictisește?

— Ovreiul dracului!

La ieșirea din arenă, după terminarea luptelor, nici nu puteai să te miști prin mulțime. Nu era posibil să ne croim drum, așa că a trebuit să ne lăsăm duși de gloată, încet, ca un ghețar, pînă în oraș. Eram stăpîniți de emoția tulburătoare pe care o încerci totdeauna după o luptă de tauri și de simțămîntul de ușurare ce vine fără greș după o luptă de tauri izbutită. *Fiesta* continua. Tobele răsunau, fluierele cîntau ascuțit, iar șuvoiul mulțimii era pretutindeni spart de grupurile dansatorilor. Dansatorii nu puteau scăpa din mulțime și nimeni nu avea putința să urmărească încîlcitul joc al picioarelor. Nu se vedea nimic altceva decît umeri și capete care săltau în sus și în jos, din nou în sus și iarăși în jos. În cele din urmă am reușit să ne desprindem din mulțime și ne-am îndreptat spre cafenea. Chelnerul puse deoparte scaune pentru ceilalți, iar pe urmă amîndoi am comandat cîte un absint și ne-am așezat să privim mulțimea și dansatorii din piață.

— Oare ce dans crezi c-o fi asta? mă întrebă Bill.

— Un fel de *jota*².

— Dar nu sînt toate la fel, observă Bill. După fiecare melodie se dansează altfel.

¹ Mult noroc (sp.)

² Dans popular spaniol.

— Minunate dansuri.

În fața noastră, pe o porțiune liberă a străzii, dansa o ceată de băietani. Pașii erau foarte complicați și chipurile flăcăilor rămăneau încordate și pline de emoție. În timp ce dansau, toți aveau privirile ațintite în pământ. Sandalele cu tălpi de sfoară tropăiau și se izbeau în pavaj. Cu virfurile. Cu călcăiele. Cu toată talpa. Apoi muzica porni în ritm îndrăcit, nu mai puteai distinge pașii, iar vârtejul dansului inunda strada întreagă.

— Uite că vin boierii, anunță Bill.

Tocmai traversau strada.

— Hello, fraților ! i-am întâmpinat eu.

— Hello, băieți ! ne salută Brett, Ne-ai păstrat locuri ? Frumos din partea voastră.

— Ascultați-mă pe mine, spuse Mike, Romero ăla și cum îi mai zice e cineva. N-am dreptate ?

— Vai ! Ce drăguț băiat ! exclamă Brett, Și ce pantaloni verzi avea !

— Brett nu și-a mai luat ochii de la el.

— Știi ce ? Miine trebuie să-mi împrumuți și mie binoclul.

— Cum a mers ?

— Minunat ! Absolut perfect. ăsta zic și eu spectacol.

— Și cu caii ?

— N-am putut să nu mă uit.

— Nu și-a mai putut lua ochii de la ei, spuse Mike. E formidabilă fetița asta.

— Li s-au întâmplat niște lucruri îngrozitoare, e-adevărat, recunosc Brett. Totuși, nu m-am putut uita în altă parte.

— Ți-ai ținut firea ?

— Nu mi-a fost rău nici o clipă.

— Lui Robert Cohn i-a fost, interveni Mike. Te-nverziseși de tot la față, Robert.

— Primul cal m-a impresionat, mărturisi Cohn.

— Nu te-ai plictisit, așa-i ? întrebă Bill.

Cohn rise.

— Nu. Nu m-am plictisit. Sper c-o să-mi treceți cu vederea chestia asta.

— E-n regulă, spuse Bill, dacă nu te-ai plictisit.

— Nu prea părea plictisit, adăugă Mike. Credeam c-are să verse.

— Nu m-am simțit chiar așa de rău. Doar o singură clipă.

— Mie mi s-a părut c-are să verse. Dar nu te-ai plictisit, așa-i că nu te-ai plictisit, Robert ?

— Termină cu chestia asta, Mike. Am recunoscut : îmi pare rău c-am spus-o.

— Așa e cum zic eu, să știți. Se-nverzise complet la față.

— Hai, termină o dată, Michael.

— Să nu te plictisești niciodată la prima luptă de tauri pe care o vezi, Robert, continuă Mike. S-ar putea să faci o murdărie cumplită.

— Hai, termină o dată, Michael, repetă Brett.

— A zis că Brett e sadică, stăruie Mike. Brett nu-i sadică. E doar o fetișoară drăguță și zdravănă.

— Ești sadică, Brett ? am întrebat-o.

— Sper că nu.

— A zis că Brett e sadică numai din pricină că are un stomac zdravăn și sănătos.

— N-o să fie sănătos multă vreme.

Bill îl atrase pe Mike spre alt subiect, străin de Cohn. Chelnerul aduse paharele cu absint.

- Chiar ți-a plăcut, într-adevăr? îl întrebă Bill pe Cohn.
- Nu, n-aș putea spune că mi-a plăcut. Dar găsesc că e un spectacol uluitor.
- Doamne, așa e ! Ce mai spectacol ! interveni Brett.
- Aș fi preferat să nu fie și partea cu caii, spuse Cohn.
- Nu caii contează, urmă Bill. După o vreme nu mai observi nimic dezgustător.

— E puțin cam tare, chiar la început, zise Brett. Pentru mine momentul cel mai cumplit e clipa în care taurul se năpustește spre cal.

— Taurii au fost extraordinari, declară Cohn.

— Da, foarte buni, recunosc Mike.

— Data viitoare vreau să stau mai aproape, acolo, jos, ne vesti Brett sorbind din paharul cu absint.

— Vrea să-i vadă pe toreadori cît mai de-aproape, spuse Mike.

— E ceva de capul lor, adăugă Brett. Flăcăul ăla, Romero, e doar un copil.

— E un băiat frumos al dracului, am zis eu. Cînd am fost sus, în camera lui, mi-am dat seama că n-am mai văzut un puști așa de frumos.

— Cîți ani crezi că are?

— Nouăsprezece sau douăzeci.

— Închipuie-ți !

Lupta din ziua a doua a fost mult mai izbutită decît cea din prima. Brett a rămas la *barrera*, între mine și Mike, iar Bill și Cohn au stat sus. Romero a fost toată cheia spectacolului. Nu cred că Brett a mai avut ochi și pentru vreun alt luptător. De altminteri nici cu ceilalți nu s-a întîmplat altfel, dacă îi lăsăm de-o parte pe cei interesați doar de latura pur tehnică. Romero a fost totul. Au mai apărut și alți doi matadori, dar nici n-au contat. Stăteam lingă Brett și îi explicam tot ce se întîmplă. I-am arătat că trebuie să urmărească taurul, nu calul, atunci cînd taurul se năpustește asupra picadorilor, și am pus-o să se uite cum își potrivește picadorul virful sulitei, ca să poată și ea înțelege rostul lucrurilor și să vadă cum totul se petrece după anumite reguli, cu scop precis, și nu e aproape de loc o suită de cruzimi inexplicabile. Am făcut-o să urmărească în ce fel izbutește Romero să se folosească de capă pentru a-l îndepărta pe taur de un cal căzut la pămînt, cum mînuiește capa spre a-l atrage pe taur și cum îl dirijează, calm și cu abilitate, fără să-l slească de puteri. Și-a dat seama că Romero evită orice mișcare bruscă și cruță puterile taurului pînă în ultimul moment, ales de el, cînd taurul trebuie să fie nu stors de puteri și complet istovit, ci doar obosit pe-ndelete. Și-a dat seama cît de aproape de taur lucrează Romero toată vremea, și i-am dezvăluit trucurile folosite de ceilalți matadori pentru a lăsa impresia că și ei lucrează aproape de taur. Și-a dat seama de ce îi place cum mînuiește Romero capa și pentru ce nu-i place cum o mînuiesc ceilalți.

Mișcările lui Romero nu erau niciodată contorsionate, ci rămîneau totdeauna directe, simple și firești. Ceilalți se răsuceau ca niște tirbușoane, ridicau coatele în sus, și după ce coarnele taurului treceau pe lingă ei se aplecau peste trupul lui, pentru a crea o falsă impresie de primejdie. Pînă la urmă, tot ce era prefăcătorie se termina prost și-ți pricinuia o senzație neplăcută. Stilul de luptă al lui Romero provoca emoție autentică, fiindcă păstra puritatea deplină a mișcărilor, și de fiecare dată, cu aceeași nepăsare și stăpînire de sine, lăsa coarnele taurului să treacă foarte aproape de pieptul lui. N-avea nevoie să sporească artificial impresia de apropiere. Brett își dădu seama cum o mișcare, frumoasă cînd era executată aproape de taur, devenea ridicolă la o distanță puțin mai mare. I-am explicat cum, după moartea lui Joselito, toți luptătorii își însușiseră și perfecționaseră o tehnică menită să simuleze ivirea primejdiei, cu scopul de a crea false emoții,

În vreme ce toreadorul se afla de fapt în afara oricărui pericol, Romero păstra vechiul farmec, folosea mișcările simple și firești în clipele cele mai primejdioase, și toată vremea domina taurul făcându-l să-și dea seama că omul nu poate fi atins și pregătindu-l permanent pentru clipa răpunerii.

— Nu l-am văzut niciodată făcând vreo mișcare stingace, observă Brett.

— Nici n-ai să-l vezi pînă cînd nu l-o cuprinde frica, i-am răspuns.

— Frică n-are să-i fie niciodată, zise Mike. Se pricepe al dracului.

— S-a priceput încă de la începutul începutului. Ceilalți n-au să poată nici-odată căpăta ce are el din naștere.

— Ah, Doamne, frumos mai e ! exclamă Brett.

— Știți, cred că se îndrăgostește de amicul ăsta, toreadorul, spuse Mike.

— Nu m-aș mira.

— Hai, Jake, fii băiat de treabă. Nu-i mai spune nimic despre toreador. Povestește-i mai bine cum își bat ăștia mamele bătrîne.

— Povestește-mi cît de bețivi sînt.

— O ! Îngrozitor de bețivi, spuse Mike. Stau beți din zori și pînă-n noapte și-și petrec toată vremea bătîndu-și biete mame neputincioase.

— După chip așa și arată, zise Brett.

— Nu? Întreba eu.

Înhămaseră catirii la taurul cel mort și deodată bicele plesniră, oamenii porniră în goană, catirii se opintiră, își încordară picioarele și o luară la galop, iar taurul, cu un corn în sus, cu capul întins pe pămînt, trase o brazdă netedă peste nisip pînă dincolo de porțile cele roșii.

— Cel care urmează e ultimul.

— Nu chiar, spuse Brett.

Se aplecă înainte, sprijinindu-se de *barrera*. Romero făcu semn picadorilor să treacă la locurile lor, apoi rămase neclintit, ținîndu-și capa strînsă la piept și privind peste arenă spre poarta pe unde avea să intre taurul.

După ce s-a terminat, am ieșit și noi și ne-am înghesuit în îngrămădeala mulțimii.

— Luptele astea de tauri te macină înfiorător, spuse Brett. Sînt moale ca o cirpă.

— Nu-i nimic, ai să bei ceva, o încurajă Mike.

A doua zi, Pedro Romero n-a ieșit în arenă. A fost rîndul taurilor din Miura, iar luptele au fost cît se poate de neinteresante. Pentru ziua următoare nu era programată nici o luptă. Dar fiesta a continuat toată ziua și toată noaptea.

CAPITOLUL 16

Dimineața ploaia. Ceța venise peste munți, dinspre mare. Piscurile munților nu se mai vedeau. Platoul părea trist și întunecat, iar siluetele copacilor și caselor arătau schimbate. Am ieșit afară din oraș, să văd cum e vremea. Și vremea rea venea peste munți, dinspre mare.

În piață steagurile atîrnau ude pe stîlpii albi, și banierile erau ude și atîrnau pleoștite, pe fațadele caselor, iar printre ele se scurgeau într-una picăturile ploii care alungau toată lumea sub arcade, se strîngeau în băltoace prin mijlocul pieței și lăsau străzile ude, negre și pustii; totuși fiesta continua fără întrerupere. Doar se retrăsese la adăpost.

Băncile acoperite ale arenei se umpluseră de lumea care căuta să se adăpostească și urmări concursul de dansuri și cîntece dintre basci și navarezi, iar

după aceea dansatorii din Val Carlos, în costumele lor specifice, jucară pe stradă, în ploaie, și tobele sunau înfundat și umed, conducătorii tarafelor călăreau în frunte, pe cai mari cu picioare butucănoase, cu costumele ude și harnașamentul și podoabele cailor udate de ploaie. Lumea se strînsese prin cafenele, apoi dansatorii veniră și ei în cafenele și se așezară virîndu-și sub mese picioarele strîns înfășurate în moletiere albe, scuturîndu-și de apă caschetele cu clopoței și întinzîndu-și pe scaune, la uscat, jachetele roșii și stacojii. Afară ploua de zor.

I-am lăsat pe ceilalți în cafenea și m-am dus la hotel să mă bărbieresc pentru masă. Eram în cameră și mă bărbieream cînd am auzit bătînd în ușă.

— Intră.

Montoya păși înăuntru.

— Cum vă mai simțiți? mă întrebă.

— Foarte bine.

— Azi nu-s lupte.

— Nu, spusei eu, nimic altceva decît ploaie.

— Unde-s prietenii dumneavoastră?

— Dincolo, la « Iruña ».

Montoya arboră zîmbetul lui stînjinit, întrebîndu-mă:

— Spuneți-mi, vă rog, îl cunoașteți pe ambasadorul american?

— Da. Toată lumea îl cunoaște pe ambasadorul american.

— Acuma e aici, în oraș.

— Da, am încuviințat, Toată lumea l-a văzut.

— Și eu l-am văzut, continuă Montoya.

Pe urmă nu mai spuse nimic. Eu îmi vedeam mai departe de bărbierit. L-am invitat:

— Stai jos. Dă-mi voie să trimit după ceva de băut.

— Nu. Trebuie să plec.

Am terminat cu bărbieritul, m-am aplecat deasupra ligheanului și m-am spălat pe față cu apă rece. Montoya stătea în picioare, în același loc, și părea încă mai stînjinit.

— Știți ceva? spuse într-un tîrziu. Chiar adineaori am primit un mesaj de la « Grand Hotel », că domnii aceia doresc mult ca diseară, după cină, Pedro Romero și Marcial Lalandă să se ducă acolo și să ia cafeaua cu dinșii.

— Foarte bine, i-am răspuns, asta nu-i poate face lui Marcial nici un rău.

— Marcial a fost azi toată ziua la San Sebastian. A plecat dimineața cu o mașină, împreună cu Marquez. Nu cred c-au să se întoarcă la noapte.

Montoya rămînea pe loc, tot stînjinit. Aștepta să-i spun ceva.

— Nu-i transmite lui Romero mesajul, l-am sfătuit.

— Credeți c-așa ar trebui?

— Fără discuție.

Montoya se arătă încîntat.

— Am ținut să vă întreb, fiindcă și dumneavoastră sînteți american, îmi explică.

— Eu așa aș proceda.

— Știți ce, urmă apoi Montoya, oamenii încep să dea tîrcoale unui băiat ca ăsta. Nu-și dau seama de valoarea lui. Nu-i interesează ce gînduri are. Orice străin poate să-l lingusească. Începe cu o poveste ca asta de la « Grand Hotel », și într-un an de zile l-au dat gata.

— Ca pe Algabeno, înțării eu.

— Da, ca pe Algabeno.

— Așa-s oamenii ăștia, continuai. Acuma se află pe- aici o femeie din America, foarte dornică să colecționeze toreadori.

- Știu, aleargă numai după cei tineri.
- Ai dreptate. Cei bătrâni se îngreșă.
- Ori înnebunesc, așa cum a înnebunit Gallo.
- Ei, n-o să fie greu. Tot ce-ți rămîne de făcut e să nu transmiți mesajul.
- E un băiat cu adevărat strașnic, urmă Montoya. Și trebuie să rămînă printre ai lui. Nu se cade să se amestece în asemenea treburi.
- Nu vrei să bei ceva?
- Nu, răspunse Montoya. Trebuie să plec. Și ieși din cameră.

Am coborît, am ieșit din hotel și m-am plimbat pe sub arcade, în jurul pieței. Ploaia nu se opri. Am intrat la «Iruña», să-i caut pe ceilalți, dar nu erau acolo, așa că am ocolit din nou piața și m-am întors la hotel. I-am găsit la masă, în sufragerie.

Mi-o luaseră bine de tot înainte și n-ar fi avut nici un rost să încerc a-i ajunge din urmă. Bill se ocupa cu angajarea lustragiilor pentru pantofii lui Mike. Lustragii deschideau ușa dinspre stradă, Bill îi chema unul cîte unul și îi puneă să lustruiască pantofii lui Mike.

— Acuma îmi lustruiesc pantofii pentru a unsprezecea oară, anunță Mike. Ascultați ce vă spun eu, Bill așa e un timpit.

Era împede că lustragii răspîdiseră vestea prin oraș. Încă unul intră pe ușă și îl întrebă pe Bill:

— *Limpia botas*¹?

— Nu, răspunse Bill. Vezi de dumnealui.

Lustragiul se lăsă în genunchi, alături de cel care se și afla la treabă, și începu să lustruiască pantoful rămas liber, deși strălucea puternic în lumina becului electric.

— Bill așa te face să crăpi de rîs, răspunse Mike.

Beam vin roșu și mă aflam atît de departe în urma lor, încît povestea cu lustruitul mă cam deranja. M-am uitat prin încăpere. La masa de alături se afla Pedro Romero. Cînd l-am salutat cu o înclinare a capului, s-a ridicat în picioare și m-a rugat să vin la masa lui ca să-mi prezinte un prieten. Masa lui era lîngă a noastră, aproape lipită. Mi-a prezentat prietenul, un bărbat mărunt și tras la față, cronicar de lupte de tauri venit de la Madrid. I-am spus lui Romero cît de mult admir stilul lui de luptă și a fost foarte încîntat. Vorbeam în spaniolă și cronicarul știa puțin franțuzește. M-am întins către masa noastră ca să-mi iau sticla de vin, dar cronicarul m-a apucat de braț. Romero a rîs și mi-a spus pe englezește:

— Bea aici.

Era foarte rezervat în ce privește englezeasca lui, dar în același timp și foarte încîntat de ea, și în cursul discuției rosti vreo cîteva cuvinte de care nu era sigur, rugîndu-mă să-i dau lămuriri. Dorea mult să afle cum se spune pe englezește *corrida de toros*, în traducere exactă. Luptă de tauri nu-l mulțumea. I-am explicat că lupta de tauri ar fi venit pe spaniolește *lidia*² unui *toro*. Cuvîntul spaniol *corrida* înseamnă pe englezește alergarea taurilor — traducerea franceză fiind *course de taureaux*. Cronicarul s-a arătat de acord. Nu există cuvînt spaniol pentru luptă de tauri.

Pedro Romero spuse că a învățat puțin englezește în Gibraltar. Era născut în Ronda. Adică nu departe de Gibraltar. Luptele de tauri le-a început în Malaga, la școala de toreadori de acolo. La școală nu stătuse decît trei ani. Cronicarul făcu haz pe socoteala lui din pricina numeroaselor expresii *malagueño* pe care le folosea. Romero ne spuse că are nouăsprezece ani. Fratele lui mai mare lucra împre-

¹ Să vă lustruiască pantofii? (sp.)

² Luptă (sp.)

ună cu el, ca *banderillero*, dar nu stătea la hotelul nostru. Trăsese la un hotel mai mic, împreună cu celălalte ajutoare ale lui Romero. Mă întrebă de câte ori îl văzusem luptînd în arenă. I-am răspuns că numai de trei ori. În realitate îl văzusem numai în două rînduri, dar după ce greșisem, am preferat să evit eventualele explicații.

— Unde m-ai văzut data trecută? La Madrid?

— Da, îl minții eu. Citisem în ziarele de specialitate cronicile celor două apariții ale sale la Madrid, așa că mă puteam descurca.

— Prima, sau a doua oară?

— Prima.

— Am luptat foarte prost, mărturisi Romero. A doua oară am fost mai bine. Îți aduci aminte? întrebă întorcîndu-se spre cronicar.

Nu era deloc stînjenit. Vorbea despre munca lui ca despre ceva cu totul despărțit de propria-i ființă. Fără nici o urmă de vanitate sau fanfaronadă.

— Mă bucur foarte mult că îți place cum lucrez, spuse Romero. Dar încă n-ai putut să vezi cine știe ce. Mîine, dacă o să am un taur bun, am să încerc să-ți arăt cum pot lucra.

Zîmbea pe cînd rostea vorbele astea, neliniștit de gîndul că eu sau cronicarul am putea crede că se laudă.

— Abia aștept să te văd, spuse cronicarul. Aș fi tare bucuros dacă m-ai convinge.

— Nu prea îi place cum lucrez, îmi explică Romero întorcîndu-se spre mine și vorbindu-mi cu toată seriozitatea.

Cronicarul ne dădu lămuriri arătînd că îi place foarte mult, însă pînă acum stilul lui de luptă fusese nedeșăvîrșit.

— Așteaptă pînă mîine, dacă s-o nimeri un taur bun.

— Ai văzut taurii de mîine? mă întrebă cronicarul.

— Da. I-am văzut cînd i-au descărcat.

Pedro Romero se aplecă spre mine.

— Cum ți s-au părut?

— Foarte frumoși, i-am răspuns. Cam de vreo douăzeci și șase de *arrobas*¹. Coarne scurte de tot. Dumneata nu i-ai văzut?

— O! Sigur că da, răspunse Romero.

— Nu cîntăresc douăzeci și șase de *arrobas*, spuse cronicarul.

— Nu, conveni Romero.

— Au banane în loc de coarne, urmă cronicarul.

— Crezi că-s banane? stăruî Romero. Apoi se întoarse spre mine și mă întrebă zîmbind: Dumneata tot banane le-ai spune?

— Nu. Coarne, și încă zdravene.

— Sînt tare scurte, spuse Pedro Romero. Tare, tare scurte. Totuși, banane nu sînt.

— la ascultă, Jake, strigă Brett de la masa de alături, ne-ai trădat de-a binelea.

— Numai pentru scurtă vreme, i-am răspuns. Vorbim despre tauri.

— Faci pe grozavul.

— Spune-i ăluia că taurii n-au coarne, strigă Mike. Era beat.

Romero mă privi nedumirit.

— E beat, spusei. *Borracho I Muy borracho I*²

¹ Arroba, măsură spaniolă de greutate (11,5 kg).

² Beat! beat curții! (sp.)

— Ai putea să ni-i prezinți și nouă pe prietenii tăi, zise Brett. Tot timpul se uitase la Pedro Romero.

I-am întrebat dacă nu le-ar face plăcere să bea cafeaua împreună cu noi. Amîndoi s-au ridicat în picioare. Romero era foarte smead la față. Și deosebit de politicos.

Am făcut pe rînd toate prezentările și pe urmă au început să se așeze, dar nu era destul loc, așa că ne-am mutat cu toții la masa cea mare de lângă perete, să bem acolo cafeaua. Mike comandă o sticlă de Fundador și pahare pentru toată lumea. Discuție multă, zgomotoasă, ca între oameni beți.

— Spune-i că scrisul e o meserie împruțită, îmi ceru Bill. Haide, spune-i o dată. Spune-i cît de tare mi-e rușine că-s scriitor.

Pedro Romero stătea lângă Brett și asculta ce-i spune.

— Haide, spune-i o dată! insistă Bill.

Romero înălță privirea și zîmbi.

— Dumnealui e scriitor, îi spusei.

Romero se arătă impresionat. Atunci adăugai, arătînd spre Cohn:

— Și dînsul la fel.

— Seamănă cu Villalta, zise Romero uitîndu-se la Bill. Rafael, nu-i așa că dumnealui seamănă cu Villalta?

— Nu prea văd asemănarea, răspunse cronicarul.

— Ba da, continuă Romero în spaniolă. Seamănă foarte mult cu Villalta. Și cel beat cu ce se ocupă?

— Cu nimic.

— De asta bea?

— Nu. Așteaptă să se însoare cu doamna.

— Spune-i că taurii n-au coarne! strigă Mike, beat criță, de la celălalt capăt al mesei.

— Ce spune?

— S-a îmbătat.

— Jake, strigă Mike. Spune-i că taurii n-au coarne!

— Înțelegi ce zice? Il întrebai pe Romero.

— Da.

Eram convîns că nu înțelege, așa că nu-mi făceam griji.

— Spune-i că Brett vrea să-l vadă cum își trage pantalonii aceia verzi.

— Ia mai potolește-te, Mikel!

— Spune-i că Brett moare de curiozitate să afle cum poate intra în pantalonii cei verzi.

— Potolește-te!

În vremea asta Romero învîrtea paharul între degete și stătea de vorbă cu Brett. Brett vorbea franțuzește, el spaniolește și citea un cuvînt englezesc, și rîdeau împreună.

Bill umplea paharele.

— Spune-i că Brett vrea să intre. . .

— Oh, potolește-te odată, Mike, pentru numele lui Dumnezeu!

Romero înălță ochii și zîmbi, spunînd:

— Potolește-te! Asta știu și eu.

Chiar atunci Montoya intră în sufragerie. Mai întîi îmi zîmbi, dar pe urmă îl văzu pe Pedro Romero cu un pahar mare de coniac în mînă, stînd și rîzînd între mine și o doamnă cu umerii goi, la o masă plină de oameni beți. Nici măcar nu ne salută.

Montoya ieși din sufragerie. Mike se ridicase în picioare și propunea un toast. Începu: « Să bem în cinstea. . . » iar eu încheiai: « . . . lui Pedro Romero ». Toți

se ridicară în picioare, Romero lua lucrurile foarte în serios și toți ciocnirăm paharele și le dădurăm pe gît, eu cu oarecare zor, fiindcă Mike încerca să explice că nici prin gînd nu-i trecuse să bea în sănătatea celui pomenit în toast. Însă totul s-a încheiat cu bine, Pedro Romero a dat mîna cu toată lumea, iar după aceea a plecat însoțit de cronicar.

— Dumnezeu, ce băiat frumos ! exclamă Brett. Și cît de mult mi-ar plăcea să-l văd cum se viră în hainele alea. Probabil că folosește încălțătorul.

— Eu începusem să-i spun, vorbi Mike. Dar Jake mă tot întrerupea. De ce mă întrerupi? Îți închipui că vorbești spaniolește mai bine decît mine.

— la mai taci din gură, Mike! Nu te-a întrerupt nimeni.

— Nu, aș vrea să rezolvăm o dată povestea asta. Și îmi întoarse spatele. Crezi că e ceva de capul tău, Cohn? Crezi cumva că ești într-adevăr de-ai noștri? Oamenii care au venit aici să mai petreacă puțin? Pentru numele lui Dumnezeu, nu mai face atîta gălăgie, Cohn!

— Hai isprăvește, Mike, spuse Cohn.

— Crezi cumva că Brett are nevoie de prezența ta? Crezi oare că aduci vreun folos petrecerii? De ce nu spui și tu ceva?

— Am spus noaptea trecută tot ce aveam de spus, Mike.

Eu nu mă număr printre amicii tăi literați. Mike se clătina pe picioare și se sprijinea de masă. Eu nu-s deștept. Dar știu cînd prezența mea nu-i dorită. Tu de ce nu-ți dai seama cînd nimeni nu-ți dorește prezența? De ce, Cohn? Șterge-o de aici. Șterge-o de-aici, pentru numele lui Dumnezeu. Piei de-aici cu mutra asta tristă de ovrei. Nu credeți că am dreptate?

Se uită la noi.

— Sigur, încuviințai eu. Haideți să mergem cu toții la «Iruña».

— Nu așa. Nu credeți că am dreptate? O iubesc pe femeia asta.

— Vai, n-o mai lua iar de la început. Hai, Mike, hai s-o-ntindem, spuse Brett.

— Nu crezi că am dreptate, Jake?

Cohn tot mai ședea la masă. Pe chip avea expresia aceea de împietrire lividă care se ivea de cîte ori era insultat, dar s-ar fi zis că într-un anumit fel îi făcea plăcere. Ce copilăros eroism de bețiv ! Era vorba de legătura lui cu o doamnă din lumea bună.

— Jake, începu din nou Mike. Aproape plîngea. Tu știi bine că am dreptate. Ascultă, măi ! Se întoarse spre Cohn : Cară-te ! Chiar acuma să te cari !

— Ba n-am să plec, Mike, zise Cohn.

— Atuncea, lasă că te fac eu să pleci ! Mike porni către el, dînd ocol mesei, Cohn se ridică în picioare, și își scoase ochelarii. Rămase în așteptare, palid la față, cu brațele pe lîngă trup, așteptînd mîndru și neclintit să întîmpine atacul, gata de luptă pentru dragostea lui.

L-am apucat pe Mike și i-am spus :

— Hai să mergem la cafenea. Nu poți să dai în el aici, la hotel.

— Bine ! încuviință Mike. Bună idee !

Pornirăm. În vreme ce Mike se împleticea în sus pe scări, m-am uitat în urmă și l-am văzut pe Cohn punîndu-și ochelarii la loc. Bili ședea la masă și-și turna încă un pahar de Fundador. Brett stătea pe scaun și privea drept înainte, fără să vadă nimic.

Afară, în piață, ploaia contenise și luna încerca să se strecoare printre nori, Bătea vîntul. Fanfara militară cînta și lumea se înghesuise în capătul cel mai depărtat al pieței, unde meșterul specialist în jocuri de artificii și cu feciorul lui se străduiau să înalțe baloane de foc. Cîte un balon se înălța în zvicniri scur-

te, pe-o traiectorie foarte înclinată, dar era repede sfîșiat de vînt ori izbit de casele din jurul pieței. Altele cădeau în mulțime. Flăcările magneziului și artificiiile explodau și apoi coborau filfiind. Nimeni nu mai dansa în piață. Pietrișul era prea umed.

Brett ieși împreună cu Bill și se apropie de noi. Rămăserăm o vreme în mijlocul mulțimii privind la don Manuel Orquito regele jocurilor de artificii, care urcat pe o platformă se trudea cu grijă să înalțe baloanele cu ajutorul unor bețe, stînd acolo, deasupra capetelor mulțimii, ca să arunce baloanele în bătaia vîntului. Vîntul le trimitea pe toate în jos, iar chipul lui don Manuel Orquito apărea transpirat în lumina complicatelor lui artificii, care cădeau asupra mulțimii gonind-o și împrăștiind-o, scinteind și pocnind printre picioarele oamenilor. Și mulțimea începea să strige de îndată ce un alt ghemotoc de hîrtie luminoasă se legăna, lua foc și se prăbușea.

— la uită-te cum își rid de munca lui don Manuel, spuse Bill.

— De unde știi că e don Manuel? întrebă Brett.

— Are numele trecut în program. Don Manuel Orquito, *pirotecnica de esta ciudad*.¹

— *Globos iluminados*,² adăugă Mike. O colecție de *globos iluminados*. Așa scria în ziar.

Vîntul ducea departe muzica fanfarei.

— Știți ce, tare aș vrea să se înalțe un balon, vorbi Brett. Altfel, pe don Manuel ăsta îl apucă furiile.

— Probabil c-a muncit săptămîni în șir pentru a le face să se înalțe și să scrie pe cer « Slavă lui San Fermin », spuse Bill.

— *Globos iluminados*, repetă Mike. Un ciorchine mare din afurisitele astea de *globos iluminados*.

— Haideți, ne îndemnă Brett. Doar n-o să împietrim aici.

— Onorabila doamnă dorește ceva de băut, anunță Mike.

— Ce bine le ghicești, zise Brett.

În cafenea era înghesuială mare și multă gălăgie. Nimeni nu ne-a băgat în seamă cînd am intrat. Masă n-am putut găsi. Gălăgia asurzitoare nu conținea nici o clipă.

— Haideți să ieșim repede de-aici, propuse Bill.

Afară, el paseo se desfășura înainte, pe sub arcade. Cîțiva englezi și americani veniți de la Biarritz, în haine de sport, stăteau pe la mese. Cîteva femei priveau scurgerea mulțimii uitîndu-se prin lorniete. Ceva mai înainte înțilnisem o prietenă de-a lui Bill, venită de la Biarritz. Împreună cu o altă fată trăseră la « Grand Hotel ». Fata cealaltă avusese o migrenă și se dusesese să se culce.

— Uite circiuma, anunță Mike.

Era vorba de « Barul Milano », un bar mic și cam deocheat unde puteai să și mănînci și unde se dansa într-o cameră din fund. Ne-am așezat cu toții la o masă și am comandat o sticlă de Fundador. Barul nu era chiar plin. Înăuntru nu era nici urmă de antren.

— Înfrîntor e localul ăsta, spuse Bill.

— E prea devreme.

— Haideți să luăm sticla și să ne întoarcem mai tîrziu, propuse Bill. Nu vreau să mă îngrop aici într-o asemenea noapte.

¹ Artificier al acestui oraș (sp.)

² Globuri luminoase (sp.)

- Hai să ne uităm la englezi, spuse Mike. Îmi place să mă uit la englezi.
- Sînt îngrozitori, zise Bill. De unde or fi venit atîția?
- De la Biarritz, îi explică Mike. Au venit să vadă ultima zi a unei bizare și micuțe fieste spaniole.
- Lasă că-i fieste eu, spuse Bill.
- Ești o fată extraordinar de frumoasă, zise Mike întorcîndu-se către prietena lui Bill. Cînd ai sosit?
- Astîmpără-te, Michael.
- Ascultați ce vă spun eu, este o fată frumoasă. Unde am fost pînă acum? La ce m-oi fi uitat toată vremea din urmă? Ești tare frumoasă. Spune, nu ne-am mai cunoscut? Hai cu mine și cu Bill. Vrem să-i fiestăm pe englezi.
- Îi fieste eu, anunță Bill. Ce dracu or fi căutînd aia la fiesta de-aici?
- Haideți să mergem, spuse Mike. Numai noi trei. Haideți să-i fiestăm pe blestemații de englezi. Sper că nu ești englezoaică. Eu sînt scoțian. Îi urăsc pe englezi. Să vezi ce-o să ți-i mai fieste eu. Hai, Bill.
- I-am văzut pe fereastră, pe cîteștrei, braț la braț, ducîndu-se spre cafenea. În piață se înălțau focurile de artificii.
- Eu rămîn aici, ne vesti Brett.
- Stau și eu cu voi, zise Cohn.
- Vai, nul exclamă Brett. Pentru numele lui Dumnezeu, pleacă și du-te undeva. Nu vezi că Jake și cu mine avem de vorbit?
- Nu mi-am dat seama, răspunse Cohn. Ziceam să stau aici fiindcă mi s-a cam urcat băutura la cap.
- Al dracului motiv ca să stai pe capul cuiva. Dacă te-ai îmbătat, du-te și te culcă.
- Am fost destul de tare cu el? mă întrebă Brett după ce Cohn plecase.
- Nu mi-am dat seama, răspunse Cohn. Ziceam să stau aici fiindcă mi s-a cam urcat băutura la cap.
- Al dracului motiv ca să stai pe capul cuiva. Dacă te-ai îmbătat, du-te și te culcă.
- Am fost destul de tare cu el? mă întrebă Brett după ce Cohn plecase.
- Nu prea se pricepe să sporească veselia.
- Cumplit mă mai îndispune.
- S-a purtat foarte prost.
- Al dracului de prost. Și ar fi avut, totuși, prilejul să se poarte minunat.
- Acum probabil că așteaptă afară, la ușă.
- Da. E-n stare. Știi, eu îmi dau seama ce simte. Nu poate crede că întîmplarea aceea n-a însemnat absolut nimic.
- Știu.
- Nimeni altul nu s-ar fi purtat așa de prost. Vai, mi-e o silă cumplită de toată istoria asta. Și Michael. Michael a fost și el foarte drăguț.
- Pentru Mike e al dracului de greu.
- Da. Dar asta nu înseamnă că trebuie să se poarte ca un porc.
- Toată lumea se poartă prost, spuse eu. Nu-i nevoie decît de prilej.
- Tu nu te-ai fi purtat prost, spuse Brett privindu-mă în ochi.
- Aș fi un măgar tot atît de mare ca și Cohn.
- Dragul meu, hai să nu mai vorbim atîtea tîmpenii.
- S-a făcut. Să discutăm despre orice îți place ție.
- Nu fi nesuferit. Ești singura ființă pe care o am, și în seara asta mă simt groaznic.
- Îl ai pe Mike.
- Da, pe Mike. N-a fost drăguț?
- De, am zis eu, pentru Mike e al dracului de greu să-l aibă pe Cohn în preajmă și să-l tot vadă alături de tine.
- Crezi că eu nu știu, dragul meu? Te rog, nu mă face să mă simt mai rău decît mă simt acum.

N-o mai văzusem niciodată pe Brett atât de nervoasă. Continua să-mi ocolească privirile și se uita drept înainte, la peretele din fața ei.

— Vrei să ne plimbăm puțin?

— Da. Haide.

Am pus dopul la sticla de Fundador și i-am dat-o barmanului.

— Hai să mai bem un pahar, propuse Brett. Nervii mei sîn la pămînt. Băurăm fiecare cîte un pahar din catifelatul rachiu de vin amontillado.

— Haide, zise Brett.

Cînd ieșirăm pe ușă, îl văzui pe Cohn plecînd de sub arcadă.

— A fost într-adevăr aici, rosti Brett.

— Nu poate sta departe de tine.

— Vai de capul lui!

— Nu mi-e milă de el. Îl urăsc, pînă și eu îl urăsc.

— Și eu îl urăsc, spuse Brett tremurînd. Urăsc afurisita de suferință care-l chinuie.

Pornirăm la braț pe-o stradă lăturalnică, lăsînd în urmă mulțimea și luminile din piață. Strada era întunecoasă și udă, și am mers tot înainte, pînă la fortificațiile de la marginea orașului. Trecurăm pe lîngă circumiile din care lumina se revărsa pe uși și peste strada neagră, udă, dimpreună cu neașteptate izbucniri de cîntec.

— Vrei să intrăm?

— Nu.

Ne continuarm plimbarea afară din oraș, mergînd pe iarba udă, și mai departe pe zidurile de piatră ale fortificațiilor. Am întins pe zid un jurnal, și Brett s-a așezat. Întunericul stăruia peste cîmpie și se zăreau siluetele munților. Vîntul sufla cu putere și gonia norii peste fața lunii. La picioarele noastre se aflau întunecatele adîncuri ale fortificațiilor. În spate aveam copacii, și umbra cate-dralei, și silueta orașului proiectată pe strălucirea lunii.

— N-ar trebui să te simți prost, i-am spus.

— Mă simt îngrozitor, răspunse Brett. Dar să nu mai vorbim.

Ne-am uitat peste întinderea cîmpiei. Șirurile lungi de copaci erau negre în bătaia lunii. Pe drumul ce se cățăra pe coasta muntelui se vedeau farurile unei mașini. Sus, pe pisc, luceau luminile fortului. Mai jos, pe partea stîngă, curgea riul. Era umflat de apele ploii, negru, neted și lucios. Copacii străjuiau, întunecați, de-a lungul malurilor. Am stat și am privit. Brett se uita drept înainte. Deodată, o trecură florii.

— E frig.

— Vrei să ne întoarcem?

— Prin parc.

Am coborît de pe zid. Cerul se înnoua din nou. În parc, pe sub copaci, era întuneric.

— Tot mă mai iubești, Jake?

— Da, i-am răspuns.

— Fiindcă sînt o epavă, rosti Brett.

— Cum?

— Sînt o epavă. Sînt nebună după băiatul acela, Romero. M-am îndrăgostit de el, așa cred.

— N-aș face-o dacă aș fi în locul tău.

— N-am încotro. Sînt o epavă. Toată ființa mi se sfîșie pe dinăuntru.

— Nu face una ca asta.

— N-am încotro. Nu pot. Niciodată n-am fost în stare să-mi interzic ceva.

— Ar trebui să-i pui capăt.
— Cum aş putea să-i pun capăt? Nu pot împiedica astfel de lucruri. Îţi dai seama?

— Îi tremura mîna.

— Aşa-mi tremură toată fiinţa.

— Totuşi n-ar trebui s-o faci.

— N-am încotro. Oricum, sînt o epavă. Nu sesizezi deosebirea?

— Nu.

— Trebuie s-o fac. Trebuie să fac ceva ce doresc adevărat. Am pierdut respectul faţă de mine însămi.

— Dar asta nu.

— Vai, dragul meu, nu fi neînţelegător. Ce-ţi închipui, că mi-a fost uşor să-l rabd pe blestematul acela de ovrei, şi pe Mike, în felul cum se poartă?

— Înţeleg.

— Nu pot sta beată toată vremea.

— Nu.

— Vai, dragul meu, te rog să rămii lângă mine. Te rog, rămii lângă mine şi ajută-mă să trec prin toate astea.

— Sigur.

— Nu spun că fac bine. Totuşi, pentru mine e bine. Martor mi-e Dumnezeu că niciodată nu m-am simţit atît de terfelită.

— Şi ce-ai vrea să fac eu?

— Hai să mergem, răspunse Brett. Hai să mergem să-l căutăm.

Am străbătut împreună aleea cu pietriş a parcului, în întuneric, pe sub copaci, pe urmă am ieşit de sub copaci, pe poartă, în strada care ducea spre oraş.

Pedro Romero era la cafenea. Şedea la o masă împreună cu alţi matadori şi cronicari de lupte de tauri. Fumau trabuce. Cînd am intrat noi, au ridicat privirile. Pedro Romero a zîmbit şi ne-a salutat. Ne-am aşezat şi noi la o masă în mijlocul sălii.

— Roagă-l să vină încoace şi să bea ceva.

— Nu încă. Are să vină singur.

— Nu mă pot uita la el.

— E foarte plăcut să te uiţi la el.

— Totdeauna am făcut numai ce-am vrut.

— Ştiu.

— Mă simt atît de terfelită.

— Ei, lasă.

— Dumnezeu! zise Brett. Prin cîte trece o femeie!

— Da?

— Vai, mă simt atît de terfelită!

M-am uitat la masa celorlalţi. Pedro Romero mi-a zîmbit. Le-a spus ceva celor de la masă şi s-a ridicat în picioare, pe urmă a venit de-a dreptul la masa noastră. M-am ridicat şi eu şi ne-am strîns mîna.

— N-ai vrea să bei ceva?

— Îmi daţi voie să vă ofer eu de băut ceva, răspunse toreadorul. Se aşeză la masă, uitîndu-se la Brett şi cerîndu-i îngăduinţa, fără să scoată vreun cuvînt. Era foarte politicos. Dar continua să-şi fumeze trabucul. Îi stătea bine.

— Îţi plac ţigările de foi? l-am întrebat.

— O, da. Totdeauna fumez numai trabuc.

Era unul dintre elementele pe care îşi clădea autoritatea. Îl făcea să pară mai matur. Mă uitam la pielea lui. Era curată, netedă şi foarte măslinie! Pe umărul

obrazului avea o cicatrice triunghiulară. Am observat că o cercetează pe Brett. Simțea că între ei există ceva. Probabil a simțit în clipa când Brett i-a dat mîna. Era foarte atent și precaut. Cred că era sigur de sine, dar nu voia să riște.

— Mîine lupți? l-am întrebant.

— Da, îmi răspunse Romero. Algabeno a fost rănit azi, la Madrid. Ați auzit?

— Nu. Rău?

Romero clătină din cap.

— Un fleac. Aici — și arată la mîină. Brett i-o apucă și îi desfăcu degetele.

— Oho l ghiciți în palmă? întrebă Romero în englezește.

— Citeodată. Te superi?

— Nu. Îmi face plăcere. Își așază pe masă palma desfăcută. Spuneți-mi c-am să trăiesc cît lumea și am să ajung milionar.

Era încă foarte politicoș, dar mult mai sigur de sine. Vorbi mai departe:

— Spuneți-mi, vedeți cumva în palma mea și niște tauri?

Începu să rîdă. Avea o mîină foarte frumoasă, cu închietura subțire.

— Mii și mii de tauri, spuse Brett.

Acum nu mai era de loc nervoasă. Și arăta splendid.

— Grozav, zise Romero rîzînd. La o mie de dușos bucata, adăugă către mine, în spaniolește. Spuneți mai departe.

— O palmă foarte frumoasă. Cred, zise Brett către mine, c-o să aibă viață lungă.

— Spuneți-mi mie. Nu prietenului dumneavoastră.

— Am spus c-o să ai viață lungă.

— Știu asta, urmă Romero. N-o să mor niciodată.

M-am surprins bătînd în masă cu virful degetelor. Romero băgă de seamă și clătină din cap.

— Nu. Nu-i nevoie să bați în lemn. Taurii sînt prietenii mei cei mai buni. Am tîlmăcit pentru Brett.

— Obişnuiești să-ți uciți prietenii? întrebă ea.

— Totdeauna, răspunse Romero în englezește, și începu să rîdă. Ca să nu mă omoare ei pe mine. Și o privi peste masă.

— Știi bine englezește.

— Da, recunosc Romero. Destul de bine, uneori. Dar nu trebuie să aflu nimeni. Ar fi ceva foarte nepotrivit: un torero care vorbește englezește.

— De ce? întrebă Brett.

— Ar fi nepotrivit. Nu le-ar plăcea oamenilor. Nu încă.

— De ce nu?

— Nu le-ar plăcea. Toreadorii nu-s așa.

— Dar cum sînt toreadorii?

Romero începu să rîdă, își trase pălăria pe ochi și-și schimbă unghiul trabucului și expresia feței.

— Ca ăia de colo, de la masă, zise Romero. Mă uitai spre masa cealaltă. Imitase perfect expresia lui Nacional. Zîmbi, reluîndu-și expresia proprie. Nu, trebuie să uit engleza.

— N-o uita, încă, zise Brett.

— Nu?

— Nu.

— Bine.

Și din nou izbucni în rîs.

— Mi-ar plăcea să am o pălărie ca asta, spuse Brett.

— Bine. Vă fac eu rost de una.

— S-a făcut. Numai să nu uiți.
 — Nu uit. Vă fac rost de una chiar în noaptea asta.
 Mă ridicai în picioare. Romero se ridică și el.
 — Stai jos, l-am rugat. Mă duc să-mi caut prietenii și să-i aduc încoace.
 Romero mă privi în ochi. O ultimă privire, menită să întrebe dacă înțelegerea e deplină. Era, bineînțeles, deplină.
 — Stai jos, îl invită Brett. Trebuie să-mi dai lecții de spaniolă.
 Romero se așează și o privi peste masă. Am ieșit afară. Ochii celor așezați la masa toreadorilor mă urmăriră, iscoditori, pînă la ușă. Nu era plăcut. Peste douăzeci de minute, cînd m-am întors și m-am uitat în cafenea, Brett și Pedro Romero plecaseră. Ceștile de cafea și cele trei păhărele de coniac se aflau încă pe masă. Chelnerul veni cu un șervet, luă păhărele și șterse masa.

CAPITOLUL 17

În față, la « Barul Milano », i-am găsit pe Bill, pe Mike și pe Edna. Edna o chema pe fată.
 — Ne-au dat afară, mă vesti Edna.
 — Cu poliția, adăugă Mike. Sint înăuntru unii care nu mă pot înghiți.
 — De patru ori i-am oprit să nu se ia la bătaie, urmă Edna. Trebuie să-mi dai o mîna de ajutor.
 Bill era stacojiu la față.
 — Hai să intrăm îndărăt, Edna, zicea Bill. Intră înăuntru și dansează cu Mike.
 — Ar fi o nebulie, răspunse Edna. Iar ar începe scandalul.
 — Al dracului porc de la Biarritz ! exclamă Bill.
 — Haideți, îi îndemnă Mike. La urma urmei, e-o circiumă. N-au cum să ocupe ei o circiumă întreagă.
 — Săracul Mike, zise Bill. Împuțitul ăla de porc englezesc vine încoace, îl insultă pe Mike, și încearcă să ne strice toată fiesta.
 — Împuțiți dracului ! izbucni Mike. Îi urăsc pe englezi.
 — Nu-s ei în stare să-l insulte pe Mike, urmă Bill. Mike e un băiat extraordinar. Nu-s ei în stare să-l insulte pe Mike. Nu înghit eu așa ceva. Cui îi pasă dacă-i un falit nenorocos ? Glasul începuse să-i sune spart.
 — Cui îi pasă... repetă Mike. Mie nu-mi pasă. Lui Jake nu-i pasă. Ție îți pasă ?
 — Nu, răspunse Edna. Ce, ești falit ?
 — Sigur că sînt. Dar ție nu-ți pasă, nu-i așa Bill ?
 Bill îi cuprinse pe Mike cu brațele de după umeri.
 — Să mă ia dracu dacă n-aș vrea să fiu falit. Ce ți i-aș mai învăța eu minte pe ticăloșii ăștia.
 — Englezi și gata, spuse Mike. Iar cînd e vorba de englezi, orice ar spune, e totuna.
 — Porcul dracului ! exclamă Bill. Să vezi ce ți-i mai pun eu pe goană.
 — Bill, spuse Edna uitîndu-se la mine. Te rog eu să nu te mai duci înăuntru, Bill. Prea sînt proști.
 — Asta-i ! exclamă Mike. Sint proști. Am știut eu că asta-i chestia.
 — N-au dreptul să spună despre Mike ce-au spus, insistă Bill.
 — Îi cunoști ? l-am întrebat pe Mike.
 — Nu. De cînd sînt nu i-am văzut. Ei zic că m-ar cunoaște pe mine.
 — Eu nu-nghit una ca asta, stăruî Bill.
 — Haideți. Hai să mergem dincolo, la « Suizo », am propus eu.

— E o bandă de prieteni de-ai Ednei, de la Biarritz, îmi explică Bill.
 — Niște proști, și-atîta tot, completă Edna.
 — Unul dintre ei e Charley Blackman, din Chicago, spuse Bill.
 — Eu n-am fost niciodată la Chicago, interveni Mike.
 Edna începu să rîdă și nu mai putu să se oprească. Zise:
 — Luați-mă o dată de aici, măi faliților.
 — Și din ce pricină s-a pornit cearta? o întrebai eu pe Edna. Treceam de-a curmezișul pieței, înspre « Suizo ». Bill dispăruse.
 — Nu știu exact ce s-a petrecut, dar cineva a chemat poliția ca să nu-l lase pe Mike în odaia din fund. Păreau să fie niște tipi care îl cunoscuseră pe Mike la Cannes. Dar ce s-a întimplat cu Mike?
 — Probabil că le datorează bani. De obicei din pricina asta se înrăiesc oamenii.
 În piață, la gheretele unde se vindeau bilete, erau două șiruri de oameni care așteptau la coadă. Stăteau pe scăunele, ori așezați pe jos, pe pături sau ziare. Așteptau să se deschidă ghișeele, dimineața, și să cumpere bilete pentru luptele de tauri. Întinericul începea să se destrame și luna asfințise. Cîțiva dintre cei așezați la coadă dormeau de-a binelea.
 « La Suizo », de-abia ne așezaserăm și comandasem niște Fundador, cînd apărură Robert Cohn.
 — Unde-i Brett? mă întrebă.
 — Nu știu.
 — Era cu tine.
 — S-o fi dus să se culce.
 — Nu s-a dus.
 — Nu știu unde e.
 Era tare palid la chip, sub becul electric. Stătea în picioare.
 — Spune-mi unde e.
 — Stai jos. Nu știu unde-o fi.
 — Pe dracu, nu știi!
 — Ai putea să-ți ții gura.
 — Spune-mi unde e Brett.
 — N-am să-ți spun nici o singură vorbă.
 — Va să zică știi unde e.
 — Chiar dacă aș ști, nu ți-aș spune.
 — Hei, ia mai du-te dracului, Cohn! strigă Mike de la o masă. Brett s-a dus cu puștiul ăla, cu toreadorul. Acum sînt în luna de miere.
 — Gura!
 — Hei, ia fă bine și du-te dracului! strigă Mike cu glas obosit.
 — Acolo e? întrebă Cohn întorcîndu-se spre mine.
 — Du-te dracului!
 — Era cu tine. Acolo e?
 — Du-te dracului!
 — Lasă că te fac eu să-mi spui — și porni spre mine — codoș împuțit!
 I-am trimis o directă, dar a eschivat. I-am văzut fața zvîcnind în lături, în plină lumină. M-a pocnit și am căzut la pămînt. Pe cînd mă pregăteam să mă scol în picioare, m-a mai pocnit încă de două ori. Am alunecat îndărăt, sub masă. Am încercat din nou să mă ridic și am simțit că nu mai am picioare sub mine. Îmi dădeam seama că trebuie să mă scol în picioare ca să încerc să-l lovesc și eu. Mike mi-a ajutat să mă ridic. Cineva mi-a turnat în cap o carafă cu apă. Mike mă cuprinsese cu brațul, și mi-am dat seama că stau pe un scaun. Mike mă trăgea de urechi.

— Mai, să știi că erai rece, îmi spuse Mike.
 — Unde dracu ai fost?
 — Ei, pe-aici.
 — N-ai vrut să te amesteci?
 — L-a trîntit la pămînt și pe Mike, zise Edna.
 — Ba pe mine nu m-a trîntit, protestă Mike. M-am așezat singur jos.
 — Așa se întîmplă în ficcare seară la fiestele voastre? întrebă Edna. Țăla nu era domnul Cohn?
 — Gata, mi-am revenit, îi anunțai eu. Doar capul îmi mai vijîie puțin.
 Cîțiva chelneri și o mulțime de lume se strînseseră în jurul nostru.
 — Vaya! le strigă Mike. Plecați de-aici. Hai, gata!
 Chelnerii împrăștiară mulțimea.
 — Zău c-au avut ce vedea, spuse Edna. Trebuie să fie boxer.
 — Este.
 — Tare aș fi vrut să fie și Bill de față, spuse Edna. Mi-ar fi plăcut grozav să-l văd și pe el azvîrlit la pămînt. Totdeauna am dorit să-l văd aruncat la pămînt. E-așa de voinic.
 — Eu trăgeam nădejde c-are să pună jos și vreun chelner, zise Mike, fiindcă atunci l-ar fi arestat. Tare m-aș bucura dacă l-aș vedea pe Robert Cohn vîrit la răcoare.
 — Ba nu, intervenii eu.
 — Vai, nici eu, protestă și Edna. Nu se poate să vorbești serios.
 — Și totuși vorbesc foarte serios, stărui Mike. Eu nu-s dintre ăia care abia așteaptă să fie dați de pămînt. De asta nici n-am făcut sport vreodată.
 Mike sorbi din pahar și urmă:
 — Niciodată nu mi-a plăcut vinătoarea — asta o știți și voi. La vinătoare totdeauna te paște primejdia să cadă vreun cal peste tine. Cum te simți, Jake?
 — Bine.
 — Ești un tip drăguț, îi spuse Edna lui Mike. Și chiar ai dat, într-adevăr, faliment?
 — Am dat un faliment uluitor, răspunse Mike. Sînt dator la toată lumea. Tu n-ai nici o datorie?
 — Tone.
 — Tuturor le datorez bani, continuă Mike. Azi noapte am împrumutat o sută de pesetas de la Montoya.
 — Ai împrumutat, pe dracu, spusei eu.
 — Îi dau înapoi, afirmă Mike. Totdeauna plătesc pînă la ultimul ban.
 — De asta ai ajuns falit, nu-i așa? zise Edna.
 M-am ridicat de la masă. Le auzeam vorbele ca de la cine știe ce depărtare.
 Parcă aș fi asistat la o piesă proastă. Le-am spus celorlalți:
 — Eu mă duc la hotel.
 Pe urmă i-am auzit discutînd despre mine.
 — Crezi că și-a revenit? întrebă Edna.
 — Mai bine ne-am duce și noi cu el.
 — Mi-am revenit, le spusei. Rămîneți aici. Ne vedem mai tîrziu.
 Am ieșit din cafenea. Ceilalți rămăseseră la masă. M-am uitat îndărăt, la ei și la mesele goale. La una din mese ședea un chelner și-și sprijinea capul în mîini.
 În vreme ce traversam piața, către hotel, totul mi se părea nou și schimbat. Copacii nu-i mai văzusem niciodată pînă atunci. Niciodată pînă atunci nu mai văzusem stîlpii steagurilor și nici fațada teatrului. Totul arăta altfel. Mă simțeam la fel cum mă simțisem odinioară, cînd mă întorceam acasă de la un meci de fotbal

pe care îl jucasem în alt oraș. Duceam atunci în mână valiza cu echipament și pornisem pe stradă, de la gară, și orașul unde îmi petrecusem toată viața era în întregime nou. Oamenii greblau pașiștile, și în mijlocul străzii ardeau grămezi de frunze moarte; m-am oprit și m-am uitat multă vreme la ei și totul mi se părea straniu. Pe urmă am pornit mai departe și aveam impresia că picioarele îmi sînt unele departe, totul părea să se afle la mare depărtare și îmi auzeam picioarele pășind ca la mare distanță. Fusesem lovit în cap încă la începutul meciului. La fel era acum traversarea pieții. La fel era urcatul scărilor la hotel. Urcatul scărilor dură multă vreme și aveam senzația că duc iarăși în mână valiza. În cameră era lumină. Bill ieși și mă întîmpină pe coridor, spunîndu-mi:

— Ascultă, du-te pînă sus, la Cohn. Nu știu ce i s-o fi întîmplat, dar a venit și a întrebă de tine.

— Dă-l dracului.

— Du-te. Du-te pînă sus la el.

Nu voiam să mai urc încă un rînd de scări.

— De ce te uiți așa la mine. ?

— Nu mă uit la tine. Du-te sus și vorbește cu Cohn. E într-un hal fără hal.

— Adineaori erai beat, îi spusei.

— Beat sînt și-acuma. Dar tu te duci sus și stai de vorbă cu Cohn. Vrea să te vadă.

— Bine.

Tare n-aș fi vrut să mai urc un rînd de scări. Am urcat totuși, cărîndu-mi fantomatica valiză. Am pornit pe coridor, pînă la odaia lui Cohn. Ușa era închisă, și am bătut.

— Cine-i acolo?

— Barnes.

— Întră, Jake.

Am deschis ușa, apoi am pășit înăuntru și am pus jos valiza. În cameră nu era nici o lumină. Cohn stătea întins în pat, cu fața în jos, pe întuneric.

— Hello, Jake.

— Să nu-mi spui Jake.

Stăteam lîngă ușă. În exact aceeași stare ajunsesem, atunci, acasă. Acum, ceea ce-mi trebuia era o baie fierbinte. O cadă adîncă, plină cu apă fierbinte, în care să stau întins.

— Unde-i baia? îl întrebai.

Cohn plîngea. Zăcea acolo, întins pe pat cu fața în jos, și plîngea. Avea pe el o cămașă albă, de polo, de felul celor pe care le purta la Princeton.

— Îmi pare foarte rău, Jake. Te rog să mă ierți.

— Să te iert, pe dracu.

— Te rog iartă-mă, Jake.

N-am răspuns nimic. Am rămas acolo, lîngă ușă.

— Am fost nebun. Trebuie să înțelegi ce s-a întîmplat.

— Ei, nu face nimic.

— N-am putut îndura povestea aceea cu Brett.

— Mi-ai spus că sînt codoș.

Dar nu-mi păsa. Voiam să fac o baie fierbinte. Voiam o baie fierbinte într-o cadă adîncă.

— Știu. Te rog să uiți. Înnebunisem.

— Nu-i nimic.

Plîngea. Glasul îi suna ciudat. Ședea acolo, în tricoul lui alb, întins pe pat, în întuneric. În tricoul lui de polo.

— Dimineată plec de-aici.

Plîngea fără să facă nici un zgomot.

— N-am putut să îndur povestea aceea cu Brett. Am trecut prin chinurile iadului, Jake. Iadul, nu altceva. Cînd ne-am întîlnit aici, la Pamplona, Brett s-a purtat cu mine ca și cînd i-aș fi fost cu desăvîrșire străin. Și mi-a fost peste putință să îndur. Am trăit împreună la San Sebastian. Cred că știi. Nu mai pot îndura.

Zăcea întins pe pat.

— Bine, zisei eu, mă duc să fac o baie.

— Ai fost singurul meu prieten, și am iubit-o atît de mult pe Brett.

— Ei, la revedere.

— Cred că nu mai are nici un rost, spuse Cohn. Cred că nu mai are nici un rost.

— Ce?

— Totul. Te rog spune-mi că m-ai iertat, Jake.

— Sigur că da, îi răspunsei. E-n regulă.

— Am trecut prin stări îngrozitoare. Am trăit toate chinurile iadului, Jake. Acum totul s-a sfîrșit. Totul.

— Ei, la revedere. Trebuie să plec.

Se răsuci, se așeză pe marginea patului și pe urmă se ridică în picioare și-mi spuse:

— La revedere, Jake. Îmi dai mîna, da?

— Sigur. Cum să nu.

Am dat mîna. Pe întuneric îi vedeam foarte bine fața.

— Așa, spusei, ne vedem mîine dimineată.

— Mîine dimineată plec de-aici.

— Aha, da.

Am ieșit, Cohn a rămas în ușa camerei.

— Te simți bine, Jake mă întrebă Cohn.

— Ei, da, îi răspunsei. Mă simt bine.

Nu izbuteam să găsesc camera de baie. Dar după o vreme am găsit-o. Avea o cadă adîncă, de piatră. Am deschis robinetele, dar apa nu curgea. M-am așezat pe marginea căzii. Cînd m-am ridicat să plec, mi-am dat seama că îmi scosesem pantofii. I-am căutat, i-am găsit, și am coborît scările cu ei în mîna. Am nimerit camera, am intrat înăuntru, m-am dezbrăcat și m-am vîrît în pat.

M-a trezit durerea de cap și zgomotul făcut de cetele de oameni care treceau pe stradă. Mi-am adus aminte că promiseseam s-o duc pe Edna, prietena lui Bill, să vadă cum trec taurii pe stradă, înspre arenă. M-am îmbrăcat, am coborît și am ieșit afară, în aerul rece al începutului dimineții. Lumea traversa piața, grăbind către arenă. De cealaltă parte a pieții se vedeau cele două cozi de la casele de bilete. Încă așteptau să se facă ora șapte și să înceapă vînzarea biletelor. Am grăbit pasul spre cafenea. Chelnerul îmi spuse însă că prietenii mei fuseseră acolo și plecaseră.

— Cîți erau?

— Doi domni și o doamnă.

Era bine. Bill și Mike îi țineau tovărășie Ednei. Noaptea trecută fetei îi fusese teamă că bărbații or să bea pînă or cădea din picioare. De asta ne și înțelesesem să mă duc neapărat s-o iau. Mi-am băut cafeaua și am pornit în grabă, laolaltă cu mulțimea, către arenă. Acum nu mai eram amețit. Doar mă durea tare capul. Totul îmi apărea deslușit și limpede, iar asupra orașului stăruia mirosul începutului dimineții.

Pe întinderea de pământ dintre marginea oraşului şi arenă era noroi. Lume multă şedea înşirată de-a lungul îngrăditurii ce ducea la arenă, iar balcoanele exterioare şi zidurile arenei gemeau de oameni. Am auzit detunătura focului de artificii şi atunci mi-am dat seama că nu mai pot ajunge la vreme ca să văd taurii ieşind în arenă, aşa că m-am strecurat prin mulţime până la îngrăditură. M-am trezit împins cu putere în scindurile gardului. Între cele două îngrădituri care închideau calea de trecere spre arenă, poliţia alunga mulţimea. Oamenii se grăbeau, la pas ori în fugă, să intre în arenă. Pe urmă o rupseră cu toţii la goană. Un om beat alunecă şi căzu. Doi poliţişti îl înhăţară şi-l trecură peste gard. Lumea începuse să fugă din toate puterile. Toţi strigau cât îl ţinea gura, şi virindu-mi capul printre scinduri am văzut cum taurii tocmai ieşeau de pe stradă şi pătrundeau între garduri. Goneau iute şi se apropiau de mulţime. Chiar atunci un alt om beat se desprinsese de lângă gard, cu o bluză în mână. Avea de gând să lupte cu taurul, folosind bluză drept capă. Cei doi poliţişti săriră la el, îl înhăţară de guler, unul îl lovi cu bastonul, apoi îl traseră la margine şi se lipiră cât mai strâns de gard, tocmai când alergătorii cei mai din urmă şi taurii treceau pe lângă ei. Erau atât de numeroşi oamenii care alergau înaintea taurilor, încât mulţimea se strângea şi era silită să fugă mai încet când trecea pe porţi şi pătrundea în arenă; iar în timp ce taurii înaintau, galopând în grup, greoi, cu coastele pline de noroi, cu coarnele izbînd în aer, un taur se repezi înainte, lovi cu cornul în spatele unuia care alerga în mulţime şi-l sălta în sus. Amîndouă braţele omului se strînseseră pe lângă trup, capul i se lăsă pe spate cînd cornul îi pătrunse în spinare, iar taurul îl sălta în aer şi pe urmă îl trînti la pămînt. După aceea se repezi la alt om care alerga în mulţime, dar acela dispăru printre ceilalţi, iar mulţimea trecu pe porţi şi înăuntrul arenei, urmărită de tauri. Poarta roşie se închise, lumea de pe balcoanele exterioare ale arenei se înghesuia să intre înăuntru şi atunci se auzi un strigăt, apoi altul.

Omul împuns de taur zăcea cu faţa în jos, în noroiul frămîntat. Lumea începu să sară peste gard, dar eu nu puteam să-l văd pe rănit din pricina celor îngrămădiţi în jurul lui. Dinăuntru al arenei izbucneau strigăte. Şi fiecare strigăt arăta că unul dintre tauri se năpustise asupra mulţimii. După intensitatea strigătelor puteai ghici cît de grave erau cele întîmplate. Apoi se auzi detunătura care arăta că boii scosese taurii din arenă şi îi duseseră în ţarcuri. M-am desprins de lângă gard şi am pornit îndărăt, spre oraş.

Întors în oraş, m-am dus la cafenea să beau încă o cafea şi să mînc înişte pesmeţi cu unt. Chelnerii măturau pe jos şi ştergeau mesele. Unul dintre ei se apropie să ia comanda.

— S-a întîmplat ceva la encierro?

— N-am văzut chiar tot. Un om a fost cogido³ rău de tot.

— Unde?

— Aici, răspunsei ducînd o mînă la şale şi pe cealaltă la piept, unde după toate indicaţiile, cornul trebuia să fi ieşit din trup. Chelnerul clătină din cap, adună cu şervetul firimiturile de pe masă şi spuse:

— Cogido rău. Şi toate astea pentru sport. Toate astea pentru distracţie.

Plecă şi se întoarse cu cînille cu toate mari ale serviciului de cafea cu lapte. Turnă laptele şi cafeaua în acelaşi timp. Curgeau pe gîturile lungi în două şuvoaie, şi se adunau în cana cea mare. Chelnerul clătină iarăşi din cap.

— Cogido rău de tot, prin spate, spuse. Apoi puse serviciul pe masă şi se aşeză în celălalt scaun. O rană aşa de rea, făcută cu cornul, şi totul pentru distrac-

¹ Închiderea taurilor (sp.)

² Luat în coarne (sp.)

ție. Numai și numai pentru distracție. Ce ziceți dumneavoastră de treaba asta?

— Nu știu ce să zic.

— Asta-i. Totul pentru distracție. Distracție, înțelegeți.

— Dumneata nu ești un *aficionado*?

— Eu? Ce-s taurii? Niște animale. Niște vite. Se ridică în picioare și își duse mîna la șale. Chiar așa, prin spate. O *cornada*¹ de-a dreptul prin spate. Pentru petrecere — înțelegeți?

Clătină iar din cap și plecă, luînd și cafetierele. Doi bărbați treceau pe stradă. Chelnerul le strigă ceva. Amîndoi aveau chipurile încruntate. Unul dintre ei clătină din cap și strigă: *Muerto*!

Chelnerul încuviință dînd din cap. Cei doi își văzură de drum. Aveau o țintă anume. Chelnerul veni către masa mea.

— Ați auzit? *Muerto*. E mort. A murit. A trecut cornul prin el. Și totul pentru o petrecere de dimineață. *Es muy flamenco*².

— Păcat.

— Pe mine nu mă privește, spuse chelnerul. Pentru mine treburile astea n-au nici un haz.

Mai tîrziu am aflat că pe omul împuns de taur îl chema Vicente Girones și era de undeva de pe lîngă Tafalla. A doua zi am citit cu toții în ziare că era în vîrstă de douăzeci și opt de ani, avea o fermă, nevastă și doi copii. Și după ce se însurase, continuase să vină în fiecare an la fiesta. Tot a doua zi a sosit și nevasta lui, de la Tafalla, ca să se îngrijească de mort, iar în ziua următoare a avut loc o slujbă la capela San Fermin și coșciugul a fost purtat pînă la gară de cei sosiți de la Tafalla să cînte și să danseze cu prilejul sărbătorii de San Fermin. În frunte veneau tobele, apoi urmau fluierile cîntînd, iar după cei care purtau coșciugul pășeau nevasta și cei doi copii. După aceștia veneau toți membrii cetelor de dansatori și băutorii din Pamplona, Estella, Tafalla și Sanguesa care își putuseră îngădui să rămînă pentru funerarii. Coșciugul fu urcat în vagonul de bagaje al trenului, iar văduva și cei doi copii se suiră și se așezară toți trei laolaltă într-un vagon deschis de clasa a treia. Trenul se urni cu o smucitură, pe urmă începu să alerge lin la vale, pe după marginea platoului, pînă ce, continuîndu-și drumul către Tafalla, ieși pe cîmpurile unde grîul se legăna în bătaia vîntului.

Taurul care îl omorîse pe Vicente Girones se numea Bocanegra³, purta numărul 119 în crescătoria de tauri a lui Sanchez Taberno și a fost al treilea taur ucis de Pedro Romero în după-amiaza aceleși zile. Urechea taurului a fost tăiată în aclamațiile mulțimii și oferită lui Pedro Romero de la care, la rîndul ei, o primi Brett, iar Brett o înfășură într-o batistă de-a mea și pînă la urmă lăasă și urechea și batista, dimpreună cu cîteva mucuri de țigări «Muratti», îngrămădite în fundul unui sertar al noptierei de lîngă patul ei, la «Hotel Montoya» din Pamplona.

Cînd m-am întors la hotel, l-am găsit pe paznicul de noapte așezat pe-o bancă, înăuntru, chiar lîngă ușă. Stătuse de pază toată noaptea și era foarte somnoros. La sosirea mea se ridică în picioare. Trei dintre chelnerițe intrară în hotel o dată cu mine. Fuseseră și ele în arenă să vadă spectacolul de dimineață. Urcară scările rizînd. Am urcat și eu în urma lor și m-am dus în cameră. Mi-am

¹ Împunsătură de coarne (sp.)

² E prea de tot (sp.)

³ Bot negru (sp.)

scos pantofii și m-am întins pe pat. Fereastra care dădea pe balcon era deschisă și lumina puternică a soarelui invadea încăperea. Nu-mi era somn. Trebuie să fi fost cam trei dimineața când mă culcasem, iar cetele de oameni de pe stradă mă treziseră la șase. Falca de jos mă durea pe amîndouă părțile. O pipăii cu degetele. Afurisitul de Cohn. Ar fi trebuit să lovească pe cineva încă de când fusese insultat prima oară, și să plece chiar de atunci. Dar fusese atît de sigur că Brett îl iubește. Își făcuse socoteala că trebuie să rămînă, fiindcă dragostea adevărată biruie totul. Cineva bătu în ușă.

— Intră.

Erau Bill și Mike. Se așezară amîndoi pe pat.

— Țsta da encierro, spuse Bill. Țsta da encierro.

— la ascultă, n-ai fost acolo? întrebă Mike. Bill, sună să ne aducă niște bere.

— Grozavă dimineață! exclamă Bill. Se șterse cu batista pe față. Dumnezeuule mare! Grozavă dimineață! Și uite-l aici pe drăguțul de Jake. Drăguțul de Jake, omul transformat în sac de antrenament.

— Ce s-a întîmplat în arenă?

— Dumnezeuule mare! repetă Bill. Ce s-a întîmplat, Mike?

— Mai întîi taurii aceia care au intrat înăuntru, răspunse Mike. Chiar înaintea lor venea mulțimea și unul dintre ei s-a împiedicat și i-a trîntit pe toți la pămînt.

Și taurii au dat cu toții buzna peste ei, adăugă Bill.

— I-am auzit cum țipau.

— Asta a fost Edna, spuse Bill.

— O mulțime de flăcăi dădeau năvală fluturîndu-și cămășile.

— Unul dintre taurii a luat-o pe lîngă barrero și i-a azvîrlit pe toți pe deasupra.

— Cam pe vreo douăzeci i-au dus la infirmerie, completă Mike.

— Grozavă dimineață! urmă Bill. Afurisiții de polițiști îi arestau într-una pe flăcăii care voiau să se ducă și să se sinucidă aruncîndu-se în coarnele taurilor.

— Pînă la urmă boii au izbutit să-i vîre în țarcuri, spuse Mike.

— A durat cam un ceas.

— N-a fost de fapt decît cam vreun sfert de ceas, se împotrivi Mike.

— Ei, mai du-te dracului, se răsti Bill. Doar ai făcut războiul. Pentru mine au fost două ceasuri și jumătate.

— Unde-i berea aia? întrebă Mike.

— Ce-ați făcut cu frumoasa Edna?

— Chiar acum am dus-o acasă. S-a culcat.

— Cum i-a plăcut?

— Teribil. I-am spus că așa se petrec lucrurile în fiecare dimineață.

— A fost foarte impresionată, adăugă Mike.

— Ar fi vrut să coborîm și noi în arenă, urmă Bill. Îi place acțiunea.

— I-am răspuns că n-ar fi cîstit față de creditorii mei, zise Mike.

— Grozavă dimineață! exclamă Bill. Și ce noapte grozavă!

— Cu falca ta ce s-aude Jake? mă întrebă Mike.

— Mă doare, răspunsei.

Bill începu să rîdă.

— De ce nu i-ai dat cu un scaun în cap?

— De spus e ușor, observă Mike. Te-ar fi pus și pe tine la pămînt, fii sigur.

Nici nu l-am văzut cînd m-a pocnit. Mai degrabă aș zice că l-am zărit cu o clipă mai înainte, pe urmă deodată m-am trezit întins în stradă și Jake culcat sub o masă.

— Unde v-ați mai dus după aceea? întrebai eu.
— Uite-o c-a sosit, strigă Mike. Uite-o pe încântătoarea doamnă care ne aduce bere.

Fata așează pe masă tava cu sticle de bere și pahare.

— Fii bună și mai adu-ne trei sticle, o rugă Mike.

— Unde s-a dus Cohn după ce m-a pocnit? îl întrebai pe Bill.

— Nu știi povestea? se miră Mike în vreme ce deschidea o sticlă. Începu să toarne bere într-un pahar ținând sticla sprijinită de buza lui.

— Serios, nu știi? întrebă și Bill.

— Păi a intrat înăuntru și i-a găsit pe Brett și pe toreador în camera lui Romero, iar pe urmă a început să-l toace pe sârmanul și nefericitul toreador.

— Nu se poate!

— Ba se poate.

— Grozavă noapte! exclamă Bill încă o dată.

— Aproape că l-a dat gata pe sârmanul și nefericitul toreador. Pe urmă Cohn a vrut s-o ia pe Brett de acolo. Voia neapărat să facă din ea o femeie cinstită, îmi închipui. A fost o scenă al dracului de emoționantă.

Bău prelung din paharul de bere.

— E un măgar.

— Și ce s-a mai întâmplat?

— Brett l-a învățat minte. A țipat la el să se care. Cred c-a fost grozavă.

— Sînt convinși că da, spuse Bill.

— Pe urmă Cohn s-a muiat ca o cîrpă, a început să plîngă și vroia neapărat să dea mîna cu toreadorul. Ba voia să dea mîna chiar și cu Brett.

— Știu. A dat mîna și cu mine.

— Zău? Ei, ceilalți nici n-au vrut să audă. Toreadorul a fost nemaipomenit. Nu scotea aproape nici un cuvînt, ci doar se ridica de jos, ca să fie din nou pocnit și aruncat la pămînt. Cohn nu izbutea să-i vină de hac. Trebuie să fi fost ceva al dracului de hazliu.

— De unde ați auzit toate astea?

— De la Brett. Am vorbit cu ea azi dimineață.

— Și cum s-a sfîrșit?

— Se pare că în cele din urmă toreadorul s-a așezat pe pat. Fusese de vreo cincisprezece ori aruncat la pămînt și tot mai voia să se bată. Brett îl ținea și nu-l lăsa să se mai ridice. Era vlăguit de tot, dar cu toate astea Brett n-a reușit să-l țină și toreadorul s-a ridicat în picioare. Atunci Cohn a spus că nu mai vrea să dea în el. Zicea că nu mai e în stare. Că ar fi o cruzime din partea lui. Așa că toreadorul a pornit, mai mult împleticindu-se, înspre Cohn, care s-a retras pînă a ajuns cu spatele la perete. «Va să zică nu vrei să mai dai în mine?» «Nu, a zis Cohn. Mi-ar fi rușine». Atunci toreadorul l-a pocnit drept în față, cît de tare îl mai țineau puterile, și pe urmă s-a așezat pe podea. N-a mai fost în stare să se scoale, așa mi-a spus Brett. Cohn se trudea să-l ridice de jos și să-l ducă în pat. Toreadorul îi spunea lui Cohn că dacă mai încearcă să-l ajute, îl omoară, și oricum o să-l omoare în dimineața asta, dacă n-are grijă s-o șteargă din oraș. Cohn plîngea, Brett țipa la el să se care, iar Cohn voia să le strîngă mîna. Asta ți-am mai spus-o.

— Spune și restul, îl îndemnă Bill.

— Se pare că toreadorul stătea acolo, pe podea. Se trudea să-și adune puterile ca să se ridice și să-l plesnească iar pe Cohn. Brett nici nu se gîndea să dea mîna cu el, iar Cohn plîngea într-una și îi spunea cît de mult o iubește. În vreme ce Brett îi cerea să nu fie măgar nerușinat. Pe urmă Cohn s-a aplecat

spre toreador să dea mîna cu el. Știi, nu-i purta nici un fel de pică. Numai iertare, atîta dorea. Însă toreadorul l-a pocnit din nou peste muțră.

— Grozav, puștiul, spuse Bill.

— L-a dat gata pe Cohn, afirmă Mike. Știți, nu cred că lui Cohn are să-i mai treacă vreodată prin minte să lovească pe cineva.

— Cînd ai vorbit cu Brett?

— Azi dimineață. A venit să-și ia niște lucruri. Îl îngrijește pe puștiul ăla, pe Romero.

Turnă o altă sticlă de bere.

— Brett e cam dărîmată. Dar îi place să îngrijească pe alții. Așa ne-am încurcat și noi. Îmi purta de grijă.

— Știu, încuviințai eu.

— M-am c-am îmbătat, anunță Mike. Și cred c-o să am grijă să rămîn beat. Toate poveștile astea sînt teribil de amuzante, dar n-aș putea spune că-s prea plăcute. Pentru mine nu e prea plăcut.

Bău toată berea din pahar.

— I-am spus-o eu lui Brett, să știți. I-am spus că dacă s-o tot încurca mereu cu ovrei și toreadori, cu de-alde ăștia, trebuie să se aștepte la necazuri. Mike se aplecă spre mine: la zi, Jake, te superi dacă beau și sticla asta a ta? Ți-aduce fata altă sticlă.

— Te rog, nici n-aveam de gînd s-o beau.

Mike încercă să deschidă sticla.

— Nu vrei s-o deschizi tu?

Am ridicat sîrma închizătorului și i-am turnat în pahar.

— Știți, continuă Mike, Brett a fost formidabilă. Totdeauna e formidabilă. După ce am certat-o teribil pe chestia ovreilor și toreadorilor, și-a tuturor celor de-o teapă cu ei — știți ce mi-a răspuns? «Da. Cu aristocrația britanică am dus o viață al dracului de fericită!».

Sorbi iarăși din pahar.

— Răspunsul ăsta a fost formidabil. Ashley, tipul de la care are titlul de noblețe, era marinar, asta știți. Al nouălea baronet. Cînd venea acasă, nu vroia să doarmă în pat. Totdeauna o silea pe Brett să doarmă pe podele. Pînă la urmă, cînd ajunsese chiar nebun rău de tot, o amenința cu moartea. Seară de seară dormea cu revolverul sub cap. Brett se învățase să-i scoată cartușele din încărcător, cînd adormea. N-a dus o viață chiar fericită, Brett. Mare păcat, zău. Știe atît de bine să se bucure de viață.

Se ridică în picioare. Îi tremura mîna.

— Eu mă duc în cameră. Vreau să încerc să dorm puțin.

Zimbea.

— Prea am dus-o multă vreme fără somn cu fiestele astea. Acuma am de gînd să schimb foaia și să dorm pe rupte. E al dracului de rău să nu dormi. Îți macină nervii.

— Ne vedem la prînz, la «Iruña», spuse Bill.

Mike ieși pe ușă. Îl auzirăm umblind prin camera de alături.

Sună, apoi fata de serviciu veni și bătu la ușă.

— Adu-mi te rog, șase sticle de bere și o sticlă de Fundador, îi spuse Mike.

— *Si señorito.*

— Eu mă duc să mă culc, zise Bill. Săracul Mike. Am avut un scandal îngrozitor din pricina lui, azi noapte.

— Unde? La «Milano»?

— Da. Era acolo unul care plătise cîndva niște datorii din pricina cărora Mike și Brett nu puteau să plece din Cannes. Bădăran scîrbos.

- Știu povestea.
- Eu n-am știut. Nimeni n-ar trebui să aibă dreptul de a-l vorbi de rău pe Mike.
- Tocmai de asta situația e atât de tristă.
- Aia n-ar trebui să aibă nici un drept. Fi-ar al dracului să fie, că tare aș mai vrea să n-aibă nici un fel de drept ! Mă duc să mă culc.
- A fost cineva ucis în arenă?
- Nu cred. Numai răniți grav.
- Afară, între îngrădituri, a fost omorât un om.
- Serios? ! exclamă Bill.

CAPITOLUL 18

La prînz ne aflam cu toții la cafenea. Foarte multă lume. Mîncam crevete și beam bere. În oraș era mare aglomerație. Mulțimea se înghesuia pe toate străzile. Autobuze mari soseau mereu dinspre Biarritz și San Sebastian și parcau în jurul pieței. Toate aduceau lume pentru lupta de tauri. Veneau și autobuze cu excursioniști. Unul dintre ele adusese douăzeci și cinci de englezoaice. Ședeau toate în autobuzul acela mare și alb și admirau fiesta privind-o prin ochelari. Dansatorii erau cu toții beți turtă. Era ultima zi a serbărilor.

Întreagă fiesta forma un tot unitar și compact, însă mașinile și autobuzele excursioniștilor alcătuiau mici insule de privitori. Cînd mașinile se goleau, privitorii erau și ei absorbiți în mulțime. După aceea nu-i mai distingeai decît datorită costumelor de sport, care păreau nelalocul lor la cite o masă, printre grupurile îngrămădite ale țăranilor în bluze negre. Fiesta îi absorbise pînă și pe englezii veniți de la Biarritz, pe care nu-i mai puteai observa decît dacă treceai foarte aproape de mese. Pe străzi, muzica răsună fără întrerupere. Tobe duduiau într-una și cîntecul fluierelor nu mai contenea. Prin cafenele, bărbați cu mîinile înceștate de tăbliile meselor sau de umerii altora cîntau cît îi ținea gura, cu glasurile lor aspre.

— Uite-o pe Brett, anunță Bill.

Am ridicat ochii și-am văzut-o venind prin mulțimea din piață, înaintînd cu fruntea sus, ca și cînd întreagă această fiesta era organizată în cîntea ei și izbutea s-o amuze și s-o încînte.

— Hello, băieți ! ne strigă Brett. Știți, mi-e o sete !

— Mai adu o bere mare, îi spuse Bill chelnerului.

— Vrei crevete?

— A plecat Cohn? întrebă Brett.

— Da, îi răspunse Bill. A închiriat o mașină.

Chelnerul aduse berea. Brett dădu să ridice cana mare, de sticlă, dar mîna îi tremura. Observă și ea și zîmbi, apoi se aplecă și sorbi prelung.

— Bună bere.

— Foarte bună, adăugai eu. Eram neliniștit din pricina lui Mike. Nu credeam să fi dormit vreo clipă. Fără îndoială că băuse într-una, dar părea să fie încă stăpîn pe sine.

— Am auzit că Robert te-ar fi schilodit, Jake, spuse Brett.

— Nu. M-a trîntit la pămînt atîta tot.

— Dar știți, pe Pedro Romero l-a stîlcit, anunță Brett. L-a stîlcit rău de tot.

— Cum se simte?

— O să-și revină. Acuma nu vrea să iasă din cameră.

— Arată prost tare?

— Prost de tot. Într-adevăr l-a stilit în bătaie. l-am spus că vreau să ies
cîteva minute să vă văd.

— Mai iese în arenă?

— Cred că da. Merg cu voi, dacă n-aveți nimic împotrivă.

— Ce-ți mai face drăguțul? o întrebă Mike.

Nu auzise nici un singur cuvînt din ce spusese Brett.

— Brett și-a făcut rost de un toreador, continuă Mike. Pînă acum a avut
un ovrei pe care îl chema Cohn, dar și cu ăla a ieșit prost.

Brett se ridică în picioare.

— N-am de gînd să stau aici și s-ascult prostiile tale, Michael.

— Ce-ți mai face drăguțul?

— Bine al dracului, răspunse Brett. Ai să-l vezi azi după masă.

— Brett și-a făcut rost de un toreador, repetă Mike. Un toreador frumos
și-al dracului.

— Te superi dacă te rog să vii cu mine? Aș vrea să stăm puțin de vorbă,
Jake.

— Povestește-i cu de-amănuntul despre toreadorul tău, zise Mike. Ei, și ducă-se
dracului toreadorul tău! Răsturnă masa, și toate paharele, sticlele și platourile
cu crevete se prăbușiră zornăind.

— Hai să mergem, zise Brett. Să plecăm din aiureala asta.

În mulțime, pe cînd traversam piața, o întrebai:

— Cum se simte?

— După prînz nu-l mai văd pînă se termină luptele. Au venit oamenii lui
să-l ajute la îmbrăcat. Pedro mi-a spus că sînt furioși din pricina mea.

Brett radia de bucurie. Era fericită. Soarele strălucea pe cer și ziua era plină
de lumină.

— Mă simt cu totul alt om, spuse Brett. Nici nu poți să-ți închipui, Jake.

— Vrei să fac ceva pentru tine?

— Nu, doar să mergi cu mine în arenă.

— Ne vedem la prînz?

— Nu, iau masa cu el.

Stăteam în picioare, sub arcade, în fața hotelului. Chelnerii scoteau mesele
afară și le așezau sub arcade.

— Vrei să dăm o raită prin parc? mă întrebă Brett. N-aș vrea să urc chiar
acum. Cred că doarme.

Am pornit pe jos și am trecut prin fața teatrului, apoi am ieșit din piață
și am luat-o printre barăcile din tîrg, mișcîndu-ne împreună cu mulțimea de-a
lungul șirurilor de gherete. Am ieșit pe urmă într-o stradă transversală care
ducea către El Paseo de Sarasate. Într-acolo vedeam mulțimea ieșită la plim-
bare, toți numai oameni bine îmbrăcați. Mergeau pînă la marginea parcului,
apoi făceau cale întoarsă.

— Să nu ne ducem acolo, zise Brett. N-am nici un chef să se zgîiască toți
la mine.

Stăteam în bătaia soarelui. Era cald și plăcut după ploaie, și după trecerea
norilor veniți dinspre mare.

— Sper c-o să stea vîntul, spuse Brett. Pentru el, vîntul e tot ce poate fi
mai rău.

— Sper și eu.

— Zice că taurii sînt destul de buni.

— Sînt foarte buni.

— Acolo e San Fermin?

Brett se uita la zidurile galbene ale capelei.

— Da. De acolo au început, duminică, serbările.

— Hai să intrăm înăuntru. Te superi? Parcă aş vrea să mă rog puţin pentru el, sau aşa ceva.

Am intrat prin uşa grea, capitonată cu piele, care se mişca nespuse de uşor. Înăuntru era întuneric. Multă lume cufundată în rugăciuni. Îi vedeai doar pe măsură ce ochii ţi se acomodau cu semiobscuritatea. Am îngenunchiat lângă una dintre lungile bănci de lemn. Peste puţin timp am simţit-o pe Brett cum se încordează alături de mine şi am văzut că rămăsese cu privirile pironite drept înainte.

— Hai să mergem, îmi spuse în şoaptă sugrumată. Hai să plecăm de-aici. Îmi macină nervii.

Afară, în lumina fierbinte a străzii, Brett îşi înalţă privirile către virfurile copacilor legănaţi de vînt. Rugăciunea nu avusese prea mare efect.

— Nu ştii de ce devin aşa de nervoasă cînd mă aflu într-o biserică, spuse Brett. Niciodată nu-mi aduce vreo alinare.

Pornirăm mai departe.

— Sînt al dracului de inadaptabilă la o atmosferă religioasă, continuă Brett. Nu mi se potriveşte de loc.

— Ştii, vorbi mai tîrziu Brett, nu sînt de loc îngrijorată din pricina lui. Cînd mă gîndesc la el nu simt decît fericire.

— Foarte bine.

— Aş dori, totuşi, ca vîntul să înceteze.

— Se prea poate ca pe la ora cinci să se domolească.

— Să sperăm.

— Ai putea să te rogi lui Dumnezeu, zisei eu rîzînd.

— Niciodată nu-mi ajută. N-am obţinut niciodată un lucru pentru care m-am rugat. Tu ai obţinut?

— O! Da!

— Oho! Ce prostie! exclamă Brett. Poate că unora le ajută, totuşi. Nu pari să fii prea religios, Jake.

— Ba sînt destul de religios.

— Oho! Ce prostie! repetă Brett. Lasă astăzi nu te mai apuca să faci prozelizi. Astăzi o să fie şi aşa suficient de greu.

Pentru prima oară o vedeam iarăşi fericită şi nepăsătoare, aşa cum fusese odinioară, înainte de a pleca cu Robert Cohn. Ne aflam din nou în faţa hotelului. Acum toate mesele erau aranjate, iar la cîteva dintre ele se şi aşezase lumea să mănînce.

— Să ai grijă de Mike, mă rugă Brett. Nu-l lăsa să se îmbete prea rău.

— Brietenii tunneaoastră, urcat zuz, ne spuse în englezeşte *maitre d'hotel*-ul neamţ.

Toată vremea trăgea cu urechea.

Brett se întoarse spre el.

— Mulţumesc foarte mult. Altceva mai ai de spus?

— Nu, toamnă.

— Bine.

— Rezervă-ne o masă pentru trei persoane. Îi spusei eu neamţului, care răspunse cu zîmbetul lui subţire, murdar şi roz-alb.

— Toamna zerfeşte masa aici?

— Nu, răspunse Brett.

— Atunci cret că o masă pentru toi o să vie zuvicient.

— Nu mai sta de vorbă cu el, îmi ceru Brett. Mike probabil c-a făcut-o lată de tot, îmi spuse pe scări. Tot pe scări ne întâlnirăm cu Montoya. Se înclină, dar fără să zîmbească.

— Ne vedem la cafenea, mă anunță Brett. Îți mulțumesc mult, mult de tot, Jake.

Ne opriseam la etajul unde se aflau camerele noastre. Brett porni drept înainte, pe coridor, și intră în camera lui Romero. Fără să bată. Deschise ușa, intră înăuntru și o închise în urma ei — atît.

Eu m-am oprit în fața ușii lui Mike și am bătut. Nici un răspuns. Am apăsât pe clanță, și ușa s-a deschis. În cameră domnea o dezordine cumplită. Toate geamantanele stăteau deschise, haine și lenjerie zăceau împrăstiate peste tot. Lîngă pat, o mulțime de sticle goale. Mike stătea întins pe pat și arăta ca propria-i mască mortuară. Deschise ochii și se uită la mine.

— Hello, Jake, îmi spuse cu glas stins. Dorm și eu puțin. De multă vreme aveam nevoie să dorm și eu puțin.

— Lasă-mă să te învelesc cu ceva.

— Nu, mi-e destul de cald. . . Nu pleca. Încă n-am izbutit să adorm.

— Ai să adormi, Mike. Hai, fii cuminte, băiatule.

— Brett și-a făcut rost de un toreador, spuse Mike. Dar ovreiu! ei a întins-o. Întoarce capul și se uită la mine.

— Grozavă treabă, nu-i așa?

— Da. Dar acuma dormi, Mike. Neapărat trebuie să dormi puțin.

— Uite chiar a-cum a-dorm. Am să dorm și eu puțin.

Mike închise ochii. Am ieșit din cameră și am tras domol ușa în urma mea. Bill ședea în cameră la mine și citea ziarul.

— L-ai văzut pe Mike?

— Da.

— Hai să mergem la masă.

— Nu mîncînc aici, jos, cu *maitre d'hotel*-ul ăla neamț. A fost teribil de obraznic cînd l-am ajutat pe Mike să urce în cameră.

— Și cu noi a fost la fel de obraznic.

— Hai să plecăm și să luăm masa în oraș.

Coborîrăm scările. Chiar atunci ne întâlnirăm cu o fată care ducea o tavă acoperită.

— Țsta e prînzul pregătit pentru Brett, spuse Bill.

— Și pentru puști, adăugai eu.

Afară, pe terasă de sub arcadă, *maitre d'hotel*-ul neamț se apropie de noi. Obrajii roșii îi străluceau. Era foarte politicos.

— Am rezerfat o mază de touă perzoane pendru tunneafoastră, ne anunță neamțul.

— Du-te și stai dumneata, îi răspunse Bill. Apoi îl lăsarăm acolo și trecurăm de cealaltă parte a străzii.

Am mîncat la un restaurant de pe o stradă din marginea pieței. La mese erau numai bărbați. Mult fum de țigară, miros de băutură și zarvă de cîntec. Mîncarea bună, și vinul la fel. N-am prea stat de vorbă. Pe urmă ne-am dus la cafenea și am privit fiesta care se apropia de punctul de fierbere. Cîrînd după prînz sosi și Brett. Ne spuse că se uitase în camera lui Mike și văzuse că doarme.

Cînd fiesta începu să dea în clocot, pornirăm spre arenă împreună cu mulțimea. Brett se așeză între mine și Bill. Chiar mai jos de noi se afla *el callejon*, drumul de trecere dintre tribună și gardul roșu care alcătuia la *barrera*. În spațiile noastre, pe băncile de beton, se înghesuiau spectatorii. Drept în față, din

colo de gardul roșu, nisipul arenei se întindea, galben și bine nivelat. Părea puțin îngreuiat din pricina ploii, dar soarele îl uscaseră și acum era tare și neted. Ajutoarele luptătorilor și slujbașii arenei treceau prin *el callejon* ducând pe umeri coșurile de răchită pline cu cape de luptă și *mulete*. Toate erau pătate de sânge, dar bine împăturate, și îndesate în coșuri. Ajutoarele luptătorilor deschiseră grelele cutii de piele în care se aflau săbiile, iar când le sprijiniră de gard ieșiră la vedere minerele mănunchiului de săbii, învelite în pinză roșie. Desfășurară pinzele grele și roșii, cu pete întunecate, apoi le traseră pe bete pentru a le întinde și a oferi fiecărui matador un fel de miner de care să-și țină *muleta*. Brett urmărea cu atenție tot ce se întâmpla. Detaliile profesionale o captivaseră.

— Uite că numele îi e scris pe fiecare capă și *muletă*, observă ea. De ce le-o fi zicând *mulete*?

— Nu știu.

— Oare le-or fi spălând vreodată?

— Nu cred. Spălatul ar putea să le decoloreze.

— Dar se scorojesc din pricina singelui, observă Bill.

— Ce straniu! exclamă Brett, Ajungi să nici nu te mai sinchisești la vederea singelui.

Jos, pe culoarul cel îngust care se chema *el callejon*, ajutoarele luptătorilor terminau ultimele pregătiri. Toate locurile de pe bănci erau ocupate. Ceva mai sus se vedeau toate lojile pline. Nu exista nici un singur loc liber, cu excepția celor din loja președintelui. La sosirea lui, urmau să înceapă luptele. De cealaltă parte a întinderii de nisip neted, în pragul porților înalte ce dădeau către țarcuri, toreadorii stăteau în picioare, cu brațele înfășurate în cape, și discutau în așteptarea semnalului ce avea să-i cheme în arenă. Brett se uita la ei cu binoclu.

— Vrei să te uiți și tu?

Privi prin binoclu și îi văzu pe cei trei matadori. Romero stătea în mijloc, Belmonte la stînga și Marcial la dreapta lui. În spatele lor erau ajutoarele, iar în urma grupului de *banderilleros*, spre fundul coridorului și în spațiul deschis al țarcului se vedeau picadorii. Romero era îmbrăcat într-un costum negru. Pălăria în formă de tricorn și-o ținea trasă mult pe ochi. Nu puteam să-i văd bine chipul ascuns de pălărie, dar mi se părea că e plin de vinătăi. Privea drept înainte. Marcial fuma cu multă grijă, ascunzînd țigara în căușul palmei. Belmonte privea și el înainte, era galben, livid la față, iar falca prelungă, ca de lup, își arăta proeminența. Nu se uita la nimic. Și el, și Romero păreau să nu aibă nimic comun cu ceilalți. Erau cu totul singuri. Sosi președintele; mai sus de noi, în marele amfiteatru, izbucniră aplauze, și atunci restitui binoclu. Ropote de aplauze. Muzica începu să cînte. Brett privea prin binoclu.

— Uite, ia-l, îmi spuse Brett.

Prin binoclu îl văzu pe Belmonte vorbind cu Romero. Marcial își îndreptă trupul și aruncă țigara, apoi, privind drept înainte, cu capetele lăsate pe spate, balansîndu-și brațele libere, cei trei matadori ieșiră în arenă. În urma lor venea întreaga procesiune, lărgindu-se pe laturi, în cadență perfectă, cu capele strînse, mișcînd în același ritm brațele libere, dar în încheierea convoiului apărură picadorii călări, cu țepușile înălțate ca niște lănci. La sfîrșit de tot se iviră două perechi de catfri și îngrijitorii arenei. În fața lojei președintelui, matadorii se înclinară fără a-și scoate pălăriile de pe cap, iar după aceea se apropiară de *barrera*, chiar în dreptul nostru. Pedro Romero își scoase capa grea, brodată cu aur, și o trecu peste gard, încredințînd-o ajutorului însărcinat să-i poarte spada. Îi spuse ceva

acestui. Puțin mai jos, foarte aproape de noi, văzurăm buzele umflate ale lui Romero, și amândoi ochii înconjurați de cearcăne vinete. Fața îi era învinețită și umflată. Ajutorul luă capă, înălță ochii spre Brett, apoi veni pînă la noi și ne-o întinse.

— Întinde-o aici, în fața ta, o sfătui eu.

Brett se aplecă înainte. Capă era grea și cam țeapănă din pricina broderiilor de aur. Ajutorul lui Romero se uită în urmă, clătina din cap și rosti ceva. Un bărbat de lîngă mine se aplecă spre Brett și îi spuse:

— Zice că să n-o întinzi. Împăturiți-o și țineți-o în poală.

Brett împături capă cea grea.

Romero nu-și îndrepta privirile spre noi. Stătea de vorbă cu Belmonte. Belmonte își trimisese capă de paradă la un grup de prieteni. Acum se uita înspre ei și zîmbea cu zîmbetul lui de lup, mărginit numai la gură. Romero se întinse peste *barrera* și ceru vasul cu apă. Ajutorul care îi purta spada i-l aduse, iar Romero turnă apă peste marginea de jos a capei sale de luptă, apoi o așeză pe nisip și o călcă apăsat cu piciorul.

— De ce face așa? întrebă Brett.

— Ca să fie mai grea în bătaia vîntului.

— Arată prost de tot la față, observă Bill.

— Se simte grozav de rău, spuse Brett. Ar trebui să stea în pat.

Primul taur îi revenea lui Belmonte. Și Belmonte era un luptător foarte bun. Dar fiindcă primea pentru treaba asta treizeci de mii de pesetas și lumea stătuse la coadă toată noaptea ca să ia bilete și să-l poată vedea, mulțimea îi cerea acum să fie mai mult decît foarte bun. Marele punct de atracție în stilul lui Belmonte este lupta în apropierea taurului. În limbajului arenelor se vorbește despre terenul taurului și terenul toreadorului. Atîta vreme cît luptătorul rămîne în propriul său teren, se află în oarecare siguranță. De fiecare dată cînd pătrunde în terenul taurului, înfruntă o mare primejdie. În zilele lui cele mai bune, Belmonte trecea totdeauna în terenul taurului. În felul acesta crea senzația tragediei iminente. Lumea venea la *corrida* ca să-l vadă pe Belmonte, să trăiască senzații de mare tragism, și poate ca să vadă moartea lui Belmonte. Cu cincisprezece ani în urmă se spunea că în cazul cînd vrei să-l vezi pe Belmonte trebuie să te grăbești tare, ca să-l mai apuci încă în viață. Iar de atunci omorise peste o mie de tauri. După ce se retrăsese, stilul lui de luptă fusese învăluit de legendă, iar acum, cînd apărea din nou în arenă, publicul rămase dezamăgit, fiindcă nici un om făcut din carne și oase nu putea să lupte atît de aproape de taur cum se credea că ar fi luptat Belmonte, nici măcar, bineînțeles, Belmonte însuși.

De asemenea, Belmonte impunea anumite condiții și cerea insistent ca taurii să nu fie nici prea mari și nici înzestrați cu coarne prea primejdioase, așa încît elementele necesare pentru crearea senzației de primejdie supremă lipseau, și publicul, care aștepta de la Belmonte, chinuit acum și de o fistulă, de trei ori mai mult decît fusese vreodată Belmonte în stare să ofere, se simțea păcălit și furat, iar falca matadorului țîșnea, disprețuitoare, și mai mult înainte, chipul i se făcea și mai palid, trupul i se mișca tot mai lent, pe măsură ce se înțețeau durerile, și în cele din urmă mulțimea se ridică pe față împotriva lui Belmonte, iar el deveni cum nu se poate mai disprețuitor și mai indiferent. Se așteptase la o după-amiază strălucită, și în schimb trăia o după-amiază de batjocuri, strigăte insultătoare și, în sfîrșit, o ploaie de perne, bucăți de piine și zarzavaturi ce-i erau aruncate în cap chiar pe locurile unde cunoscuse cele mai zgomo-

toase triumfuri. Și falca îi țîșnea tot mai înainte. Uneori, cînd îi ajungeau în auz vorbe arzător de jignitoare, se întorcea într-acolo ca să-și arate acel zîmbet numai dinți, întins pe falcă și străin de buze, și toată vremea durerile pricinuite de cea mai mică mișcare mușcrau tot mai adînc, pînă cînd, în cele din urmă, obrazul palid luă culoarea pergamentului, iar după ce răpuse și al doilea taur, și ploaia de perne și piine conțeni, după ce îl salută pe președinte cu același zîmbet de lup și aceleași priviri disprețuitoare, după ce întinse spada peste *barrera* ca să fie ștearsă și virită la loc în cutie, ieși afară, în *calleon*, se reze-mă de *barrera* chiar în dreptul nostru, sprijinindu-și capul pe brațe, fără să vadă nimic în jur, fără să audă nimic, ci doar purtîndu-și durerile. Cînd, în cele din urmă, înălță capul, ceru apă de băut. Înghiți puțin, își clăti gura, scuipă apa rămasă, își luă capa și se întoarse în arenă.

Din pricină că fuseseră împotriva lui Belmonte, spectatorii erau acum de partea lui Romero. Din clipa cînd se desprinsese de lîngă *barrera* și porni către taur, începură să-l aplaude. Belmonte îl urmărea cu privirea pe Romero, îl urmărea și el, clipă de clipă, dar fără să lase pe ceilalți să observe. Lui Marcial nu-i acorda nici un fel de atenție. Despre el știa tot ce se putea ști. Belmonte revenise în arenă, după ce se retrăsese, ca să participe la o întrecere cu Marcial, știind întrecerea dinainte cîștigată. Se așteptase să-l aibă de înfruntat pe Marcial și pe celelalte stele din perioada de decadență a luptelor de tauri și știuse că sinceritatea stilului său de luptă va lăsa atît de mult în umbră estetica falsificată a manierei de luptă din perioada decadență, încît nu va avea decît să se arate în arenă. Și speranțele îi fuseseră pulberate de Romero. Romero realiza în permanență cu gesturi line, calme și pline de frumusețe ceea ce acum el, Belmonte, nu mai putea izbuti să realizeze decît din cînd în cînd. Spectatorii simțeau asta, o simțeau pînă și cei veniți de la Biarritz, o înțelege pînă și ambasadorul american, în cele din urmă. Era o întrecere în care Belmonte nu s-ar fi angajat, fiindcă nu putea să-l ducă decît la o periculoasă lovitură de corn, ori chiar la moarte. Belmonte nu mai era destul de ager. Nu mai putea să realizeze marile lui figuri din arenă. Nici nu era sigur dacă asemenea figuri uluitoare mai apăreau pe vreo arenă. Lucrurile se schimbaseră, nu mai erau ca odinoară, și acum viața numai arareori îi prilejuia sclipiri de fulger. Retrăise și el, în înțeleștea cu taurii, scurte sclipiri ale măreției de altădată, dar aceste sclipiri nu mai aveau valoare fiindcă el însuși le deprecia atunci cînd își alesese tauri cît mai neprimejdioși, după ce coborîse din mașină și se rezemase de gard ca să cerceteze din ochi cireada de la ferma prietenului său, crescătorul de tauri. Își alesese doi tauri mărunți, ușor de stăpînit și cu coarne nu prea mari, iar cînd simțise apropierea vechilor clipe de măreție, clipe mult mai palide acum fiind trecute prin durerile ce nu-l slăbeau nici o clipă, măreția îi apărură searbădă și dinainte irosită și nu-i mai pricinuia nici o bucurie. Măreție era, dar nu-i putea reda vraja înțeleșării cu taurul.

Pedro Romero, da, avea măreție. Iubea luptele de tauri și cred că iubea taurii, și cred că o iubea pe Brett. În toată după-amiaza, fiecare figură pe care o putea îndeplini exact așa cum o dorea el, o execută în fața locului unde se afla Brett. Dar nici o singură dată n-a ridicat privirea. În felul acesta încordarea sporea, și tot ce făcea, făcea pentru sine însuși, în aceeași măsură ca și pentru Brett. Din pricină că nu ridica privirile spre a vedea dacă acele isprăvi plac, în suflul său le considera făcute în întregime pentru sine însuși, iar asta îl întărea, și totuși le făcea în egală măsură pentru Brett. Dar le făcea pentru ea fără să sufere nici o pierdere. Și astfel în tot cursul după-amiezii, n-a avut decît de cîștigat.

Primul său *quite*¹ s-a desfășurat chiar la picioarele noastre. Cei trei matori luară pe rând în primire taurul, după fiecare atac pornit împotriva unui picador. Belmonte fu primul. Marcial al doilea. Apoi veni rândul lui Romero. Toți trei stăteau în stînga calului. Cu pălăria trasă mult peste ochi, cu vîrfurile lăncii înclinat în unghi ascuțit spre taur, picadorul înfipse pîntenii în coastele calului și ținînd dirlogii în mîna stîngă îl mină către taur. Taurul stătea în așteptare. S-ar fi zis că supraveghea calul cel alb, dar de fapt privea încordat vîrfurile de oțel, triumfiular și ascuțit, al țepușei. Urmărind totul îndeaproape, Romero observă că taurul se pregătește să se întoarcă. Nu vroia să atace. Romero flutură capa, ca astfel culoarea cea vie să atragă privirile taurului. Într-un reflex brusc, taurul se năpusti, dar la capătul năvalei nu dădu peste scînteietoarea colorată, ci peste un cal alb, iar un om se aplecă mult peste cal, pe deasupra lui, înfipse vîrfurile de oțel ascuțit din capătul țepușii în nodul uriaș de mușchi de pe greabănul taurului, apoi, folosind țepușa drept pivot, împinse calul într-o parte și în același timp îndesă și mai mult țepușa în umărul taurului, rănindu-l și făcîndu-l să sîngereze în folosul lui Belmonte.

Taurul nu se înverșună împotriva fierului. Nici nu voia de fapt, să ajungă la cal. Se întoarce în loc, iar atunci grupul de oameni se destrămă și Romero începu să-l atragă cu capa. Îl atrase lin și domol, apoi se opri în loc și, stînd drept în fața taurului, îi prezentă capa. Coada taurului zvîcni în sus și animalul se năpusti, iar atunci Romero întinse brațele chiar în fața lui și, bine înfipt pe picioare, pivotă în loc. Capa udă și îngreuiată de nisip se întinse în întregime, cum se întinde o pînză de corabie, iar Romero făcu o pieruetă cu ea chiar dinaintea taurului. Și la sfîrșitul acestei figuri se aflare din nou unul în fața celui-lalt. Romero zîmbea. Taurul voia să atace din nou, și atunci capul lui Romero iarăși se desfășură, de rîndul acesta în partea cealaltă. De fiecare dată lăsa taurul să treacă atît de aproape, încît omul, taurul și capul ce se desfășura și aluneca prin fața animalului alcătuiau o unică masă bine conturată. Totul era atît de lin și bine stăpînit! S-ar fi zis că leagănă taurul, ca să-l adoarmă. Execută patru asemenea *veronicas* și încheie cu o *semi-veronica* în urma căreia rămase cu spatele la taur, apoi plecă înspre tunetele aplauzelor, cu mîna în șold, cu capul pe braț, lăsînd taurul să privească fix spatele ce se depărta.

Cînd lucra cu proprii săi tauri, era desăvîrșit. Primul lui taur nu avea vedere bună. După două pase, Romero știa exact care erau acele defecte de vedere. Și lucra ținînd seama de ele. Nu era o luptă strălucită. Doar o luptă fără cusur. Mulțimea ceru ca taurul să fie schimbat. Se iscă un tumult uriaș. Nimic extraordinar nu se putea petrece cu un taur care nu era în stare să vadă ce curse i se întindeau, dar președintele refuză să dea ordine de înlocuire.

- De ce nu vor să schimbe taurul? întrebă Brett.
- Au dat bani pe el. Și nu vor să-l piardă.
- Dar asta nu e prea cinstit față de Romero.
- Fii atentă cum lucrează cu un taur care nu distinge culorile.
- Tocmai lucruri dintr-astea nu-mi place să văd.

Nu era de loc un spectacol plăcut pentru cineva legat sufletește de omul din arenă. Lucrînd cu un taur care nu putea distinge culoarea capelor, ori roșul aprins al pînzelor ce îmbrăcau *muletele*, Romero era silit să minuiască taurul folosindu-se de propriul său trup. Trebuia să vină destul de aproape pentru ca taurul să-i vadă trupul și să încheie figura în maniera clasică. Spectatorilor de la Biarritz nu le plăcea. Credeau că lui Romero îi e frică și de aceea face mereu

¹ Parare (sp.)

micul pas lateral, de câte ori trebuia să treacă năvala taurului de la trupul lui la capă. Cei de la Biarritz preferau chipul în care Belmonte se imita pe sine, ori Marcial îl imita pe Belmonte. Chiar pe șirul de bănci din spatele nostru se aflau trei dintre aceștia.

— De ce i-o fi frică de taurul ăsta? E-atît de idiot, că nu se ține decît după stofa capel.

— E prea tînăr matadorul. Încă nu cunoaște mseria.

— Dar mai înainte mi s-a părut că lucrează grozav cu capa.

— Acuma o fi nervos.

Acolo, în mijlocul arenci, rămas cu totul singur, Romero lupta mai departe în același chip, apropiindu-se tare de tot, pentru ca taurul să-l poată vedea bine, oferindu-și trupul, oferindu-și-l din nou, încă mai aproape, în vreme ce taurul greoi îi urmărea mișcările, pe urmă atît de aproape încît taurul era convins că de data asta îl are la îndemînă, iar Romero iarăși se oferea și atunci izbutea să declanșeze atacul, dar imediat, în chiar clipa cînd soseau coarnele, lăsa taurul să urmărească pinza stacojie și folosea pentru asta mărunta, aproape imperceptibilă zvîcnire ce irita așa de rău simțul critic al experților în lupte de tauri veniți de la Biarritz.

— Acum are să-l ucidă, am anunțat-o pe Brett. Taurul e încă viguros. Dar Romero nu vrea să obosească prea tare.

Acolo, în mijlocul arenei, Romero se așeză în profil dinaintea taurului, ridică *muleta* și trase spada din faldurile ei, se înalță pe virfurile picioarelor, apoi ochi de-a lungul lamei. Taurul atacă în clipa cînd Romero își porni atacul. Cu mîna stîngă, Romero lăsă *muleta* peste botul taurului, ca să-l orbească, umărul stîng al toreadorului se împinse înainte între coarne atunci cînd spada pătrunse în greabăn, și pentru o singură clipă omul și taurul alcătuiră aceeași ființă, Romero stînd mult aplecat asupra taurului, cu dreapta întinsă și înălțată deasupra locului unde garda sabiei se opriese între spete. Pe urmă alcătuirea se destrămă. Cu un salt ușor, Romero se desprinsese, apoi stătu drept în picioare, cu o mînă ridicată, sfidînd taurul, cu mîneca ruptă la umăr, fluturînd albă în vînt, în vreme ce taurul, cu garda roșie a spadei lipită de spete, lăsa capul în jos și îndoia picioarele.

— Uite-l că se prăbușește, strigă Bill.

Romero se afla încă foarte aproape, așa că taurul putea să-l vadă. Stînd cu mîna încă ridicată, îi spuse ceva taurului. Taurul se încordă, apoi capul îi lunecă înainte și întreg trupul i se lăsă încet spre pămînt, pe urmă se prăbuși, brusc, răsturnîndu-se cu toate cele patru picioare în aer.

Ajutoarele îi înmînară lui Romero spada, și ducînd-o cu lama plecată spre pămînt, purtînd *muleta* în mîna cealaltă, matadorul se duse pînă în fața lojei președintelui, se înclină, își îndreptă trupul, pe urmă porni spre *barrera* ca să predea spada și *muleta*.

— Păcătos taur, spuse omul însărcinat să-i poarte spada.

— M-a făcut să asud, nu glumă, răspunse Romero.

Își șterse sudoarea de pe față. Unul dintre ajutoare îi întinse vasul cu apă. Romero își șterse buzele. Îi dureau cînd bea de-a droptul din vas. Și nu înălță privirile spre noi.

Marcial a avut o zi mare. Spectatorii încă îl mai aplaudau cînd ultimul taur al lui Romero pătrunse în arenă. Era taurul care năvălise dimineața peste mulțime și-l omorîse pe Vicente Girones.

În timpul lupte cu primul taur se văzuse foarte ușor că fața lui Romero e plină de vînătăi. Fiecare gest al lui o lăsa să se vadă. Întrecăga încordare prieluită de munca subtilă și cu aparențe de stîngăcie împotriva taurului cu vedere

slabă o scotea în evidență. Bătaia cu Robert Cohn nu-i știrbise în nici un fel vi-goarea, dar fața îi fusese zdrobită și trupul rănit. Acum ștergea toate aceste urmări. Fiecare figură de luptă realizată cu taurul ștergea câte o rămășiță. Era un taur bun, un taur masiv, cu coarne mari, care revenea mereu la luptă și relua atacul cu ușurință și siguranță. Era tot ce-și putea dori Romero în materie de tauri.

În clipa când încheiase lucrul cu *muleta* și se pregătea să ucidă, mulțimea îi ceru să continue. Spectatorii încă nu voiau ca taurul să fie ucis, nu voiau ca lupta să se termine. Și Romero continuă. Parcă ar fi dat o lecție de luptă cu tauri. Fiecare mișcare o continua neîntrerupt pe cea dinainte și toate erau desăvârșite, executate lent, line și cumpănite. Nici un șiretlic și nici o înșelătorie. Nici un singur gest brusc. Și fiecă mișcare, în clipa de maximă încordare, te făcea să simți săgetarea unei dureri interioare. Mulțimea ar fi vrut să nu se mai termine niciodată.

Taurul fu silit să se proptească zdravăn pe toate patru picioarele pentru a fi ucis, și Romero îl ucise chiar în fața noastră. Îl ucise nu așa cum fusese silit s-o facă la ultimul taur, ci așa cum dorea el. Se așeză din profil, chiar în fața taurului, trase spada din faldurile ce alcătuiau *muleta* și ochi în lungul lamei. Taurul îl urmărea atent. Romero îi spuse ceva și bătu cu piciorul în pământ. Taurul se năpusti și Romero așteaptă năvala cu *muleta* plecată spre pământ, ochind de-a lungul spadei goale, bine proptit pe picioare. Apoi, fără să facă vreun pas înainte, deveni una cu taurul, spada răsări deasupra greabănului, căci taurul urmărise coborîrea pînzei roșii ce dispăru în clipa cînd Romero se răsuci brusc cu totul spre stînga, iar asta însemna sfîrșitul. Taurul încearcă să înainteze, picioarele începură să-i întepenească, se clătina dintr-o parte în cealaltă, șovăi, pe urmă căzu în genunchi și atunci fratele mai vîrstnic al lui Romero se aplecă peste spatele taurului și-i înfipse în ceafă un cuțit scurt, chiar la rădăcina coarnelor. Prima oară nu nimeri. Înfipse iarăși cuțitul, și de data asta taurul se răsturnă pe spate, zvîcnind sacadat și rigid. Ținînd cu o mîna cornul taurului și în cealaltă cuțitul, fratele lui Romero se uită către loja președintelui. În tot amfiteatrul fluturau batistele. Din loja lui, președintele privi în jos spre arenă și flutură batista. Fratele lui Romero tăie urechea neagră și crestată a taurului răpus și alergă cu ea spre matador. Taurul zăcea pe nisip, greoi și negru, cu limba scoasă. Din toate părțile arenei alergau spre el băiețandri și se adunau în cerc împrejurul lui. Se pregăteau să înceapă dansul în jurul taurului.

Romero luă urechea din mîna fratelui său și o ridică spre președinte. Președintele se înclină, și atunci Romero o porni în goană, ca să ajungă înaintea mulțimii, și veni spre noi. Se întinse peste *barrera* și Brett primi în dar urechea taurului. Romero clătina din cap și zîmbi. Mulțimea îl înconjura din toate părțile. Brett îi întinse capa.

— Ți-a plăcut? strigă Romero.

Brett nu răspunse nimic. Se priviră unul pe celălalt și zîmbiră. Brett ținea urechea în mînă.

— Să nu te murdărești de sînge, îi spuse Romero zîbind încordat.

Mulțimea îl voia pe Romero. Cîțiva băiețandri strigară ceva către Brett. Mulțimea era formată din băiețandri, dansatori și oameni beți. Romero se întoarse în loc și încercă să străbată prin mulțime. Dar îl înghesuiau din toate părțile și încercau să-l ridice pe umeri. Romero se zbătu și izbuti să scape, apoi o luă la fugă, strecurîndu-se printre oameni, către ieșire. Nu voia să fie purtat pe umerii spectatorilor. Dar îl prinseră și îl ridicară pe umeri. Nu era o poziție de loc plăcută, căci picioarele i se vînturau prin aer și tot trupul îl durea cumplit. Îl

purtau pe sus și alergau cu el către ieșire. Romero se sprijinea cu mîna pe umărul unuia dintre purtători. Întoarse capul spre noi și ne privi ca și cum ar fi vrut să se scuze. Mulțimea, pornită în goană, îl scoase pe poartă.

Ne întoarserăm toți trei la hotel. Brett urcă la etaj. Bill și cu mine am rămas în sufrageria de jos, am mîncat ouă răscoapte și am băut cîteva sticle de bere. Belmonte cobori îmbrăcat în haine de stradă, însoțit de impresarul lui și de alți doi bărbați. Se așezară la masa de lîngă noi și începură să mănînce. Belmonte mîncă foarte puțin. Urmău să plece cu trenul de șapte spre Barcelona. Belmonte purta o cămașă cu dungi albastre și un costum închis. Mîncă niște ouă moi. Ceilalți mîncară copios. Belmonte nu vorbea — doar răspundea la întrebări.

Pe Bill luptele îl obosiseră. Și pe mine la fel. Amîndoi trăiam foarte intens clipele petrecute în arenă. Am stat, mi-am mîncat ouăle, și i-am privit pe Belmonte și pe cei de la masa lui. Însoțitorii arătau a fi oameni aspri și plini de simț practic.

— Hai să mergem la cafenea, propuse Bill. Vreau să beau un absint.

Era ultima zi a serbărilor. Afară, cerul începuse iarăși să se înnoreze. Piața era plină de lume și meșterii jocurilor de artificii își puneau la punct lucrările pentru la noapte, apoi le acoperezu cu ramuri de fag. Copiii stau și priveau. Trecurăm pe lîngă tarabe cu jocuri de artificii așezate pe lungi bețe de bambus. În fața cafenelei văzurăm mare înghesuială. Muzica și dansul erau în toi. Uriși și pitici foiau în toate părțile.

— Unde-i Edna? Il întrebai pe Bill.

— Nu știu.

Stăteam și ne uitam cum începea seara ultimei nopți a *fiestei*. Absintul făcea ca totul să ni se pară mai frumos. Eu îl beam fără zahărul în paharul de apă și avea o amăreală plăcută.

— Mi-e tare milă de Cohn, spuse Bill. Toate i-au mers pe dos.

— Ei, mai dă-l dracului pe Cohn, zisei eu.

— Unde crezi că s-o fi dus?

— La Paris.

— Și ce bănuiești c-are să facă?

— Ei, dă-l dracului.

— Și ce bănuiești c-are să facă?

— O ia de la început cu femeia dinainte, probabil.

— Cine era femeia dinainte?

— Una pe care o cheamă Frances.

Am cerut încă un absint.

— Cînd vrei să pleci? Il întrebai eu.

— Mîine.

După cîteva momente, Bill zise:

— Știi, a fost grozavă *fiesta* de anul ăsta.

— Da, încuviințai eu. Toată vremea am avut ceva de făcut.

— Bănuiesc că n-ai să mă crezi. Mi se pare că totul este un fel de coșmar înîntător.

— Sigur că te cred. Cred orice. Chiar cînd e vorba de coșmaruri.

— Ce-i cu tine? Ești prost dispus?

— Îngrozitor de prost dispus.

— Mai ia un absint. Hei, chelner! Încă un absint pentru seîor.

— Sînt al dracului de indispus, insistai eu.

— Bea absintul ăsta, mă îndeamnă Bill. Bea-l încet.

Începea să se întunece. *Fiesta* continua. Îmi dădeam seama că încep să mă îmbăt, dar nu mă simţeam de loc mai bine.

— Cum te simţi?

— Ca dracu mă simt.

— Mai ieşi unul?

— N-ar folosi la nimic.

— Încearcă. N-ai de unde şti; poate că tocmai asta e cel de care ai nevoie. Hei, chelner! Încă un absint pentru seşor!

Am turnat apa direct în paharul de absint şi am amestecat, în loc s-o las să picure. Bill mi-a pus un cub de gheaţă. Am plimbat cu o linguriţă cubul de gheaţă prin amestecul cafeniu şi turbure.

— Cum ţi se pare?

— Excelent.

— Pe asta n-ar trebui să-l bei aşa de repede. Are să ţi se facă rău. Am pus paharul jos. N-avusesem de gând să-l beau repede.

— M-am îmbătat.

— Aşa şi trebuia.

— Asta ai urmărit, nu?

— Sigur. Să te îmbeţi. Să alungi deprimarea asta blestemată.

— Bine, uite că m-am îmbătat. Acuma eşti mulţumit?

— Stai jos.

— Nu stau jos, am ripostat. Mă duc la hotel.

Eram cumplit de beat. Mai beat decât fusesem vreodată, după cîte îmi aduc aminte. După ce am ajuns la hotel, am urcat la etaj. Uşa camerei în care stătora Brett era deschisă. Am vîrit capul înăuntru. Mike şedea pe pat. Avea în mină o sticlă şi o flutura prin aer.

— Jake, Vino înăuntru, Jake!

Am intrat şi m-am așezat. Totul în jurul meu se clătina, dacă nu mă uitam într-un punct fix.

— Brett... ştii... A plecat de aici cu puştiul ăla de toreador.

— Nu-i adevărat.

— Ba da. Te-a căutat, ca să-şi ia rămas bun. Au plecat cu trenul de şapte.

— Zău?

— Urîtă treabă, adăugă Mike. N-ar fi trebuit să faci una ca asta.

— Nu.

— Bei ceva? Aşteaptă puţin, că sun s-aducă nişte bere.

— Sînt beat, i-am răspuns. Mă duc la mine în cameră şi mă culc.

— Eşti turtit rău? Şi eu am fost.

— Da, am încuviinţat. Îs chior de beat.

— Atuncea... noroc. Du-te şi trage-i un somn, Jake, băiatule.

Am ieşit pe uşă afară, am intrat în camera mea şi m-am întins pe pat. Patul deveni barcă pe valuri şi atunci mă ridicai în capul oaselor şi mă uitai fix la peretele din faţă, ca să opresc legănarea. Afară, în piaţă, *fiesta* continua. Nu mă mai interesa. Ceva mai tîrziu Bill şi Mike veniră să mă ia jos cu ei, ca să mîncăm. M-am făcut că dorm.

— Doarme. Mai bine să-l lăsăm în pace.

— E beat chior, spuse Mike. Pe urmă plecară.

M-am sculat şi m-am dus pe balcon să mă uit la dansurile din piaţă. Lumea nu se mai învîrtea în jurul meu. Era doar foarte limpede şi foarte luminoasă şi parcă se încetea pe margini. M-am spălat şi mi-am dat cu peria pe păr. Propria-mi imagine îmi apărea stranie în oglindă. După aceea am coborît în sufragerie.

— Uite-l că s-arată ! strigă Bill. Bravo, Jake, băiatule ! Știam eu că n-o să ne lași tu pe noi.

— Hello, bețivan bătrîn ! mă întîmpină Mike.

— Mi s-a făcut foame și m-am trezit.

— Mănîncă puțină supă, mă sfătui Bill.

Ne așezarăm toți trei la masă, dar mi se părea că încă vreo șase lipsesc dintre noi.

CARTEA A TREIA

CAPITOLUL 19

Dimineața, totul se sfîrșise. *Fiesta* se terminase. M-am trezit pe la nouă, am făcut o baie, m-am îmbrăcat și am coborît. Piața era pustie și pe străzi nu se vedea nimeni. Doar cîțiva copii adunau, în piață, bețe de la jocurile de artificii. Cafenelele tocmai deschideau și cheinerii scoteau afară confortabilele fotolii de răchită albă și le aranjau în jurul meselor cu tăblii de marmură, la umbra arcadelor. Măturau străzile și le stropeau cu furtunul.

M-am așezat într-un fotoliu de răchită și m-am lăsat, comod, pe spate. Chelnerul nu se grăbea să vină. Afișele scrise pe hîrtie albă, care anunțau descărcarea taurilor și orarul trenurilor speciale, încă se mai vedea pe stîlpii arcadelor. Un chelner cu șorț albastru ieși afară ducînd o găleată cu apă și o cîrpă și se apucă să rupă afișele, sfîșiiind hîrtia în fișii, apoi spălînd și frecînd resturile rămase pe piatră. *Fiesta* se încheiase.

Am băut o cafea, iar peste puțin timp a apărut și Bill. L-am urmărit cu privirea în timp ce traversa piața pășind agale. S-a așezat la masă și a cerut o cafea.

— Așa, spuse Bill, va să zică s-a terminat.

— Da, încuviințai. Cînd pleci?

— Nu știu. Mai bine am lua o mașină, eu așa zic. Tu nu te întorci la Paris?

— Nu. Pot să mai lipsesc încă o săptămînă. Cred c-o să mă duc la San Sebastian.

— Eu o să mă întorc.

— Mike ce are de gînd să facă?

— Se duce la Saint Jean de Luz.

— Hai să luăm o mașină și să mergem cu toții pînă la Bayonne. De acolo ai putea lua trenul chiar la noapte.

— Bine. Hai să plecăm după prînz.

— S-a făcut. Mă-grijesc eu de mașină.

Am luat prînzul și am achitat nota la hotel. Montoya nu s-a apropiat de noi. Nota ne-a adus-o una dintre fetele de serviciu. Mașina ne aștepta afară. Șoferul îngîmădi și legă bagajele pe capota mașinii, puse cîteva și lîngă el, pe bancheta din față, apoi ne urcarăm. Mașina străbătu piața, porni pe una dintre străzile laterale, o luă pe sub copaci coborînd de pe platou și părăsirăm Pamplona. Nu s-ar fi zis că o pornisem la drum prea lung. Mike avea o sticlă de Fundador. Eu n-am băut decît vreo două înghițituri. Trecurăm peste munți și ieșirăm din Spania coborînd pe drumurile albe, printre cîmpiile basce prea umbroase, umede și numai verdeată, și în cele din urmă ajunserăm la Bayonne. Lăsarăm bagajul lui Mike la gară, unde el își cumpără bilet pentru Paris. Trenul pleca la șapte și zece. Ieșirăm din gară. Mașina ne aștepta în fața gării.

— Și-acuma, ce-o să facem cu mașina? întrebă Bill.

— Ei, uite ce te neliniștește pe tine: mașina, răspuse Mike. Hai s-o oprim cu noi.

— S-a făcut, conveni Bill. Și unde mergem?

— Haideți pînă la Biarritz să bem ceva.

— Mike mină spartă! exclamă Bill.

Ne-am dus la Biarritz și am lăsat mașina în fața unui local de mare lux. Am intrat la bar, ne-am urcat pe scaunele cele înalte și am băut whisky cu sifon.

— Rîndul ăsta e-al meu, spuse Mike.

— Hai să tragem la sorți.

Așa că am tras la sorți cu niște zaruri de poker dintr-o cupă mare de piele. Bill cîștigă primul tur. Mike pierdu față de mine și întinse barmanului o hîrtie de o sută de franci. Whiskyurile costau doisprezece franci paharul. Am luat încă un rînd și Mike pierdu din nou. De fiecare dată îi dădea barmanului un bacșiș gras. O bună orchestră de jaz cînta într-o cameră de lingă bar. Era un local foarte plăcut. Am mai luat un rînd. Primul tur l-am cîștigat eu, cu patru popi. Pe urmă au jucat Mike și cu Bill. Mike cîștigă primul tur, cu patru valeți. Bill îl cîștigă pe al doilea. În turul final, lui Mike îi căzură trei popi și rămase la ei. Îi întinse lui Bill cupa cu zaruri. Bill le scutură și le aruncă, și văzu că-i căzuseră trei popi, un as și o damă.

— Rîndul tău, Mike, spuse Bill, Mike, bătrîne cartofor!

— Îmi pare rău, zise Mike. Nu pot onora.

— Cum adică?

— N-am bani, mărturisi Mike. Sînt lefter. Mai am exact douăzeci de franci. Uite, ține douăzeci de franci.

Bill se cam schimbă la față.

— Abia mi-au ajuns banii să-i plătesc lui Montoya. Și-am avut al dracului de mult noroc că mi-au ajuns.

— Îți accept oricînd un cec, spuse Bill.

— E foarte drăguț din partea ta, însă, știi, eu n-am dreptul să emit cecuri.

— Și cum o să faci rost de bani?

— Ei, or să-mi vină mie niște bani. Am venitul pe două săptămîni, care ar fi trebuit să-mi sosească. Și-acolo, la hanul de la Saint Jean, pot trăi pe credit.

— Cu mașina ce-ai de gînd să faci? mă întrebă Bill pe mine. Vrei s-o ții mai departe?

— Nu mai are nici o importanță. Mare idioțenie!

— Gata, haideți să mai bem ceva, propuse Mike.

— Bravo. ăsta e rîndul meu, spuse Bill. Apoi se întorse spre Mike și îl întrebă: Brett are bani?

— N-aș prea crede. De la Brett am luat cea mai mare parte din banii pe care îl datoram lui Montoya.

— Și n-are la ea nici un ban? întrebai eu.

— N-aș crede să aibă. Niciodată n-are vreun ban. Are un venit de cinci sute de lire pe an, din care plătește trei sute și cincizeci dobînzii la ovrei.

— Bănuiesc că ăia își încasează drepturile chiar de la sursă, observă Bill.

— Exact. Dar de fapt nu sînt ovrei. Numai că le zicem noi așa. Sînt scoțieni, după cîte bănuiesc.

— Și n-are la ea chiar nici un ban? întrebai.

— Tare n-aș crede. Cînd a plecat mi-a lăsat mie tot ce avea.

— Ei, atunci, zise Bill, am mai putea foarte bine să luăm încă un rînd.

— A dracului de bună idee, aprobă Mike. N-ajungi niciodată nicăieri discutînd despre finanțe.

— Nu, conveni Bill.

Bill și cu mine am aruncat zarurile pentru următoarele două rînduri. A pierdut el, și a plătit. Pe urmă am plecat și ne-am dus la mașină.

— Vrei să te ducem undeva, Mike? întrebă Bill.

— Haideți să facem o plimbare cu mașina. Asta ar putea să-mi sporească substanțial creditul. Hai să ne plimbăm puțin.

— Foarte bine. Mi-ar face plăcere să văd litoralul. Haideți să mergem înspre Hendaye.

— Pe litoral n-am nici un fel de credit.

— Nu se știe niciodată, spuse Bill.

Ne-am plimbat cu mașina pe șoseaua din lungul coastei. Am trecut în revistă verdeța de pe promontorii, vilele albe cu acoperișuri roșii, petece de pădure și întinderile foarte albastre ale oceanului în reflux, cu valurile ce se rostogoleau departe, la marginile plajelor. Am trecut prin Saint Jean de Luz și prin satele risipite mai departe pe coastă. Dincolo de întinderile ondulate pe care le străbăteam vedeam munții peste ale căror culmi trecuserăm venind de la Pamplona. Drumul mergea tot înainte. Bill se uită la ceas. Venise vremea să ne întoarcem. Bătu în geamul despărțitor și ceru șoferului s-o ia înapoi. Ca să întoarcă, șoferul dădu mașina îndărăt și pătrunse pe iarbă. În spatele nostru se afla o pădure, dincolo de ea cîteva poieni și pe urmă marea.

Oprirăm mașina în fața hotelului din Saint Jean unde avea să locuiască Mike și el coborî. Șoferul îi duse bagajele înăuntru. Mike rămase lîngă mașină.

— La revedere, băieți. A fost o *fiesta* al dracului de izbutită.

— Cu bine, Mike, zise Bill.

— O să ne mai vedem îi spusei eu.

— Nu vă necăjiți în privința banilor, adăugă Mike. Plătește tu pentru mașină Jake, și-am să-ți trimit partea mea.

— Cu bine, Mike.

— Cu bine, băieți. Ați fost al dracului de drăguți.

Ne strînserăm mîinile, cu toții. Din mașină îi mai făcurăm lui Mike semn cu mîna. Rămăsese pe șosea și ne urmărea cu privirea. La Bayonne am sosit cu cîteva momente înainte de plecarea trenului. Un hamal a luat de la consigne bagajele lui Bill. L-am condus pînă la intrarea pe peron.

— Cu bine, amice, spuse Bill.

— Cu bine, puștiule, îi răspunsei.

— A fost grozav. M-am distrat de minune.

— Mai rămii la Paris?

— Nu. Trebuie să mă îmbarc pe ziua de 17. Cu bine, amice!

— Cu bine, puștiule!

Intră pe poarta ce da spre peron. Hamalul mergea înainte cu bagajele. Am așteptat pînă a plecat trenul. Bill stătea la fereastră. Fereastra trecu, trecură și celelalte vagoane, și rămaseră doar șinele goale. Am ieșit din gară și m-am dus la mașină.

— Cît îți datorez? îl întrebai pe șofer. Pentru drumul pînă la Bayonne ne înțelesesem să dăm o sută și cincizeci de pesetas.

— Două sute de pesetas.

— Cît mă mai costă dacă mă duci la San Sebastian în drumul dumitale de întoarcere?

— Cincizeci de pesetas.

— Vorbește serios.

— Treizeci și cinci de pesetas.

— Nu merită atîția bani. Du-mă la hotelul « Panier Fleuri ».

La hotel am plătit șoferului, adăugînd un bacșiș. Mașina era plină de praf. Am atins cu legătura de undițe praful de pe mașină. Mi se părea că e ultimul lucru care mă mai leagă de Spania și *fiesto*. Șoferul ambreie și porni în josul străzii. L-am urmărit cu privirea pînă cînd a cotit ca să apuce pe drumul spre Spania. Am intrat în hotel și mi s-a dat o cameră. Era aceeași cameră în care dormisem atunci cînd Bill, Cohn și cu mine fusesem la Bayonne. Mi se părea că de atunci trecuse enorm de multă vreme. M-am spălat, mi-am schimbat cămașa, pe urmă am ieșit în oraș.

La un chioșc de ziare am cumpărat un număr din *New York Herald* și m-am așezat într-o cafenea la o masă, ca să-l citesc. Mi se părea straniu să mă aflu din nou în Franța. Încercam un simțămînt de calm, de atmosferă provincială. Îmi părea rău că nu plecasem cu Bill la Paris — numai că Parisul ar fi însemnat să continui *fiesto*. Pentru o vreme, terminasem cu orice fel de *fiesto*. La San Sebastian avea să fie liniște. Acolo sezonul turistic nu începe înainte de august. Aveam să găsesc ușor o cameră bună la hotel, iar pe urmă o să citesc și o să înot. Plaja de la San Sebastian era minunată. Arbori încîntători străjuiau promenada de deasupra plajei și înainte de începerea sezonului o mulțime de copii veneau pe acolo cu guvernantele. Seara, orchestrele dădeau concerte pe sub copacii aflați peste drum de « Café Marinas ». Puteam sta la « Marinas », să le ascult.

— Cum se mănîncă înăuntru? îl întrebai pe chelner. Înăuntru era și restaurant.

— Bine. Foarte bine. Se mănîncă foarte bine.

— E-n regulă.

Am intrat și am luat masa de seară. Pentru un restaurant din Franța era o masă bogată, dar cînd te întorceai din Spania porțile ți se păreau foarte grijuliu drămuite. Ca să nu mă simt singur, am băut o sticlă de vin. O sticlă de Château Margaux. Era foarte plăcut să bei domol, să deguști vinul și să bei de unul singur. O sticlă de vin e o tovărășie plăcută. După aceea am luat o cafea. Chelnerul mi-a recomandat un lichior basc, numit Izzarra. Îmi aduse sticla și îmi turnă un pahar de lichior, plin ochi. Îmi spuse că Izzarra e făcut din florile Pirineilor. Din adevăratele flori ale Pirineilor. Avea aspect de ulei de nucă și mirosea ca băutura italiană numită *strega*. I-am spus să i-a de-acolo florile Pirineilor și să-mi aducă un *vieux marc*. *Vieux marc*-ul era bun. După cafea am băut un alt *vieux marc*.

Chelnerul părea cam jignit din pricina poveștii cu florile Pirineilor, așa că am exagerat puțin cu bacșișul. Asta l-a făcut fericit. Era foarte plăcut să te afli într-o țară unde e atît de ușor să-i faci pe oameni fericiți. Despre un chelner spaniol nu poți ști niciodată dacă are să-ți spună sau nu mulțumesc. În Franța totul e așezat pe baze financiare atît de limpezi ! Nicăieri nu se poate trăi mai simplu decît în Franța. Nimeni nu complică lucrurile devenindu-ți prieten pentru cine știe ce rațiuni obscure. Dacă vrei ca oamenii să țină la tine, n-ai decît să cheltuiești ceva bani. Am cheltuit și eu ceva bani și chelnerul a început să mă simpatizeze. Îmi aprecia calitățile care pot fi prețuite în bani. Și s-ar bucura dacă m-ar vedea revenind pe acolo. Cîndva am să mai iau o dată masa acolo și chelnerul are să se bucure cînd m-o vedea și are să dorească să mă așez la masa lui. Și va fi o simpatie sinceră, fiindcă va fi așezată pe baze trainice. Da, mă întorsesem în Franța.

A doua zi de dimineață, la hotel, am dat fiecăruia cîte un bacșiș puțin exagerat, ca să-mi fac și mai mulți prieteni, și am plecat cu trenul de dimineață spre San Sebastian. La gară, hamalului nu i-am dat mai mult decît se cuvenea, fiindcă nu credeam c-o să-l mai revăd vreodată. N-aveam nevoie decît de vreo cîțiva bun

prieteni franțuji la Bayonne ca să fiu binevenit în cazul cînd aş mai fi trecut pe acolo. Ştiam că dacă aveau să mă recunoască, mă puteam bizui pe prietenia lor.

La Irun trebuia să schimbăm trenul şi să prezentăm paşapoartele. Îmi părea rău că părăsesc Franţa. Era atît de simplă viaţa pe pămîntul Franţei. Simţeam că sînt un mare idiot că mă întorc în Spania. În Spania nu poţi fi sigur de nimic. Îmi dădeam seama că sînt un prost că mă întorc acolo, dar am stat la coadă cu paşaportul în mînă, mi-am deschis geamantanele dinaintea vameşilor, am cumpărat bilet, am ieşit pe poartă, m-am urcat în tren şi după patruzeci de minute şi opt tuneluri eram la San Sebastian.

Chiar şi pe o zi de arşiţă San Sebastian păstrează o anumită atmosferă de prospeţime matinală. Copacii te fac să crezi că roua nu se zbateşte niciodată pe frunzele lor. Străzile arată ca şi cum abia ar fi fost stropite. În ziua cea mai fierbinte, tot e răcoare şi umbră pe anumite străzi. Am tras la un hotel unde mai fusem şi altă dată şi mi-au dat o cameră cu balcon ce se deschidea deasupra acoperişurilor oraşului. Dincolo de acoperişuri se vedea o coastă de munte acoperită de verdeaţă.

Mi-am desfăcut geamantanele şi mi-am aşezat cărţile pe măsuta de la capătul patului, mi-am scos instrumentele de bărbierit, am atîrnat cîteva haine în *armoire*¹ şi am strîns într-o legătură rufe pentru spălat. Pe urmă am intrat în baie, am făcut un duş şi am coborît să iau masa de prînz. Spania încă nu trecuse la orarul de vară şi deci coborisem prea devreme. Mi-am potrivit din nou ceasul. Venind la San Sebastian, ciştigasem o oră.

Cînd am intrat în sufragerie, portarul mi-a prezentat o fişă pe care trebuia s-o completez pentru poliţie. Am semnat-o şi i-am cerut două formulare de telegramă. Pe una am expediat-o la « Hotel Montoya », cerîndu-le să-mi trimeată orice scrisoare sau telegramă la adresa din San Sebastian. Am făcut socoteala cîte zile aveau să rămîn la San Sebastian, şi am expediat o altă telegramă la birou, cu rugămintea să mi se păstreze acolo scrisorile, dar în primele şase zile să-mi trimită aici toate telegramele. După aceea m-am aşezat la masă şi am luat prînzul.

După prînz am urcat în cameră, am citit o vreme şi pe urmă am adormit. Cînd m-am trezit, era patru şi jumătate. Mi-am luat costumul de baie, l-am înfăşurat împreună cu pieptenele într-un prosop, am coborît şi am pornit pe stradă înspre Concha. Era cam pe la jumătatea refluxului. Am găsit plaja netedă şi tare, nisipul auriu. Am intrat într-o cabină, m-am dezbrăcat, mi-am pus costumul şi am pornit peste nisipul fin, către mare. Sub picioarele goale simţeam nisipul cald. În apă şi pe plajă era foarte puţină lume. În depărtare, acolo unde promontoriile aproape se întîlnesc şi închid portul, se vedea linia albă a valurilor înspumate şi marea deschisă. Deşi apele se retrăgeau, cîteva valuri mărunte tot mai înaintau domol către plajă. Porneau ca nişte mărunte cute ale apei, creşteau treptat şi veneau să se spargă lin pe nisipul cald. Am intrat în apă. Era rece. Un val îmi ieşi în faţă şi atunci m-am azvîrlit cu capul în jos, am înotat o vreme pe sub apă şi cînd am ieşit la suprafaţă orice senzaţie de frig dispăruse. Am înotat pînă la ponton, m-am săltat deasupra şi m-am întins pe scîndurile calde. Un băiat o dată stăteau la capătul celălalt. Fata îşi desfăcuse baiera de la ceaşă a costumului şi se bronză pe spate. Băiatul stătea întins pe ponton, cu faţa în jos, şi-i spunea ceva fetei. Fata rîdea de vorbele lui şi oferea soarelui spatele-i bronzat. Am stat la soare, întins pe ponton, pînă m-am uscat. Pe urmă am încercat cîteva plonjoane. O dată am plonjat adînc şi am ajuns pînă la fund. Înotam cu ochii

deschiși și vedeam totul verde și întunecat. Pontonul arunca o umbră negricioasă. Am ieșit din apă chiar lângă ponton, m-am săltat deasupra, am mai plonjat o dată căutînd să ajung cît mai departe pe sub apă și pe urmă am înnotat spre țarm. Am stat întins pe plajă pînă m-am uscat, pe urmă am intrat în cabină, mi-am scos costumul, m-am limpezit cu apă curată și m-am frecat cu prosopul.

Mergînd pe sub copaci, spre cazinou, am dat ocol portului, iar după aceea am pornit pe una dintre străzile răcoroase, ca să ajung la « Café Marinas ». Înăuntrul cînta o orchestră. M-am așezat pe terasă și m-am bucurat de răcoarea plină de prospețime într-o zi de arșiță, am băut un pahar de limonadă cu bucățele de gheață, apoi un whisky mare cu sifon. Am rămas multă vreme în fața cafenelei « Marinas », citind, privind trecătorii și ascultînd muzică.

Mai tîrziu, cînd a început să se întunece, am pornit să dau iarăși înconjur portului. Am străbătut promenada și în cele din urmă m-am întors la hotel pentru masa de seară. Tocmai atunci se desfășura o mare cursă ciclistă, turul Țării Bascilor, și concurenții poposiseră în seara aceea la San Sebastian. Pe o latură a sufrageriei se afla o masă lungă la care mîncau cicliștii împreună cu antrenorii și impresarii. Toți erau francezi și belgieni, păreau să fie mari mîncăi, dar se și distrau de minune. În capul mesei stăteau două franțuzoaice frumoașe, pline de un șic specific Rue du Faubourg Montmartre. Nu-mi puteam da seama din ce categorie făceau parte. La masa aceea toți vorbeau în argo, spuneau glume vorbind cu glas scăzut, iar glumele de la coada mesei nu erau niciodată rostite cu glas tare, dacă fetele cereau să le audă și ele. A doua zi dimineața, la ceasurile cinci, cursa avea să reînceapă în ultima ei etapă: San Sebastian-Bilbao. Cicliștii beau vin din belșug și erau toți arși și bronzăți de soare. Nu luau cursa în serios decît atunci cînd discutau între ei. Concuraseră de atîtea ori în aceeași formație, încît nu prea mai avea importanță cine anume cîștigă. Mai cu seamă cînd se aflau în țară străină. Chestiunile bănești se rezolvau ușor.

Ciclistul care conducea cu un avans de vreo două minute suferea de o furunculoză acută și avea dureri mari. Abia putea să stea pe scaun. Avea gîtul foarte roșu, iar părul blond era decolorat de soare. Ceilalți cicliști făceau glume pe socoteala lui, din pricina furunculelor. Ciclistul bolnav bătu cu furculița în masă și anunța:

— Ascultați aici: mîine o să stau cu nasul proptit așa de tare în ghidon, că singurul lucru care o să-mi atingă furunculele are să fie o briză mîngietoare. Una dintre fete se uită la el pe deasupra mesei, iar ciclistul zîmbi încurcat și se roși ca focul. Spaniolii, ziceau ei, nu se pricep să pedaleze.

Cafeaua am luat-o pe *terrasse*, împreună cu managerul unei echipe susținute de-o mare fabrică de biciclete. Managerul îmi spunea că a fost o cursă extrem de plăcută și ar fi meritat cu prisosință să fie urmărită, dacă Bottechia n-ar fi abandonat la Pamplona. Îi cam necăjise praful, dar în Spania drumurile erau totuși mai bune decît în Franța. Tururile ciclisme, spunea managerul, erau unicul sport de pe lume. Urmărisem vreodată *Le Tour de France*? Numai din zăre. *Le Tour de France* era cel mai mare eveniment sportiv din lume. Urmărirea și organizarea tururilor ciclisme îi dăduseră posibilitatea să cunoască Franța. Puțină lume cunoaște Franța. Toată primăvara, toată vara și toată toamna și le petrecea pe drumuri împreună cu cicliștii. Era suficient să iei seama la numărul mașinilor care îi urmăresc pe cicliști de la un oraș la celălalt, cînd se desfășoară tururile ciclisme. Franța este țară bogată și din ce în ce mai sportivă, cu fiecare an. Avea să devină cea mai sportivă țară din lume. Și asta va fi opera tururilor ciclisme. A lor și a fotbalului. El cunoștea Franța. *La France sportive*. Știa ce înseamnă tururile ciclisme. Am luat împreună un coniac. La urma urmei, totuși, nu era chiar

rău să te întorci la Paris. Parisul e unic. Nu există decît un Paris, unul singur, pe tot pămîntul. Parisul este cel mai sportiv oraş din lume. Cunoşteam oare berăria «Chope de Nègre»? Nu, va să zică. Într-o bună zi aveam să ne întîlnim acolo. Asta fără nici o îndoială. Şi-o să mai bem împreună un alt *fine*. Asta fără nici o îndoială. Ei porneau la şase fără un sfert, dimineaţa. O să asist şi eu la start? O să încerc, bineînţeles. N-aş vrea cumva să mă trezească el? Ar fi cît se poate de interesant. Am să las vorba la portar. El ar face-o cu cea mai mare plăcere. Dar nu puteam admite să se deranjeze pentru mine. Şi ne-am luat rămas bun pînă a doua zi dimineaţa.

Cînd m-am trezit a doua zi, cicliştii şi maşinile însoţitorilor se aflau pe drum de trei ceasuri. Mi-am băut cafeaua şi am citit ziarele în pat, iar pe urmă m-am îmbrăcat, mi-am luat costumul de baie şi am plecat pe plajă. În acele dintîi ceasuri ale dimineţii totul era proaspăt şi răcoros şi umed. Guvernante în uniformă şi în costume ţărăneşti se plimbau cu copiii pe la umbra copacilor. Copiii spanioli erau foarte frumoşi. Cîţiva lustragii se adunaseră în grup, sub un copac, şi stăteau de vorbă cu un soldat. Soldatul era ciung. Acum era vremea fluxului, pe plajă adia o briză plăcută şi valurile se înversunau împotriva uscatului.

M-am dezbrăcat într-o cabină, am traversat plaja mult îngustată şi am intrat în valuri. Am pornit înot, încercînd să mă strecor printre valuri, dar de multe ori valurile mă acopereau. Pe urmă, cînd am dat de apă mai lină, m-am întins pe spate şi am făcut pluta. Stînd pe spate nu vedeam decît cerul şi nu simţeam decît ridicarea şi coborîrea valurilor. Am înotat îndărăt către ţarm şi m-am dat ca pe tobogan, cu faţa în jos, pe un val uriaş, apoi m-am întors şi am început iar să înot, încercînd să rămîn în scobitura dintre două talazuri şi avînd grijă să nu se prăvălească vreun val peste mine. Înotatul în scobitură mă obosea şi atunci m-am întors şi am luat-o înspre ponton. Apa era învolburată şi rece. Îţi dădea impresia că ar fi cu neputinţă să te îneci. Înotam încet, fiindcă pe vreme de flux distanţa părea foarte mare, şi în cele din urmă m-am urcat pe ponton şi m-am aşezat, şiroind de apă, pe scîndurile care începeau să se înfierbînte sub bătaia soarelui. Mi-am rotit privirile pe deasupra golfului, peste oraşul bătrîn, peste cazinou, de-a lungul şirului de copaci ce străjuiau promenada şi peste marile hoteluri cu portale albe şi nume înscrise în litere de aur. Departe spre dreapta, aproape închizînd portul, se vedea o colină verde încununată de un castel. Pontonul se clătina în unduirea valurilor. Pe partea cealaltă a spărturii strîmte, ce dădea către largul mării, era un alt promontoriu înalt. Mă gîndeam cîtă plăcere mi-ar face să traversez golful, dar mi-era teamă să nu mi se pună vreun cîrcel.

Am stat la soare şi am privit oamenii de pe plajă. Păreau tare mici. După o vreme m-am ridicat, m-am ţinut cu degetele picioarelor de marginea pontonului ce se apleca sub greutatea mea, apoi am plonjat viguros şi adînc, m-am ridicat la suprafaţă prin apa scinteietoare, mi-am scuturat de pe cap şuvoaiele de apă sărată şi am pornit spre ţarm înotînd domol şi cu nădejde.

După ce m-am îmbrăcat şi am plătit cabina, m-am întors la hotel. Cicliştii lăseră în urma lor cîteva numere din revista *L'Auto*, iar eu le-am strîns din sala de lectură, le-am luat cu mine şi am ieşit afară, la soare, m-am aşezat într-un fotoliu şi am început să le citesc pentru a mă mai pune la curent cu viaţa sportivă din Franţa. Pe cînd şedeam acolo, portarul se apropie de mine în mîină cu un plic albastru.

— O telegramă pentru dumneavoastră, domnule.

Am vîrit degetul pe sub clapa lipită a plicului, l-am deschis şi am citit. Îmi fusese reexpediat de la Paris.

POŢI VENI HOTEL MONTANA MADRID SÎNT ÎN ÎNCURCĂTURĂ BRETT.

I-am dat un bacșiș portarului și am recitat mesajul. Un poștaș venea pe trotuar. Coti și intră în hotel. Avea mustață mare și ținută foarte militărească. Peste puțin ieși din hotel. Portarul venea la un pas în urma lui.

— Încă o telegramă pentru dumneavoastră, domnule.

— Mulțumesc.

Am deschis-o. Asta venea de la Pamplona.

POȚI VENI HOTEL MONTANA MADRID SÎNT ÎN ÎNCURCĂTURĂ BRETT.

Portarul rămăsese pe loc și aștepta un alt bacșiș, probabil.

— Cînd avem vreun tren spre Madrid?

— A plecat azi dimineață la nouă. Mai este un personal la unsprezece și expresul de sud la zece noaptea.

— Reține-mi o cușetă la expresul de sud. Vrei să-ți dau banii acum?

— Cum doriți dumneavoastră, răspunse portarul. Am să vă trec costul în notă.

— Te rog.

Ei, asta înseamnă că toată povestea cu San Sebastian se dusese dracului. Bănuiesc, foarte vag, că mă așteptam la ceva de felul acesta. Îl văzui pe portar stînd în prag.

— Fii bun, te rog, și adu-mi un formular de telegramă.

Mi-a adus formularul, am scos stiloul și am scris cu litere de tipar:

LADY ASHLEY HOTEL MONTANA MADRID SOSESC EXPRESUL DE SUD
MÎINE DRAGOSTE JAKE.

Asta parcă le întrecea pe toate. Așa stăteau lucrurile. Trimiți o femeie, undeva împreună cu un bărbat. O prezinți altuia, ca să fugă cu el. Acum te duci și-o aduci îndărăt. Și semnezi telegrama «cu dragoste». Da, așa stăteau lucrurile. Am intrat în hotel să iau masa de prînz.

Noaptea aceea, în expresul de sud, n-am prea dormit. Dimineața am luat micul dejun în vagonul restaurant și am privit peisajul de stînci și brădet din Avila și Escorial. Pe fereastra vagonului restaurant am văzut Escorialul, cenușiu și prelung și rece sub razele soarelui, dar nici nu m-am sinchisit de existența lui. Am zărit Madridul apropiindu-se peste cîmpie ca o siluetă îngroșată și albă, cocoțată deasupra unei mici prăpăstii stîncioase aflate undeva departe, la capătul unor întinderi pîrjolite de soare.

Gara Norte¹ din Madrid este capăt de linie. Toate trenurile își încheie acolo călătoria. Nu mai pleacă nicăieri. În fața gării erau trăsuri și taxiuri și un șir întreg de mesageri de la hoteluri. Parcă eram într-un oraș de provincie. Am luat un taxi și am pornit să urcăm printre grădini, prin fața unui palat pustiu și a unei biserici neterminate, pe marginea malului stîncos, am urcat mereu pînă am ajuns sus, în fierbințele oraș modern. Taxiul începu să coboare în pantă pe-o stradă netedă, pînă la Puerta del Sol, apoi, trecînd printr-un trafic intens, am ieșit în Carrera San Jeronimo. Toate magazinele aveau apărătoarele de soare lăsate, ca să se ferească de arșiță. Pe partea bătută de soare a străzilor ferestrele erau acoperite de obloane. Taxiul trase la bordură. Am văzut firma, HOTEL MONTANA, la primul etaj. Șoferul duse bagajele înăuntru și le lăsă lângă ascensor. N-am izbutit să pun ascensorul în mișcare, așa că am urcat pe scări. La etajul întîi se afla pe o ușă o placă de alamă: HOTEL MONTANA. Am sunat, dar nu s-a arătat nimeni. Am sunat încă o dată, ușa s-a deschis și a apărut o fată cu chipul încruntat.

— Aici locuiește lady Ashley? o întrebai.

Fata mă privi prosteste.

¹ De nord (sp.)

— Aveți aici o englezoaică?

Fata se întoarce și strigă la cineva dinăuntru. O femeie teribil de grasă apăruse în ușă. Avea părul cărunț și aranjat de jur împrejurul feței în inele năclăite de usoare. Era scundă și autoritară.

— *Muy buenos*¹, o salutai eu. Locuiește aici o englezoaică? Aș dori s-o văd pe doamna englezoaică.

— *Muy buenos*. Da, este la noi o doamnă englezoaică. Sigur c-o puteți vedea, dacă și ea dorește să mă vadă.

— Da, dorește să mă vadă.

— O să se ducă la *chica*² s-o întrebe.

— E tare cald.

— La Madrid, vara, e totdeauna tare cald.

— Dar ce frig e iarna!

— Da, iarna e foarte frig.

Aveam cumva de gând să rămân și eu la « Hotel Montana »?

În privința asta încă nu mă hotărisem, dar aș fi bucuros dacă cineva mi-ar urca bagajele la parter, ca să nu fie cumva furate. La « Hotel Montana » nu se fura niciodată. În alte părți, da. Dar nu aici. Nu. Clienții acestui hotel erau aleși cu grijă. Eram foarte fericit s-o aflu. Totuși, nu mi-ar displace să mi se aducă sus bagajele.

Fata se întoarce și anunță că doamna englezoaică dorea să-l vadă pe domnul englez chiar acum, numaidecît.

— Foarte bine. Vedeți? E-așa cum v-am spus.

— Sigur.

M-am ținut pe urmele fetei pe un coridor lung și întunecos. La capătul coridorului, fata bătuse la o ușă.

— Hello, strigă Brett. Tu ești, Jake?

— Eu sint.

— Intră. Intră.

Am deschis ușa. Fata a închis-o în urma mea. Brett era în pat. Tocmai își peria părul și stătea cu peria în mână. În cameră domnea acea dezordine pe care nu o pot realiza decît persoanele dintotdeauna obișnuite să aibă servitori.

— Dragul meu! exclamă Brett.

M-am dus la pat și am cuprins-o în brațe. Brett începuse să mă sărute și în vreme ce mă săruta o simțeam că se gîndește la altceva. Tremura în brațele mele. Părea foarte mică.

— Dragul meu! Am suferit atît de îngrozitor!

— Povestește-mi.

— Nu-i nimic de povestit. A plecat ieri. Eu l-am făcut să plece.

— De ce nu l-ai păstrat lângă tine?

— Nu știu. Nu se face. Cred că nu i-am pricinuit nici un rău.

— Probabil că s-a simțit foarte bine cu tine.

— Nu trebuie să aibă pe nimeni. De asta mi-am dat seama numaidecît.

— Nu-i adevărat.

— Vai, las-o dracului! exclamă Brett. Hai să nu mai vorbim despre povestea asta. Să nu mai vorbim niciodată.

— Bine.

¹ Prescurtare de la *Muy buenos días* (Bună ziua)

² Fata (sp.)

— A fost un adevărat șoc cînd mi-am dat seama că îi este rușine de mine. O vreme i-a fost rușine cu mine, știi?

— Nu.

— O! Da! Cred că acolo, la cafenea, l-au luat poste picior din pricina mea. Voia să-mi las părul să crească. Eu, cu păr lung! Aș arăta chiar ca dracu.

— E caraghios.

— Zicea că aș căpăta o înfățișare mai feminină. Ba aș arăta ca o ciună.

— Și ce s-a întâmplat?

— Ei, i-a trecut. Nu i-a fost multă vreme rușine cu mine.

— Și despre ce fel de încurcături e vorba?

— Nu știam dacă am să-l pot hotărî să plece și n-aveam un sou¹ ca să plec și să-l părăsesc. A încercat să-mi dea o groază de bani, să știi. l-am răspuns că bani am eu cu grămada. Dar el știa că mint. Nu puteam lua bani de la el, îți dai seama.

— Nu puteai.

— Of, hai să nu mai vorbim despre asta. Dar au fost și cîteva momente drăguțe, totuși. Dă-mi o țigară.

l-am aprins țigara.

— A învățat englezește cînd era chelner la Gibraltar.

— Da.

— Voia să se însoare cu mine, pînă la urmă.

— Serios?

— Sigur. Și eu nu mă pot mărita nici măcar cu Mike.

— Poate își închipuia că prin însoțitoare o să devină lord Ashley.

— Nu. Nu de asta. Voia într-adevăr să se însoare cu mine. Ca să nu-l mai pot părăsi, așa spunea. Voia să fie sigur că niciodată n-am să-l pot părăsi. Dar numai după ce aș fi căpătat o înfățișare mai feminină, bineînțeles.

— Cred că acum te simți mai liniștită.

— Chiar așa. Mă simt bine... Sînt din nou leucită. Mi l-a gonit din minte pe nenorocitul de Cohn.

— Foarte bine.

— Știi, aș fi rămas lîngă el dacă nu mi-aș fi dat seama că-i fac un rău. Ne-am înțeles al dracului de bine.

— Dacă lași la o parte înfățișarea ta.

— Ei, cu asta s-ar fi obișnuit el.

Brett stînsese țigara.

— Am treizeci și patru de ani, doar știi. Nu vreau de loc să ajung una dintre ticăloasele acelea care duc puștani de răpă.

— Nu.

— N-am să ajung în halul ăsta. Mă simt destul de bine, să știi. Chiar deplin liniștită.

— Foarte bine.

Întoarse privirile în altă parte. Credeam că-și caută altă țigară. Pe urmă am văzut că plînge. O simțeam cum plînge. Tremura și plîngea. Nu voia să ridice capul. Am cuprins-o în brațe.

— Să nu mai vorbim niciodată despre treburile astea. Te rog să nu mai vorbim niciodată.

— Draga mea Brett!

— Am să mă întorc la Mike. O țineam strîns în brațe și o simțeam cum plînge. El e atît de drăguț și atît de imposibil. Tocmai ce-mi trebuie mie.

¹ Pară (fr.)

Nu voia să ridice capul. O mîngîiam pe pînă. O simţeam cum tremură.

— N-am să ajung una dintre ticăloasele acelea, spuse iarăşi. Dar ... vai ... Jake ... te rog ... să nu mai vorbim niciodată despre asta.

Am plecat de la « Hotel Montana ». Stăpîna hotelului nu m-a lăsat să achit nota. Fusesse plătită.

— Ei, nu-i nimic. Hai să mergem, spuse Brett. Acuma nu mai are nici o importanţă.

Ne-am dus cu taxiul pînă la « Palace Hotel », am lăsat bagajele, am aranjat să ni se rezerve cuşete pentru Expresul de sud care pleca la noapte şi am intrat în barul hotelului să luăm cîte un cocteil. Am stat pe nişte scaune înalte, dinaintea barului, în vreme de barmanul amesteca un cocteil Martini într-un shaker mare şi nichelat.

— E uimitor cît de minunată gentileţe poţi găsi în barul unui mare hotel, observai eu.

— Barmanii şi jocheii sînt singurii oameni care mai ştiu ce-i politetea.

— Indiferent cît de vulgar ar fi hotelul, barul e totdeauna plăcut.

— Ciudat !

— Barmanii au fost totdeauna oameni simpatici.

— Ştii, observă Brett, ai foarte multă dreptate. N-are decît nouăsprezece ani. Nu-i uluitor ?

— Ciocnirăm cele două pahare care ne fuseseră aşezate pe tejghea, unul lingă altul. Erau reci şi aburite. Dincolo de ferestra cu perdelele lăsate stăpînea arşiţa de vară a Madridului.

— Aş vrea şi o măslină în Martini, îi spusei eu barmanului.

— Aveţi dreptate, domnule. Pofţiţi, vă rog.

— Mulţumesc.

— Ar fi trebuit să vă întreb. Vă rog să mă iertaţi.

Barmanul se retrase la capătul tejghelei, destul de departe ca să nu audă conversaţia. Brett sorbise din paharul de Martini aşa cum stătea, acolo, pe bar. Pe urmă îl luă în mînă. După acea primă sorbitură, mîna îi era destul de sigură ca să poată ţine paharul.

— E bun. Nu-i aşa că-i draguţ barul ăsta ?

— Toate barurile sînt draguţe.

— Ştii, la început nici nu mi-a venit să cred. E născut în 1905. Pe vremea aceea eu eram la şcoală, la Paris, la gîndeşte-te.

— Mai e ceva la care vrei să mă gîndesc ?

— Nu fi măgar. Nu oferi ceva de băut unei doamne ?

— Mai dă-ne, te rog, două Martini.

— La fel cu cele dinainte, domnule ?

— Au fost foarte bune, îi spuse Brett zîmbind.

— Vă mulţumesc, doamnă.

— Ei, noroc ! ură Brett.

— Noroc !

— Ştii, vorbi Brett mai departe, n-a cunoscut decît două femei pînă acum. Niciodată nu l-a interesat altceva decît luptele de tauri.

— Are tot timpul.

— Nu ştiu. Credea că numai eu l-am interesat. Nu aventura, în general.

— Bine, tu l-ai interesat.

— Da. L-am interesat.

— Credeam că nu vrei să mai vorbeşti niciodată despre treburile astea.

— Dar cum m-aş putea stăpîni ?

— Când vorbești prea mult despre un lucru, îl pierzi.
— Vorbesc doar așa, pe departe. Să știi că mă simt al dracului de bine, Jake.
— E și cazul.
— Doar știi și tu că te simți cumplit de bine când te-ai hotărât să nu ajungi un ticălos.

— Da.
— Cam asta e ce ne rămîne în locul lui Dumnezeu.
— Unii îl au pe Dumnezeu, observai eu. Și încă mulți.
— Cu mine niciodată nu i-au ieșit treburile prea grozav.
— Mai luăm cîte un Martini?
Barmanul ne prepară din nou două Martini și mi le servi în pahare curate.
— Unde vrei să luăm masa la prînz? o întrebai pe Brett.
Era răcoare în bar. Prin fereastră se simțea însă zăpușeala de afară.
— Aici? zise Brett.
— E neplăcut aici, la hotel. Cunoști un local care se cheamă « Botin »? îl întrebai pe barman.

— Da, domnule. Doriți să vă scriu adresa?

— Mulțumesc.

Am luat prînzul sus, la « Botin ». E unul dintre cele mai bune restaurante din lume. Am mîncat purcel de lapte la tavă și am băut *rioja alta*. Brett n-a prea mîncat. Niciodată nu mîncă mult. Dar eu am mîncat foarte mult și am băut trei sticle de *rioja alta*.

— Cum te mai simți, Jake? mă întrebă Brett. Dumnezeuule mare, cit ai putut să mănînci !

— Mă simt foarte bine. Vrei desert?

— Vai de mine, nici gînd.

Își aprinsese țigara.

— Ți place să mănînci, nu-i așa?

— Da. Îmi place să fac o mulțime de lucruri.

— Și ce anume ți place să faci?

— Ei, am spus îmi place să fac o mulțime de lucruri. Nu vrei desert?

— M-ai întreat și adineaori, îmi răspunse Brett.

— Da. Te-am mai întreat. Hai să mai luăm o sticlă de *rioja alta*.

— E foarte bun.

— Nu prea ai băut cine știe cît, îi spusei.

— Am băut. N-ai observat tu.

— Atunci să luăm două sticle.

Sticlele sosiră. Am turnat puțin pentru mine, pe urmă un pahar întreg pentru Brett, iar la sfîrșit l-am umplut pe al meu. Am ciocnit.

— Noroc ! ură Brett.

Mi-am băut paharul și am turnat încă unul. Brett îmi puse mîna pe braț și mă rugă:

— Nu te îmbăta, Jake. N-ai nevoie să te îmbeți.

— De unde știi?

— Nu, insistă Brett. Ai să te simți bine.

— Nu mă îmbăt, afirmai cu tărie. Beau și eu un pahar de vin. Îmi place să beau vin.

— Nu te îmbăta, repetă Brett. Jake, nu te îmbăta.

— Vrei să facem o plimbare cu mașina? o întrebai. Vrei să ne plimbăm cu mașina prin oraș?

— De acord, conveni Brett. N-am văzut Madridul. Aș vrea să-l văd.

— Stai să termin vinul.

Am coborît, am trecut prin sufrageria de la parter și am ieșit în stradă. Un chelner plecă să caute un taxi. Era cald și lumină strălucitoare. Ceva mai departe, în lungul străzii, se afla un scuar cu copaci și iarbă lîngă care așteptau taxiurile. Un taxi porni pe stradă, spre noi, cu chelnerul pe scară. I-am dat un bacșiș chelnerului și i-am spus șoferului pe unde să ne ducă, apoi m-am urcat alături de Brett. Șoferul porni înainte, pe stradă. M-am răsturnat pe speteaza banchetei. Brett s-a strîns lîngă mine. Și am stat așa, strînși unul în altul. Am cuprîns-o cu brațul pe după umeri și ea s-a rezemat în voie de pieptul meu. Văzduhul era fierbinte și luminos, iar casele orbitor de albe. Am cotit pe Gran Via.

— Oh, Jake, șopti Brett, cită bucurie am fi putut trăi împreună!

În fața noastră se ivi un polițist călare, în uniformă kaki, care dirija circulația. Își înălță bastonul. Mașina frînă brusc, aruncînd-o pe Brett și mai strîns la pieptul meu.

— Da, rostii atunci. Nu-i încîntător gîndul ăsta?

În românește de D. MAZILU

Sfîrșit

OCTAV DOICESCU

Brâncuși — Le bon Dieu

Din tumultoasa generație a artiștilor plastici ai secolului nostru nimeni nu ne-a surprins și nu ne-a impresionat mai mult în sculptură ca Brâncuși. Generația lui, din prima jumătate a secolului, cu inventivitatea ei în căutarea de noi concepte, de noi procedee care să împropăteze și să lărgască limitele de exprimare ale artelor plastice, a adus multe contribuții care au schimbat mult monotonile determinate a unor procedee obosite și epuizate de repetiri seculare.

El a trecut peste toate aceste căutări innoitoare și ne-a înfățișat, în ultima parte a operii lui, purități nebănuite și limpezimi de concepții ce ne-au făcut să reconsiderăm esențele noastre pure, ascunse în spatele unor convenții estetice. Nimeni nu a vrut în timpul acelor frământări, foarte necesare, să părăsească drumurile micilor căutări, în afară de el. Pentru generația care îi urmează, ce-și caută și ea vigoarea originală și sensuri proaspete, el este un reper și o justificare. Îi datorăm foarte mult în limpezirea unor atitudini fără ca el să fi urmărit aceasta; De altfel, ca om, nu-i plăceau prozelizii, cei ce scad intensitățile inițiale prin activitatea lor paralelă și imitativă. De aceea, el a rămas pentru noi un mag al momentelor de cumpănă și un maestru al procedeeelor susceptibile de imitat.

Sintezele lui în sculptură, care conțin armoniile pure ale formelor, pornesc totdeauna de la conceptul vital, iar materia ce servește realizării, dusă pînă la ultima ei consecință, păstrează vitalitatea creatorului și nu devine niciodată simple obiecte sculpturale sau arhitecturale. Utilizez acest termen « arhitectural » pentru că sculpturile lui păstrează o structură arhitecturală, care sensibilizată de galburi subtile este permanent emotivă: interesează, direct și fără explicații. Pentru unii comentatori forța aceea a lui de desăvîrșire, aproape abstractă în puritatea ei, apărea misterioasă și supusă unor legi dincolo de cunoaștere. Dar acea forță, transpusă în rigurozitatea sculpturilor lui, era fondul lui omenesc, normal, însă despovărat de școală și convenție, o armonie directă cu meșteșugul transpunerii sculpturale: esențele curate ale permanențelor poetice.

Simplitatea curajoasă și surprinzătoare a lucrărilor lui, face impresia unui fenomen firesc ca o naștere sau ca o cristalizare naturală a materiei stăpînită

de alte forțe decît cele cunoscute. Și totuși acele lucrări apăreau după îndelungi meditații, în întregime stăpînite și perfectate prin tratări ulterioare ale materiei, simplu și delicat. I se potrivește omenește foarte bine; nu era un om al conversației bogate și al discuțiilor nesfîrșite. De altfel nici nu ne-a lăsat în urmă materiale bogate în schițe, deseneuri, eboșe, texte, elemente prolixе, cu variante sau preliminarii ale realizărilor finale, ca un «maestru» glorios și risipitor cu arta lui. O severitate față de el însuși îi creaa o pudoare ce-l împiedica să divulge gîndurile sau ideile pe care le urmărea, în sculptură, înainte de a le fi definitivat. Își perfecta toată imaginea finală înainte de a o realiza.

Atracția pentru conceptele lui plastice a fost foarte însemnată; nu au lipsit cei ce l-au prețuit, atît cît a permis el, în severitatea și frugalitatea vieții lui active. Nu putem noi să evaluăm încă, în scurgerea timpului, toată importanța contribuției lui în evoluția comună și în dezvoltarea artei plastice a timpului nostru. Mai ales în perioada așa de pregnant tehnicistă și unificatoare, care trebuia să-și încheie ciclul evolutiv. Dar poezia foarte viguroasă a formelor lui se întrevea deseori în lucrări contemporane.

Și cea mai practică dintre arte, arhitectura, i-a căutat asocierea. Arhitecții îi reprezentau unele forme transpuse în proiectele lor, în fața edificiilor funcționaliste sau în interiorul lor, pentru că acolo unde nu se mai putea suporta sculptura figurativă, formele lui pure și simple tonificau în proiecte recea severitate a construcției obiective, care se vrea și ea pură și eventual emotivă, în căutările ei. Și în unele înfățișări foarte recente ale arhitecturii timpului nostru, între principalele curențe de interpretare a artei de a construi, în Europa, în S.U.A., unde are cele mai multe și mai semnificative opere, sînt prezente puternice reminiscențe ale purismului brăncușian, în unele edificii reprezentative religioase, sau în altele tratate simplu ca arhitectură-sculptură; o ieșire a arhitecturii din spațiul constructivist, necomunicativ și monoton prin lipsa lui de inventivitate. Dacă tehnica artei de a construi a timpului și comanda socială, făceau în arhitectură inaplicabilă o anume viziune de apartenență la un limbaj clasic, pare firesc și inevitabil ca arhitectura viguroasă să împrumute din sculptura timpului, geometrii emotive din limbajul lui Brăncuși.

Însuși el a trecut cu siguranță în domeniul arhitecturii simbolice, cînd și-a conceput ansamblul lui de la Tîrgu-Jiu, ansamblu care mai trebuie desăvîrșit și ca ansamblu urban. Și mai urmărea să realizeze un ansamblu comemorativ în India; din conversațiile lui se întrezărea tot un concept sculptural-arhitectural, care părea că urma să conțină la bază aceleași teme ale creșterilor vitale.

•

Era un om greu de abordat. Stăpînit tot timpul de o tensiune internă, transmisă interlocutorului printr-o privire pătrunzătoare și magnetică; foarte serios și cu neîncredere în interlocutor. Se putea aborda cu greutate o conversație convenabilă cu el. Scrutător și serios, la primele contacte cu cineva, trecea cu iscodirea ochilor dincolo de interlocutor, căutînd mereu referințe nevăzute sau esențe nebănuite; te simțai inconfortabil. Se părea că se apără de nepoftiți, de indiscreții, de căutători, de curiozitate. Nu făcea destăinuirii,

și rareori forțat de împrejurări își spunea părerea despre creatorii timpului, mai întotdeauna cu o glumă ironică, iar când personajul în discuție era mai îngîmfat de persoana lui, ironia venea necruțător de tăioasă.

Îi plăceau foarte mult glumele spirituale și ironiile; le cultiva cu multă vervă și plăcere. Nu mă opresc să fac o asociere între sculptura lui intitulată « Negresă » creată în același timp cu pasiunea pentru colecțiile de artă africană, care-l stăpînea, și, deopotrivă, revistele, colecționarii și artiștii epocii. Își îngăduia, într-o deplină libertate față de convențiile sociale, să fie ironic, întocmind lucrarea intitulată « Socrate », o etajare de argumente plastice care susțin un gol dinamic.

Avea în analizele lumii înconjurătoare, o privire lucidă și pe deplin dezinteresată; căuta să fie cit mai fidel gîndului său. Încearca să curețe orice aparență de detalii înșelătoare. Nu apărea deziluzionat la neînțelegerile ce se manifestau cîteodată în fața lucrărilor lui, după cum nu îl mîngiau nici laudele eventuale. I se părea că ce a făcut, așa trebuia făcut. Părea să fie mai interesat de seriozitatea comentariilor marginale ce se iveau prin intermediul mesajelor lui sculpturale, cu atît mai bine primite cu cît ele nu se refereau la lucrările sculpturale de față. Aprecieri amabile și formale, clișeele unor simple civilizații, îl enervau. Desigur, erau atitudini care nu-l ajutau din punct de vedere material. Nu era comod mai ales în fața oamenilor cu importanță socială și conștienței de importanța lor: îl evitau, și-i ocolea.

Foarte frugal și așa putea să adaug, la marginea ascetismului, își apăra cu hotărîre independența deplină în mijlocul gîndurilor lui supreme, dedicate cît mai adînc pentru înțelegerea unor valori vitale, în înțelesul lor cît mai simplu și mai pur.

Simplitatea gesturilor, o păstra și în veștimente. Cu hainele lui necălcate de plectrar curat, intra, sigur de el, în barurile, cafenelele și hotelurile luxoase din Paris sau New York, așa cum era mereu, cu aceeași tensiune internă, pe care o păstra veșnic, în orice împrejurare, și expresivitatea ei impunea personalului. Era în acest timp, o personalitate artistică mondială, dar nici un fel de gest sau atitudine nu o trăda. Ar fi putut să ducă o viață chiar opulentă; refuza orice fel de însărcinare artistică care nu ar fi fost capabilă să îi satisfacă preocuparea eului său propriu, chiar cînd putea să fie foarte bine răsplătită.

Locul lui fix, unde tălmăcea tot și se tălmăcea și pe sine, atelierul lui din Impasse Ronsin, nu era mai fix ca o corabie pe apele lumii; o semi-baracă roasă de timp. Interiorul, compus din spații înlănțuite, curate dar patinate de uzură, înfățișau un cadru pentru uneltele lui de muncă. Mobilierul confortului personal lipsea. O piatră rotundă, joasă, ca cea de moară, cîteva buturugi cioplite cu scaune joase, mese de tîmplărie și de lucru, unelte de mînă, de tot felul, însă nici unul electro-mecanic, forjă, lemn de sculptură puțin îndreptat, blocuri de ipsos constituiau o ambianță generală ca un fel de atelier de dogărie cu o mică anexă de fierărie. Varul predomina, cu o singură pată galbenă, acoperă-mîntul unui pat-sofă. Nu era nici un aranjament decorativ, nu erau lucruri prețioase, nici cărți, ziare sau reviste. Și în acest decor sumar și complet neformal, un stîlp de lemn spîrgea tavanul și acoperișul și își scotea vîrfurile vehemente în afară; o variantă a « Cocoșului », un obelisc cu bază triunghiulară și cu mari

creștături de răboj în serie geometrică descrescîndă spre virful ascuțit; aceeași temă a înălțării din ansamblul de la Tg.-Jiu, de data aceasta însă, o înălțare a vieții. El era totul în acest atelier: gospodarul, ucenicul, meșterul și creatorul, în mijlocul unei ordini, nici căutată și nici artistică, dar curată prin grija lui. În tumultul vieții din Paris, în acest atelier, discret și în relativă singurătate, apărea ca un ermit în retragerea sa.

În împrejurări mai deosebite, în afara atelierului său, părea cîteodată intimidat de sărbătoriri mai fastuoase sau de o decorație interioară foarte confortabilă și opulentă.

Cu toată singurătatea ce și-o impunea în tumultuoasa complexitate a vieții, nu a fost un personaj izolat, în interiorul personalității sale proprii, indiferent față de tot ce era în jurul lui. Nici nu a refuzat experiențele altora, inclusiv pe toate celelalte ale clasicismului. A plecat dintre cutele Carpaților noștri ca să se confrunte cu lumea, cu școala făcută, acea școală academică a timpului, pe care el mai tîrziu a considerat-o convențională. Studiile lui de ucenicie au fost excelente și era posesorul unei meserii viguroase căreia nimic nu-i lipsea ca să se poată afirma strălucit, în realismul timpului. În desfășurarea activității sale, lucrările întocmite pînă la apariția primei versiuni a « Păsării Măiestre », reprezintă succesive degajări de concepte sculpturale curente și de influențe ale climatului estetic al timpului, căruia însă nu i-a sacrificat multe și importante realizări.

Statura lui mică era o energie concentrată; aprecia, din cînd în cînd, voaloșii prelungeți cu muzică și dans.

Cele mai colorate și mai prețuite amintiri care apăreau în conversațiile cu el erau anii copilăriei și începutul adolescenței, toamnele lungi cu culesul prunelor și facerea țuicii, cu ospățuri prelungeți cu această ocazie, cu glumele și întîmplările între copii, părinți și rude; mă făceau să întrevăd în aceasta istețimea personajelor lui Creangă și sursa largilor și necruțătoarelor ironii ale lui « Le bon Dieu-Brîncuși », așa cum îi plăcea să i se spună, în maturitatea lui.

În acele oșpețe tradiționale și prelungeți în timpul dansului și în ritmul muzicii se nasc, ca totdeauna, supravitalități și voie bună pe care ritmurile normale nu le mai pot exprima altfel decît prin « chiote », care sparg limitele și deschid posibilități eventuale și pentru alte ritmuri și exprimări. Brîncuși a construit în sculptură astfel de chiote și le-a făcut inteligibile. Cunoștea foarte bine muzica noastră populară pînă la variante diferențiate; asemeni și arhitectura noastră tradițională.

Ni se pare că « Pasărea măiastră » este o lucrare ce îl exprimă sintetic pe el însuși în modul cel mai cuprinzător: este obiect sculptural, simbol și permanență « Monumentală ». Tema ce l-a preocupat cel mai mult în diversele faze și materiale întrebuițate în exprimarea finală.

Dacă ar mai fi trăit, în mijlocul largel prețuri de care se bucura, sînt convinși că nu ar fi schimbat nimic din climatul și din genul lui de a fi. Și-ar fi dus mai departe temele sculpturale ale permanențelor vitale. Universul lui ar fi rămas același, parțial construit, dar permanent viu.

Reportaj în jurul unei camere

Zidurile orașelor ascund uneori, între pereții lor, tezaure pe care dacă nu le dai la timp în vileag, amenință să coboare în taina domoală a pământului, acolo unde totul se surpă, se fărâmițează și de unde doar anevoie mai pot fi readuse luminii; fiindcă ele se afundă pe nesimțite într-o infinită negură.

Cine bunăoară și-ar fi închipuit că taina mormântului deasupra căruia Brâncuși a ridicat în 1910 monumentul *Sărutul*, în cimitirul Montparnasse din Paris, s-ar afla doar la câțiva kilometri de București.

Deținătoarea secretelor acestei lumi asfințite într-un început de veac, este venerabila doamnă Clara Marbe.

Căsuța ei cu un singur cat se găsește într-o grădină năpădită de flori, cu o cișmea și o stivă de birne de la un dărîmat, de la un vechi cămin al familiei.

Stăpîna, cu părul ei în șuvițe lungi de argint și ochi foarte negri și triști, ne întîmpină blajîn, poftindu-ne în odaia luminată cu lămpi de gaz și care reprezintă întregul ei univers: lumea umbrelor și a amintirilor.

Odinioară peste pragul casei trecuse Zamfir Arbore, I.L. Caragiale, Paul Zărfopol și Ștefania Dobrogeanu-Gherea (« Frau Doktor »), Ștefan Gheorghiu, dr. Crăvescu-Cujbă, Panait Istrati, Cristian Rakovski, Nina Arbore și mulți alții.

Astăzi în locuința Clarei Marbe au rămas doar imagini palide pe toți pereții, pe toate scrinurile și în geamantanele ticsite de scrisori, de fotografii și periodice ante-belice, printre care și *Exangelos*, bizara revistă a excentricului Raymond Duncan.

Intellectuală cu un larg orizont, Clara Marbe a avut vaste cunoștințe atît în lumea savanților — (aceasta datorită și fraților ei doctorii Max și Solomon Marbe¹), foștii colaboratori ai lui Ion Cantacuzino, Constantin Ionescu-Mihăilești și Mihail Ciucă², iar la Paris la Institutul Pasteur, ai lui Elle Metchnikov, Emile Roux, etc) — cit și în lumea artelor (a cunoscut, de pildă, pe Isadora Duncan, pe Guillaume Apollinaire, Amadeo de Sousa Cardoso³ și pe Marie Laurencin. Pictorița, în ciuda protestului ei — « Nu fac portrete. Nu vreau să mă compromit. . . » — a acceptat să zugrăvească în cel mai riguros stil clasic, portretul tatălui Clarei, (semnat cu roșu în stînga jos).

Mai sînt aici portretele lui Max Marbe, desenat de Jean Al. Steriadi, și cel în ulei înfățișînd pe Leon Marbe, al Ninei Arbore. Clara Marbe apare reprezentată de o discipolă a lui Bourdelle: sculptorița poloneză Ianina Broniewska, frumoasa

Interiorul Clarei Marbe

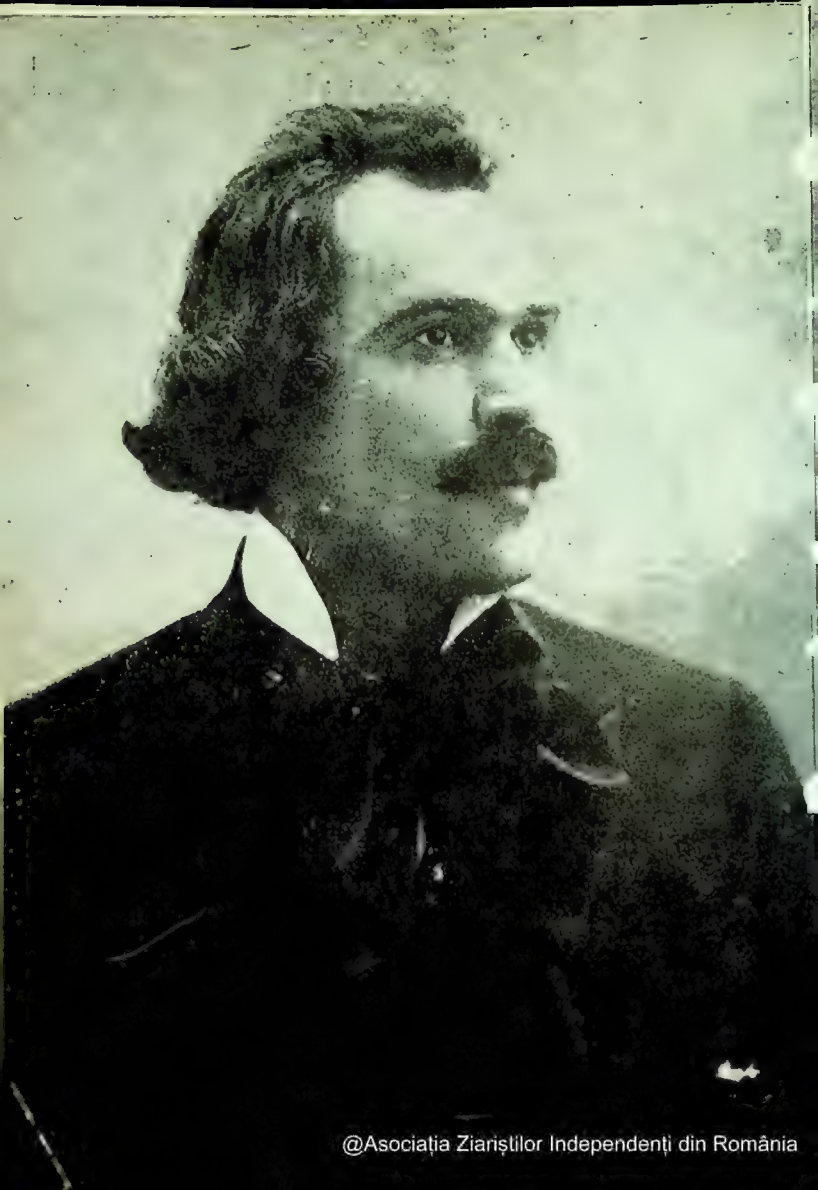
vecină de atelier a lui Brâncuși, cît și de un elev al lui Franz von Stuck, elvețianul Albert Kohler (1883—1964), într-o gravură însoțită de dedicația: « A Clara bien amicalement ». Un alt pictor elvețian, Otto Wyler, este prezent cu un auto-portret pe un fundal decorativ *à la Gauguin*, purtînd inscripția: « Avec les plus cordiales salutations ».

Pe scrin, privirea ne este atrasă de o fotografie: Amedeo Modigliani, o imagine cu desăvîrșire necunoscută în iconografia artistului: poartă o largă haină de catifea în dungi — în stînga lui se zărește o *Cariatidă*, basorelief care, așa cum relatea domnul William S. Lieberman, aparține Muzeului de Artă Modernă din New York. « Modi » era de o nobilă stirpă: se trăgea după mamă din Spinoza. Numele și-l luase de la moșia părintească Modigliana, lângă Livorno. În afară de Brâncuși⁴, un alt compatriot al nostru pentru care pictorul avea o « devoțiune filială » cu totul particulară și căruia îi făcea prelungi confidențe, a fost « poetul și filozoful » Constantin Lahovary-Sutzu⁵.

Pe același scrin zărim o a doua imagine a lui Modigliani: un desen tragic realizat de credinciosul prieten Moise Kisling, în 1920, în ajun de Crăciun, cînd trupul lui Modigliani fusese răpus de hașis, alcool și tuberculoză; toată noaptea delirase recitînd versuri din Dante, poetul favorit, ori poate cîrmeepe din *Cîntecele lui Maldoror*.

Clara Marbe ne dă clișeuul dăruit chiar de Modigliani — o placă sfîrșimată ca și viața lui. Așadar imaginea nu avusese cum să fie reprodușă altundeva.

Iată și alte trei fotografii originale executate de astă dată de Brâncuși: *Orgoliul*, în a doua versiune în ipsos (1905); *Copilul* de la Muzeul de Artă al Republicii (1906);

K.P. Gueber

Zarștia, independent din România

și senzaționala poză a viitoarei Muze Adormite intitulată: *Adolescenta* (1905)¹¹. Păștrind titulatura dată de artist, *Adolescenta* devine *Repaos*, apoi *Somnul* și în fine deschide ciclul *Muzelor Adormite* (I—XIII).

Același lent și treptat proces de stilizare, reluarea aceleiași perseverente idei, în platur, marmură și bronz, care va duce la descărnarea, la rășluirea inutilului, pînă la o formă de o puritate siderală. Însăși distanța parcursă pare aproape ca de la cer la pămînt. În acest prim studiu realist, viitoarea *Muză* avea încă ambele brațe; pupilele-i erau galeș deschise și se odihnea pe un soclu imens, scrijelit.

Tot în legătură cu Brâncuși ni se arată fotografia unei tinere și trupeșe nemțoaice — Lily Waldemberg.

Într-o zi în vara anului 1909, mergînd în atelierul sculptorului din rue de Montparnasse no.54, la parter, în stînga, în fundul curții, interlocutoarea noastră l-a găsit pe sculptor ciopînd tocmai un *Tors*; el avea în față pe Lily Waldemberg, întîmplarea ne oferă concomitent numele modelului și data executării lucrării în marmură. *Torsul* — sau mai degrabă fragmentul de *tors* — a fost dăruit în 1910 la nunta lui Victor N. Popp cu Florica Elie Radu, și lor le datorăm păstrarea celor șase lucrări, astăzi în colecția Muzeului de Artă din Craiova și a Muzeului Academiei (col. prof. acad. G. Oprescu).

Dar odaia gazdei noastre este dominată de portretul în gips, al unei tinere cu privirea pierdută. Este Tania Rașevskaia¹². Bustul a fost realizat de unchiul ei, după masca luată de Constantin Brâncuși, în decembrie 1910, atunci cînd ea și-a luat zilele. . . Tania era de fel din Kiev. Părinții cotau drept niște oameni avari; tatăl, Nicolae Nicolaevici Rașevski avea o fabrică lîngă Kiev; iar mama-sa ducea, ca într-o năvălă de Cehov, o viață provincială tîhnită.

La moartea Taniei părinții ei au lăsat Clarei toate lucrurile fiicei lor. Corespundența din perioada 1907—1910, este constituită în mare parte din cărți poștale ilustrate cu priveliști din locurile natale.

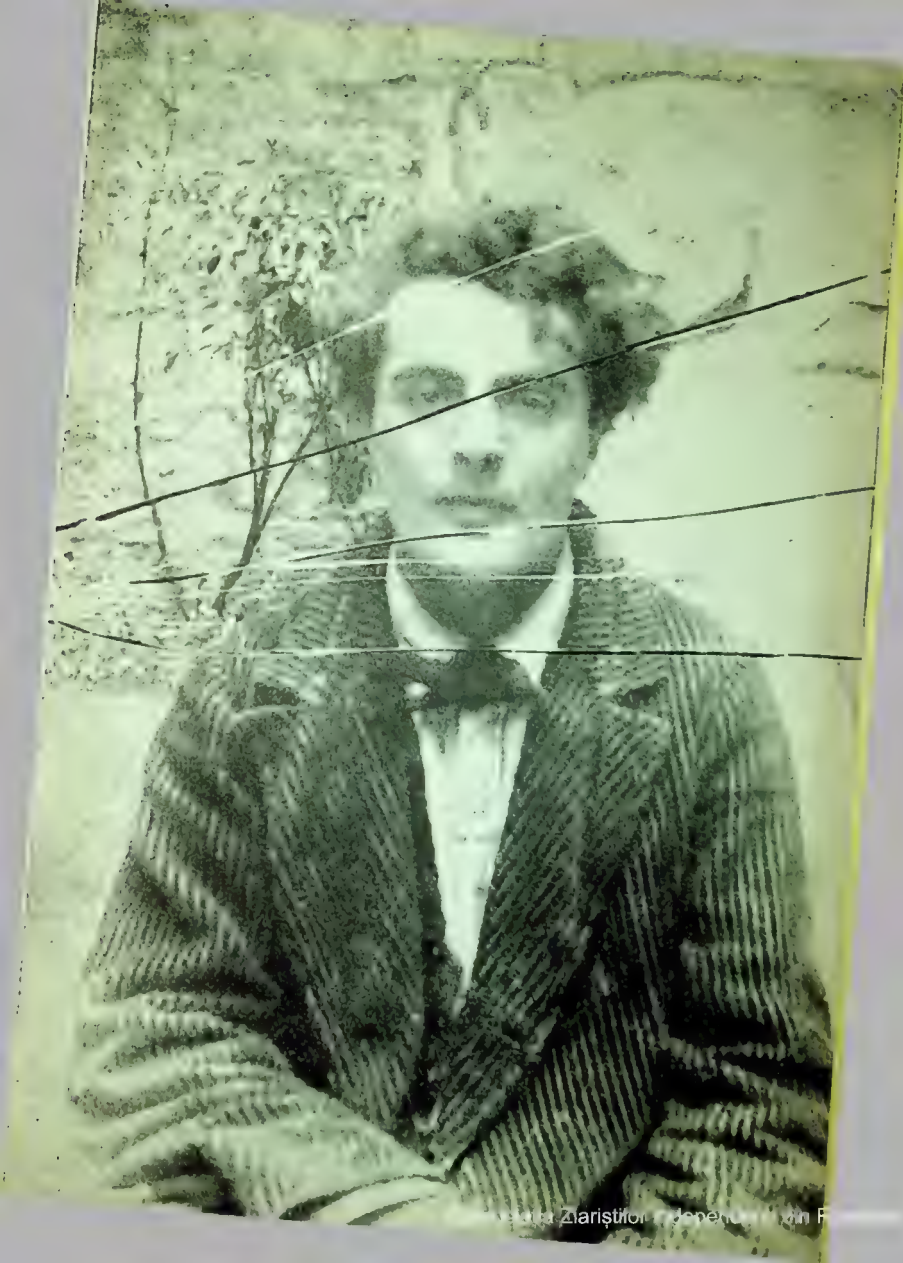
Bătrînul o dojenea că nu-i scrie mai des; îi mulțumea că i-a trimis reproduceri după Puvis de Chavannes care-i procurau « momente încîntătoare », și se gîndea să-și facă o colecție de asemenea cromolitografii; îi expedia regulat cîte o sută de de ruble aur. Dar aceste scrisori reflectau și o stare de angoasă: « Mi-e greu să te sfătuesc. Îți urez însă mult curaj ». . . Un curaj pe care Tania însă nu l-a avut.

În memoriile lui, Ilya Ehreburg își aduce aminte și el de Tania. O cunoscuse odinioară bine: « Era sora colegului meu de la Moscova, Vasea. Stătuse la închi-soare, plecase apoi la Paris, se înscrișese la Facultatea de Medicină, se măritase cu un român chipeș, apoi se otrăvise. La înmormîntare venise mama ei de la Moscova; reușise să-l convingă pe preot să ne dea la toți o luminare, iar dascălul cînta: « Trecîndu-i toate greșelile. . . »¹³

Chipeșul (pe care greșit romancierul Peter Neagoe îl făcea maghiar¹⁴) — era de fapt doctorul Solomon Marbe, fratele mai mare al Clarei pe care Tania Rașevskaia l-a iubit cu pasiune. Studentă în medicină, lua lecții de franceză cu acesta; caietele lor cu vocabularul franco-rus stau măturle. Romanțioasă, visătoare, făcînd parte din cercurile progresiste, camera ei din boulevard Port Royal no.64, era plină de cărțile lui Tolstoi, Kurocikin Vasile Stepanovici, Saltikov, Scedrîn, Gogol, Lermontov Sevscenko, Darwin și alții. Fotografiiile acestora, pe care le filăm ca pe niște vechi cartoane de joc, îi împodobeau altădată odaia. În 1910 cînd Tolstoi — cu care familia Rașevski se înrudea — murea la Astapovo, Tania a făcut o dramă, plîngînd și bătîndu-se cu pumnii în cap.

La 5 decembrie 1910, într-o dimineață cînd Clara s-a dus așa cum obișnuia, să-și vadă prietena, a găsit-o spînzurată. A alergat înspăimîntată la compatriotul ei

○ fotografie inedită: Modigliani ►

...său Ziaristilor... depun... în R...

doctorul Savin Crețulescu; apoi la fratele ei... Deznădăjduit acesta a condus-o la Brâncuși, care plin de omenie a găzduit-o, a îmbărbătat-o și i-a alinat durerea.

Abia la 12 decembrie — după ce lungă cale ferată Kiev-Paris a fost străbătută — a putut avea loc înmormântarea. Între timp doctorul Marbe s-a sfătuit cu sculptorul în vederea unui monument funerar; și s-a acceptat părerea că cel mai nimerit simbol ce-ar putea acoperi mormîntul unei iubite este *Sărutul*, care se afla în atelier încă din anul 1908. Brâncuși a întregit bustul, cioplinind în piatră, ca într-un cifru medieval, picioarele celor doi îndrăgostiți în forma literei *M* — adică Moartea — săpînd și transcriind în limba rusă, cu grafia grațioasă a slovelor cirilice — inversînd însă anul nașterii și al morții — emoționantul epitaf:

«Taniușa Rașevskaia născută la 6 aprilie 1910. Adormită la 22 noiembrie 1887, scumpă, iubită, îndrăgită».

Astfel, această zăbită dragoste a fost pecetluită de *Sărutul* lui Constantin Brâncuși. Iar pe doctorul Marbe părinții nu au conștientizat că pe un ginere, așa cum stă scris pe o fotografie:

«Scumpului nostru fiu în amintirea comunei noastre fericiri — familia noastră iubitoare. Cu afecțiune A. și N. Rașevski».

•

Cerem iertare gazdei noastre că am venit să tulburăm umbrele ce veghează fiecare ungher al casei sale.

¹ Dintre lucrările lui Max Marbe (1884—1959) menționăm: *Role de certaines sources d'énergie dans la formation de la toxine diphtérique*, Paris 1934; în colaborare cu M. Ciucă: *Profilaxia difterică* București, 1934; *Contribution à l'étude de la biologie du bacille diphtérique*, 1937; în colaborare cu André Boivin: *Pathologie végétale*, Paris 1935. Iar dintre lucrările lui Solomon Marbe (1875—1955): *Paranoïa epileptici*, 1905; în colaborare cu Al. Sutz: *Psychiatria modernă și principalele ei entități morbide*, 1905; *Un caz de boala lui Charcot*, 1906; *Un caz de catatonie*... 1907; în colaborare cu dr. Noica: *Les troubles de la sensibilité objective*, Paris 1906, etc. etc.

² Acad. G. Oprescu în comunicarea făcută la 14 octombrie 1967 în cadrul Colocviului I-Brâncuși, atragea totmai atenția asupra legăturilor dintre sculptor și profesorii C. Ionescu-Mihăilești și M. Ciucă, la care trebuie să adăugăm și pe C. Livaditti, N. Vaschide, Henri Coandă, Traian Vuia și alții.

³ Pictorul portughez Cardoso, a cărui nume figurează în cataloagele celei de a 27-a și 28-a expoziție organizate de «Société des Artistes indépendants» din 1911 și 1912 — expoziție la care participase și Brâncuși cu «La Muse endormie» (1914), «Prométhée» (1915) și «Le Baiser» (1916) — frecvența în acea epocă atelierul sculptorului. Fiindcă era deosebit de guraliv (ceea ce nu era pe placul lui Brâncuși) exclama atunci cînd îl vedea: «Tata tatii, iar a venit mierloul!»

⁴ Doctorul chirurg Paul Alexandre, care îl prezentase pe Modigliani lui Brâncuși, ni se spune că era și el «un român expatriat la Paris» (P. Pandrea, *Brâncuși — Amintiri și Exegese*, București, 1967 p. 87); romancierul Konrad Bercovici făcea de asemenea parte dintre prietenii comuni. (Relatare făcută de Sidney Geist).

⁵ Constantin Lahovary-Soutzu, fost președinte al Asociației Franco-Române din Timișoara, autor printre altele, al volumelor *Vision Roumaine* Paris, 1913; *Pour le IV-eme centenaire de Pierre de Ronsard, 1524—1924*, Timișoara, 1924, etc.

⁶ Una din cărțile poștale făcute după această fotografie a fost publicată de profesorul Ion Scintee în ziarul craiovean *Înainte*, la 8 august 1965, ceea ce anulează afirmația lui V.G. Paleolog că această imagine ar fi «inedită» (Tineretea lui Brâncuși, București 1967, pl. 23—24).

⁷ Este numele corect al sinucigașei greșit transcris «Sasevskaia» (David Lewis, *Brancusi* 1957, Londra, p. 36) ori «Gassevskaia», I. Jianu, *Brancusi*, 1964, Paris, p. 92) ambele greșeli preluate de V.G. Paleolog, op. cit., p. 180, 228. (Datele exacte ale decesului și ale înmormîntării obținute de la Prefectura Poliției Paris și Administrația cimitirului Montparnasse, ne-au fost comunicate de S. Geist și au fost publicate ulterior de Athena Tacha Spaer (*A contribution to Brancusi Chronology* In *The Art Bulletin*, 1966, martie). Diferența 22 noiembrie/5 decembrie este datorată decalajului de 13 zile între calendarul Gregorian și Iulian.

⁸ Ilya Ehrenburg, *Oameni, ani, viață*, București, 1967, p. 114.

⁹ Peter Neagoe, în *The Saint of Montparnasse* (Philadelphia, 1965, p. 123) îl botează «Michael» iar David Lewis (op. cit. p. 36) «Ianos». Adevărul a fost restabilit de Ion Stăvdrăș (Luceafărul 1967, feb. 25) și Petre Pandrea (op. cit. p. 197).

ȚUCULESCU ÎN FRANȚA

Un pictor român a venit să facă o vizită la Paris.

Opera sa nu aparține numai României, ci istoriei generale a artei contemporane. Anii de ucenicie ai lui Țuculescu sînt strîns legați de Van Gogh și de Matisse, ca și de arta totemică și de procedeele de stilizare întrebuintate de ceramica și tapiseria populară.

La Nation Française, 13 iulie 1967

PERCEVAL

La fel ca și aceea a compatriotului său Brîncuși, arta românului Ion Țuculescu, căruia Muzeul de artă modernă îi consacră o expoziție de cel mai mare interes, este în același timp «foarte veche», înscrisă în tradiția locală, folclorică, și foarte modernă, în tonul, în lirismul ce-și are sursele principale în admirația pe care artistul o avea pentru Van Gogh.

Artă operelor de maestru ale lui Țuculescu ne face să reținem întreaga frumusețe a naturii, toată forța ei și tot misterul ei ne pune în legătură spirituală cu ea.

L'Information, 22 iulie 1967 (pag. 2 suplimentară)

Cu 76 de pînze, Parisul descoperă un pictor român care-i era necunoscut: Ion Țuculescu. Expoziția actuală nu amintește de primii săi pași, de valoare inegală. A fost arătată mai ales faza cea mai afirmată a

Le Havre d'hier et d'aujourd'hui

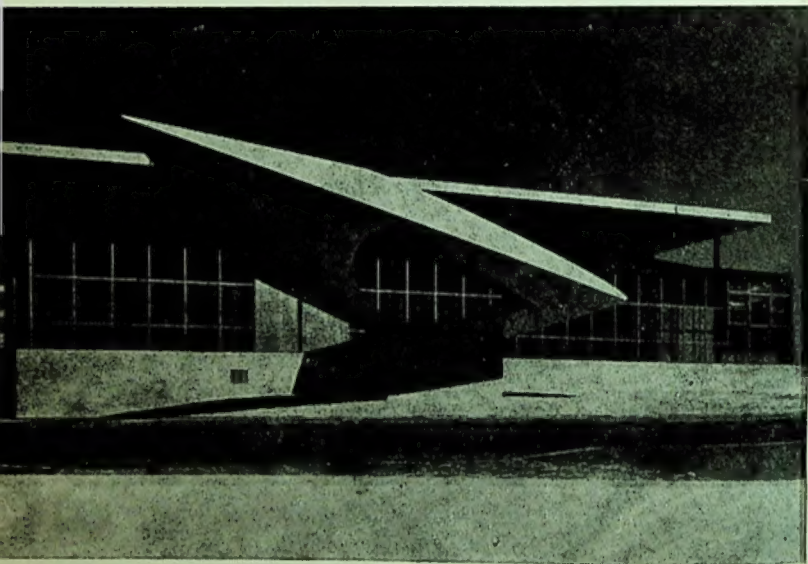
MUSÉE DES BEAUX-ARTS : l'ancien et le nouveau

operei sale: aceea în care Ion Țuculescu a cercetat folclorul român, limbajul transmis din generație în generație al motivelor geometrice care împodobesc olăriile și covoarele. De atunci, ca și când mergea de la analiză, la sinteză, simpla contemplare a peisajului « decolează » de la pământ ; se instaurează atunci un sistem de « sisteme », un totemic simbolic în care se regăsește mai ales spațiul din covoarele moldovenesti pe fond negru. Dintr-o culoare densă, care îmbină valori tactile și vizuale, Ion Țuculescu recrează pentru noi, într-un limbaj modern, uimirea ascunsă în amintirea artei decorative române de totdeauna.

Le Monde, 4 august 1967

▼ Muzeul de artă din Le Havre care
a adăpostit expoziția Țuculescu

Corectura: LIDIA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică « ARTA GRAFICĂ » din România

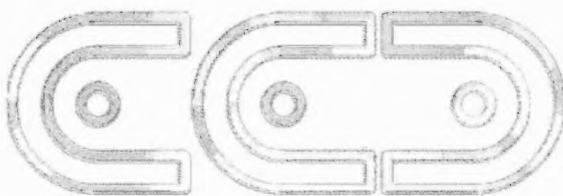
**PREZENTAREA TEHNICĂ:
S. CIUBOTARU**

Secolul 20

**REDACȚIA: CALEA VIC-
TORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF, 10 - TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI**

Lei 10

43 804

Scanare și prelucrare digitală

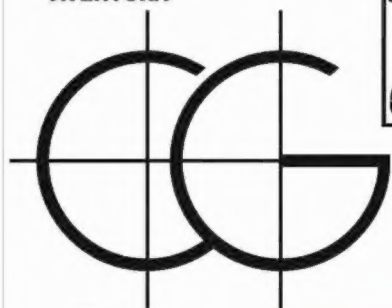
de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

